NACZELNA DYREKCJA ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH

ARCHEION

TOM CXXVI TOM

WARSZAWA 2025

ARCHEION CXXVI, 2025

Rada Redakcyjna / Scientific Board
Prof. dr hab. Alicja Kulecka (przewodnicząca / chairwoman), prof. Franco Benucci, prof. dr hab. Waldemar Chorążyczewski, prof. dr hab. Marzenna Ciechańska, dr hab. Irena Mamczak-Gadkowska, prof. Arvydas Pacevičius, prof. dr hab. Miloš Řezník, dr Martin Schoebel, dr hab. Aliaksandr Smalianchuk, dr hab. Władysław Stępniak, prof. Gianni Venditti

Redakcja / Editorial Board
Dr Paweł Pietrzyk (redaktor naczelny / editor-in-chief), dr Kamila Pawełczyk-Dura (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor-in-chief), Konrad Szuba (sekretarz redakcji / editor's secretary)

Recenzenci tomu / Reviewers
Dr Greg Bak, dr Sindiso Bhebhe, dr hab. Magdalena Biniaś-Szkopek, dr Tomasz Czarnota, dr Justyna Gałuszka, dr hab. Dorota Gierszewski, dr hab. Marek Konstankiewicz, dr hab. Hanna Krajewska, prof. dr hab. Michał Leśniewski, dr Mehluli Masuku, dr Sławomir Marchel, dr Tomasz Matuszak, dr Hubert Mazur, Giovanni Michetti, dr Ian Milligan, dr Makutla Mojapelo, Anne Quirk, dr Monika Różalska, dr Robert Sobiech, prof. dr hab. Krzysztof Strykowski, dr inż. Tomasz Traczyk, dr Adrian Trzoss, Geoffrey Yeo

Redakcja i korekta / Technical editing and revision
Dr Zuzanna Jaśkowska-Józefiak (język polski), Anna-Maria Tymosz (język angielski)

Projekt okładki / Cover design
Maria Kaliszczuk-Donaj, AMALKER sp. z o.o.

Zdjęcia na okładce / Cover photos:
Przednia okładka / Front cover: Infrastruktura techniczna Oddziału Mikrofilmowania Narodowego Archiwum Cyfrowego, Stanowisko opracowania fotografii w Oddziale Fotografii Narodowego Archiwum Cyfrowego (Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/31/0/195, 3/31/0/197)
Tylna okładka / Back cover: Okulary stereoskopowe (Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/31/0/198)

© Copyright by Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 2025

ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264

Artykuły są dostępne na licencji CC BY-NC-ND 4.0.
Articles are licensed under a CC BY-NC-ND 4.0 license.

Pierwotną wersją czasopisma „Archeion" (e-ISSN 2658-1264) jest wersja online publikowana w Internecie na stronie: https://ejournals.eu/czasopismo/archeion.
The digital version of the „Archeion" (e-ISSN 2658-1264) – which counts as the original – is published on website: https://ejournals.eu/czasopismo/archeion.

Adres Redakcji / Contact
ARCHEION
Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych
02–517 Warszawa, ul. Rakowiecka 2 D
e-mail: archeion@archiwa.gov.pl
www.archiwa.gov.pl

Printed in Poland
Wydanie I. Nakład 250 egz.
Ark. wyd. 22,00
Ark. druk. 20,00

Skład, łamanie i przygotowanie do druku / DTP Studio
AMALKER sp. z. o.o.

Druk / Print
Archiwum Państwowe w Przemyślu
37–700 Przemyśl, ul. Lelewela 4
e-mail: archiwum@przemysl.ap.gov.pl

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 3–4
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264
LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

Spis treści

7 Od Redakcji

Konarski Lectures

10 Getting to Digital
Anne J. Gilliland

Archiwa – pamięć – zaufanie

30 Memory, Archives and the Web
Jeannette A. Bastian

48 State Archives in the digital environment: the essential reconfiguration of the *modus operandi*
Daniel J. Caron, Pierre R. Desrochers

69 Zaufanie, wrażliwość i delikatność w perspektywie archiwum społecznego na przykładzie Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej w Opolu
Magdalena Wiśniewska-Drewniak, Adriana Kapała, Agnieszka Rosa, Kamila Siuda

Studia i materiały

99 Service-learning jako metoda dydaktyczna wspierająca kształcenie archiwistów w zakresie reagowania na potrzeby otoczenia społecznego instytucji archiwalnych: możliwości i wyzwania
Agnieszka Rosa, Anna Pieczka-Węgorkiewicz, Monika Cołbecka

133 Działalność popularyzacyjna i edukacyjna Archiwum Narodowego Katalonii – przegląd wybranych inicjatyw
Zuzanna Jaśkowska-Józefiak

160 Wielopoziomowe archiwa cyfrowe jako narzędzie zrównoważonego zarządzania zasobami cyfrowymi
Aneta Januszko-Szakiel

182 Locally grounded competency framework for records and archives management in Kenya
Shadrack Katuu

211 Tematyka archiwalna na łamach czasopisma „African Journal of Library, Archives and Information Science" w latach 2000–2024
Magdalena Niedźwiedzka

Omówienia i recenzje

245 Victoria Hoyle, *The Remaking of Archival Values*, ISBN: 978-1-03236-121-5, Routledge, London 2023, pp. 242
Zilong Zhong

250 Robert Stępień, *Archiwa narodowe w Wielkiej Brytanii. Współczesna organizacja, zasób i działalność*, ISBN: 978-83-227-9809-6, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2024, ss. 335
Marcin Smoczyński

256 *Archiwistyka Bohdana Ryszewskiego. Prace wybrane*, wybór, wstęp i opracowanie A. Żeglińska, ISBN: 978-83-8206-671-5, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2024, ss. 484
Robert Stępień

262 Cristina Vatulescu, *Reading the Archival Revolution: Declassified Stories and their Challenges*, ISBN: 9781503641020 (paperback), Stanford University Press, Stanford, California 2024, pp. 291
Christopher M. Laico

269 *Unsettling Archival Research: Engaging Critical, Communal, and Digital Archives*, eds. G.E. Kirsch, R. García, C. Burns Allen, W.P. Smith, ISBN: 978-0-8093-38955 (paperback), Southern Illinois University Press, Carbondale 2023, pp. 321
Tiah Edmunson-Morton

Kronika naukowa

274 36. posiedzenie Europejskiej Grupy Archiwalnej i 49. posiedzenie Europejskiej Rady Archiwistów Narodowych Warszawa, 3–4 kwietnia 2025
Kamila Pawełczyk-Dura

283 DLM Forum Members' Meeting, Gdańsk, 4 June 2025
Ludovic Delépine

In memoriam

290 Krzysztof Henryk Smolana (15 lipca 1951 – 2 czerwca 2024)
Julia Dziwoki

301 Janina Domska (25 sierpnia 1946 – 3 stycznia 2024)
Barbara Sypko

305 Elwira Barbara Derdowska-Szczepaniak (28 czerwca 1942 – 30 marca 2025)
Łukasz Guldon, Wiesława Rutkowska

310 Karola Ciesielska (30 stycznia 1924 – 11 marca 2025)
Wiesława Kwiatkowska

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 5–6
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264
LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

Table of content

7 Editorial

Konarski Lectures

10 Getting to Digital
Anne J. Gilliland

Archives – Memory – Trust

30 Memory, Archives and the Web
Jeannette A. Bastian

48 State Archives in the digital environment: the essential reconfiguration of the *modus operandi*
Daniel J. Caron, Pierre R. Desrochers

69 Trust, sensitivity and delicacy in the context of a community archive, based on the example of the German Minority Research Centre in Opole
Magdalena Wiśniewska-Drewniak, Adriana Kapała, Agnieszka Rosa, Kamila Siuda

Studies and materials

99 Service-learning in archivist education: challenges and opportunities in meeting the social needs of archival institutions
Agnieszka Rosa, Anna Pieczka-Węgorkiewicz, Monika Cołbecka

133 Promotional and educational activities of the National Archives of Catalonia – an overview of selected initiatives
Zuzanna Jaśkowska-Józefiak

160 Tiered digital archives as a tool for sustainable management of digital resources
Aneta Januszko-Szakiel

182 Locally grounded competency framework for records and archives management in Kenya
Shadrack Katuu

211 Archival topics in "African Journal of Library, Archives and Information Science" in the period 2000–2024
Magdalena Niedźwiecka

Discussions and reviews

245 Victoria Hoyle, *The Remaking of Archival Values,* ISBN: 978-1-03236-121-5, Routledge, London 2023, pp. 242
Zilong Zhong

250 Robert Stępień, *Archiwa narodowe w Wielkiej Brytanii. Współczesna organizacja, zasób i działalność*, ISBN: 978-83-227-9809-6, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2024, pp. 335
Marcin Smoczyński

256 *Archiwistyka Bohdana Ryszewskiego. Prace wybrane*, wybór, wstęp i opracowanie A. Żeglińska, ISBN: 978-83-8206-671-5, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2024, pp. 484
Robert Stępień

262 Cristina Vatulescu, *Reading the Archival Revolution: Declassified Stories and their Challenges,* ISBN: 9781503641020 (paperback), Stanford University Press, Stanford, California 2024, pp. 291
Christopher M. Laico

269 *Unsettling Archival Research: Engaging Critical, Communal, and Digital Archives*, eds. G.E. Kirsch, R. García, C. Burns Allen, W.P. Smith, ISBN: 978-0-8093-38955 (paperback), Southern Illinois University Press, Carbondale 2023, pp. 321
Tiah Edmunson-Morton

Scientific chronicle

274 36th Meeting of the European Archives Group and the 49th Meeting of the European Board of National Archivists Warsaw, 3–4 April 2025
Kamila Pawełczyk-Dura

283 DLM Forum Members' Meeting, Gdańsk, 4 June 2025
Ludovic Delépine

In memoriam

290 Krzysztof Henryk Smolana (15 July 1951 – 2 June 2024)
Julia Dziwoki

301 Janina Domska (25 August 1946 – 3 January 2024)
Barbara Sypko

305 Elwira Barbara Derdowska-Szczepaniak (28 June 1942 – 30 March 2025)
Łukasz Guldon, Wiesława Rutkowska

310 Karola Ciesielska (30 January 1924 – 11 March 2025)
Wiesława Kwiatkowska

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 7–9
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264
LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

Szanowni Czytelnicy,

z wielką satysfakcją prezentujemy 126. tom „Archeionu" – czasopisma naukowego, które od prawie wieku nieprzerwanie uczestniczy w kształtowaniu refleksji nad teorią i praktyką archiwistyki w Polsce i na świecie. Od momentu swojego powstania periodyk nie tylko dokumentuje rozwój myśli archiwalnej, lecz także aktywnie wpływa na kierunki jej rozwoju, stając się istotnym forum wymiany poglądów, doświadczeń i badań w środowisku archiwistów i zarządców dokumentacją.

Ambicją Redakcji od lat pozostaje budowanie przestrzeni szerokiego dialogu naukowego na arenie międzynarodowej. Konsekwentne działania w tym kierunku zaowocowały wpisaniem „Archeionu" do prestiżowej bazy Scopus. Ten fakt stanowi nie tylko potwierdzenie wysokiego poziomu merytorycznego publikowanych treści, lecz także uznanie dla wysiłków zmierzających do umiędzynarodowienia czasopisma i jego większej widoczności w globalnym obiegu naukowym.

Niniejszy tom „Archeionu" gromadzi teksty podejmujące krytyczną refleksję nad utrwalonymi paradygmatami archiwistyki. Autorzy krajowi i zagraniczni nie tylko wchodzą w polemikę z dominującymi nurtami, lecz także proponują nowe, często interdyscyplinarne perspektywy, które mają potencjał wzbogacenia debaty nad przyszłością archiwistyki jako dziedziny naukowej oraz praktyki zawodowej.

Wydanie otwiera zapis międzynarodowego wykładu archiwalnego z cyklu „Konarski Lectures", wygłoszonego 16 października 2025 r. w Lublinie. Artykuł pt. *Getting to Digital* stanowi pierwszy impuls do namysłu nad kierunkami rozwoju archiwistyki w kontekście zmieniających się realiów technologicznych. Publikacja Anne J. Gilliland – wybitnej badaczki związanej z Uniwersytetem Kalifornijskim w Los Angeles (UCLA), autorytetu w dziedzinie teorii i praktyki archiwalnej, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień związanych z archiwami cyfrowymi, dokumentowaniem doświadczeń społeczności zmarginalizowanych oraz rolą archiwów w procesach sprawiedliwości społecznej – wyznacza ton całemu tomowi, inicjując dyskusję, która – mamy nadzieję – znajdzie kontynuację zarówno w „Archeionie", jak i w środowisku akademickim.

W dziale wiodącym, nazwanym „Archiwa – Pamięć – Zaufanie", zaprezentowano wyniki badań nad złożonymi i nieoczywistymi relacjami pomiędzy archiwami, pamięcią zbiorową a zaufaniem społecznym, zachodzącymi głównie w bogatym w informacje i coraz bardziej niezapośredniczonym świecie cyfrowym. Autorzy dwóch tekstów – *Memory, Archives and the Web* oraz *State archives in the digital environment: the essential reconfiguration of the modus operandi* – dowodzą, że środowisko cyfrowe nie tylko otworzyło nowe przestrzenie dla dokumentowania i przechowywania pamięci, lecz także zrodziło szereg pytań oraz wątpliwości dotyczących wiarygodności systemów archiwizacyjnych, ich zdolności do zabezpieczania dziedzictwa oraz roli, jaką pełnią w procesie konstruowania, artykułowania i prezentowania pamięci zbiorowej. W tym kontekście istotny głos należy do Jeannette A. Bastian, uznawanej za jedną z najwybitniejszych badaczek problematyki pamięci archiwalnej, która podjęła próbę zdefiniowania pojęcia „pamięci" w odniesieniu do przestrzeni cyfrowej. Krytyczne spojrzenie na aktualny stan metodologii archiwalnej prezentują Daniel J. Caron i Pierre R. Desrochers. Ich zdecydowane postulaty dotyczące konieczności pilnych reform w zakresie funkcjonowania biurowości i archiwów stanowią głosy wzywające do przemyślenia i dostosowania praktyk kancelaryjnych oraz archiwizacyjnych do charakteru dzisiejszej dokumentacji, która jest podporządkowana potrzebom szybkiego obiegu informacji w społeczeństwach cyfrowych. Do refleksji nad zaufaniem wobec archiwów jako instytucji strzegących pamięci zbiorowej i dziedzictwa kulturowego nawiązały także Magdalena Wiśniewska-Drewniak, Adriana Kapała, Agnieszka Rosa i Kamila Siuda. W artykule pt. *Zaufanie, wrażliwość i delikatność w perspektywie archiwum społecznego na przykładzie Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej w Opolu* autorki przedstawiły studium przypadku archiwum społecznego, ukazując, jak zaufanie, wrażliwość i delikatność – rozumiane jako kategorie etyczne i społeczne – wpływają na sposób reprezentowania pamięci mniejszościowych grup społecznych. Ich tekst wnosi istotny wkład w dyskusję nad rolą archiwistów jako godnych zaufania kustoszy przeszłości, działających nie tylko w ramach instytucji państwowych, lecz także w przestrzeniach społecznych, gdzie pamięć bywa szczególnie krucha i wymagająca troski.

W dziale „Studia i materiały" publikujemy pięć artykułów naukowych, które ukazują aktualne tendencje badawcze oraz zmieniające się obszary zainteresowań w ramach archiwistyki. Przebadano potencjał zastosowania metody dydaktycznej service-learning w kształceniu archiwistów (Agnieszka Rosa, Anna Pieczka-Węgorkiewicz, Monika Cołbecka), działalność popularyzacyjną i edukacyjną

Archiwum Narodowego Katalonii (Zuzanna Jaśkowska-Józefiak), zrównoważone archiwa cyfrowe (Aneta Januszko-Szakiel), model kompetencyjny kenijskich archiwistów i zarządców dokumentacją (Shadrack Katuu) oraz tematykę archiwalną podejmowaną na łamach czasopisma „African Journal of Library, Archives and Information Science" (Magdalena Niedźwiecka). Zebrane teksty różnią się problematyką, podejściem metodologicznym i perspektywą analityczną oraz podejmują zarówno kwestie zakorzenione w tradycji archiwalnej, jak i te wynikające z nowych wyzwań technologicznych i społecznych.

Działy „Omówienia i recenzje", „Kronika naukowa" oraz „In memoriam" niezmiennie stanowią trzon naszego czasopisma, pełniąc rolę swoistej dokumentacji życia naukowego i zawodowego środowiska archiwalnego. To właśnie w tych sekcjach odzwierciedlono zarówno aktualny dorobek badawczy, jak i najważniejsze wydarzenia oraz sylwetki osób, które swoją działalnością trwale wpisały się w historię archiwów i archiwistyki w Polsce i na świecie.

W bieżącym tomie szczególną uwagę poświęcono dwóm kluczowym wydarzeniom, które odbyły się w ramach polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej. Sprawozdanie z 36. posiedzenia Europejskiej Grupy Archiwalnej oraz 49. posiedzenia Europejskiej Rady Archiwistów Narodowych, które odbyły się 3–4 kwietnia w Warszawie, stanowi podsumowanie dyskusji na temat wyzwań, z którymi mierzą się współcześnie archiwa narodowe w Europie. Uzupełnieniem tej relacji jest wykład inauguracyjny DLM Forum Members' Meeting, zorganizowany 4–5 czerwca w Gdańsku.

Redakcja

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 10–29
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264

LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0
DOI 10.4467/26581264ARC.25.008.21260

Check for updates

KONARSKI LECTURES

Getting to Digital

Anne J. Gilliland

University of California (USA)
gilliland@gseis.ucla.edu, ORCID 0000-0002-4897-7780

ABSTRACT
It has been over 40 years since archives began to automate their processes and digitize content. During that period, archival practices and ideas have experienced unprecedented development, archives have established substantial digital presences and records creators have shifted almost completely to digital production. Today archives are being looked to by Artificial Intelligence developers and scholars alike as one of the few remaining sources of big data, both for training Large Language Models and for surfacing new knowledge about the past and humanity. And yet archives have yet to reach "full" digital capacity and fluency, and not simply because of resource limitations. One might ask whether they ever will – or even should? This lecture looks back on the history of digital developments in archives, examining the motivations and challenges arising at different points. It contemplates why and how the goalposts have repeatedly moved, and how the questions that have arisen in archival decision-making have changed as a consequence and how they may continue to do so as we look to the future nature, roles and practices of archives.

KEYWORDS
archival concepts, archival theory, Artificial Intelligence, digital archives, electronic records management

Droga do cyfryzacji

STRESZCZENIE
Od ponad 40 lat archiwa automatyzują swoje procesy i digitalizują treści. W tym czasie praktyki i koncepcje archiwistyczne przeżyły bezprecedensowy rozwój, archiwa zbudowały znaczącą obecność w sieci, a dokumentacja tworzona jest niemal wyłącznie w formie cyfrowej. Obecnie archiwa są postrzegane przez twórców sztucznej inteligencji i naukowców jako jedno z niewielu pozostałych źródeł dużych zbiorów danych, zarówno do szkolenia dużych modeli językowych, jak i do odkrywania nowej wiedzy o przeszłości i ludzkości. Niemniej jednak archiwa nie osiągnęły jeszcze pełni cyfrowych możliwości i funkcjonalności, i to nie tylko z powodu ograniczonych zasobów. Można zadać pytanie, czy kiedykolwiek to osiągną – a nawet czy powinny? Wykład ten stanowi przegląd historii cyfryzacji archiwów, zawierający analizę motywacji i wyzwań pojawiających się na różnych jej etapach. Rozważa, dlaczego i jak ewoluowały jej cele, w jaki sposób zmieniały się pytania pojawiające się w procesie podejmowania decyzji oraz jak mogą one dalej ewoluować z perspektywy przyszłej natury archiwów, ich roli i praktyk archiwalnych.

SŁOWA KLUCZOWE
koncepcje archiwalne, teoria archiwalna, sztuczna inteligencja, archiwa cyfrowe, zarządzanie dokumentacją elektroniczną

"Twentieth-century archival science is in peril. Modern bureaucracy has rapidly undergone qualitative and quantitative changes. Gone will be the manuscripts along with their meaning when machine prints replace them. Much of the semi-official business will be absorbed by the phone. Extreme growth of state machinery and the ease in copying written text – typewriter or mimeograph machine – cause a flood of paper by enabling the multiplication rather than the duplication of an endless number of prints, each stored in a different registry needlessly increasing its volume; hence resulting in veritable »geological layers« of paper that will flood the archives with its shapeless mass"[1].

Introduction[2]

We are now living in an era when increasing numbers of scholars, bureaucrats and members of the wider general public have no memory of a time before the World Wide Web and digital almost everything. It is a time when expectations and demands for digital content are at an all-time high. Researchers are desirous to apply computational tools as well as innovative intellectual frameworks to investigate the past and surface hidden narratives in unprecedented and unanticipated ways, while Artificial Intelligence developers hunger to get access to previously inaccessible stores of what is variously termed "legacy data" or "big

---

1 K. Konarski, *On the Issues of Modern Polish Archival Science,* translated and edited by Bartosz Nowożycki, "American Archivist" 2017, vol. 80, no. 1, p. 226.

2 This article presents the transcript of a lecture delivered by Professor Anne J. Gilliland on October 16, 2025, at Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, as part of the international lecture series "Konarski Lectures", organized by the Polish State Archives. Gilliland is an internationally renowned archivist, scholar, and professor specializing in archival studies. She currently serves as Director of the Center for Information as Evidence at the University of California, Los Angeles (UCLA) School of Education & Information Studies. Professor Gilliland is widely regarded as one of the most influential voices in contemporary global archival discourse. For years, she has shaped critical conversations about the nature of archives and their societal roles. Her work – from the seminal *Conceptualizing 21st Century Archives* to her recent studies on refugee archives and contested heritage – continues to redefine the boundaries of archival scholarship. She is a co-originator of concepts such as "affective archives" and the driving force behind an international research initiative that explores the rights of individuals and communities to their own histories. A Fellow of the Society of American Archivists, she has received numerous accolades for her groundbreaking contributions to the field.

data of the past" (i.e., archives) to train Large Language Models and potentially support entirely new applications and explorations and expositions of the past[3].

Many archives still remain far from being at the "full" digital capacity needed to satisfy such visions and demands, however. Moreover, the pace of change in record-creating technologies as well as the increasing elusiveness of evidence of creative activity that Kazimierz Konarski noted almost 100 years ago[4], have only increased exponentially, leaving the archival field in a constant state of trying to keep up with the latest technologies and public demands while potentially losing an existential battle to more agile and less evidentially concerned information fields. We may have survived the 20th century, but to riff off Konarski, is 21st century archival science in the new era of AI in peril because it has not yet fully "got to digital?".

If so, it would be in spite of the fact that many professional bodies, national and international, have worked unceasingly since the 1980s to develop standards and other infrastructure for archival information exchange, digitization, and digital preservation; as well as the considerable, and in archival terms, extraordinary amounts of government and other agency funds have been sunk into research and development of regulations and methods for working with electronic or born-digital records[5]. It would also be in spite of the fact that during this period the scope and conceptual sophistication of the archival field has undergone unprecedented growth as have professional education, and archival engagement with whole new audiences and community spaces – a growth that is clearly reflected in the extensive body of recent archival scholarship regarding the conceptual, practical and ethical concerns of the field. A growth that I would argue in no small part can be attributed to the generative effects of having to respond to how digital technology has been taken up across society for government, business,

---

3 Consider, for example, the ambitious vision of Time Machine Europe, which is seeking to digitize and collate archives across Europe and combine this content with digital infrastructure and tools that will allow it to surface and present the richness of European history in completely new ways including Augmented/Virtual Reality (AR/VR) applications that, in the developers' words "may lead to simulations of hypothetical spatiotemporal 4D reconstructions of European economic, social, cultural and geographical evolution across times". See: Time Machine, About us, https://www.timemachine.eu/about-us/ [access: 5.10.2025].

4 K. Konarski, *On the Issues of Modern Polish Archival Science*…

5 For example, all of the work of members of the DLM-Forum since 1991; almost 3 decades of InterPARES-related research projects, and vast investments in digital library developments to which archives have been contributors during the same period.

social engagement, creativity and so many other purposes, purposes that bridge time and space, and peoples and communities in whole new ways.

So why then do gaps remain between the present reality and the promise and aspirations for archives in terms of being fully digital? Setting aside the obvious limitations of available financial and technical resources and expertise, to what extent have shifting priorities and the complexities of responsibly stewarding the archival record had an impact on getting to digital? Are wider aspirations to full digitality actually shared by archivists, or might this *status quo* perhaps also reflect a certain professional queasiness about abdicating the unique evidentiary role of archivists, ceding control of archives, or ethical concerns about how archives should or might be used if they were indeed fully digital?

Canadian archival theorist, Terry Cook famously argued in 2013 that:

> "archival paradigms over the past 150 years have gone through four phases: from juridical legacy to cultural memory to societal engagement to community archiving [...] as the broader intellectual currents have changed from pre-modern to modern to postmodern to contemporary"[6].

Cook notes that these shared mindsets emerged separately but in a cumulative fashion across and within the archival profession to comprise the archival ecosystem in which we find ourselves today. I would argue, however, that while broader intellectual currents have certainly influenced the changing and diverse ways in which archivists today frame their work, technology and associated "information", "digital" and now "AI" paradigms, have also been integral factors that have led archivists to reconsider and recalibrate their most fundamental concepts and practices.

This lecture will focus on how, in the past several decades, those concepts and practices have emerged, been reconsidered and recalibrated as the field responded first to the arrival of the "information age" and then to the current immersive "digital age", and most immediately in the incipient "AI age". It will review 3 different strands of archival activity relating to digital implementations that came to prominence more or less chronologically and separately over the past several decades but today are much more imbricated. As it took hold,

---

[6] T. Cook, *Evidence, Memory, Identity and Community: Four Shifting Archival Paradigms*, "Archival Science" 2013, vol. 13, pp. 95–120.

each strand tended to engage different groups within the archival field, to collaborate with different external partners, and to apply different approaches. Each strand also moved through discernible "phases" that were influenced in various ways by the paradigms that were at work within the wider professional and technological environments. I have loosely named these 3 strands "electronic records management", "automating archival description" and "disseminating digital content". They are rather old-fashioned terms today, but they capture the emphases of the time. For each, I will briefly review how they emerged and evolved in order to highlight specific conceptual and practical questions that arose or were revisited during each phase. In conclusion, I will reflect on where these developments have brought us to today. It is a history that is beginning to fade from professional memory, but it is worth remembering because it illuminates some of the reasons why we have seen increasing divergence and debate within the field around what our priority concerns and constituencies should be. It reminds us that in some cases "we have been here before" and it informs us about what we might take into consideration as we move forward. Above all it reassuringly demonstrates that the questions with which archivists must grapple can be very complex and dynamic, and that even if we seem sometimes to fall short of public expectations, we have already come a really long way in thinking them through.

Let me begin first by setting up some context. If we consider, as Cook does, that the era of the modern archival profession began in the later 19th century, then it is interesting to remember that this closely parallels, temporally, the development of computing capacities. The use of analog computing technology for government censuses, as well as scientific and engineering applications dates back as far as the 1880s. Nevertheless, 20th century archival consensus around principles such as provenance, respect des fonds and original order that are central to what Cook has dubbed, the "evidence" paradigm, were derived from the observations and practices of archivists who had deep experience working with the hardcopy textual records that were generated by government and institutional bureaucracies and were not thinking about the by-products of emerging computing technologies as records. The profession coalesced, therefore, around a profoundly physical paradigm that was based on an understanding of the physical characteristics of records and on principles that emphasize the organic relationship of a record or a fond to the activity that generated it, in order to retain as much as possible of the contexts of creation and

administrative use. These principles in turn prioritized the juridical needs and historical evidentiary practices of the time.

Major steps toward the recognition of this as the operating paradigm for an archival profession were the endorsement of the Dutch archivists Samuel Muller, Johan A. Feith and Robert Fruin's *Manual of Descriptive Practices* at the 1910 International Conference of Archivists and Librarians in Brussels and the many subsequent translations of the Dutch Manual into other languages. The 1920s saw the publication of several key texts in different countries further articulating archival practice and an associated body of concepts, including those by Hilary Jenkinson in London in 1922[7], Pierre Fournier in Paris in 1924[8], Eugenio Casanova in Siena in 1928[9], and Kazimierz Konarski here in Poland in 1929[10]. The publication of these texts opened up a fundamental question that goes to the heart of the professional nature of the field and later would drive diverging approaches to the management of electronic records: does theory derive from practice (i.e., it is inductively developed) or does theory dictate the parameters of practice (i.e., through a top-down or deductive approach)?

These publications in turn were followed in the 1930s by a flurry of new journals and archival associations, and in 1948, by the establishment of the International Council on Archives, a body that would play an important role in delineating professional education and standards. In these developments, the arrangement and description of archives tended to be the primary focus. But there was always a certain tension between what might be agreed upon as universal principles and what was considered to be locally-specific for reasons of historical, juridical, political, cultural, or even linguistic differences. This raises a question that has since frequently recurred and elicited different arguments and decisions at different moments especially when contemplating digital developments because of their implications for standardization and shared digital infrastructure: what is the optimal balance that needs to be struck between generally understood archival principles and local needs and practices?

---

7 H. Jenkinson, *A Manual of Archive Administration*, London 1922.

8 P. Fournier, *Conseils pratiques pour le classement et l'inventaire des archives et l'édition des documents historiques écrits*, Paris 1924.

9 E. Casanova, *Archivistica*, Siena 1928.

10 K. Konarski, *Nowożytna archiwistyka polska i jej zadania,* dodatek do czasopisma „Archeion", Warszawa 1929.

The more visionary of these archivists, such as Konarski, were also already contemplating what the nature and pace of change in bureaucratic production as well as in the form, nature and volume of the record being produced were likely to mean for those archival practices. New documentary and reproduction technologies were proliferating in the first half of the 20th century. By the 1930s, archivists were nervously asking questions about whether they should be acquiring film-based materials or whether those should be left as the purview of a new specialist field of film archives since they required different kinds of expertise and technology to preserve and play back.

By the 1960s and 1970s, in concert with political awakenings in various countries, as well as intellectual shifts in history away from modern scientific history focused on elites toward "history from the bottom up", archivists began to open up the possibilities of a playing a proactive documentary role in response to questions and criticisms from these new historians and ethnic and women's studies scholars relating to the sufficiency, and later the equitability, of extant archival holdings. What did the archival record not include? And might audiovisual documentation, oral histories and electronic records have some capacity to fill in gaps in the record and the archive? These impulses presaged both Australian approaches to the appraisal of electronic records articulated from the 1990s onwards, and from the 2000s, the societal engagement and community archiving movements referenced by Cook. They also provoked a debate that had already been vehemently addressed by Jenkinson in the 1940s: how involved should archivists be in shaping the historical record?

Electronic recordkeeping: from machine readable records to AI algorithms

Computing technology began to take on a more prominent profile in administrative and research activities around 1945 after John Maunchly and John Presper Eckert at the Moore School at the University of Pennsylvania in the United States developed ENIAC, a computer based on vacuum tubes rather than telephone relays, and in the next year founded the Eckert-Maunchly Computer Corporation that was acquired by Sperry Rand in 1950. From then on, computing developed rapidly and widely, evolving from large analog to digital mainframe systems, to microcomputers, to networked systems, to the Internet

and then the World Wide Web and the Cloud accessible from anywhere through all sorts of increasingly small personal devices, and culminating in where we are today in this incipient age of AI.

The first byproducts of computing systems, usually punchcards, printouts or datatapes, were referred to, in the US at least, as "machine readable records" and up until the 1980s archives with such materials largely adopted the management practices of the emerging social science data archives community because it was felt that the archival paradigm could not readily be applied to these kinds of materials. There was also a tendency to assert that whatever was valuable as a record could be printed out and kept in that form, a tendency that in several countries by the 1990s was definitively quashed by legal decisions that ruled that while the printout might have retained the informational content of the record, for various reasons, it did not retain its evidentiary value. As bureaucracies increasingly adopted automated record-keeping, and the systems that they deployed moved beyond what could readily be printed, existing approaches for managing machine-readable records were no longer viable or appropriate. We see at this point the professional terminology shift to refer instead to electronic records and electronic recordkeeping, thus marking the transition of the world of recordkeeping into a predominantly digital rather than a physical paradigm, and indeed today we tend to refer to "digital recordkeeping" and "born-digital records". Now having to work with a virtual rather than a physical record, archivists were compelled to address a cluster of questions fundamental to the conceptual foundations of both archival practice and theory, the most fundamental being "what is a record?". To answer this question, it was necessary to identify the characteristics and capacities of a record absent of any particular physical manifestation, and how to preserve those over time. Without a conceptual understanding, it was becoming impossible to identify what constituted a complete record in complex and linked systems, engendering an associated question "where is the record?". It was also impossible if one were taking the appraisal approach that was promoted by Australian archivists through the records continuum model from the mid-1990s onwards, to design new record-keeping systems that would be able not only to generate a complete and preservable record, but potentially additional documentation of events and processes that otherwise might go undocumented. The latter approach raised 2 questions that resonate with earlier concerns: What is the appropriate role of archivists in ensuring that records, and good records at that, are created in

the first place? And if archivists are to be involved in designing systems to create records, should they advise entities to create records that have not traditionally been part of the business process?

The question of whether practice drives theory or vice versa, at this point is no longer merely an intellectual debate. In order to "find" the record for the purposes of records scheduling, appraisal or ongoing stewardship, archivists now had to determine conceptually, what makes something a record, and then find a way to mandate, instantiate and preserve that record, whether that be through legislation and regulation, systems design, or digital preservation or most probably some combination of all of these. This was a particular concern in the US context, where registry systems have never been implemented, even for paper records, and thus predetermined scheduling approaches have had been less effective than in many European countries. In 1999, therefore, we see David Bearman argue that a record is something that crosses a transactional barrier, from human to human, human to computer, or computer to computer. His reasoning was that records are by-products of transactions associated with particular activities, and when designing a computer system, a transaction is a kind of event that can be flagged and captured by a system with relative ease:

> "All (!) it requires is that we can capture all transactions entering and leaving the system when they are created, ensuring that the original context of their creation and content is documented, and that the requirements of evidence are preserved over time"[11].

A year later, drawing upon the considerable electronic records research that had taken place in the 1990s, Philip Eppard and I identified 3 sets of characteristics of records that spoke to the more expansive question: what is a trustworthy record? The first of these was a more detailed delineation than Bearman's that was intended to convey to systems designers and records creators more specifically what it was that archivists wished a system to be able to generate. The second addressed one of the characteristics of records that can make it difficult to identify the moment when they should be captured, as well as how they might be described at different points in their active and archival lives. The third was drawn from the work of

[11] D. Bearman, *Realities and Chimeras of Electronic Records Preservation*, "D-Lib Magazine" 1999, vol. 5, no. 4, https://www.dlib.org/dlib/april99/bearman/04bearman.html [access: 5.10.2025].

the InterPARES projects and spoke to procedural requirements for ensuing that records are trustworthy:

> "Records are heterogeneous distributed objects comprising selected data elements that are pulled together by activity-related metadata such as audit trails, reports, and views through a process prescribed by the business function for a purpose that is juridically required [...].
>
> Records are temporally contingent – they take on different values and are subject to different uses at different points in time. Records are also time-bound in the sense that they are created for a specific purpose in relation to a specific time-bound action.
>
> The degree to which a record can be considered reliable is dependent upon the level of procedural and technical control exercised during its creation and management in its active life. Authenticity, by contrast, is the responsibility of archival management of inactive records, and is an absolute concept"[12].

Amelia Acker in 2017 built upon the idea of records as temporally contingent when she notably added another consideration when she asked: when is a record? Her work also added back in a consideration of the role played by the material aspects of digital records creation in considering the nature of the record. Based on her examination of time-based digital communications such as text messages sent from a mobile phone on a train that was moving between communication networks, she offered a framework that could be used "to account for the transmission and materiality of electronic records [...] by locating them within the infrastructures of contemporary, networked communication"[13].

It is this definitional work around what constitutes a record and its various affordances that has built the intellectual muscle that will help archivists today to cope with a shift perhaps even more profound than that from physical to digital – a shift into the era of machine intelligence bringing with it what we might dub the "AI paradigm". This new paradigm yet again opens up questions about trust in the record and the characteristics that might help us determine what, where,

---

[12] A.J. Gilliland-Swetland, P.B. Eppard, *Preserving the Authenticity of Contingent Digital Objects*, "D-Lib Magazine" 2000, vol. 6, no. 7/8, https://www.dlib.org/dlib/july00/eppard/07eppard.html [access: 5.10.2025].

[13] A. Acker, *When is a Record?* [in:] *Research in the Archival Multiverse*, eds. A.J. Gilliland, S. McKemmish, A.J. Lau, Melbourne 2017, pp. 288–323.

when is a record. This time, however, we also have to pay particular attention to how the record was created and which inputs and what kinds of business, cultural and other assumptions and perspectives were associated not only with the algorithmic reasoning, but also the training of the Large Language Model that has been applied. This opens up some new questions such as: Can an algorithm be a record? If so, how can the genesis and evolution of that algorithm be traced and preserved? What mechanisms can be put in place to ensure the accountability and transparency of algorithmic processes that generate records?

By the 1990s, it had become clear that addressing these kinds of conceptual questions and assertions in practice necessitates capturing, creating and managing extensive metadata, a concept that in the library world at the time referred primarily to cataloging information, but that in the computing world invoked the contextual information surrounding the record itself. For archivists, the concept of metadata would take on a wider scope still[14]. While it is analogous, to some extent, with the contextual information archivists were already accustomed to incorporating into their descriptions of physical records, the introduction of the concept of metadata was still seen as an innovation in the archival field. It would become an important bridge between the largely autonomous areas of electronic records management and archival arrangement and description. That bridge was actually made by David Wallace in a landmark article in 1995 in which he argued that:

> "Traditional archival description [...] has limited our ability to capture crucial contextual and structural information throughout the life cycle of record-keeping systems that are essential for fully understanding the fonds in our institutions. This shortcoming has resulted in an inadequate knowledge base for appraisal and access provision. Such complications will only become more magnified as distributed computing and complex software applications continue to expand throughout organizations"[15].

The period of intensive electronic records management research and development that largely occurred in the 1990s and early 2000s was based

---

[14] A.J. Gilliland, *Setting the Stage* [in:] *Introduction to Metadata. Third edition*, ed. M. Baca, 2016, https://www.getty.edu/publications/intrometadata/setting-the-stage/ [access: 5.10.2025].

[15] D. Wallace, *Managing the Present: Metadata as Archival Description*, "Archivaria" 1995, vol. 39, pp. 11–21, https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12064 [access: 5.10.2025].

strongly around concerns of legal admissibility, bureaucratic accountability and transparency, and best practices for recordkeeping. It was characterized at the time as a return to evidence-based practice from the documentary turn taken by the field in the 1970s and 1980s. Instead of the emphasis being on how arrangement and description activities could retain and highlight evidence as was the case in the original evidence paradigm, it focused on the record in the active business context and how that record might be appraised and subsequently preserved by archivists. It surfaced a plethora of difficult questions such as: at what point should the archivist be engaged with the electronic record? Is the concept of an original record still viable? Is fixity still a necessary or even feasible characteristic of an electronic record? What makes an electronic record worth preserving? Who should be responsible for that preservation? Will archives take physical custody of electronic records or will they leave them in situ, on the original system and instead steward the conditions under which it is maintained? And even more fundamentally, what is to be archived – is it the record, or is it the capacity to recreate or render an authentic copy of the record?

Bearman introduced 2 possible frameworks to help make the case for organizational electronic records management and to support archival decision-making. The first, and the one that had the most immediate uptake, was risk management – what were the potential risks to records creators of not addressing these issues with their various categories of electronic records and did those risks justify the cost and effort of electronic records management? Where those risks were seen to be legal, financial or reputational consequences, this approach fit well with the evidentiary (re)turn. Recognizing that not all organizations are equally motivated by mandates and these types of negative consequences, however, Bearman proposed a second framework – enterprise management. This was a more positive approach that fit well with a digital asset management approach and appealed to entities such as the creative industries. In this context, where the product of such enterprises might be a digital publication or a media production, the question of what a record might be took on another dimension – how to discern what was the product, what was the record, and what was the metadata that documented the production of both, and then how to manage each most effectively? Of course, when viewed through a digital asset management lens, these delineations could also overlap. The granularity at which digital asset management and content management systems function also raised new questions about whether something might exist that is smaller than a record

about which archivists should be concerned – its component parts. The notion of records components had also come up in InterPARES research as it examined different types of composite records. As archivists contemplate different levels of aggregation, therefore, it is no longer sufficient to think in terms of aggregates and individual items. Those items themselves can be decomposed into various components, in turn begging a question for both describing and delivering the record of: how to ensure that the item or component is not taken out of context?

Automating archival description: building information infrastructures

In apposition to electronic records management, "archival automation" in the 1980s and 1990s tended to refer to efforts to develop and disseminate digital description of archival holdings, efforts that necessitated both standardizing archival practices and participating in the development of national and international information infrastructures, often with other so-called information professions. In his landmark 1945 article *As We May Think*, American engineer and science administrator Vannevar Bush laid out a bold holistic vision for structuring the scientific record to make "our bewildering store of knowledge" more accessible:

> "A record, if it is to be useful to science, must be continuously extended, it must be stored, and above all it must be consulted. Today we make the record conventionally by writing and photography, followed by printing; but we also record on film, on wax disks, and on magnetic wires. Even if utterly new recording procedures do not appear, these present ones are certainly in the process of modification and extension"[16].

Bush's vision was highly influential on the library and information science fields, and it also invoked archives. And so began a different quest that was related to optimizing how stored information might be organized, collated and

[16] V. Bush, *As We May Think*, "The Atlantic" 1945, July, https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1945/07/as-we-may-think/303881/ [access: 5.10.2025].

reformatted in ways that the knowledge it contained could be more accessible for researchers. While the electronic records archivists were working within an evidence paradigm, archivists who specialized in arrangement and description came together with colleagues in the library and information science fields to work within what we might call an "information" paradigm. By the 1980s, the so-called "Information Age" began to become a reality as computing began to permeate government, business and research activities and microcomputers became widely available to the broader public. As early as the 1960s, while still working with early mainframe systems, librarians had begun to develop national and international "information infrastructure" with the goals of efficiencies of effort and cost effectiveness through the standardization of description and shared cataloging of bibliographic materials, while information scientists focused on optimizing information search and retrieval in online catalogs and other information systems. By the early 1980s, the infrastructure developed around MaRC (Machine-readable Cataloguing) had been widely adopted by libraries. Thought leaders within the archival profession were encouraging archivists to think of themselves not so much as history or evidence professionals, but rather as information managers and specialists. They were asking whether archives could also benefit from standardizing what, despite general adherence to foundational archival principles, remained disparate and often idiosyncratic descriptive practices. While archivists continued to develop detailed narrative finding aids, they asked whether a shorter form catalogue record containing standardized elements of description could be devised and disseminated online? If so, should archival description be shoehorned into the MaRC infrastructure that was already in place within many libraries nationally and internationally, or should archivists devise their own standard? Led by some of the institutions that had major research collections, the American archival profession decided on the former, and in 1984, adopted the MaRC Archival and Manuscripts Control format, although it should be noted that that format was never designed to accommodate electronic records. The drivers were different from those of libraries, however. They included: how can a researcher find out that a fond or a collection exists and make an informed decision about whether to travel to see its contents? How can we bring archival descriptive practices into sufficient conformity that researchers don't have completely different experiences at different archives? And would descriptive standards help to bring archives everywhere up to the same basic level of description? Moreover, it again raised

the question of how to balance standardized practices with local descriptive needs, and as with developments in electronic records management, it opened up whole new questions about how to prepare archivists with the technical skills to work in these new areas. It also introduced a strong tendency toward subject access and arguably a deprioritization of provenancial access within online descriptive systems that would be further exacerbated by the possibilities of searching not only online descriptions but also digital archival materials by keyword on the World Wide Web.

In 1999, following a lengthy process begun in 1988, ICA adopted ISAD(G), the General International Standard Archival Description, as a standard for cataloging archival material. It defined elements that should be contained in a finding aid but did not prescribe the exact form they should take, thus trying to enable different archival jurisdictions to find their own balance between local needs and standardized practices. Some went on to develop their own ISAD(G) compliant standards, such as Encoded Archival Description. From this point on, archival description became increasingly sophisticated, with additional standards being developed for other facets of archival description, crosswalks with other metadata standards used to describe digitized materials, and standards to support the integration of additional kinds of heritage materials held by other cultural, heritage and memory institutions such as galleries and museums, and possibly one could also argue that yet another paradigm – a "heritage paradigm" – emerged associated with convergences of so-called GLAM (galleries, libraries, archives and museums) institutions. However, there perennial concerns have remained within the archival field about whether the evidence function of archives is being subordinated to the information function, or indeed, some kind of heritage umbrella, and also whether the standards being used by archivists are sufficiently capable of addressing the complex descriptive needs of what have come to be termed "born-digital" records.

Having reached this point, however, the critical turn in the archival field has challenged and, in some cases, repudiated the standards-based approach. New questions have been raised such as: what are the downsides of standards? Who was party to the development of those standards, with which kinds of uses and users in mind? Whose perspectives and needs were omitted? How can standardized description be sensitive to diverse cultural and historical practices and divergent or even incommensurable perspectives and experiences? Should we always assume that repositories are open to sharing descriptive information?

How can small or community-based archives acquire the technical expertise and infrastructure necessary to participate in wider information infrastructures? Speaking to one of the earliest professional questions about balancing local and wider imperatives in archival description, we now see widespread efforts by archives in retrospective "reparative" description as well as initiatives such as the TK (Traditional Knowledge) Labels that can be used by Indigenous and other marginalized communities to augment or comment upon existing standardized descriptions prepared by non-Indigenous repositories.

Disseminating digital content: digitizing the archives

Inevitably, at the same time that archival description was being automated and going through standardization, users of archives were asking whether it might not be possible to make versions of the archives themselves available digitally. The development of Project Gutenberg at the University of Illinois at Urbana-Champaign in 1971 is often pointed to as beginning of the era of transforming non-digital documents into electronic texts. At first, the technology was heavily circumscribed by technical limitations and could only support text transmission with small file sizes. The philosophy of the initiative was one of "Replicator technology" – the ability for texts to be endlessly reproduced and made available to the general public at little to no cost "in forms a vast majority of the computers, programs and people can easily read, use, quote, and search"[17]. This was an information rather than an evidence approach, and if one wanted to have an image of the original document, one still had to resort to microfilm or microfiche. Developments in data compression in the mid-1980s and of the Hypertext Transfer Protocol in 1989 as well as personal computers and compact disk technology set the stage for the digitization and digital dissemination of archival content first on CD ROM and then over the Web. When digitization really began to be employed by archives for accessibility purposes, it was to overcome a major limitation posed by the physicality of unique fonds that had meant they could only reside in one place at a time. One of the pioneers of archival digitization was The General Archive of the Indies in Seville, which began digitizing its vast

[17] Project Gutenberg, The History and Philosophy of Project Gutenberg, by Michael Hart, https://www.gutenberg.org/about/background/history_and_philosophy.html [access: 5.10.2025].

holdings relating to the Spanish empire in the Americas and Asia in order to help to make them available to those in its far-flung former colonies. Another major motivation for putting archival content online has been to encourage its use by non-traditional audiences, and especially schoolchildren, although doing so has required archivists to develop new skills in developing accompanying pedagogical materials.

Making a digital copy available meant that the researcher no longer needed to travel in person to the archive. However, it also put more pressure on the digital finding aid and the design of the archival information system to explain the context and structure of the records in question, since in most cases there was no longer a reference archivist to serve as a mediator between the researcher and the record. While this situation afforded the researcher more privacy in consulting the records, it also engendered archival concerns about the record being misunderstood, taken out of context, or re-used in some inappropriate way. There was also an increased possibility of someone browsing the online materials using simple keyword searches of accidentally encountering sensitive information, or of a researcher compiling disparate information from different archives or applying new computational tools to them in ways that might compromise the privacy or security of individuals, institutions or knowledge mentioned in the records. One interesting consequence of putting descriptive information online, and especially of also making the associated records digitally available, is that it can illuminate different perspectives on shared histories such as diplomatic events, political and demographic movements and major international conflicts. Furthermore, when the records pertaining to such matters are subject to different closure and opening periods in each jurisdiction, then it can result in public pressure on the archives that hold related but still closed records.

An enduring question for archives in the face of inadequate or inconsistent resources has been how to set priorities for digitization. However, as more and more content is digitized and archives have come more onto the radar of politicians, the general public and tech developers, more troubling questions have arisen such as: how to prevent archival content being taken out of context and used to show individuals in a negative light, especially through social media? With the advent of deep fakes, how can end users know whether what is disseminated is a true representation of what is in the archive? And how can archivists ensure

that archival content is not being used to train Large Language Models absent explanations of its provenance, purpose and various built-in biases?

Conclusion

As this very brief review has hopefully indicated, bringing archives up to full digital capacity is not merely a matter of resources or technical innovation. It is also a matter of balancing motivations and shifting priorities. But at its core, it involves the ongoing recalibration of some of the archival profession's most fundamental concepts, practices and concerns without ceding its unique role *vis-á-vis* the stewardship of the record and its care for the wellbeing of the communities associated with that record. Many of the questions that have arisen are both complex and perduring, but there are important new twists also, and addressing them in their future manifestations will require strong conceptual understanding and foresight as well as a thorough knowledge of archival practice and its trajectories. Each of the various paradigms at work in the field centres important perspectives and priorities, but they are often working at odds with each other. It is not to be expected that this will change. Rather, we need to acknowledge that today we are a multi-paradigm, multi-priority field, and we need to prepare archivists who are cognizant of each and who can work within and across them, even if they are primarily invested in one more than others. The next generation archival workforce will need to be able to do the core work of archival processing as well as implement second-level processing workflows to make archival holdings data/digital computation ready and much of the latter work will itself likely be done with the assistance of computational methods[18]. They will also have to put protections in place for those mentioned in the digital record who might be vulnerable and it may well be that archives will forgo some

[18] See, for example, D. Canning, L. Jaillant, *AI to review government records: new work to unlock historically significant digital records*, "AI & Society" 2025, vol. 40, no. 6, pp. 4433-4445, https://doi.org/10.1007/s00146-025-02221-0; P. Murietta-Flores, R. Vega-Sánchez, A. Sánchez-Díaz, F. Cruz-Ríos, *Unlocking Colonial Records with Artificial Intelligence: Achieving the Automated Transcription of Large-Scale 16th and 17th-Century Latin American Historical Collections*, "STAR: Science and Technology of Archaeological Research" 2025, vol. 11, no. 1, pp. 1–13, https://doi.org/10.1080/20548923.2025.2484828; M. Hedges, R. Marciano, E. Goudarouli, *Introduction to the Special Issue on Computational Archival Science*, "Journal of Computing and Cultural Heritage" 2022, vol. 15, no. 1, pp. 1–2, https://doi.org/10.1145/3495004.

aspects of digital accessibility in order to do this. In these latter respects, I would offer just a few more questions to ponder: Are we preparing new archivists to do this work? Do we know what that workflow needs to be? Do we understand how to identify vulnerability in an era of algorithmic processing, and do we know how to reduce that vulnerability as we make our holdings computation-ready?

On a final note, to return to my opening comments, whether the majority of archives ever get to the point of being fully digital in all their activities, or whether that is even desirable, in my opinion, remain open questions. What hopefully is clear from this brief review, however, is that the years spent by the archival field in grappling with the evolving conceptual as well as practical challenges that the digital has continuously presented have put the profession in a much stronger position not only to survive, but also to play a key leadership role in ensuring that the 21st century AI era is one that not only creates a legacy of trustworthy and inclusive historical records, but also is equipped with the ability to illuminate and hold accountable the provenance, processes and motivations by and through which those records were created.

Bibliography

Acker A., *When is a Record?* [in:] *Research in the Archival Multiverse*, eds. A.J. Gilliland, S. McKemmish, A.J. Lau, Melbourne 2017, pp. 288–323.

Bearman D., *Realities and Chimeras of Electronic Records Preservation*, "D-Lib Magazine" 1999, vol. 5, no. 4, https://www.dlib.org/dlib/april99/bearman/04bearman.html [access: 5.10.2025].

Bush V., *As We May Think*, "The Atlantic" 1945, July, https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1945/07/as-we-may-think/303881/ [access: 5.10.2025].

Canning D., Jaillant L., *AI to review government records: new work to unlock historically significant digital records*, "AI & Society" 2025, vol. 40, no. 6, pp. 4433–4445, https://doi.org/10.1007/s00146-025-02221-0.

Casanova E., *Archivistica*, Siena 1928.

Cook T., *Evidence, Memory, Identity and Community: Four Shifting Archival Paradigms*, "Archival Science" 2013, vol. 13, pp. 95–120.

Fournier P., *Conseils pratiques pour le classement et l'inventaire des archives et l'édition des documents historiques écrits*, Paris 1924.

Gilliland A.J., *Setting the Stage* [in:] *Introduction to Metadata. Third edition*, ed. M. Baca, 2016, https://www.getty.edu/publications/intrometadata/setting-the-stage/ [access: 5.10.2025].

Gilliland-Swetland A.J., Eppard P.B., *Preserving the Authenticity of Contingent Digital Objects*, "D-Lib Magazine" 2000, vol. 6, no. 7/8, https://www.dlib.org/dlib/july00/eppard/07eppard.html [access: 5.10.2025].

Hedges M., Marciano R., Goudarouli E., *Introduction to the Special Issue on Computational Archival Science*, "Journal of Computing and Cultural Heritage" 2022, vol. 15, no. 1, pp. 1–2, https://doi.org/10.1145/3495004.

Jenkinson H., *A Manual of Archive Administration*, London 1922.

Konarski K., *Nowożytna archiwistyka polska i jej zadania,* dodatek do czasopisma „Archeion", Warszawa 1929.

Konarski K., *On the Issues of Modern Polish Archival Science,* translated and edited by Bartosz Nowożycki, "American Archivist" 2017, vol. 80, no. 1, pp. 213–229.

Murietta-Flores P., Vega-Sánchez R., Sánchez-Díaz A., Cruz-Ríos F., *Unlocking Colonial Records with Artificial Intelligence: Achieving the Automated Transcription of Large-Scale 16th and 17th-Century Latin American Historical Collections*, "STAR: Science and Technology of Archaeological Research" 2025, vol. 11, no. 1, pp. 1–13, https://doi.org/10.1080/20548923.2025.2484828.

Project Gutenberg, The History and Philosophy of Project Gutenberg, by Michael Hart, https://www.gutenberg.org/about/background/history_and_philosophy.html [access: 5.10.2025].

Time Machine, About us, https://www.timemachine.eu/about-us/ [access: 5.10.2025].

Wallace D., *Managing the Present: Metadata as Archival Description*, "Archivaria" 1995, vol. 39, pp. 11–21, https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12064 [access: 5.10.2025].

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 30–47
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264

LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0
DOI 10.4467/26581264ARC.25.007.21259

Memory, archives and the Web

Jeannette A. Bastian

Simmons University (USA)
jeannette.bastian@simmons.edu, ORCID 0000-0002-1408-8926

ABSTRACT
Posing the question of whether digital technologies change the dynamics of the relationship between archives and memory, this essay explores the expanding role of memory on the World Wide Web and the evolving relationship between memory and archives. The author explores definitions of memory with a focus on collective memory, introduces the technologies of memory and gives examples of the memory/archives relationship on the web.

KEYWORDS
memory, collective memory, World Wide Web, Web, archives, records

Pamięć, archiwa i Internet

STRESZCZENIE
Artykuł, stawiając pytanie o to, czy technologie cyfrowe zmieniają dynamikę relacji między archiwami a pamięcią, bada rosnącą rolę pamięci w sieci WWW oraz ewoluujące relacje między pamięcią a archiwami. Autorka analizuje definicje pamięci, skupiając się na pamięci zbiorowej, przedstawia technologie pamięci i podaje przykłady relacji między pamięcią a archiwami w sieci.

SŁOWA KLUCZOWE
pamięć, pamięć zbiorowa, World Wide Web, Internet, archiwa, dane

Introduction

In the final decades of the 20th century, scientists and scholars became concerned that the world might be in danger of losing its memory. As the internet ingested data and then just as often lost it, as technologies rapidly became obsolete and replaced with new models and as digitized, information, fragile and often not migrated, seemed in constant peril of vanishing altogether, historians, archivists and computer scientists increasingly sounded the alarm about rapid disappearance of current memory. They gloomily predicted a "digital dark age" and portended "a dark future with no memory"[1]. By the late 1990's, "the web's

[1] I. Milligan, *Averting the digital dark age. How Archivists, Librarians, and Technologists Built the Web a Memory*, Baltimore 2024, p. 1.

ephemerality became a challenge as thousands raced to join the »information superhighway«"[2], and as the amount of information on the web increased so did the scramble to preserve data and avert loss.

As efforts to retain data over ever-changing platforms, to create storage for digital spaces, and to resolve increasingly complex issues of retrieval and access were intensified, "archiving the web" suddenly emerged as both the concept and the phrase that might resolve this dilemma. "Suddenly archives are popping up everywhere", noted media scholar Wolfgang Ernst in the introduction to his book on archives and media theory *Digital Memory and the Archive*, adding that "a lot of our software-based interaction online now has to do with archival metaphors"[3]. Today, websites proliferate and web archiving, the process of collecting, preserving and providing access to materials on the World Wide Web, has not only become a constant in technology parlance, but an essential part of current archival practice. "As the live web changes over time", notes Emily Maemura and her colleagues, "web archiving aims to preserve a record of the web's past"[4]. Web archiving focuses on collection, storage and preservation of data, but also points to preservation of memory and to evolving nature of the relationship between archives and memory in the digital space. As a Society of American Archivists notes: "To comprehensively represent records created in the 21st century, it's imperative that select websites and other web-based resources be captured, stored, managed, described, and made accessible as appropriate"[5]. In addition, many websites that are not part of an intentional web archiving strategy also focus on archival storage, preservation, and accessibility as sites of memory.

The evolving relationship between memory and archives is the primary subject of this essay that asks whether digital technologies, specifically web technologies, change the dynamics between memory and archives, in particular collective or social memory. As noted by Franz Scholze in his writings on web archiving, "Web archiving has therefore become in recent years as a central building block of

---

2 Ibidem, p. 2.

3 J. Parika, *Introduction* [in:] W. Ernst, *Digital memory and the archive*, Minneapolis 2013, p. 1.

4 E. Maemura, N. Worby, I. Milligan, C. Becker, *If these crawls could talk: Studying and documenting web archives provenance*, "Journal of the Association for Information Science and Technology" 2018, vol. 69(10), p. 1223.

5 Society of American Archivists, September 2025 SAA post advertising a workshop on Web Archiving Fundamentals, https://mysaa.archivists.org/nc__event?id=a0lUV000003W8iHYAS [access: 24.09.2025].

cultural memory"[6]. In the analog environment, it is the archive/record that sparks the memory, traditionally, but in the digital space of the Web, to what extent does the memory produce the archive? By shrinking the spaces between the creation of the record and the memory that it engenders, do the memory and archive conflate? And if so, what are the implications, both for memory and for archives? According to media scholar Ekaterina Haskins, "»digital memory«, more than any other form of mediation, collapses the assumed distinction between modern »archival« memory and traditional »lived« memory by combining the function of storage and ordering on the one hand, and of presence and interactivity on the other"[7]. If digital memory indeed fuses modern and traditional archival memory, then does the digital environment also offer opportunities to expand the reach of both archives and memory? This essay considers these questions within the context of the unfolding role of memory in archival work – from an initially minor one in the writing of history, to its growing legitimacy in the 20th century and its prominence in the digital realm in the 21st.

Memory

Memory itself is a ubiquitous term but one with discipline-specific meanings. While generally referring to storing and retrieving of information, memory also encompasses a wide spectrum of notions, including both short-term and long-term memory, sensory memory, physical memory, individual memory and collective memory. And while each discipline grapples with memory through the prism of its own critical structures – behavioral, psychological, literary, historical – there are also commonalities. Sociologist Paul Connerton writes that a critical aspect of memory is the way in which memory is communicated, both immediately and over time and generations; and that "to study the formation of memory is to study those acts of transfer that make remembering in common possible"[8]. He proposed that this transfer happens in several ways – through commemoration and commemorative ceremonies, and through bodily

6 F. Scholze, *Securing traces in the digital stream, web archiving as cultural memory task*, "Zeitschrift fur bibliothekwesen und bibliogrphie" 2025, vol. 72(2), p. 1.

7 E. Haskins, *Between archive and participation: Public memory in a digital age*, "Rhetoric Society Quarterly" 2007, vol. 37, pp. 401–402.

8 P. Connerton, *How societies remember*, Cambridge 1989, p. 39.

practices, both incorporated and inscribed. An incorporated practice is an action of transmission performed by the body such as a conscious handshake, or a culturally specific gesture generally understood by a particular community, which Connerton describes as "a mnemonic of the body"[9]. An inscribed practice refers to transmission through writing or other media forms. Today many of those media forms including the World Wide Web are digital.

Archival memory, the focus of this essay, can trigger personal memory but more broadly addresses collective or social memory. As Margaret Hedstrom and her colleagues note, "Archives are frequently characterized as crucial institutions of social memory, and many professional activities are considered forms of memory preservation"[10]. In their essay *Invoking "collective memory": mapping the emergence of a concept in archival science*, they identify 4 areas of archival concern including their role as a "symbolic foundation for collective memory […] the many different ways that archives enable feelings of a common past feeding into a collective identity" and "the role of records, archives, and archivists in the creation, construction, and propagation of social memory"[11]. Considering this volatile and symbolic relationship, this essay will briefly trace the evolution of archival memory from the 19th century historians' privileging of written archives over the unreliability of memory, to the development of collective memory theory, Memory Studies and the digital expansion of archival memory through the World Wide Web.

From history to memory

In the mid-19th century, European historians began to look to archives for the evidence of history. Previous to that time, history had been struggling to become an independent discipline. It was not until the late 17th and early 18th centuries that history had become "increasingly accepted as independently valuable without the validation of the universal principles of philosophy or

9 Ibidem, pp. 74–75.

10 M. Hedstrom, T. Jacobsen, R.L. Punzalan, *Invoking "collective memory": mapping the emergence of a concept in archival science*, "Archival Science" 2013, vol. 13, p. 218.

11 Ibidem, p. 219.

the coherence of rhetoric"[12]. Along with other academic scholarship of that time, the tools of the historian were primarily empirical, relying on philosophical reconstructions, first-hand accounts, and the work of previous historians, although archival documents were not ignored and were to some extent relied upon for historical work. Not to do so, wrote a scholar in the 1707, "would be just like someone who set out to work on a religious book without first diligently gathering readings from the Bible"[13].

However, by the mid-19th century historians, led by German historian Leopold von Ranke, turned towards archival documentation more comprehensively and began to "equate professional historical studies with scholarship based on archival research"[14]. Von Ranke was the founder of source-based history focused on archival research and the analysis of historical documents and texts, primarily those found in archives. He believed in historical objectivity, historical truth and trustworthiness and that by using the primary sources in the archives, "one could trust the work of one's fellow historians because one understood and shared their procedures of working and writing. Even historians who did not share Ranke's belief in historical objectivity described critical methods as such a guarantee"[15].

Reliance upon archives as representing evidence and truth established a methodological structure for the discipline of History that to some extent persists today. Equating archives with truth and neutrality was an inevitable consequence of such historians' perspective. Archives were valued because they spoke the truth, were trustworthy and objective. This maxim was further reinforced by archivists themselves, notably Hilary Jenkinson in the 1920's, and became a persistent mantra until the mid-20th century when historians began to question the role of documents as the only reliable historical source in favor of a postmodern skepticism that questioned neutrality, objective truth, and universal values. The rise of social history with its focus on study of ordinary people challenged these formerly accepted notions. Post-modernism re-examined long-held beliefs around knowledge, and representation; and, importantly, sought alternate sources of history outside the archives.

---

12 K.R. Eskildsen, *Inventing the archive: Testimony and virtue in modern historiography*, "History of the Human Sciences" 2013, vol. 26(4), p. 10.

13 I. Milligan, *Averting the digital dark age*..., p. 19.

14 P. Herman, *The heroic study of records: The contested persona of the archival historian*, "History of the Human Sciences" 2013, vol. 26(4), p. 68.

15 I. Milligan, *Averting the digital dark age*..., p. 19.

The awareness of memory being central to understanding social history blossomed in the latter part of the 20th century driven partially by the postmodern "turn" and the shift towards social history by historians and other scholars. A critical aspect of that shift was the recognition that the official written documents only told part of the story and that cataclysmic events such as the Holocaust could only be fully understood through the voices of the victims and the witnesses[16]. Memory Studies, which consolidated the theory regarding that recognition, brought memory into academia, building an active discipline that in the 21st century continues to gain strength as a legitimate field of research. Memory studies signal a move away from reliance on traditional archival documentation towards the recognition that memory "adds unique and valuable perspective to our understanding in ways that would otherwise be missed"[17]. Constructing and reifying theory and developing frameworks formed the fundamentals of this new discipline and established memory as a legitimate area of study and research. Driven at least in part by the recognition that ever-developing technologies both facilitate memory and hold the constant threat of forgetting, the study of memory is increasingly a component of a wide range of disciplines.

The foundations of modern memory theory are largely based on Maurice Halbwachs' insight published in early 20th century that collective memory is a social construct and that individuals view the past in the present through multiple social frameworks. Halbwachs published his classic *Collective Memory* in the 1920s but it was not until the 1970s that the "memory boom" exploded and memory studies emerged as an academically acceptable pursuit as social historians and other scholars recognized that certain human actions and collective aspects of events could not be explained by traditional historical sources alone. Memory studies in the late 19th and early 20th century had focused on the role of memory in formation of national identities. Memory studies in the late 20th century became paths to studying the marginalized, the undocumented and the under-documented aspects of society and history. They continue this path today.

Memory studies encompass both personal and collective memory, but it is the area of collective, social and cultural memory that has most captured scholarly

16 A. Wieviorka, *The Era of the Witness*, New York 2006, p. XII.

17 *The collective memory reader*, eds. J. Olick, V. Vinitzky-Seroussi, D. Levy, Oxford 2012, pp. 3–5.

attention. In their 2012 introduction, the editors of *The Collective Memory Reader* offer a broad perspective on the wide net cast by memory, writing that "the new insight of memory studies is [...] not merely that memory is omnipresent but that it is at once situated in social frameworks (e.g. family and nation), enabled by changing media technologies (e.g. the Internet and digital recording), confronted with cultural institutions (e.g. memorials and museums), and shaped by political circumstances (e.g. wars and catastrophes)". They point out that "social frameworks and historical circumstances change over time [...] Studying (and theorizing) memory allows us to shift our focus from time to temporalities, and thus to understand what categories people, groups and cultures employ to make sense of their lives"[18]. Important for the themes of this essay is their inclusion of the influence of technologies on memory.

Essentially, memory is a social phenomenon. Halbwachs' central insight, that "while the collective memory endures and draws strength from its base in a coherent body of people, it is individuals as group members who remember [...] every collective memory requires the support of a group delimited in time and space", captures this social aspect while it also highlights its ambiguity. Memory exists on both the personal and the collective level, the one affecting the other but fueled by a common recognition.

Memory is also intimately tied to identity, both the collective and the individual. Memory is not a phenomenon of the past, but is bound up in the present and as sociologist Barry Schwartz argues "collective memory reflects reality by interpreting the past in terms of images appropriate and relevant to the present; it shapes reality by providing people with a program in terms of which their present lines of conduct can be formulated and enacted; it frames reality through standards in terms of which the effectiveness and moral qualities of their conduct can be discerned"[19]. Studying memory, in other words, opens windows into understanding communities and cultures in new ways, ways that may not be possible through traditional documentation.

The postmodern turn in academia ironically also signaled an academic "archival turn" (or perhaps a re-turn). It reinforced the need to reconsider traditional archival sources but also advocated a rigid critique of these sources, widening their interpretation, questioning accepted truths in archives and introducing

---

18 Ibidem, p. 17.

19 B. Schwartz, *Abraham Lincoln and the forge of national memory*, Chicago 2000, p. 18.

witnessing and memory as legitimate sources of history. Finding ways to document the undocumented and the silenced and to uncover counter-narratives to those in official documents led to questioning of the adequacy of the archival record for conveying the voices of the marginalized. This inadequacy of the official archives is highlighted, for example, by scholars such as Saddiya Hartman, who, seeking to recover the voices of enslaved women, finds that the official archive cannot help her because the archive only contains the records of actions against the enslaved. Hartman asks: "how does one recuperate lives entangled with and impossible to differentiate from the terrible utterances that condemned them to death, the account books that identified them as units of value, the invoices that claimed them as property, and the banal chronicles that stripped them of human features?"[20]. Seeking alternative sources, literary scholar Santanu Das similarly notes that "when the archival knowledge is woefully asymmetrical, the histories difficult and painful, and the local actors largely non-literate and silent, it is important to go beyond official documents and consider a wider range of cultural material – objects, photographs, sketches, paintings, songs, gossip, rumour, alongside historical fiction"[21].

The broad-ranging view of what an archive might contain was conceptualized by academia as a theoretical metaphorical space that could also include many physical as well as memory spaces. In this postmodern intervention, both memory and the archives assumed a new character, one that questioned neutrality and immutable truths in favor of relationships that embraced alternate sources of information and one that accommodated a wide variety of forms and formats. Although this "academic" view of the archives has been largely seen by archivists themselves as secondary or even immaterial to archival work[22], this reinterpretation of the archive has paralleled the archivists questioning the neutrality of the documents in their care. This questioning has revealed archival memory as more complex than merely storing and preserving the records

---

20 S. Hartman, *Venus in two acts*, "Small Axe" 2008, no. 26(2), vol. 12, pp. 10, 3.

21 S. Das, *Reconceptualising the colonial archive: war, subaltern, and the literary,* "Literary Res/ Recherche Littéraire" 2021, vol. 37, p. 240.

22 For more on the archivist reaction to the academic archives see: M. Caswell, *'The Archive' is not an archives: On acknowledging the intellectual contributions of archival studies*, "Reconstruction: Studies in Contemporary Culture" 2016, vol. 16(1), special issue "Archives on Fire", https://escholarship.org/uc/item/7bn4v1fk [access: 24.09.2025].

of the past. Archivists today are probing these nuanced and deeper implications both for records creation and records processes[23].

Archivists and memory

Belief that memory in some form plays a pivotal role in archives has been a constant over many decades of archival practice. Although memory making and recording did not begin with Jenkinson and has manifested in many forms ever since humans felt the need to communicate, Australian archivist Michael Piggott points out that Jenkinson recognizes in "archives a memory role from the moment they exist as records"[24]. Jenkinson links preserving of information and supporting of memory to the creation of archives, writing in his groundbreaking 1922 *Manual of Archives Administration*:

> "The official or responsible person [...] who has to preside over any continuous series of business functions, the manager of a small estate at one end of the scale, the controller of a kingdom's finances at the other, relies for the support of his authority on memory: so soon as writing becomes general in use he adopts the preservation of pieces of writing as a convenient form of artificial memory and in doing so starts a collection of Archives"[25].

The keeping of archives and their relationship to memory was made explicit in 1991 when then International Council on Archives President Jean-Pierre Wallot coined the term "houses of memory" referring to the treasures of our past contained within archival institutions, where, he maintained, archivists are the holders of the "keys to collective memory"[26]. Wallot suggested that archives could be both physical spaces and memory spaces. As physical spaces, they store and hold their contents, as memory spaces they are the vessels of

---

[23] See for example: J. Douglas, M. Ballin, J. Lapp, *Introduction: Special Issue – Toward Person-Centered Archival Theory and Practice,* "Archivaria" 2022, vol. 94, pp. 5–21; M. Caswell, *Urgent Archives. Enacting Liberatory Memory Work,* Abingdon-on-Thames 2021.

[24] M. Piggott, *Archives and memory* [in:] *Archives: recordkeeping in society*, eds. S. McKemmish, M. Piggott, B. Reed, F. Upward, Wagga Wagga 2005, p. 300.

[25] H. Jenkinson, *A Manual of Archive Administration*, London 1937, p. 23.

[26] J.-P. Wallot, *Building a living memory for the history of our present: New perspectives on archival appraisal*, "Journal of the Canadian Historical Association" 1991, vol. 2, p. 282.

the collective memory of their use and users, as well as of their own creation and institutional past. As both physical and memory spaces they may stand as symbolic representations of particular values or ideas.

This characterization of "houses of memory" as the treasures of our past where archivists are the holders of the "keys to collective memory", became a familiar trope in the archival mythos. From "houses of memory" to "tacit memory", from "memory triggers" to "touchstones of memory"[27], memory and archives are linked together and share an implicit and synergistic relationship. As in the Jenkinson quote above, the need to remember led to the need to document. In turn, the document creates the archive and the archive then recreates the memory. Often characterized as "the collective memory of the nation", national archives appropriate that relationship directly through their mission statements and their public faces.

But archivists have many other connections with memory. Memory and archives are interlinked in other aspects of archival practice as well. Not only do archivists collect, manage and preserve the "stuff" of memory, but through appraisal, they participate majorly in determining its perpetuation. What gets remembered and what gets forgotten may not be entirely in the hands of archivists, but they do have prominent roles to play in those decisions. In digital environments, long-term stability and survival may be dependent upon archival and preservation skills. Despite all these correlations, however, archivists often question the actual value of the archives/memory relationship, characterizing records as the impetus for memory rather than as embodiments of the memory itself.

80 years after Jenkinson proclaimed archives as a form of artificial memory, Terry Cook and Joan Schwartz noted that "archives – as records – wield power over the shape and direction of historical scholarship, collective memory, and national identity, over how we know ourselves as individuals, groups and societies"[28]. Cook foregrounded memory as one of the four paradigms shaping archives in the 20th and 21st centuries. He asserted that "beyond evidence, archives also preserve memory. And they create memory"[29].

---

27 For further discussion of these terms see: E. Ketelaar, *Tacit narratives, The meanings of archives*, "Archival Science" 2001, vol. 1 pp. 131–141; L. Millar, *Discharging our debt: The evolution of the total archives concept in English Canada,* "Archivaria" 1998, vol. 46, pp. 103–146.

28 J.M. Schwartz, T. Cook, *Archives, records, and power: The making of modern memory*, "Archival Science" 2002, vol. 2, p. 2.

29 T. Cook, *Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms*, "Archival Science" 2013, vol. 13, p. 101.

That archivists have traditionally considered archives as memory triggers rather than the actual memory itself, implies not only that it is the physical record that generates the memory but that there is a significant time differential between the creation of archives and the sparking of the memory. As Cook observed in 1966, the traditional approach and often the popular understanding of archives is that "Archivists remember the past, not the future; they deal with history, not current or future events. They do not construct social memory [...] Archivists are guardians of the past, not its interpreters. Archivists are in the preservation business not the memory one"[30]. Archives precede the memory and through archives, events are remembered and as Laura Millar has written, "records, along with stories, artifacts, songs, rituals, traditions, and myriad other non-documentary touchstones, are used to shape memories into narratives and to transform information and recollection from the individual to the collective"[31].

In the dynamic and fluid world of the Web however, the distance between an event and the memory is drastically shortened, "many events witness a gap of only minutes between events and collections"[32]. This almost instantaneous creation of both the archives of the event and the memory of the event suggests that archives not only preserve and create memory but that the need to remember also creates the impetus for the archives – in some respects not so far removed from Jenkinson's "artificial memory".

A case in point is the iconic September 11 Digital Archive. Within hours of the terrorist attacks of September 11, 2001, instantly recognizing the enormity of this event and the need for immediate documentation, "archivists and librarians were capturing webpages, television feeds, voicemail messages and email messages"[33], writes Ian Milligan in his recounting of the creation of the September 11 Digital Archive. He notes that "within weeks, new and emerging memory websites were created" that included digital spaces for anyone to record their experiences and reactions. The September 11 Digital Archive at the Roy Rosenzweig Center for History and New Media at George Mason University not only aggregated many of these collections on a website but opened its site

30 T. Cook, *Remembering the future: Appraisal of records and the role of archives in constructing social memory* [in:] *Archives, documentation, and institutions of social memory: essays from the Sawyer Seminar*, ed. F. Blouin Jr., W. Rosenberg, Ann Arbor 2006, pp. 169–170.

31 L. Millar, *Discharging our debt*..., p. 119.

32 I. Milligan, *Averting the digital dark age*..., p. 160.

33 Ibidem, p. 138.

to all who wished to contribute, "collecting and archiving first-hand accounts, emails and other electronic communications, digital photographs and artworks, and a range of other digital materials related to the attacks"[34]. This first example of a web archive demonstrated not only the ability of the web to preserve documentation and capture memories but also to create a wide-ranging collective memory.

In this immediate and flattened Web world, are the traditional relationships between archives and memory turned on their head? Rather than archives shaping memory, does memory to some extent shape archives? Does the need to preserve the memory create the need for the archive, does the archive in turn create the memory and are the lines between memory and archives therefore blurred? Describing web archiving as a socio-technical phenomenon, media scholar Ed Summers writes: "Understanding the socio-technical conditions that give rise to a web archive requires a socio-technical perspective – that is, a perspective that examines the ways that human agency and technologies co-produce each other but avoids privileging either the social or technical aspects as determining the other"[35].

Conflating the technical archive and social memory offers one way to approach the convergence of archives and memory, while fluidity of information on the Web suggests another. Do digital spaces, where information can be brought together, combined, and coalesce, also offer deeper ways to encompass memory as well as archives? The web allows displaying such facets of archival memory as cannot easily be depicted, let alone stored, in the analog environment; expressions not considered archival in the analog world, can be accessed in the digital one. The September 11 Digital Archive, for example, includes artifacts, oral testimonies, images, stories – an array of materials that demonstrate ways in which the digital environment expands archival memory. This combination of forms and formats also supports the concept of "Technologies of Memory", a term coined by communications scholar Marita Sturken.

---

[34] The September 11 Digital Archive, Saving the History of September 11, 2001, https://911digitalarchive.org [access: 26.09.2025].

[35] E. Summers, *Appraisal talk in web archives*, "Archivaria" 2020, vol. 89, p. 79.

"Technologies of Memory"

In the 1990s, Sturken challenged the traditional relationship between archives and memory by describing a more immediate interface between the individual and the memory, a relationship that explores the ability of technologies to express memory[36]. Sturken suggested that the memory in the moment is sufficient within itself as she referenced a vast array of cultural products and texts including photographs, films, artifacts and documents as "technologies of memory [...] in that they embody and generate memory and are thus implicated in the power dynamics of memory's production"[37]. Noting that the cultural narratives of history and the textual narratives can equally be considered as evidence, she asserted that "memory is a narrative rather than a replica of an experience that can be retrieved and relived"[38]. Pointing to the material items left as memorials at the Vietnam Wall of names in Washington, D.C., as personal memories of public events, she sees turning cultural memory into national narrative as an archival task, writing that "personal memory, cultural memory and history do not exist within neatly defined borders. Rather, memory and memory objects can move from one realm to another, shifting meaning and context. Thus, personal memories can sometimes be subsumed into history, and elements of cultural history can exist in concert with historical narratives"[39].

Considering the digital technologies of memory, not only the Web, but cell phones and the many forms of social media, Nancy Van House and Elizabeth Churchill also see that "explicit and tacit models of social and personal memory are »baked into« the design of these technologies"[40]. They highlight "the role of capture, storage and retrieval technologies in what is remembered, collectively and personally", concluding that "technologies are being developed to support human memory in everyday practice"[41]. At the same time, they warn of the hazards not only from data loss or inability to preserve, but from the designers of the technology itself, they write "it is important to understand how engineers and

---

36 See for example: N. van House, E.F. Churchill, *Technologies of Memory: Key Issues and Critical Perspectives*, "Memory Studies" 2008, vol. 1(3), pp. 295–310.

37 M. Sturken, *Tangled memories; The Vietnam War, the AIDS epidemic, and the politics of remembering*, Berkley 1997, p. 10.

38 Ibidem, p. 7.

39 Ibidem, pp. 7–8.

40 N. van House, E.F. Churchill, *Technologies of Memory*..., p. 297.

41 Ibidem, pp. 299, 306.

designers are actively creating the mechanisms we use every day for the storage and retrieval of all that precious information [...] the technologies of memory will strongly influence what can and will be remembered"[42].

How memory creates the Web/How the Web creates memory

The September 11 Digital Archive was a pioneering endeavor not only in web archiving but in demonstrating the power of the web to create and preserve memories, as well as the larger collective memory of an event itself. Since 2001, the abilities of the web to capture, collect and archive memory have only expanded.

3 examples of archives and memory on the Web:

1. A 2022 essay on the internet sources of China's Cultural Revolution under Mao Tse Tung[43]. The authors explore web sites, video clips and recordings to "show the new possibilities offered by the »digital turn« in the study of historical reality and in the practice of memory as a political tool"[44]. They assert that "It is becoming clear that, with the resources afforded by the Web, a brand-new way of linking up words and images, text and visual sources, has become possible, providing the study of history and memory with unexplored tracts of promising terrain". They claim that through technologies of memory, "history can now be experienced by those who did not live through it"[45].
2. The 858 website is a series of videos documenting the 2011 Tahir Square revolution in Egypt. The archive consists of 1662 video images recorded on a smart phone, each capturing and witnessing a particular moment of the 18 days of the Tahir Square revolution. Together, they constitute powerful visual testimonies of the event[46]. The videos were compiled by Mosireen, an independent media group, who hoped to use the videos in a trial, which never happened. The author of an article on this site, Amir-

---

42 Ibidem, p. 302.

43 M. Tesini, L. Zambernardi, *When memory exceeds history: The emerging visual Internet Archive on the cultural revolution,* "Information, Communication and Society" 2022, vol. 25(8), p. 1067.

44 Ibidem, p. 1068.

45 Ibidem, p. 1069.

46 858: An Archive of Resistance, https://858.ma/ [access: 28.07.2025].

Hussein Radjy, who interviewed members of Mosireen writes "When I spoke with members of Mosireen, they described the act of assembling their video archive as a defense of the revolution's memory against the regime", and he notes that "In a society where dissent has become dangerous, Mosireen's archive is an exercise in the subversive power of memory"[47].

3. Documenting Ferguson, a web archive at the University of Washington, documenting the shooting of Michael Brown in 2014 includes an array of crowd-sourced memory technologies as the site notes "Multiple contributors shared original digital content, such as images, video, audio, and stories related to memorials, community meetings, rallies, and protests that occurred in Ferguson and throughout the broader region of St. Louis County and City"[48]. 10 years after the event, viewers are still invited to add to the site, keeping it fresh and relevant.

Conclusion

Memory has always had its own story to tell. On the web it is a story told to an ever-widening audience using an increasingly creative toolbox of digital tools. On the web and through the many technologies of memory, memory is a powerful information component as it becomes increasingly relevant to understanding both current and past events. In his 2003 book on archives appraisal, *No Innocent Deposits*, Richard Cox stated that "whatever comes into the archives and how it gets there might be beside the point because archives are a symbolic waystation on the road to collective memory"[49], suggesting that memory is at the heart of the archival mission. Memory, as both an archival process and an archival product, continues to evolve and fulfill that mission in the digital space as it has in the analog.

In a 2009 essay, I explored the relationship between archives and memory through the enduring memory of an iconic late 19th century labor strike in

---

47 R. Amir-Hussein Radjy, *How to save the memories of the Egyptian Revolution*, The Atlantic, 25 January 2018, https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/01 [access: 7.08.2025].

48 Documenting Ferguson, https://digitalexhibits.library.wustl.edu/s/ferguson/page/home [access: 28.08.2025].

49 R. Cox, *No Innocent Deposits, Forming Archives by Rethinking Appraisal,* Lanham 2003, p. 234.

Homestead, Pennnsylvania[50]. The persistence of the collective memory of the Homestead Strike that continues to the present day, expressed through poetry, song, images, conferences, websites, and even materially through markers and buildings, suggests that "memory becomes a significant contributor to the documentary record". In addition to extending the memory of the event itself, it also offers a creative way to fill in some of the undocumented spaces. I pointed out that "Although archivists might rightly say that the acts of preserving and describing records and making records available to researchers in themselves maintain memory, the material and intellectual variety of records as well as the mutable qualities of memories themselves suggest that the archives/memory relationship holds the promise of greater comprehensiveness and inclusivity"[51]. While archives of the Homestead Strike are primarily analog, digital as well as digitized records on the web offer even greater opportunity for creating a broad and longitudinal memory record. Archiving the web is also archiving memory, through all the technologies of memory that the web facilitates. Archivists should take full advantage of the values that memory brings and see memory not only as an enhancement to web archives but as their primary feature.

Bibliography

Amir-Hussein Radjy R., *How to save the memories of the Egyptian Revolution*, The Atlantic, 25 January 2018, https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/01 [access: 7.08.2025].

Bastian J.A., *Flowers for Homestead: A Case Study in Archives and Collective Memory*, "American Archivist" 2009, vol. 72, pp. 113–132.

Caswell M., *'The Archive' is not an archives: On acknowledging the intellectual contributions of archival studies*, "Reconstruction: Studies in Contemporary Culture" 2016, vol. 16(1), special issue "Archives on Fire", https://escholarship.org/uc/item/7bn4v1fk [access: 24.09.2025].

Caswell M., *Urgent Archives. Enacting Liberatory Memory Work*, Abingdon-on-Thames 2021.

Connerton P., *How societies remember*, Cambridge 1989.

Cook T., *Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms*, "Archival Science" 2013, vol. 13, pp. 95–120.

[50] J.A. Bastian, *Flowers for homestead: A case study in archives and collective memory*, "American Archivist" 2009, vol. 72, p. 132.

[51] Ibidem, pp. 130, 131.

Cook T., *Remembering the future: Appraisal of records and the role of archives in constructing social memory* [in:] *Archives, documentation, and institutions of social memory: essays from the Sawyer Seminar*, ed. F. Blouin Jr., W. Rosenberg, Ann Arbor 2006, pp. 169–181.

Cox R., *No innocent deposits, Forming archives by rethinking appraisal*, Lanham 2003.

Das S., *Reconceptualising the colonial archive: war, subaltern, and the literary*, "Literary Res/Recherche Littéraire" 2021, vol. 37, pp. 239–250.

Documenting Ferguson, https://digitalexhibits.library.wustl.edu/s/ferguson/page/home [access: 28.08.2025].

Douglas J., Ballin M., Lapp J., *Introduction: Special Issue – Toward Person-Centered Archival Theory and Practice*, "Archivaria" 2022, vol. 94, pp. 5–21.

Ernst W., *Digital memory and the archive*, Minneapolis 2013.

Eskildsen K.R., *Inventing the archive: Testimony and virtue in modern historiography*, "History of the Human Sciences" 2013, vol. 26(4), pp. 8–27.

Hartman S., *Venus in two acts*, "Small Axe" 2008, no. 26(2), vol. 12, pp. 1–14.

Haskins E., *Between Archive and Participation: Public Memory in a Digital Age*, "Rhetoric Society Quarterly" 2007, vol. 37, pp. 401–402.

Hedstrom M., Jacobsen T., Punzalan R.L., *Invoking "collective memory": mapping the emergence of a concept in archival science*, "Archival Science" 2013, vol. 13, pp. 217–251.

Herman P., *The heroic study of records: The contested persona of the archival historian*, "History of the Human Sciences", 2013, vol. 26(4), pp. 67–83.

House van N., Churchill E.F., *Technologies of Memory: Key issues and critical perspectives*, "Memory Studies" 2008, vol. 1(3), pp. 295–310.

Jenkinson H., *A Manual of Archive Administration*, London 1937.

Ketelaar E., *Tacit narratives, The meanings of archives*, "Archival Science" 2001, vol. 1, pp. 131–141.

Maemura E., Worby N., Milligan I., Becker C., *If these crawls could talk: Studying and documenting web archives provenance,* "Journal of the Association for Information Science and Technology" 2018, vol. 69(10), pp. 1223–1233.

Millar L., *Discharging our Debt: The Evolution of the Total Archives Concept in English Canada*, "Archivaria" 1998, vol. 46, pp. 103–146.

Milligan I., *Averting the digital dark age. How Archivists, Librarians, and Technologists Built the Web a Memory,* Baltimore 2024.

Piggott M., *Archives and Memory* [in:] *Archives: recordkeeping in society*, eds. S. McKemmish, M. Piggott, B. Reed, F. Upward, Wagga Wagga 2005, pp. 299–328.

Scholze F., *Securing traces in the digital stream, web archiving as cultural memory task,* "Zeitschrift fur bibliothekwesen und bibliogrphie" 2025, vol. 72(2), pp. 1–4.

Schwartz B., *Abraham Lincoln and the forge of national memory,* Chicago 2000.

Schwartz J.M., Cook T., *Archives, records, and power: The making of modern memory,* "Archival Science" 2002, vol. 2, pp. 1–19.

Sturken M., *Tangled memories: The Vietnam War, the AIDS epidemic, and the politics of remembering*, Berkley 1997.

Summers E., *Appraisal Talk in Web Archives*, "Archivaria" 2020, vol. 89, pp. 70–103.

Tesini M., Zambernardi L., *When Memory Exceeds History: The Emerging Visual Internet Archive on the Cultural Revolution,* "Information, Communication and Society" 2022, vol. 25(8), pp. 1067–1081.

The collective memory reader, eds. J. Olick, V. Vinitzky-Seroussi, D. Levy, Oxford 2012.

The September 11 Digital Archive, Saving the History of September 11, 2001, https://911digitalarchive.org [access: 26.09.2025].

Wallot J.-P., *Building a living memory for the history of our present: New perspectives on archival appraisal*, "Journal of the Canadian Historical Association" 1991, vol. 2, pp. 263–282.

Wieviorka A., *The Era of the Witness*, New York 2006.

858: An Archive of Resistance, https://858.ma/ [access: 28.07.2025].

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 48–68
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264

LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0
DOI 10.4467/26581264ARC.25.006.21258

State Archives in the digital environment: the essential reconfiguration of the *modus operandi*

Daniel J. Caron

École Nationale d'Administration Publique (Kanada)
daniel.caron@enap.ca, ORCID 0000-0002-3813-371X

Pierre R. Desrochers

University of Ottawa (Kanada)
pdesroc2@uottawa.ca, ORCID 0000-0002-0333-5370

ABSTRACT
The article characterizes the challenges facing archives in the digital age, and subsequently raises why in the recent decades the role of archives in this new universe has been weakened. Secondly, the article takes up the main transformations of the bureaucratic environment that jeopardize the relevance and legitimacy of the role of archives despite its unavoidable necessity for the maintenance of the rule of law. The office, information and archival professional practices are at the heart of the problem and the response expected to keep archives relevant. Finally, the article goes on to discuss the main transformations of the environment and its consequences for the actors in the field before concluding with some avenues for reflection to ensure the persistence of the role of archives in the maintenance of the rule of law, its effective functioning, memory and the bond of trust between institutions and citizens.

KEYWORDS
rule of law, archival practices, digital environment, office transformation, technological disruption

Archiwa państwowe w środowisku cyfrowym: zasadnicza rekonfiguracja *modus operandi*

STRESZCZENIE
Artykuł przedstawia wyzwania stojące przed archiwami w erze cyfrowej, a następnie rozważa, dlaczego w ostatnich dziesięcioleciach rola archiwów w tym nowym uniwersum uległa osłabieniu. W dalszej części omówiono główne przemiany zachodzące w środowisku biurokratycznym, zagrażające znaczeniu i podmiotowości archiwów, pomimo tego, że są one niezbędnym elementem utrzymania praworządności. Środowisko administracyjne, informacja i praktyka archiwalna stanowią sedno problemu i równocześnie dają odpowiedź na pytanie o sposób, w jaki można utrzymać znaczenie archiwów. W dalszej części artykułu omówiono główne przeobrażenia środowiska i ich konsekwencje dla podmiotów działających w tym obszarze, a następnie przedstawiono kilka kierunków refleksji dążących do zapewnienia stabilnej roli archiwów w utrzymaniu praworządności, ich skutecznego funkcjonowania, podtrzymywania pamięci i więzi zaufania między instytucjami a obywatelami.

SŁOWA KLUCZOWE
praworządność, praktyki archiwalne, środowisko cyfrowe, transformacja pracy biurowej, przełom technologiczny

Introduction

This paper critically examines whether current archival practices remain adequate for supporting the development of archives as foundational institutions within the rule of law in the current environment. The role of archives in creating, shaping, and preserving collective memory is a complex one that is profoundly embedded into socio-organisational documentary traditions. The rapid development of writing practices and systems, designed to create, manage, disseminate and leverage information in the contemporary technological environment, raises numerous questions and presents significant challenges. One such challenge is the preservation of the foundational principles that underpin archival practices and their role in supporting public administrations, both in their daily operations and in fulfilling their long-term obligations. At the heart of this challenge is public trust, as well as building informed and learning societies. While this paper focuses primarily on state archives, many of its arguments and reflections apply equally to the broader universe of public institutional archives. The principles discussed herein regarding documentation, governance, and accountability are relevant across the spectrum of public organizations that depend on structured information systems to sustain the rule of law and public trust. While examples primarily draw from Canadian and North American contexts, the issues raised – such as digital transformation, bureaucratic adaptation, and archival legitimacy – have broader international resonance.

State archives are not a simple grouping of documents, or an *archival fonds,* understood as the entire body of records organically created and accumulated. State archives transcend mere questions of material density, abundance, or scarcity, instead, they form an organized collection of deliberately produced records, comprising papers, data, or manuscripts on various carriers, that serve essential administrative and societal purposes for the State and its governance. This has several corollaries. First, archives are built for short-, medium- and long-term support of the State. Democratic societies depend on their ability to reflect upon and facilitate the ongoing evolution of the rule of law. To do so, it relies on information, current and past. It permits policy development, program evaluation and accountability, political and administrative. Second, in this context, an organized set of documents refers to materials systematically created, collected, and managed according to established guidelines and statutory requirements,

while also reflecting how individuals within organizations develop informal practices alongside formal rules, thereby leaving traces of their actions. This is what has allowed archives to play their role. For example, it may take the form of reports for decision-making, evidence for verification, information in support of transparency, proof for hearing in our court of law or testimony for historical foundation. Third and central to this paper, given the importance of the role played by archives in our democratic system, bureaucracies were built so they could support the creation of archives, as a place to preserve materials, but first and foremost as a *system* to identify and channel what should constitute archival material. For the archival function, this entails a longitudinal engagement within public organizations that encompasses both the phases preceding final appraisal and disposal, as well as the processes involved in the initial creation of records. Such involvement necessitates a profound integration into the operational practices of public administration.

After stating the problem of the relationship between the functioning of the state and the role of archives in the digital age, this paper discusses the main challenges posed by traditional archival practices in a digital world. Second, it recalls the importance of anchoring any project to reconceptualize archival practices in the modern bureaucratic world to ensure a viable and productive contribution. This universe is particularly marked by the development of new working and operating practices with the introduction of connectivity and computability. The latter raise several issues around the quantity, quality and value of information. Finally, the paper proposes some avenues for reflection to restore the essential role that reconceptualized archival practices should play to meet the needs of the digital era.

Problem statement

Over the last 50 years, the bureaucratic environment has drastically changed with the advent of all kinds of technologies allowing for the creation, channelling and utilisation of information. At the turn of the 1980s, micro-computing gradually invaded the office. In the beginning, these office tools allowed enormous efficiency gains in terms of word processing or statistical processing.

In traditional Weberian bureaucracies, the production, management, and archival preservation of official documents were governed by well-defined

procedural norms, centralization, and hierarchical control. These norms ensured creation of authoritative records that could be reliably maintained, retrieved, and audited, thereby supporting transparency, accountability, and the continuity of administrative action. However, the advent of widespread digital technologies and associated print democratization has markedly altered this environment. With the office staff rapidly expanding their technical competencies and professionals increasingly generating documentation independently, there emerged a pronounced decentralization in the capacity to produce and disseminate written information. The proliferation of printers and personal computing devices in the administrative apparatus accelerated this trend, enabling individuals to bypass traditional channels of document creation and approval. Yet, despite these shifts, much of the output remained anchored in paper form, a continuation of the bureaucratic tradition, but now occurring at a previously unimaginable scale and with diminished hierarchical oversight. This evolution carried profound implications for archival practices. While archivists continued to collect and preserve documents, the sheer volume, heterogeneity, and dispersed origins of records eroded the uniformity and reliability previously assured by centralized control. The formalized, unbroken chain of document production and approval, which is a cornerstone of Weberian archival regimes, was now disrupted by the ability to generate and circulate information outside established bureaucratic channels. The resultant proliferation of these records challenged the integrity of the documentary record, complicating not only archival management but also the broader objectives of transparency and administrative accountability. Persistence of paper-based output paradoxically sustained traditional archival frameworks even as those frameworks struggled to adapt to the decentralized production dynamics that accompanied technological change.

A further transformative shift occurred with the gradual decline of printers and the concurrent rise of cloud computing technologies. The demise of the printer as a central artifact in administrative work marked the end of this paper-mediated regime of documentary control. Instead, information creation and processing increasingly migrated to digital environments characterized by real-time collaboration, distributed storage, and ephemeral traceability on the official record.

Despite significant technological transformations, many bureaucratic structures continue to operate according to processes established decades ago, largely retaining the static, hierarchical paradigms of paper-based information

management. This persistence reflects an enduring institutional inertia, wherein the conceptual and procedural frameworks for handling information remain anchored to the material and organizational realities of the pre-digital era.

The archival paradigm has traditionally derived its value from providing assurance regarding the authenticity and completeness – in the sense of being representative – of records. This function has historically shaped debates about the desirable attributes of information, such as its quantity, quality, and interpretability, within administrative systems. Even as technological change disrupts the material substrate of documentation, these foundational concerns persist, underscoring the tension between the dynamic possibilities of digital information environments and the stability and control long associated with traditional bureaucratic models.

State administration operates within complex systems where decision-making relies on accurate information, clear priorities, transparency, and robust accountability mechanisms. However, systemic flaws often undermine these processes, leading to inefficiencies and eroded public trust. Drawing from archival and governance literature, this discussion points toward 4 interconnected issues: the lack of sound information in decisions, confusion around organizational priorities and directions, lack of transparency, and reverting to notion of oral traditions for accountability as demonstrated in Canada through several commissions of inquiry.

Lack of sound information significantly impairs decision-making in public administration. When data is inaccurate, incomplete, or biased, decision-makers risk errors in judgment, resulting in misguided policies. For instance, flawed inputs can lead to "asymmetric responses" where negative performance data is overemphasized, distorting resource allocation, exacerbating issues, and leading to policy failures. In archival contexts, diminished importance and resource allocations in state recordkeeping, reliance on misinformation or inaccessible information hampers evaluations of programs and accountability, perpetuating cycles of poor governance. This flaw is not merely technical; it stems from inadequate information validation, leading to decisions that fail to address root problems effectively[1].

---

[1] D.J. Caron, *Recordkeeping as a Pillar of Public Memory, Accountability, and Administration: The Canadian Experience* [in:] *Canada-Japan Symposium on e-Government document management. Speeches and statements*, 2 February 2011, pp. 1–12, https://publications.gc.ca/collections/collection_2017/bac-lac/SB4-18-4-2011-eng.pdf [access: 3.09.2025]; Library and Archives

This confusion is exacerbated by misaligned priority setting and directional clarity in State administration, where inefficiencies arise from outdated paradigms that fail to adapt to information overload and evolving demands. Without robust horizontal alignment mechanisms, public institutions grapple with fragmented initiatives, as fluctuating objectives breed internal misalignments and operational inefficiency. Operationally, this manifests in siloed organizational structures that emphasize short-term tasks at the expense of sustained strategic and operational planning, resulting in incoherent policy outputs and diminished institutional capacity to meet complex societal needs. Information asymmetries exacerbate these issues, as outdated paradigms fail to address information overload, leading to fragmented initiatives and reduced responsiveness to societal demands. Ultimately, such pervasive ambiguity erodes both intra-organizational cohesion and public confidence, often prompting reliance on ad hoc inquiries and informal review processes that address symptoms rather than structural information deficits[2].

Lack of transparency significantly aggravates systemic issues in public administration, creating fertile ground for corruption and mistrust. When decision-making processes remain opaque, citizens and stakeholders are unable to scrutinize actions, leading to perceptions of corruption, abuse of power, weakened accountability, destructions of records and concealment of operations which can mask misuse of funds or biased decisions. In archival administration, opacity in record-keeping contributes to "system vulnerabilities", where errors or deliberate omissions go undetected, further eroding public confidence. This lack of openness not only hinders adoption of innovative frameworks needed for digital transformation but also perpetuates inefficiencies by limiting oversight and corrective action. Ultimately, without transparent practices, the

Canada, The Recordkeeping Regime: Overcoming Recordkeeping Challenges in the Public Service, https://www.collectionscanada.gc.ca/obj/007001/f2/007001-5012-e.pdf [access: 3.09.2025]; Government of Canada, 2023–2026 Data Strategy for the Federal Public Service, 19 May 2023, https://www.canada.ca/en/treasury-board-secretariat/corporate/reports/2023-2026-data-strategy.html [access: 3.09.2025].

[2] Gouvernement du Québec, Commission d'enquête sur la gestion de la modernisation des systèmes informatiques de la Société de l'assurance automobile, Report forthcoming, 2026, https://www.cesis.gouv.qc.ca/accueil [access: 14.09.2025]; N. Yeates, *Immigration, Refugees and Citizenship Canada (IRCC) Organizational Review Report*, Government of Canada, 16 November 2023, https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/transparency/committees/cimm-oct-24-2023/organizational-review-report.html [access: 3.09.2025].

trust essential for effective governance diminishes, leaving public institutions struggling to maintain legitimacy amidst growing demands for accountability[3].

Finally, these flaws often culminate in a "back to oral tradition" for accountability, exemplified by commissions of inquiry. When formal systems fail due to poor information or opacity, inquiries serve as ad hoc mechanisms for fact-finding and truth-telling, relying on oral testimonies to reconstruct events. These bodies, while restorative, highlight systemic breakdowns, acting as "episodic" responses to crises rather than preventive tools. They emphasize narrative over documented evidence, reverting to oral traditions to restore legitimacy, but often at high cost and with limited long-term reform[4].

Archives: from sharpness to ambiguity

With the evolving bureaucratic and social environment, several concepts, areas, or functions have lost their original role and even occasionally their relevance. Archives is one of them. What constituted an Archive when it was conceptualized, at least in Western bureaucratic administration, may no longer be relevant in today's digital environment and public administration context. Creation and evolution of archival practices have long reflected bureaucratic practices. Archival rigour is literally rooted in the bureaucratic phenomenon. It takes its source from it and reproduces its documentary processes. It is an

---

3 P. Desrochers, *La théorie sociale de la connaissance et la gestion du patrimoine documentaire à l'ère numérique*, doctoral thesis, Université de Montréal, 2015, http://hdl.handle.net/1866/14050 [access: 3.09.2025]; idem, E. Rancourt, *Navigating the Privacy Landscape: Harmonizing Legislative and Public Sector Approaches in the Canadian Context*, "Harvard Data Science Review" 2025, vol. 6(1), pp. 73-88, https://doi.org/10.1162/99608f92.dc58eb7a; V. Mabillard, J.P. Villeneuve, *La transparence dans l'espace numérique: Principes, développements, enjeux*, Quebec 2023, https://doi.org/10.1353/book.118097; Government of Canada, Office of the Auditor General of Canada, ArriveCAN Performance Audit Report, 2024, pp. 1–30, https://www.oag-bvg.gc.ca/internet/docs/parl_oag_202402_01_e.pdf [access: 3.09.2025].

4 Canadian Press, Info watchdog investigating record destruction allegations related to ArriveCan app, The Globe and Mail, 23 February 2024, https://www.theglobeandmail.com/canada/article-info-watchdog-investigating-record-destruction-allegations-related-to/ [access: 3.09.2025]; Gouvernement du Québec, Commission d'enquête sur la gestion de la modernisation des systèmes informatiques…; Treasury Board of Canada Secretariat & Goss Gilroy Inc., Lessons Learned from the Transformation of Pay Administration Initiative, October 2017, https://www.canada.ca/en/treasury-board-secretariat/corporate/reports/lessons-learned-transformation-pay-administration-initiative.html [access: 3.09.2025].

auxiliary science. It is at the service of history, but long before that, it is a pivot of bureaucratic functioning and its information circulation practices. Its evolution bears witness to this[5]. This allowed archival practices to remain sharp at least as sharp as the emerging bureaucracies with their rules[6]. The principle of Max Weber's dossier is a good example of this[7].

Contemporary societies rub off on bureaucracies and their functioning. This is one of the foundations of their existence, their ability to reflect the concept of law[8]. They cannot evolve in isolation from the multiple influences of society and its increasing complexity. It requires constant adjustment, and this may become destabilizing for some well-rounded traditional roles and functions within it.

Today's environment is increasingly characterized by individualization and by the transformative impact of the internet, social networks, and mobile information and communication technologies, which fundamentally reshape how people connect, work, collaborate, learn, document and seek information[9]. Bureaucracies are not exempt from that modernisation. As once well-defined theories, principles, and practices that governed institutions like national archives encounter the disruptive impact of technological and societal change, their boundaries and purposes become increasingly ambiguous. This shift has prompted practitioners and policymakers to re-examine and reinterpret the foundations on which these organizations were built and continue to operate[10]. Information and, as a corollary, archives at all stages are an important element of the bureaucratic infrastructure. In today's environment it is an even more central component because of its capacity to contribute to the configuration of the office[11], playing a major role in the constitution of information flows.

---

5 J. Ferrer-Bartomeu, *L'État à la lettre: Écrit politique et société administrative en France au temps des guerres de Religion (vers 1560-vers 1620)*, Ceyzérieu 2022; C. Vismann, *Files: Law and media technology*, Stanford 2008.

6 E. Friedberg, *Le pouvoir et la règle: Dynamiques de l'action organisée*, Paris 1993.

7 M. Weber, *Economy and society: An outline of interpretive sociology*, Berkley–London 1968.

8 G. Burdeau, *L'État*, Paris 2009; F.A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty. Volume 1: Rules and Order*, Chicago 1978.

9 L. Rainie, B. Wellman, *Networked: The New Social Operating System*, Cambridge, Massachusetts 2012, p. 17, https://doi.org/10.7551/mitpress/8358.001.0001.

10 D.J. Caron, *Memory, Literacy and Democracy* [in:] *Remarks, Canada 150th Anniversary Conference. Speeches and statements*, 11 March 2010, pp. 1–5, https://www.researchgate.net/profile/Daniel-Caron-4/publication/265467602_Memory_Literacy_and_Democracy/links/540f70a70cf2df04e75a3048/Memory-Literacy-and-Democracy.pdf [access: 3.09.2025].

11 J.R. Galbraith, *Organization Design: An Information Processing View*, "Interfaces" 1974, vol. 4(5), pp. 28–36; C. Visman, *Files*…

However, this shift creates ambiguity in how the role of archives, their practices, theories and principles can be re-established.

Functioning of Western bureaucratic administration: an essential element to any archival project

Historically, the bureaucratic apparatus has constituted the essential scaffolding through which archives operate as repositories of collective memory and instruments of administrative continuity. Grounded in Weberian rational-legal authority[12], this model privileges rule-bound procedures designed to secure efficiency, predictability and accountability. This has a bonding role that maintains trust between institutions and citizens. For instance, and over the years, it became a key tool to make transparency achievable. In this context, archives assume an active role in contributing to governance; they are not inert document depositories but strategic mechanisms that uphold the rule of law by systematically preserving, organizing and managing records. Their functions in public administration encompass support for executive decision-making, rigorous policy evaluation and long-term accountability, capacities integral to democratic legitimacy.

To elucidate how this relationship is operationalized, one must interrogate the constitution of the bureaucratic office itself, its founding principles and its intended objectives. Drawing on Kenneth Arrow's economic theory, bureaucratic structures are engineered to mitigate uncertainty and redress information asymmetries, thereby ensuring that policy determinations rest upon equitable access to knowledge. From a media-theoretical perspective as articulated by Cornelia Vismann, the office functions as an information-processing matrix that converts heterogeneous data into coherent, actionable knowledge *through* codified archival practices. These dual mechanisms have historically underpinned the reliability and accessibility of archival holdings, reinforcing institutional accountability and engendering public trust. Within this structure, records constitute "recording apparatuses" that mediate orality, script and digitality, thereby shaping both the ontology of legal evidence and the exercise of state authority. Far from neutral byproducts, archival records exert formative influence

12 M. Weber, *Economy and society*…

on power relations and institutional memory, either buttressing or eroding transparency[13].

Transition to a digital environment has profoundly disrupted these entrenched archival paradigms. Contemporary scholarship documents how the proliferation of digital information and decentralization of data streams intensify information asymmetries and strain bureaucratic capacities. Persisting siloed structures and legacy frameworks originally optimized for paper-based regimes exhibit reduced adaptability, giving rise to fragmented governance and operational lacunae. Within state archival institutions, this disjunction manifests as opacity in digital record-keeping and system vulnerabilities in which omissions or anomalies erode public confidence.

The implications for the rule of law are substantial. Archives risk forfeiting their authoritative status as guarantors of transparency and accountability, as evidenced by increasing recourse to reactive commissions of inquiry that represent a reversion to oral-tradition adjudication in the face of systemic archival and documentary practices failure. Such developments imperil the evidential foundations of governance and, by extension, the democratic contract. Addressing these exigencies demands a reconceptualization of archival praxis that embeds comprehensive information-governance protocols. It calls for transdisciplinary approaches and a decompartmentalization of the foundations of archival practices. This is paramount to harness digital technologies and reorient archival practices toward strategic rarefaction and value creation rather than indiscriminate accumulation. Only through such reforms can archival rigor be restored, relevance of archival role re-established, and public trust sustained within the complexities of the digital age.

---

[13] R. Brown, *The Value of "Narrativity" in the Appraisal of Historical Documents: Foundation for a Theory of Archival Hermeneutics*, "Archivaria" 1991, vol. 32, pp. 152–156; D.J. Caron, R. Brown, *Appraising Content for Value in the New World: Establishing Expedient Documentary Presence*, "The American Archivist" 2023, vol. 76(1), pp. 135–173; T. Cook, *What is past is prologue: A history of archival ideas since 1898, and the future paradigm shift*, "Archivaria" 1997, vol. 43, p. 17.

The office as a technology to process information

The office, as conceptualized within administrative theory, operates as a technological apparatus for processing information, embodying principles of rational organization while grappling with human cognitive limitations and mechanisms of control. Weber's ideal-type bureaucracy positions the office as a cornerstone of rational-legal authority, defined by hierarchical structures, specialization, and impersonal rules to ensure efficiency and predictability. Within this framework, the office transforms raw data into actionable knowledge through formalized procedures[14], such as written records and standardized workflows, facilitating systematic governance. Weber's focus on hierarchical rules-bound process of decision-making, where information flows vertically, aims to minimize arbitrariness and enhance accountability, creating a structured environment for administrative consistency. However, and first, this rational ideal is moderated by the concept of bounded rationality, as articulated by James March and Herbert Simon[15]. Simon argues that decision-makers, constrained by cognitive limits, process only limited information and often satisfice – settling for acceptable rather than optimal solutions. March extends this argument with his notion of organizational anarchy, where information processing is shaped by ambiguity, fluid participation, leading to non-linear outcomes. In office settings, bounded rationality manifests as selective attention to information, with routines and heuristics compensating for incomplete data, often resulting in incremental rather than transformative changes. This highlights the inherent limitations in achieving Weberian efficiency due to human factors. However, these reflections were made before the advent of sophisticated ICTs as those unfolding today in society and organisations. Galbraith[16] has argued that organisations are structured following some kind of arbitration between the use of hierarchical arrangements and ICTs, the ultimate objective being to find the best way to route information to where it needs to be. The combination depends primarily on the availability of the 2 factors. While hierarchical arrangements are pretty much unlimited, ICTs were more constrained; but are now limitless.

---

14 R.M. Cyert, J.G. March, *A Behavioral Theory of the Firm*, New Jersey 1992.

15 J. March, H. Simon, *Organizations*, Hoboken 1993.

16 J.R. Galbraith, *Organization Design*…

Likewise, Michel Foucault's[17] concept of rarefaction further enriches this perspective by framing the office as a site of discursive control, where information is not merely processed but disciplined through mechanisms of exclusion, scarcity and sedimentarism. Rarefaction is not neutral. It restricts what qualifies as legitimate knowledge, channeling information flows to reinforce power structures, such as archival practices that prioritize dominant narratives over marginalized ones. Sedimentarism, or archiveity, conceives of the archive as an agglomeration of traces left by institutional practices – much like geological strata. Here, coherence does not emerge from a preestablished classificatory scheme but from the successive layering of documents, inscriptions and silences. In this model, each "layer" reflects the prevailing power relations and discursive formations at the time of its deposition, producing an archive whose internal logic is shaped by what has been preserved, what has been excluded and how those choices in themselves encode authority.

Considering these notions, the office incarnates and evolves as an information technology itself and calls for information governance balancing Weberian ruling requirements, Simon – March cognitive constraints, and Foucauldian discourse control. The objective is to produce orderly but constrained knowledge in an evolving informational environment characterized by an explosion of digital technologies. Persistent archival traditional practices limit adaptation to such a digital context, perpetuating controlled knowledge production in a totally decentralized, elusive information environment. Thus, the office as an information technology is paralysed by these practices and cannot efficiently and effectively technologize information processing within this new complex interplay of rationality, limitation, and power.

The digital environment and the office: the technology which lags

The digital transformation of the workplace has introduced new opportunities for connectivity, real-time information exchange, and collaborative work. Yet, the full potential of these technologies is often unrealized within bureaucratic offices, where embedded paper-based practices and hierarchical organizational

[17] M. Foucault, *L'ordre du discours*, Paris 1971.

structures persist. These legacy systems – designed for scarcity, centralized control, and linear information flows – collide with a digital environment that thrives on abundance, decentralization, and immediacy.

The resulting misalignment between digital potential and bureaucratic realities creates pronounced operational inefficiencies. Information overload frequently complicates decision-making, as traditional administrative routines are ill-equipped to filter, synthesize, and act upon the unprecedented volume and velocity of digital data. Compounding this challenge, the absence of robust digital governance frameworks – such as standardized metadata, automated version control, and interoperable platforms – leads to fragmented knowledge management, inconsistent records, and uncertainty regarding the authenticity and recency of official information.

These challenges are intensified by questions of digital sovereignty. As underscored by recent analyses and public disclosures, continued reliance of various states on U.S – based cloud providers means that even data stored domestically may be subject to extraterritorial legal demands under the U.S. CLOUD Act, regardless of regional law or data residency requirements. This jurisdictional ambiguity not only undermines the confidentiality of sensitive government information but also threatens the state's ability to preserve a complete, authoritative, and unredacted archival record. The widespread adoption of Software as a Service (SaaS) and commercial cloud-based systems has created an illusion of secure and permanent storage, masking the risks associated with externalized infrastructure, information and data fragmentation, as well as jurisdictional ambiguity. These developments fundamentally challenge the principles of care, custody, and control, as responsibility for the preservation and governance of records increasingly shifts beyond institutional boundaries. Similarly, integration of artificial intelligence into bureaucratic environments introduces new forms of disintermediation into decision-making processes, further obscuring accountability and weakening the chain of evidence linking decisions to their documentary traces over time and to the officials responsible for them. The prospect that foreign authorities (or the providers themselves) could unilaterally access, alter, or delete official records – without notice or recourse – introduces critical risks to the persistence, integrity, and trustworthiness of the state's documentary memory. Such scenarios are not hypothetical, they

have direct implications for accountability, institutional continuity, and the rule of law[18].

In public administration, these dysfunctions have particularly severe consequences. Operational silos, knowledge loss, and the persistent threat of losing authoritative records directly erode service delivery, transparency, and public trust[19]. Without a strategic shift toward sovereign digital infrastructure institutions remain exposed to both technical fragmentation and geopolitical vulnerability, risking the very foundations of effective, accountable government in the digital age.

At the same time, rising public expectations for seamless, citizen-centered digital services, coupled with government-wide digital transformation and infrastructure modernization, are reshaping how public information is produced, managed, and stored. As institutions move to digitize services and emphasize accessibility, these efforts introduce new ambiguities in information flows, processing, and residency. Digital service delivery often blurs organizational boundaries and creates hybrid environments where sensitive data may be processed or stored across multiple jurisdictions and systems, in the cloud or on-premises, sometimes with limited visibility for both administrators and citizens. This rapid evolution can inadvertently amplify risks to the integrity and sovereignty of government records, even as it seeks to improve responsiveness and access. The Government of Canada's Digital Ambition 2024–25 explicitly seeks to deliver "user-centric, trusted and accessible" services by leveraging technology and data – but acknowledges that the speed and complexity of this transition demand new governance, security, and workforce adaptation to manage ambiguity and protect core administrative functions[20]. As a result, modernization, while essential for service quality, also magnifies the need for clear, enforceable norms to ensure that digitalization would strengthen – rather than erode – the persistence, accountability, and jurisdictional control of public information.

---

[18] A. Rudolph, *Microsoft says U.S. law takes precedence over Canadian data sovereignty*, "Digital Journal" 2025, June 10, https://www.digitaljournal.com/tech-science/microsoft-says-u-s-law-takes-precedence-over-canadian-data-sovereignty/article [access: 3.09.2025].

[19] T. Cook, *Billions of Records: What to Keep-What to Destroy?*, "Archivaria" 1997, vol. 43, pp. 75–129.

[20] Government of Canada, Treasury Board of Canada Secretariat, Canada's Digital Ambition 2024–25, 2025, https://www.canada.ca/en/government/system/digital-government/canada-digital-ambition/canada-digital-ambition-2024-25.html [access: 3.09.2025].

Professional caution, conservatism, and institutional inertia may further slow the adoption of new technologies, leaving many offices ill-prepared for the demands of a networked, data-driven environment. Without strategic investment in both technological infrastructure and organizational change management, including updated policies, professional training, and adaptive workflows, institutions risk perpetuating obsolete practices that not only limit administrative effectiveness but also weaken public trust and institutional memory.

Persistence of professional paradigms in archival practices

Continued dominance of established professional paradigms and bodies of knowledge within archival communities presents a significant challenge to the evolution of archival science in the era of digital transformation. Intellectual hesitancy that leads to maintaining traditional practices of knowledge rarefaction, is increasingly at odds with the decentralized, adaptive, and networked demands of digital environments. Entrenched approaches, methods, and conceptual frameworks developed for analog environments – such as respect des fonds, the lifecycle model, and value-based appraisal – are often non-transferable to digital contexts, where information is decentralized, dynamic, and user-generated. This misalignment impedes the evolution of effective digital recordkeeping, leads to fragmentation of knowledge governance, and results in operational silos, reduced organizational agility, and a limited capacity to integrate interdisciplinary expertise.

This conceptual mismatch is not merely technical but reflects a deeper tension between the centralized, rule-bound structures of traditional archival regimes and the fluid, interoperable, and user-driven imperatives of digital information architectures. Existing professional knowledge and practices remain persistent, which limits both development and implementation of new theoretical frameworks, administrative policies, and techniques associated with identification and selection of archival materials. Such entrenched practices foster operational silos, fragmented knowledge governance, and a diminished capacity for organizational agility or interdisciplinary collaboration, which are precisely the competencies needed for effective digital transformation.

The implications for public administration and State archives are significant. Reliance on legacy archival models carries the risk of eroding the state's ability to ensure authenticity, permanence, and accessibility of its records, even as digital service delivery and real-time information flows become central to expectations for transparency, accountability, and institutional memory. Traditional appraisal and retention approaches – centered on physical custody, linear workflows, and expert-mediated selection – struggle to accommodate the decentralized, metadata-driven, and cross-functional realities of contemporary digital ecosystems. In an environment where digital transformation demands rapid, adaptive responses to information needs, persistent attachment to analog-era methods leaves public institutions ill-equipped to manage risk, support evidence-based decision-making, or preserve a coherent, representative memory of the State's actions and decisions. The following table summarizes, in simplified form, key contrasts between analog and digital archival environments. It highlights how shifts in professional focus, information flow, and organizational impact reflect the broader transformations discussed above.

Table 1. Changes in the ways of documenting and archiving

Characteristic	Analog environment	Digital environment
Appraisal Focus	Content value, provenance, lifecycle	User behavior, metadata, domain/network analysis
Information Flow	Linear, custodial, expert-mediated	Decentralized, interoperable, user-driven
Professional Role	Disciplinary, custodial, support, guardianship and stewardship functions	Interdisciplinary, strategic, governance-oriented
Education Emphasis	Technical archival skills	Transversal skills, digital literacy
Organizational Impact	Siloed, fragmented governance	Integrated, risk-aware governance

Source: Author's own elaboration.

Conclusions

The fundamental role of documentation in the functioning of the rule of law, its institutions, the public organizations that embody its action, and in the functioning of democracy is hardly disputable[21]. Nevertheless, there can be no guarantee of certainty in this domain. The ongoing evolution of technologies, writing conventions, and modes of communication introduces a persistent fragility to the documentary function, which is consequently under constant threat within both institutional and democratic contexts. In response to these forces, organizations are undergoing transformation. If archival practices are to remain relevant, they too must evolve accordingly, recognizing the office as an evolving technology that actively shapes and is shaped by these changes.

Second, we highlighted the significant paradigm shifts introduced by new ICTs and evolving documentation practices, as well as the challenges organizations face in adapting to these developments. These challenges extend beyond the realm of documentation and archival practice, influencing the design of public policies and management of human and financial resources. Indeed, all socio-institutional functions must evolve to accommodate the changing environment. For instance, it would be untenable for a hospital to continue employing clinical protocols from the early 20th century, just as it would be impractical to manage contemporary transportation systems using regulations from the previous century. In both cases, technological progress has fundamentally altered established practices, necessitating corresponding adjustments in professional practices. This imperative for adaptation applies equally to archives, which play a critical role as guardians of memory and as facilitators of institutional trust.

Third, in the present context, a significant portion of collective memory and historical record is now being shaped in real-time, contemporaneously with unfolding events. Archivists are not historians; their responsibility is to ensure that the selection of archival materials accurately reflects the operations and decisions of the state, as well as shifts in public discourse. Trust in archives is, fundamentally, trust in the institutions they serve, extending beyond the professionals who manage them. This trust resides not in archivists as

[21] D.J. Caron, *La production documentaire dans les administration publique* [in:] *Secrets d'État? Les principes qui guident l'administration publique et ses enjeux contemporains*, ed. N. Michaud, Quebec 2017, pp. 807–840.

mere guardians of memory, but in the political-administrative framework that guides archival practice through its policies. The latter must be the result of what society, and its politicians, produce. Consequently, the archives generated must result from a neutral and informed process of mediation and selection, based not on objectified subjectivity, but on transparent archival, public, and administrative policies.

Fourth, the digital era presents archives with the challenge of embodying legal and documentary principles while addressing the overwhelming volume of information generated by contemporary societies. This responsibility is more urgent than ever, given the rapid evolution of ICTs, the proliferation of social networks, and the increasingly open and decentralized modes of producing, sharing, and disseminating information. Achieving this requires, at a minimum, the fulfillment of several key conditions.

Institutionally, there must be a renewed focus on documenting the actions and decisions of the state through establishment of a robust information governance framework. Such a framework should be transdisciplinary, integrating high-level principles and guidance that align the diverse interests of archivists, operational units, information technology specialists, and legal experts within organizations.

Information management must move beyond isolated specialization and become integral to the design of algorithms and automated systems across organizations. Meeting digital-era challenges requires more than technical upgrades – it demands cultural and procedural transformation.

Archival programs and practices could benefit from more research and ongoing review to ensure they remain responsive to evolving organizational needs. While some existing programs continue to reflect traditional approaches, there is growing recognition of the value in cultivating a broader range of competencies, especially those that support strategic contributions to organizational change and information governance. Strengthening the alignment between archival education, emerging needs, and cross-disciplinary requirements may assist archival systems in maintaining adaptability and effectiveness within contemporary public administration.

Information strategies should emphasize selective retention and preservation, a process sometimes referred to as rarefaction, to ensure that records remain available to meet organizational and societal needs across short-, medium-, and long-term horizons.

Technological systems must be designed to support and enhance information governance, ensuring that business needs and the guiding principles of information management are reflected in their development and implementation.

Finally, archives are undergoing a profound redefinition of their very nature that puts into question their relevance and legitimacy. Technological, organizational, and cultural changes are compelling a fundamental reconsideration of what constitutes an archive in contemporary public administration, moving beyond the need for mere adaptation. As the boundaries between creation, management, and preservation of records dissolve and the authority of traditional documentary processes diminishes, the very concept of the archive is being reshaped. Archives can no longer be understood as passive repositories or the static outcomes of bureaucratic workflows; instead, they must be envisioned as dynamic, participatory systems that both influence and respond to the evolving information ecosystems of digital governance. This transformation requires not only procedural and technological innovation, but also a new epistemic foundation for archival science – one that accommodates the fluidity, interoperability, and distributed character of digital information while upholding the essential democratic functions of transparency, accountability, and memory.

Bibliography

Arrow K.J., *The Limits of Organization,* New York 1974.

Brown R., *The Value of "Narrativity" in the Appraisal of Historical Documents: Foundation for a Theory of Archival Hermeneutics*, "Archivaria" 1991, vol. 32, pp. 152–156.

Burdeau G., *L'État,* Paris 2009.

Canadian Press, Info watchdog investigating record destruction allegations related to ArriveCan app, The Globe and Mail, 23 February 2024, https://www.theglobeandmail.com/canada/article-info-watchdog-investigating-record-destruction-allegations-related-to/ [access: 3.09.2025].

Caron D.J., *La production documentaire dans les administration publique* [in:] *Secrets d'État? Les principes qui guident l'administration publique et ses enjeux contemporains*, ed. N. Michaud, Quebec 2017, pp. 807–840.

Caron D.J., *Memory, Literacy and Democracy* [in:] *Remarks, Canada 150th Anniversary Conference. Speeches and statements*, 11 March 2010, pp. 1–5, https://www.researchgate.net/profile/Daniel-Caron-4/publication/265467602_Memory_Literacy_and_Democracy/links/540f70a70cf2df04e75a3048/Memory-Literacy-and-Democracy.pdf [access: 3.09.2025].

Caron D.J., *Recordkeeping as a Pillar of Public Memory, Accountability, and Administration: The Canadian Experience* [in:] *Canada-Japan Symposium on e-Government document management. Speeches and statements*, 2 February 2011, pp. 1–12, https://publications.gc.ca/collections/collection_2017/bac-lac/SB4-18-4-2011-eng.pdf [access: 3.09.2025].

Caron D.J., Brown R., *Appraising Content for Value in the New World: Establishing Expedient Documentary Presence*, "The American Archivist" 2023, vol. 76(1), pp. 135–173.

Cook T., *Billions of Records: What to Keep-What to Destroy?*, "Archivaria" 1997, vol. 43, pp. 75–129.

Cook T., *What is past is prologue: A history of archival ideas since 1898, and the future paradigm shift*, "Archivaria" 1997, vol. 43, pp. 17–63.

Cyert R.M., March J.G., *A Behavioral Theory of the Firm*, New Jersey 1992.

Desrochers P., *La théorie sociale de la connaissance et la gestion du patrimoine documentaire à l'ère numérique*, doctoral thesis, Université de Montréal, 2015, http://hdl.handle.net/1866/14050 [access: 3.09.2025].

Desrochers P., Rancourt E., *Navigating the Privacy Landscape: Harmonizing Legislative and Public Sector Approaches in the Canadian Context*, "Harvard Data Science Review" 2025, vol. 6(1), pp. 73–88, https://doi.org/10.1162/99608f92.dc58eb7a.

Dibie P., *Ethnologie du bureau. Brève histoire d'une humanité assise*, Paris 2020.

Ferrer-Bartomeu J., *L'État à la lettre: Écrit politique et société administrative en France au temps des guerres de Religion (vers 1560-vers 1620)*, Ceyzérieu 2022.

Foucault M., *L'ordre du discours*, Paris 1971.

Friedberg E., *Le pouvoir et la règle: Dynamiques de l'action organisée,* Paris 1993.

Galbraith J.R., *Organization Design: An Information Processing View*, "Interfaces" 1974, vol. 4(5), pp. 28–36.

Gouvernement du Québec, Commission d'enquête sur la gestion de la modernisation des systèmes informatiques de la Société de l'assurance automobile, Report forthcoming, 2026, https://www.cesis.gouv.qc.ca/accueil [access: 14.09.2025].

Government of Canada, Office of the Auditor General of Canada, ArriveCAN Performance Audit Report, 2024, pp. 1–30, https://www.oag-bvg.gc.ca/internet/docs/parl_oag_202402_01_e.pdf [access: 3.09.2025].

Government of Canada, Treasury Board of Canada Secretariat, Canada's Digital Ambition 2024–25, 2025, https://www.canada.ca/en/government/system/digital-government/canada-digital-ambition/canada-digital-ambition-2024-25.html [access: 3.09.2025].

Government of Canada, 2023–2026 Data Strategy for the Federal Public Service, 19 May 2023, https://www.canada.ca/en/treasury-board-secretariat/corporate/reports/2023-2026-data-strategy.html [access: 3.09.2025].

Hayek F.A., *Law, Legislation and Liberty, Volume 1: Rules and Order*, Chicago 1978.

Library and Archives Canada, The Recordkeeping Regime: Overcomming Recordkeeping Challenges in the Public Service, https://www.collectionscanada.gc.ca/obj/007001/f2/007001-5012-e.pdf [access: 3.09.2025].

Mabillard V., Villeneuve J.-P., *La transparence dans l'espace numérique: Principes, développements, enjeux*, Quebec 2023, https://doi.org/10.1353/book.118097.

March J., Simon H., *Organizations*, Hoboken 1993.

Rainie L., Wellman B., *Networked: The New Social Operating System*, Cambridge, Massachusetts 2012, https://doi.org/10.7551/mitpress/8358.001.0001.

Rudolph A., *Microsoft says U.S. law takes precedence over Canadian data sovereignty*, "Digital Journal" 2025, June 10, https://www.digitaljournal.com/tech-science/microsoft-says-u-s-law-takes-precedence-over-canadian-data-sovereignty/article [access: 3.09.2025].

Treasury Board of Canada Secretariat & Goss Gilroy Inc., Lessons Learned from the Transformation of Pay Administration Initiative, October 2017, https://www.canada.ca/en/treasury-board-secretariat/corporate/reports/lessons-learned-transformation-pay-administration-initiative.html [access: 3.09.2025].

Vismann C., *Files: Law and media technology*, Stanford 2008.

Weber M., *Economy and society: An outline of interpretive sociology,* Berkley–London 1968.

Yeates N., *Immigration, Refugees and Citizenship Canada (IRCC) Organizational Review Report*, Government of Canada, 16 November 2023, https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/transparency/committees/cimm-oct-24-2023/organizational-review-report.html [access: 3.09.2025].

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 69–98
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264

LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0
DOI 10.4467/26581264ARC.25.002.21254

Zaufanie, wrażliwość i delikatność w perspektywie archiwum społecznego na przykładzie Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej w Opolu[1]

Magdalena Wiśniewska-Drewniak

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu / Nicolaus Copernicus University in Toruń (Poland)
magwis@umk.pl, ORCID 0000-0001-9119-1372

Adriana Kapała

Centrum Archiwistyki Społecznej / Centre of Community Archives (Poland)
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu / Nicolaus Copernicus University in Toruń (Poland)
a.kapala@cas.org.pl, ORCID 0000-0003-1544-9145

Agnieszka Rosa

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu / Nicolaus Copernicus University in Toruń (Poland)
arosa@umk.pl, ORCID 0000-0002-8560-1387

Kamila Siuda

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu / Nicolaus Copernicus University in Toruń (Poland)
ksiuda@mat.umk.pl, ORCID 0000-0003-1606-2583

STRESZCZENIE
Artykuł omawia rolę zaufania w działalności archiwów społecznych na przykładzie Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej w Opolu – organizacji pozarządowej zajmującej się inicjowaniem badań oraz dokumentowaniem historii mniejszości niemieckiej w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem historii tworzenia się organizacji zrzeszających Niemców w Polsce. Badania empiryczne, przede wszystkim zgromadzone w sierpniu 2024 r. wywiady z osobami współtworzącymi archiwum oraz jego współpracownikami i darczyńcami, umożliwiły zauważenie kluczowej roli bycia członkiem dokumentowanej społeczności dla budowania zaufania do archiwum społecznego. Artykuł zwraca również uwagę na znaczenie delikatności i wrażliwości w kontaktach archiwistów społecznych z darczyńcami oraz definiuje je jako jedne z możliwych powodów reglamentacji dostępu do archiwum. Opracowanie jest częścią projektu badawczego mającego na celu analizę oddziaływania społecznego i afektywnego archiwów społecznych w Polsce.

SŁOWA KLUCZOWE
archiwum społeczne, archiwum niezależne, mniejszość niemiecka w Polsce, studia afektywne, oddziaływanie archiwów

[1] Realizacja badań była możliwa dzięki finansowaniu projektu „Oddziaływanie niezależnych archiwów społecznych" przez Narodowe Centrum Nauki (nr 2022/47/D/HS3/00914).

Trust, sensitivity and delicacy in the context of a community archive, based on the example of the German Minority Research Centre in Opole

ABSTRACT
The article discusses the role of trust in the activities of community archives, using the example of the German Minority Research Center in Opole, a non-governmental organization involved in initiating research on and documenting the history of German minority in Poland, with particular emphasis on the history of the formation of organizations associating Germans in Poland. Through empirical research, in particular interviews conducted in August 2024 with people who co-created the archive, its collaborators, and donors, it was possible to observe the central role of being a member of the documented community in building trust in the community archive. The article also draws attention to the important role of delicacy and sensitivity in the contacts between community archivists and donors, and defines them as one of the possible reasons for restricting access to community archives. The study is part of a research project aimed at analyzing the social and affective impact of community archives in Poland.

KEYWORDS
community archive, independent archive, German minority in Poland, affective studies, archive impact

Wprowadzenie

Obecność archiwów społecznych w polskiej (i nie tylko) przestrzeni archiwalnej z każdym rokiem jest coraz pełniejsza i lepiej zauważalna. Centrum Archiwistyki Społecznej (dalej: CAS), kontynuujące zapoczątkowaną przez Ośrodek KARTA bazę archiwów społecznych, wymienia w niej ponad 840 inicjatyw dokumentacyjnych – część z nich to typowe niezależne archiwa społeczne (pod pieczą organizacji trzeciego sektora lub grup nieformalnych), część to archiwa prowadzone np. przez lokalne publiczne biblioteki czy domy kultury, wreszcie niektóre to archiwa bardziej rodzinne i prywatne niż społeczne[2]. Krajobraz oddolnego dziedzictwa jest złożony i zróżnicowany, o czym z pewnością świadczy właśnie owa różnorodność opisanych w bazie inicjatyw archiwalnych[3].

W ostatnich latach dostrzegamy też zainteresowanie państwa tym zjawiskiem, czego znakiem mogą być np. stworzenie konkursu dotacyjnego Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych przeznaczonego dla przechowawców niepaństwowego ewidencjonowanego zasobu archiwalnego (w tym archiwów społecznych prowadzonych przez organizacje pozarządowe) pn. „Wspieranie działań archiwalnych", a także samo powstanie CAS, państwowej instytucji kultury działającej na

[2] CAS, Baza Archiwów Społecznych, https://cas.org.pl/baza-archiwow/ [dostęp: 18.05.2025].

[3] O różnorodności polskich archiwów społecznych traktuje np. K. Ziętal, *Archiwa społeczne w Polsce – prezentacja i analiza wyników badań* [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, red. A. Jóźwik, K. Ziętal, Warszawa 2017, s. 14–32.

rzecz archiwów społecznych, powołanej do życia w 2020 r. przez Ośrodek KARTA oraz Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (finansowanej oraz obecnie prowadzonej już tylko przez tę ostatnią jednostkę)[4].

Wzrost obecności archiwów społecznych w polskiej dziedzinie archiwalnej zaobserwować można również w dydaktyce uniwersyteckiej (w tym we wzroście liczby oferowanych przedmiotów zawierających treści dotyczące tego typu archiwów)[5] oraz w zainteresowaniu ze strony naukowców, co poświadcza rosnąca obecność tej tematyki na konferencjach naukowych[6]. Wciąż niewiele jest empirycznych badań na temat zjawiska archiwów społecznych – choć i ta luka powoli się zapełnia. Przykładami większych projektów naukowych są dwa studia realizowane w ostatnich latach na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu kierowane przez Magdalenę Wiśniewską-Drewniak. Dane z drugiego z tych projektów, Projektu IMPACT („Oddziaływanie niezależnych archiwów społecznych", 2023–2026), posłużyły do napisania niniejszego artykułu.

Projekt IMPACT to wielokrotne studium przypadku, które polega na przestudiowaniu trzech współcześnie działających w Polsce archiwów społecznych w celu zrozumienia, w jaki sposób wpływają one na osoby je tworzące oraz najbliższe otoczenie archiwum, szczególnie w perspektywie oddziaływań społecznych i afektywnych (emocjonalnych). W niniejszym artykule odniesiono się do wyników analizy jednego przypadku wchodzącego w skład projektu, tj. do archiwum społecznego prowadzonego przez Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej (dalej: CBMN, Centrum). Warto podkreślić, że Projekt IMPACT nie dotyczy zaufania *per se*. Jest ono jedną z kategorii analitycznych – relacji afektywnych, które wynikły z interpretacji danych na poziomie tego przypadku. Należy ono do jednego z częściej pojawiających się zagadnień, jeśli chodzi o oddziaływanie afektywne i jest, zwłaszcza w perspektywie mniejszościowej tematyki archiwum społecznego, bardzo interesujące. W związku z tym niniejszy artykuł prezentuje zagadnienie

---

4 Zarządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 13 grudnia 2024 r. w sprawie nadania statutu Centrum Archiwistyki Społecznej (Dz.Urz. MKiDN 2024, poz. 138).

5 T. Czarnota, *Archiwa społeczne w badaniach i dydaktyce uniwersyteckiej w Polsce* [w:] *Archiwistyka społeczna*, red. K. Ziętal, Warszawa 2012, s. 40–46; idem, *Archiwistyka społeczna w nauce i dydaktyce uniwersyteckiej oraz zmiany w nauce zachodzące pod jej wpływem w latach 2005–16* [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza…*, s. 94–119; M. Wiśniewska-Drewniak, *Community Archives Pedagogies in Poland and the US: An Attempt at a Comparative Study*, „Education for Information" 2025, t. 41(2), s. 121–140, https://doi.org/10.1177/01678329251323451.

6 Np. VIII Powszechny Zjazd Archiwistów Polskich w Łodzi (wrzesień 2022 r.) i VI Krajowe Sympozjum Archiwalne – Archiwa rodzinne i społeczne w Lublinie (maj 2024 r.).

zaufania (oraz braku zaufania) w kontekście funkcjonowania CBMN, odnosząc się również do kategorii afektywnych wrażliwości i delikatności – przede wszystkim jako postaw archiwistów społecznych dbających o budowanie relacji zaufania ze społecznością związaną z archiwum oraz jej członkami. Przeprowadzona analiza umożliwia głębsze zrozumienie relacji pomiędzy archiwum społecznym a jego otoczeniem, w szczególności społecznością, której dotyczy (mniejszością niemiecką w Polsce), darczyńcami i użytkownikami.

Przegląd literatury

Dotychczasowa literatura anglojęzyczna, łącząca zagadnienie zaufania z archiwistyką i zarządzaniem dokumentacją, dotyczy w szczególności zaufania do informacji zawartej w archiwach i repozytoriach danych (zwłaszcza w zaufanych repozytoriach cyfrowych), a więc przede wszystkim względów autentyczności i wiarygodności informacji w zmieniającym się (w tym: cyfryzującym się) społeczeństwie. Punktem wyjścia są prace Clifforda Lyncha, który ukazuje, że autentyczność danych cyfrowych wynika nie tylko z technicznych zabezpieczeń, lecz także z wiarygodności systemów zarządzających informacją oraz stosowanych metadanych[7]. Heather MacNeil zwraca uwagę na historyczne, prawne i filozoficzne aspekty zaufania do dokumentów, analizując zarówno ich funkcje konstrukcyjne, jak i emocjonalne uwarunkowania odbioru. W podejściu postmodernistycznym akcentuje się, że dokumenty nie są jedynie odbiciem rzeczywistości, lecz ją współtworzą, a zaufanie do nich jest kształtowane przez skomplikowane relacje społeczne i instytucjonalne[8]. Kolejne badania, w tym artykuły autorstwa Eun Park, Jasona Specka oraz Dary Price i Johanny Smith, podkreślają, że zaufanie użytkowników do dokumentacji wynika nie tylko z autentyczności zapewnionej przez technologię, lecz także z relacyjnych i społecznych uwarunkowań – doświadczenia użytkowników, przejrzystości procedur oraz reputacji instytucji. W praktyce archiwów zaufanie budowane jest poprzez jasne standardy,

---

7 C. Lynch, *Authenticity and integrity in the digital environment: an exploratory analysis of the central role of trust* [w:] *Authenticity in a Digital Environment*, Waszyngton 2000, s. 32–50.

8 H. MacNeil, *Trusting Records: Legal, Historical and Diplomatic Perspectives*, Dordrecht 2000, https://link.springer.com/book/10.1007/978-94-015-9375-5 [dostęp: 22.05.2025]; eadem, *Trusting Records in a Postmodern World*, „Archivaria" 2001, t. 51, s. 36–47, https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12793 [dostęp: 22.05.2025].

komunikację oraz skuteczne systemy zarządzania informacją, ale może być również podważone przez brak zrozumienia czy nieprzejrzystość działań[9]. Również analizy Grega Baka i Devana Raya Donaldsona dowodzą, że zaufanie do cyfrowych repozytoriów i archiwów jest złożonym zjawiskiem, zależnym zarówno od spełniania technicznych norm, jak i od społecznych oczekiwań oraz doświadczenia użytkowników. Certyfikaty i standardy są ważne, ale kluczowe okazują się relacje oraz subiektywne odczucia odbiorców[10]. Z kolei badania zespołu kierowanego przez Elizabeth Yakel pokazują, że zaufanie do repozytoriów danych wpływa na chęć dalszego korzystania z nich przez użytkowników. Istotne jest nie tylko spełnianie wymogów technicznych, ale także budowanie trwałych, pozytywnych relacji z użytkownikami, co przekłada się bezpośrednio na praktyczną użyteczność i ponowne wykorzystanie zasobów[11].

W kontekście archiwów społecznych i zaufania literatura dostarcza pewnej liczby studiów przypadku, w szczególności dotyczących budowania relacji między publicznymi instytucjami dziedzictwa a archiwami społecznymi i społecznościami współpracującymi z archiwum[12]. Szczególnie warte omówienia są dwa teksty dostarczające w pierwszym przypadku empirycznych danych z wielu archiwów społecznych, w drugim – szczegółowego przeglądu literatury na temat archiwów społecznych.

---

9 E. Park, *Understanding 'Authenticity' in Records and Information Management: Analyzing Practitioner Constructs*, „American Archivist" 2001, t. 64(2), s. 270–291, https://www.doi.org/10.17723/aarc.64.2.yrw0584547775404; J.G. Speck, *Protecting Public Trust: An Archival Wake-Up Call*, „Journal of Archival Organization" 2020, t. 8(1), s. 31–53, https://doi.org/10.1080/15332748.2010.483389; D.M. Price, J.J. Smith, *The trust continuum in the information age: a Canadian perspective*, „Archival Science" 2011, t. 11, s. 253–276, https://doi.org/10.1007/s10502-011-9148-z.

10 G. Bak, *Trusted by whom? TDRs, standards culture and the nature of trust*, „Archival Science" 2016, t. 16(4), s. 373–402, https://doi.org/10.1007/s10502-015-9257-1; D.R. Donaldson, *Trust in Archives – Trust in Digital Archival Content Framework*, „Archivaria" 2019, t. 88, s. 50–83, https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/13697 [dostęp: 22.05.2025].

11 E. Yakel, I.M. Faniel, L.P. Robert Jr, *An empirical examination of data reuser trust in a digital repository*, „JASIST – Journal of the Association for Information Science and Technology" 2024, t. 75(8), s. 898–915, https://doi.org/10.1002/asi.24933.

12 Np. D. Allard, S. Ferris, *Antiviolence and marginalized communities: knowledge creation, community mobilization, and social justice through a participatory archiving approach*, „Library Trends" 2015, t. 64, s. 360–383, https://doi.org/10.1353/lib.2015.0043; S. Huebner, K. Cooper, *Koorie culture and technology: a digital archive project for Victorian Koorie communities*, „Archives and Manuscripts" 2007, t. 35, s. 18–32; Z. Lian, *The creation, preservation and transmission of Shuishu archives in China*, „Journal of Documentation" 2017, t. 73, s. 1192–1208, https://doi.org/10.1108/JD-11-2016-0143.

Na podstawie wywiadów z osobami współtworzącymi 12 archiwów społecznych w południowej Kalifornii, Jimmy Zavala wraz ze współautorami w artykule z 2017 r. analizuje m.in. proces budowania zaufania pomiędzy archiwum społecznym a członkami społeczności reprezentowanej przez to archiwum. Autorzy wskazują m.in. na strategię *post-custodial* (kopiowanie, a następnie zwracanie oryginałów materiałów archiwalnych darczyńcom) jako, z jednej strony, narzędzie budowania zaufania (poprzez niepozbawianie darczyńców własności rodzinnych i osobistych pamiątek), z drugiej – proces wymagający zaufania w związku z wypożyczeniem archiwaliów w celu wykonania kopii[13].

Alex H. Poole w kompleksowym przeglądzie literatury na temat archiwów społecznych z 2020 r. poruszył z kolei zagadnienie zaufania w perspektywie relacji archiwów społecznych z archiwami mainstreamowymi. Z analizy przeprowadzonej w artykule wynika, że zaufanie jest kluczowym fundamentem partnerstw pomiędzy tymi dwoma typami archiwów, a powinno być ono budowane w szczególności poprzez: transparentność celów i intencji archiwów (zwłaszcza archiwów mainstreamowych wobec archiwów społecznych), autentyczność i wrażliwość, odpowiednie wykorzystanie materiałów archiwalnych (z poszanowaniem prywatności i poufności), współpracę z reprezentantami społeczności oraz określenie jasnych, elastycznych i kulturowo wrażliwych celów współdziałania. Mimo trudności z zachowaniem autonomii przez archiwa społeczne oraz budowaniem zaufania między archiwami społecznymi a mainstreamowymi, współpraca taka może przynieść obu stronom wiele korzyści. Archiwa społeczne zyskują na profesjonalizacji, widoczności i trwałości zasobów, natomiast archiwa mainstreamowe czerpią ze specjalistycznej wiedzy członków społeczności oraz zwiększają inkluzywność i różnorodność swoich zasobów[14].

Niestety, do tej pory nie przeprowadzono w Polsce badań na temat zaufania w kontekście archiwów społecznych, choć zagadnienie to pojawia już w literaturze. Przykładem jest wydany w 2023 r. przez CAS *Podręcznik dla archiwistów społecznych*, który wspomina o ogromnej roli zaufania m.in. w kontekście gromadzenia zasobów przez archiwa społeczne: „Bardzo często w przypadku archiwów społecznych o ich popularności, a w konsekwencji – o napływie zbiorów, przesądza

---

[13] J. Zavala, A.A. Migoni, M. Caswell, N. Geraci, M. Cifor, *'A process where we're all at the table': community archives challenging dominant modes of archival practice*, „Archives and Manuscripts" 2017, t. 45(3), s. 202–215, https://doi.org/10.1080/01576895.2017.1377088.

[14] A.H. Poole, *The information work of community archives: A systematic literature review*, „Journal of Documentation" 2020, t. 76(3), s. 673, https://doi.org/10.1108/JD-07-2019-0140.

zaufanie. Jego zbudowanie jest procesem, który trwa, ale który daje poczucie, że działalność archiwum okazuje się ważna i potrzebna”[15]. Zaufanie jest swego rodzaju „zasobem” – dobrem niematerialnym, będącym elementem wizerunku archiwum społecznego, mogącym przynosić korzyści i przyciągać do archiwum nie tylko darczyńców, ale też rzeczników i osoby wspierające archiwum oraz życzliwe grono odbiorców[16]. O zaufaniu pomiędzy archiwum a darczyńcami wspominają również archiwiści społeczni w drugiej części podręcznika („Inspiracje”)[17].

Kategoria zaufania jest w projekcie IMPACT wyłącznie jednym z zagadnień związanych z afektywnymi relacjami w i wokół archiwum społecznego, więc zagadnienie to nie jest potraktowane w projekcie oraz w niniejszym artykule dogłębnie, a jedynie zasugerowane. Autorki wierzą jednak, iż jest to problematyka istotna i wymagająca kolejnych polskich badań – zarówno w perspektywie archiwów niezależnych, jak i innych typów instytucji archiwalnych.

Materiały i metodologia

Projekt IMPACT składa się z trzech faz: budowania ramy teoretycznej i analitycznej; studiów przypadków; analizy krzyżowej i kontekstualizacji wyników. Opisane w niniejszym artykule wyniki dotyczą jednego z przypadków realizowanego w ramach fazy drugiej. W tekście przedstawiono najpierw ogólnie założenia metodologiczne całego projektu oraz ogólny przebieg procesu badawczego, a następnie, bardziej szczegółowo, skupiono się na metodach uzyskania wyników związanych z archiwum Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej.

Faza pierwsza, budowanie ramy teoretycznej i analitycznej (w momencie pisania artykułu zakończona), polegała na stworzeniu wstępnej listy kodów – potencjalnych oddziaływań archiwów społecznych – na podstawie analizy danych zastanych, szczególnie naukowej literatury polskiej i zagranicznej (z różnych krajów) oraz dotychczasowych wywiadów z polskimi archiwistami społecznymi (pochodzących z projektu „Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium

[15] A. Kapała, J. Michałowska, *Pozyskiwanie zbiorów* [w:] *Podręcznik dla archiwistów społecznych*, red. M. Pankowska-Dowgiało, Warszawa 2023, s. 30.

[16] E. Pietraszek, *Jesteśmy i działamy! Podstawy komunikacji archiwum społecznego* [w:] *Podręcznik dla archiwistów…*, s. 160, 171.

[17] K. Kmak, *Ukorzenić wykorzenione. Rozważania i doświadczenia praktyka archiwistyki społecznej* [w:] *Podręcznik dla archiwistów…*, s. 185; A. Miler, *Archiwum herstoryczne – zapis doświadczeń* [w:] *Podręcznik dla archiwistów…*, s. 236.

przypadku" oraz przeprowadzonych przez CAS[18]). Badaczki (kierowniczka projektu, M. Wiśniewska-Drewniak, oraz stypendystka, Adriana Kapała) przeprowadziły również wywiady z 12 polskimi i zagranicznymi ekspertami z zakresu archiwistyki społecznej na temat postrzegania przez nich oddziaływań archiwów społecznych, co pozwoliło dalej uzupełnić i zdywersyfikować listę potencjalnych wpływów[19].

Faza druga (trwająca w momencie pisania artykułu) polega na wykonaniu empirycznych studiów opartych na wizytach terenowych w trzech współcześnie działających w Polsce archiwach społecznych. W trakcie wizyt przeprowadzane są wywiady jakościowe z archiwistami społecznymi, współpracownikami archiwów oraz odbiorcami działań archiwów, w tym użytkownikami. Oprócz danych empirycznych, analizie poddane są również dane zastane (m.in. literatura naukowa, pomoce archiwalne, strony www, media społecznościowe). Na pierwszym etapie analizy przygotowywany jest raport z przypadku szczegółowo opisujący dane archiwum społeczne, co stanowi kontynuację poprzedniego projektu M. Wiśniewskiej-Drewniak dotyczącego studiów opisowych archiwów społecznych[20]. W drugim etapie zespół powiększony o dwie kolejne badaczki (Agnieszkę Rosę i Kamilę Siudę) przeprowadza analizę oddziaływań społecznych i afektywnych danego archiwum – najpierw osobno, a następnie wspólnie, wielokrotnie czytając dane surowe (wywiady), oznaczając je stworzonymi wcześniej kodami, a także wspólnie negocjując znaczenia i zmieniając listę kodów (poprzez dodawanie nowych, usuwanie, łączenie i rozdzielanie kodów). Efektem jest wypracowany przez zespół badawczy opis oddziaływania danego archiwum społecznego. Faza druga ma zostać powtórzona trzykrotnie – dla 3 kolejnych archiwów, dobranych w sposób celowy dla zapewnienia ich różnorodności[21].

---

18 CAS, Archiwiści społeczni o sobie, https://cas.org.pl/strefa-inspiracji/archiwisci-spoleczni-o-sobie/ [dostęp: 22.05.2025].

19 Częściowo wywiady te omówiono w: M. Wiśniewska-Drewniak, A. Kapała, *Experts' Opinions on the Impact of Community Archives on Archival Science, Archival Institutions and the Archival Profession*, „Arhìvi Ukraïni" 2025, nr 342(1), s. 27–60, https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/276 [dostęp: 22.05.2025].

20 M. Wiśniewska-Drewniak, *Inaczej to zniknie. Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku*, Toruń 2019.

21 W. Czakon, *Łabędzie Poppera – case studies w badaniach nauk o zarządzaniu*, „Przegląd Organizacji" 2006, nr 800(9), s. 10–11, https://doi.org/10.33141/po.2006.09.03; B. Flyvbjerg, *Five Misunderstandings About Case-Study Research*, „Qualitative Inquiry" 2006, t. 12(2), s. 229–233, https://doi.org/10.1177/1077800405284363; R.E. Stake, *Multiple Case Study Analysis*, Nowy Jork 2006, s. 23–25.

Faza trzecia (w trakcie pisania artykułu jeszcze nie rozpoczęta) polegać ma na analizie krzyżowej – wspólnej dla trzech przestudiowanych uprzednio z osobna archiwów społecznych, mającej na celu zrozumienie i opisanie uogólnionego (w pewnym stopniu) oddziaływania archiwów społecznych – oraz na kontekstualizacji wyników w perspektywie dotychczasowej literatury i badań z kraju i zagranicy.

Wizyty terenowe w archiwum CBMN, poprzedzone spotkaniem on-line, odbyły się w sierpniu 2024 r. W ich trakcie kierowniczka projektu, M. Wiśniewska-Drewniak, przeprowadziła wywiady z następującymi osobami związanymi z CBMN:

Ewa Czeczor – członkini mniejszości niemieckiej, do końca sierpnia 2024 r. pełniła funkcję kierowniczki archiwum CBMN oraz koordynowała projekt poświęcony archiwizacji i dokumentowaniu dziejów mniejszości niemieckiej. Była główną osobą odpowiedzialną za zarządzanie archiwum oraz realizację związanych z nim zadań. Z wykształcenia germanistka, wcześniej pracowała jako tłumaczka języka niemieckiego oraz lokalna dziennikarka. W CBMN początkowo zajmowała się nagrywaniem wywiadów, by z czasem przejąć całość obowiązków archiwalnych. W chwili przeprowadzania wywiadów przygotowywała się już do opuszczenia Centrum.

Michał Matheja – również członek mniejszości niemieckiej, obecnie kierownik CBMN, wcześniej kierował projektem pod tą samą nazwą w ramach Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej w Gliwicach. Posiada tytuł doktora nauk technicznych w dziedzinie budownictwa, od wielu lat angażuje się w działalność na rzecz mniejszości niemieckiej, zawodowo związany z tą tematyką od 2015 r.

Weronika Wiese – członkini mniejszości niemieckiej, pełni funkcję zastępczyni dyrektora Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Opolu odpowiedzialnej za Centrum Dokumentacyjno-Wystawiennicze Niemców w Polsce (dalej: CDWN), a także współpracuje z CBMN. W latach 2017–2023 odpowiadała za pozyskiwanie zbiorów do Centrum, przez krótki czas prowadziła nagrania wywiadów oraz kontaktowała się z lokalnymi organizacjami mniejszości niemieckiej, zajmując się przejmowaniem zbiorów i ich digitalizacją. Obecnie ściśle współpracuje z CBMN poprzez CDWN, a także przygotowuje pracę doktorską na temat mniejszości niemieckiej, korzystając z materiałów zgromadzonych w CBMN.

Helmut Paisdzior (Paździor) – członek mniejszości niemieckiej, polityk i aktywny działacz lokalny, wielokrotny poseł na Sejm RP, lider Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim, założyciel Fundacji Rozwoju

Śląska. Współpracuje z CBMN jako partner i darczyńca, przekazując materiały z biura poselskiego oraz dokumentację dotyczącą swoich działań na rzecz mniejszości niemieckiej.

Ryszard Galla – członek mniejszości niemieckiej, polityk, były marszałek województwa opolskiego, wielokrotny poseł na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, lider Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim. Obecnie radny Sejmiku Województwa Opolskiego oraz doradca marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej ds. mniejszości narodowych i etnicznych. Po braku reelekcji w 2023 r. przekazał dokumentację swojego biura poselskiego do CBMN, z którym stale współpracuje.

Marek Mazurkiewicz – doktor nauk społecznych w zakresie nauki o polityce, zatrudniony na Uniwersytecie Opolskim oraz w Instytucie Śląskim w Opolu. Współpracuje z Centrum głównie w zakresie badań, od kwietnia 2024 r. kieruje działem badawczym CBMN. Jego zainteresowania naukowe obejmują m.in. powojenną wymianę ludności między Polską a Niemcami, polską i niemiecką pamięć zbiorową oraz mniejszości narodowe i etniczne w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku[22].

Wywiady miały charakter swobodny i dotyczyły roli i oddziaływania CBMN i jego archiwum oraz charakterystyki archiwum i jego zasobu. Wyjątkiem był wywiad z M. Matheją, który dotyczył całego Centrum (nie tylko działalności archiwalnej) i przeprowadzony był zgodnie z luźnym scenariuszem dyktowanym przez zawartość raportu opisującego przypadek. Wywiady, za zgodą osób ich udzielających, zostały zarejestrowane w formacie audio (łącznie ponad 7 godzin nagrań), a następnie przetranskrybowane. Ponadto w trakcie wizyty kierowniczka projektu wykonywała notatki (po wizycie w terenie przejrzane, uzupełnione i przepisane) oraz fotografie cyfrowe służące dokumentowaniu procesu badawczego oraz uzupełnieniu raportu o elementy wizualne[23]. Fotografie i transkrypcje wywiadów zostały umieszczone w repozytorium danych badawczych RepOD[24].

Uczestnicy badania wyrazili pisemną zgodę na wzięcie w nim udziału oraz na rejestrację wywiadu i umieszczenie jego transkrypcji w otwartym repozytorium

---

22 M. Wiśniewska-Drewniak, *Archiwum Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej – raport z badań terenowych*, 22.02.2025, s. 2–3, http://repozytorium.umk.pl/handle/item/7169 [dostęp: 20.05.2025].

23 Ibidem, s. 33–51.

24 Zbiór danych: M. Wiśniewska-Drewniak, *Oddziaływanie niezależnych archiwów społecznych – Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej*, RepOD, V1, 2025, https://doi.org/10.18150/8CRYJM.

danych badawczych. Pisemny formularz zgody dawał im również możliwość anonimizacji, jednak żadna z osób udzielających wywiadów z niej nie skorzystała. Ponieważ archiwistyka jako dyscyplina naukowa nie wypracowała kodeksu etycznego, zespół badawczy korzystał z zapisów Kodeksu Etyki Socjologa[25].

W pierwszym etapie analizy przypadku, na podstawie danych zastanych i terenowych, kierowniczka Projektu IMPACT stworzyła raport opisowy dotyczący CBMN – „gęsty opis" archiwum społecznego, który został skonsultowany i zaakceptowany przez dwójkę uczestników badań (M. Matheję i E. Czeczor). Raport zawiera informacje dotyczące m.in. historii archiwum, charakterystyki zasobu archiwalnego, działań w przestrzeni publicznej, współpracy i partnerstw, finansowania, sposobów gromadzenia, przechowywania, opracowania i udostępniania zasobu archiwalnego, problemów archiwum i jego planów na przyszłość[26]. Następnie pozostałe członkinie zespołu badawczego zapoznały się z raportem w celu poznania kontekstu funkcjonowania omawianego archiwum społecznego. Na dalszym etapie zespół wykonał analizę oddziaływań archiwum (jak opisano powyżej). Częściowe efekty tej analizy, dotyczące tematu zaufania, wrażliwości i delikatności, oraz wynikające z nich implikacje dla praktyki tego archiwum, zostały przedstawione poniżej. Poprzedzają je informacje opisujące archiwum CBMN, będące okrojoną wersją raportu ze studium przypadku.

Archiwum CBMN

Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej w Opolu to wiodąca organizacja pozarządowa (związek stowarzyszeń) zajmująca się dziedzictwem mniejszości niemieckiej w Polsce. Celem CBMN jest inicjowanie i – wynikające z nazwy – prowadzenie badań nad mniejszością niemiecką w Polsce oraz gromadzenie i wywoływanie źródeł związanych z powstaniem i działalnością różnorodnych organizacji zrzeszających Niemców na ziemiach polskich, szczególnie po 1989 r.

Zbiory mają rozległy i różnorodny charakter. Terytorialnie obejmują przede wszystkim obszary Górnego i Dolnego Śląska, a także tereny północnej i zachodniej Polski, a więc miejsca z największą koncentracją mniejszości niemiec-

[25] Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Kodeks Etyki Socjologa Uchwalony przez Walne Zgromadzenie Delegatów Polskiego Towarzystwa Socjologicznego dnia 25 marca 2012 r., https://pts.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/kodeks.pdf [dostęp: 6.05.2025].

[26] M. Wiśniewska-Drewniak, *Archiwum Centrum Badań…*

kiej. Priorytetem w działalności CBMN jest gromadzenie materiałów organizacji mniejszości niemieckiej, choć ważną częścią zasobu są również archiwa osobiste działaczy lokalnych i polityków. W Centrum znajduje się też blisko 500 wywiadów historii mówionej z przedstawicielami mniejszości niemieckiej, w szczególności z najstarszymi członkami społeczności oraz z osobami zaangażowanymi w tworzenie organizacji mniejszościowych w latach 80. i 90. XX w.

Archiwum CBMN gromadzi swój zasób przede wszystkim poprzez: darowizny oryginalnych materiałów przekazywane przez jednostki mniejszości niemieckiej, digitalizację dokumentacji posiadanej przez organizacje mniejszościowe, która w formie fizycznej pozostaje u jej dysponentów, darowizny od osób prywatnych oraz wywoływanie źródeł – nagrywanie wywiadów historii mówionej, któremu niekiedy towarzyszy wykonywanie cyfrowych kopii dokumentów z osobistych archiwów osób udzielających wywiadów. Centrum utrzymuje relacje z organizacjami mniejszości niemieckiej, dużą wagę przywiązując do funkcji ratowniczej archiwum – do zabezpieczania zagrożonych materiałów w przypadku ustawania działalności organizacji w terenie.

CBMN korzysta z administrowanego przez CAS portalu Zbiory Społeczne, w którym prezentuje opis archiwalny oraz (w niewielkim stopniu) cyfrowe wersje materiałów archiwalnych. Była kierowniczka archiwum, E. Czeczor, była również zaangażowana w pracę nad udoskonaleniem tej platformy jako społeczna testerka[27]. Na portalu CBMN umieściło opisy ponad 60 zespół/zbiorów archiwalnych, na które składa się ponad 3 300 jednostek archiwalnych (ponad 10 000 dokumentów). Opis archiwalny na każdym poziomie jest sporządzony w językach polskim i niemieckim[28].

Centrum nie posiada wydzielonej przestrzeni ani regulaminu udostępniania – odbywa się ono incydentalnie, gdy ktoś zgłosi potrzebę dostępu. Archiwum nie jest zamknięte dla osób z zewnątrz, jednak główny nacisk kładzie się na gromadzenie materiałów, a nie ich udostępnianie. Część zasobu (ok. 2 600 plików, stan na 3.06.2025) jest dostępna online bez ograniczeń, ale duży procent dokumentów

[27] Społeczna Grupa Testerów istnieje od 2022 r. Jej celem jest wspólne – razem z CAS – wypracowywanie rozwiązań dla użytkowników Otwartego Systemu Archiwizacji (OSA), czyli narzędzia do opracowywania i opisywania zbiorów archiwów społecznych. Po zamieszczeniu opisów i plików w OSA uczestnicy mają możliwość ich publikacji na portalu zbioryspoleczne.pl. Więcej na temat działalności społecznej grupy testerów zob. CAS, Społeczna Grupa Testerów, https://cas.org.pl/934-2/ [dostęp 3.06.2025].

[28] Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej / Forschungszentrum der Deutschen Minderheit, https://zbioryspoleczne.pl/archiwa/PL_1042 [dostęp: 3.06.2025].

pochodzi z ostatnich dekad i zawiera dane wrażliwe, dlatego podlega szczególnej ochronie i nie udostępnia się go w internecie. W takim przypadku dostęp można uzyskać po kontakcie z Centrum, w formie cyfrowej kopii przesłanej poprzez wiadomość elektroniczną. Wywiady, ze względu na ich wrażliwość, są udostępniane wyłącznie na miejscu. Z materiałów korzystają głównie współpracownicy i badacze do celów realizacji działań naukowych CBMN.

Archiwum CBMN jest obecne również w przestrzeni publicznej. Centrum nie prowadzi samodzielnej działalności wystawienniczej, ale wypożycza eksponaty na wystawę stałą pt. „Niemcy w Polsce – historia i teraźniejszość" w CDWN (które jest również głównym partnerem CBMN). Prowadzi ożywioną działalność wydawniczą, regularnie organizuje spotkania naukowe (konferencje, seminaria, spotkania autorskie) oraz współpracuje z lokalnymi strukturami mniejszości niemieckiej, prezentując działania i dorobek archiwum. Przyjmuje także wycieczki studentów i uczniów.

Archiwum społeczne a zaufanie

Najważniejszym zagadnieniem łączącym temat zaufania z archiwami społecznymi jest kontekst relacji z darczyńcami. W przeciwieństwie do archiwów państwowych czy kościelnych, nie istnieją żadne przepisy prawne lub regulacje, w efekcie których aktotwórcy byliby zobowiązani do przekazywania swoich materiałów archiwalnych do archiwów społecznych (czy też konkretnego archiwum społecznego), muszą więc samodzielnie wypracowywać relacje z potencjalnymi darczyńcami.

W przypadku CBMN istotny jest fakt, iż jest to archiwum mniejszościowe, dokumentujące grupę społeczną, która po II wojnie światowej była nieuznawana i dyskryminowana przez państwo polskie. Po zmianie granic w 1945 r., zgodnie z zapisami umów międzynarodowych i polityczną intencją utworzenia z Polski państwa jednonarodowego, Niemcy zostali wypędzeni z terenów Polski zachodniej i północnej[29]. Z procesem tym wiąże się również zagadnienie weryfikacji narodowościowej oraz rehabilitacji osób wpisanych na Volkslistę łączące

[29] P. Madajczyk, *Niemcy polscy 1944–1989*, Warszawa 2001, s. 18–19; M. Czok, *Śląsk Opolski i jego tożsamość. Dyskursy – aspekty społeczno-polityczne – prasa regionalna*, Opole 2023, s. 26–27.

się z tworzeniem przez państwo polskie obozów dla ludności niemieckiej[30]. Po zakończeniu trwającej kilka lat akcji wysiedleńczej, zgodnie z państwową narracją, w Polsce nie pozostali już żadni Niemcy. W efekcie mniejszość niemiecka nie była przez państwo polskie uznawana, a Niemcy nie mogli się zrzeszać oraz nauczać i używać języka niemieckiego[31]. Okres PRL-u był również dla Ziem Zachodnich i Północnych czasem tzw. „repolonizacji" lub „odniemczenia" (czego ofiarą padły m.in. tożsamość śląska i język śląski)[32]. Zgodnie z danymi statystycznymi ze spisu powszechnego w 2021 r., Niemcy są najliczniejszą mniejszością w Polsce, a ich największe skupienie występuje w województwie opolskim[33].

---

30 Proces weryfikacji narodowościowej miał na celu oddzielenie osób identyfikujących się z polskością (które mogły pozostać w powojennej Polsce) od tych, które utożsamiano z niemieckim okupantem (i które musiały opuścić kraj). Osoby, które mimo wcześniejszego posiadania obywatelstwa niemieckiego deklarowały swoją więź z polskością i nie współpracowały czynnie z okupantem, mogły podlegać administracyjnej procedurze weryfikacji narodowościowej, by uzyskać ponownie polskie obywatelstwo. Rehabilitacja (też: rehabilitacja tzw. volksdeutschów) polegała na przywracaniu praw obywatelskich osobom wpisanym na Volkslistę, zwłaszcza gdy wpis ten dokonany był pod przymusem. Warunkiem była udokumentowana przymusowość wpisu i brak aktywnej kolaboracji z okupantem. Po wojnie władze polskie utworzyły obozy dla osób narodowości niemieckiej – zarówno dla tych oczekujących na rehabilitację lub weryfikację, jak i dla ludności niemieckiej przeznaczonej do wysiedlenia. Obozy pełniły funkcje izolacyjną, wysiedleńczą i miejsca pracy – osoby w nich przetrzymywane wykorzystywano jako tanią siłę roboczą do czasu rozstrzygnięcia ich losów. Część internowanych oczekiwała w obozach na wydalenie do Niemiec, inni byli tam umieszczani ze względu na odrzucenie ich wniosków rehabilitacyjnych lub nierozstrzygniętą sprawę przynależności narodowej. Zob. np. D. Matelski, *Relacje polsko-niemieckie na ziemiach polskich do zakończenia II wojny światowej* [w:] *Niemcy*, red. L.M. Nijakowski, Warszawa 2016, s. 41–43; P. Madajczyk, *Niemcy polscy*…, s. 24–38; E. Kaszuba, *Dzieje Śląska po 1945 roku* [w:] *Historia Śląska*, red. M. Czapliński, E. Kaszuba, G. Wąs, R. Żerelik, Wrocław 2007, s. 493–499; D. Berlińska, P. Madajczyk, *Kształtowanie się państwa narodowego* [w:] *Polska jako państwo narodowe. Historia i pamięć*, red. P. Madajczyk, D. Berlińska, Warszawa–Opole 2008, s. 238–252, 273–290.

31 Madajczyk, *Niemcy polscy*…, s. 127–128, 148–149, 154–168.

32 M. Czok, *Śląsk Opolski*…, s. 26–28; E. Kaszuba, *Dzieje Śląska*…, s. 509–510; M. Świder, *„Cienka warstwa niemieckiej farby na zdrowym polskim drewnie", czyli odniemczanie Śląska Opolskiego dla każdego* [w:] *Władze komunistyczne wobec ludności niemieckiej w Polsce w latach 1945–1989*, red. A. Dziurok, P. Madajczyk, S. Rosenbaum, Warszawa 2016, s. 203–217; Z. Gołasz, *Polityka antyniemiecka w Zabrzu w latach 1945–1949. Specyfika, przebieg, skutki* [w:] *Władze komunistyczne*…, s. 218–232.

33 Główny Urząd Statystyczny, Przynależność narodowo-etniczna, język używany w domu, przynależność do wyznania religijnego – wyniki ostateczne Narodowego Spisu Powszechnego 2021, 2023, https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-ostateczne/tablice-z-ostatecznymi-danymi-w-zakresie-przynaleznosci-narodowo-etnicznej-jezyka-uzywanego-w-domu-oraz-przynaleznosci-do-wyznania-religijnego,10,1.html [dostęp: 20.05.2025].

W trakcie wywiadów osoby związane z archiwum wielokrotnie zwracały uwagę na to, jak istotne jest dla nich bycie częścią społeczności, którą CBMN dokumentuje i bada. E. Czeczor, kierowniczka archiwum i osoba w głównej mierze odpowiedzialna za gromadzenie zasobu archiwalnego, wskazała w wywiadzie, iż dla Centrum ważne jest posiadanie w swoich szeregach osób, które są w stanie, poprzez osobiste kontakty, nawiązać relacje pomiędzy organizacjami mniejszości niemieckiej i CBMN i zdobyć ich zaufanie: „bo to jest nieraz w ogóle gwarantem jakiejkolwiek współpracy”[34]. Kierownik Centrum, M. Matheja, zaangażowany w jego tworzenie i gromadzenie zbiorów jeszcze przed usamodzielnieniem się organizacji w 2020 r., również podkreślał, jak istotne jest dla niego bycie częścią społeczności Niemców w Polsce i jak ważna jest rola osobistych kontaktów w pozyskiwaniu materiałów do archiwum:

> „Ja jestem od bardzo dawna też osadzony w tym świecie mniejszości, jeszcze w czasach przed rejestracją, jeszcze przed przejściem z poprzedniego systemu do demokracji, więc ja tych wszystkich [ludzi] znam, większość znam, oni mnie znają, więc mi też było stosunkowo łatwo do nich dotrzeć i niektórzy mi po prostu przekazywali te swoje dokumenty”[35].

Podobnie W. Wiese podkreślała, że w jej praktyce gromadzenia wywiadów dla CBMN ważne było bycie rozpoznawaną przez potencjalnych rozmówców, nawet jeśli nie była to osobista znajomość, ale zapośredniczona. Legitymizację dawała wtedy bliższa lub dalsza relacja z kimś z rodziny lub świadomość, że W. Weise jest wysłanniczką organizacji działającej na rzecz mniejszości niemieckiej:

> „To zależało też od tego, z kim się robiło ten wywiad, bo jeżeli się znaliśmy już wcześniej, to raczej w większości przypadków w tych początkowych wywiadach to było na zasadzie zaufania do konkretnej osoby, jakiejś relacji, że myśmy się skądś już znali, albo ktoś wiedział, że jestem córką albo wnuczką kogoś tam, a ona robi coś tam, pracuje gdzieś tam, a to dobra, to jak na te potrzeby…”[36].

W momencie realizacji badania kierowniczka archiwum CBMN miała niedługo zmienić pracę. M. Matheja podkreślał, że jedną z mocnych stron E. Czeczor na

[34] E. Czeczor, Wywiad, 9.08.2024.
[35] M. Matheja, Wywiad, 5.08.2024.
[36] W. Wiese, Wywiad, 6.08.2024.

tym stanowisku i jej bardzo dobrych wyników w zakresie gromadzenia zasobu było właśnie silne zakotwiczenie w środowisku mniejszości („Ewa jest […] z jądra mniejszości”[37]) i jej osobiste kontakty wynikające m.in. z faktu, że pracowała kiedyś jako lokalna dziennikarka.

W. Wiese zwróciła uwagę na trudną kwestię obaw darczyńców (w szczególności osób udzielających wywiadów) i nieufności co do tego, co stanie się z przekazanymi archiwum wiadomościami, zwłaszcza jeśli chodzi o udzielanie informacji o osobach wciąż żyjących:

> „Ci ludzie, w dużej mierze zwłaszcza ci starsi, byli, są, bo teraz ich jest coraz mniej, przestraszeni jednak i pełni nieufności, że co się z tym stanie, jak to zostanie wykorzystane? Albo były takie sytuacje, kiedy już w trakcie wywiadu [ktoś mówił] »a tego proszę nie nagrywać« albo »wie pani co, nie, proszę wyłączyć«, albo » ja bym to pani powiedział, ale nie powiem, bo to są jakieś tam nazwiska…«”[38].

Ważna jest tutaj rola zaufania nie tylko do osoby nagrywającej wywiad, ale również do organizacji, którą ta osoba reprezentuje. Z kolei E. Czeczor wskazała, że szczególnie w przypadku budowania relacji z ludźmi udzielającymi wywiadów historii mówionej bycie częścią społeczności i rozumienie jej zawiłej i trudnej przeszłości i teraźniejszości może być elementem budowania zaufania świadka do osoby udzielającej wywiadu. E. Czeczor używa w tym odniesieniu terminu „kod kulturowy”:

> „Co nas cechuje, to na pewno to, że jesteśmy praktycznie prawie wszyscy związani z Centrum, jednak wywodzimy się z tego środowiska i ta identyfikacja nam pomaga w docieraniu do ludzi. Taki kod kulturowy, którego nabierasz czy po prostu masz w sobie, który pomaga ci w dojściu do potencjalnych darczyńców, w pracy ze świadkami, gdzie ci ludzie się naprawdę z taką wielką otwartością nieraz dzielą. Zawsze miałam tak, naprawdę zawsze miałam tak, że w momencie, gdy ci ludzie wyczuwali, że ja rozumiem o czym oni mówią, to potrafili jakby się przełamać”[39].

---

37 M. Matheja, Wywiad, 5.08.2024.

38 W. Wiese, Wywiad, 6.08.2024.

39 E. Czeczor, Wywiad, 5.08.2024.

Jednocześnie E. Czeczor podzieliła się w trakcie wywiadu poczuciem, że ogromne zaufanie, które uzyskuje od rozmówców, niekiedy ją przerasta, stając się trudnym emocjonalnym ciężarem:

> „Czasami myślisz, że to cię przerasta, że ta osoba ci tyle zaufania dała, w takich wywiadach z kobietami, a naprawdę miałam takie, gdzie tam była przemoc, nie tylko taka obozowa, ale potem i rodzinna na przykład, no to były mocne sprawy. Ja zawsze doceniałam, jak dobrze, że takie coś mnie nie spotkało, nie? I z taką empatią, może zbyt wielką czasami, nie? Ja tak nie umiałam się odciąć przez jakiś czas od tego”[40].

W. Wiese, która współpracując z CBMN odwiedziła wiele organizacji mniejszości niemieckiej w różnych częściach kraju, przejmując dokumenty w oryginale lub skanując je w celu włączenia do zasobu Centrum, zauważyła, że budowanie relacji i zaufania z organizacjami w terenie może być wymagające i wcale nie jest łatwe, co więcej, nie zawsze jest zakończone sukcesem:

> „Tutaj jednak widać to zróżnicowanie regionalne i w różny sposób też było to odbierane. Często były jakieś obawy jednak, mimo wszystko, co z tymi dokumentami będzie się działo, że to jest jakiś rodzaj kontroli, że to jakieś tam sprawdzanie, że ktoś będzie miał problemy, a w zasadzie po co, albo tam może coś się ujawni, co niekoniecznie powinno zostać ujawnione. Więc tym pierwszym krokiem w ogóle było przekonanie tych ludzi do tego, żeby nam zaufali i pokazali te dokumenty. Niektórzy się do dzisiaj na to nie zdecydowali, są organizacje, do których nie dotarliśmy, bo gdzieś tam blokują po prostu to przekazanie dokumentów”[41].

Interesującym wątkiem w przypadku archiwum mniejszości niemieckiej, która została mocno negatywnie doświadczona przez państwo polskie po II wojnie światowej, jest potencjalny brak zaufania jej członków do archiwów państwowych oraz równoczesne większe zaufanie do CBMN, które nie tylko jest organizacją mniejszościową (i pozapaństwową), ale jest również jako związek stowarzyszeń

---

40 E. Czeczor, Wywiad, 9.08.2024.

41 W. Wiese, Wywiad, 6.08.2024.

współtworzone przez sześć różnych organizacji mniejszości niemieckiej w Polsce, ma więc silne formalne umocowanie w społeczności Niemców w Polsce[42].

O potencjalnym braku zaufania darczyńców do archiwów państwowych E. Czeczor mówi następująco:

> „Musiałam takimi umiejętnościami się wykazać, żeby tych ludzi przekonać do tego, że my to gromadzimy właśnie instytucjonalnie, z podparciem tych różnych instytucji czy stowarzyszeń, że to nie jest gdzieś do jakiegoś wielkiego archiwum państwowego, do którego może właśnie ci ludzie mają takie obawy ze względu na swoje przeżycia różne"[43].

oraz:

> „bo jak ktoś przychodzi z zewnątrz, to ludzie nie chcą dać, to jest jakby to zaufanie w tym środowisku, że jednak mamy to poparcie tych instytucji [organizacji mniejszości] i to nie jest tak, że my to chcemy do archiwum państwowego oddać. Czego ja nie traktuję jako, nie wiem, jako coś złego, to nie jest tak, tylko po prostu jakby ten aspekt archiwum społecznego w tym momencie jest dla mnie bardzo, bardzo ważny. Po prostu ci ludzie, wiem, że oni, gdyby chcieli, to by sami poszli do tego archiwum państwowego. A nie poszli. Bo to jest inna bajka trochę"[44].

W ten sposób rozmówczyni jasno podkreśla różnicę pomiędzy archiwum społecznym (umocowanym w mniejszości i skupionym tylko na niej) a państwowym („wielkim" i będącym „inną bajką" – w tym sensie również odległym).

R. Galla, jeden z darczyńców i współpracowników oraz twórców CBMN, wyraził zwątpienie w to, czy archiwum państwowe byłoby w ogóle zainteresowane materiałami dotyczącymi tematyki mniejszości niemieckiej. Jednocześnie stwierdził, że ma zaufanie do Centrum, wierzy, że przekazane przez niego materiały mogą się komuś przydać w przyszłości i namawiałby inne osoby do oddawania dokumentacji do CBMN[45].

---

42 Są to: Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce, Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim, Stowarzyszenie Bibliotek, Mediów, Kultury i Nauki, Niemieckie Towarzystwo Oświatowe, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej i Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców Województwa Śląskiego.

43 E. Czeczor, Wywiad, 5.08.2024.

44 E. Czeczor, Wywiad, 9.08.2024.

45 R. Galla, Wywiad, 7.08.2024.

Kolejny z darczyńców, H. Paisdzior, wyraził pewną obawę co do tego, czy publiczna, państwowa instytucja nie potraktowałaby jego materiałów gorzej ze względu na fakt, że jest Niemcem („że to nie ta opcja i do kosza"):

> „Magdalena Wiśniewska-Drewniak: A czy gdyby nie powstała tego typu instytucja, to czy zastanawiałby się Pan nad przekazaniem tego do np. archiwum państwowego, do jakiejś publicznej instytucji?
>
> Helmut Paisdzior: Najprawdopodobniej tak, ale dla takiej, która by była uczciwa, nie dla jakichś takich, którzy by wiedzieli, że to nie ta opcja i do kosza.
>
> Magdalena Wiśniewska-Drewniak: Czyli tutaj jednak było zaufanie, że to nie będzie źle użyte po prostu?
>
> Helmut Paisdzior: Tak, bo mogłoby się tak zdarzyć"[46].

Ten sam rozmówca wyraził też brak zaufania do swojej rodziny w kwestii tego, jak postąpiłaby z jego osobistym archiwum po jego śmierci i podkreślił, że czekał na powstanie takiej organizacji jak CBMN: „Czy ja wiem, czy moi wnukowie czy prawnukowie będą zainteresowani tym? Wrzucą do pieca albo na odpady i nie będzie po prostu tego. Absolutnie nie wiem. To ja miałem zawsze nadzieję, że coś takiego powstanie i tyle lat czekało to i w końcu się to urodziło"[47].

Wrażliwość i delikatność

Wrażliwość jest skomplikowaną cechą, która może być ogólnie rozumiana jako otwartość i zdolność współczucia (współodczuwania). Jest to zasób człowieka, który obejmuje komponent poznawczy (jako źródło rozumu i czynnik motywacji poznawczej), emocjonalny (wrażliwość zmysłowa oraz myślowa jako zdolność przeżywania bodźców), działaniowy (jako kompetencja społeczno-kulturowa) i moralny (jako cnota). Wrażliwość służy efektywnemu funkcjonowaniu w codziennym życiu, warunkuje pozytywne relacje interpersonalne i ma kluczowe znaczenie dla całościowego rozwoju osoby oraz jakości jej relacji z innymi ludźmi[48]. Wrażliwość można postrzegać jednak nie tylko indywidualnie, ale też w per-

---

[46] H. Paisdzior, Wywiad, 7.08.2024.

[47] Ibidem.

[48] I. Jazukiewicz, *Wrażliwość jako przedmiot refleksji pedagogicznej*, „Studia Paedagogica Ignatiana" 2020, t. 23, nr 4, s. 159–187, https://doi.org/10.12775/SPI.2020.4.007.

spektywie organizacji. W tym wypadku jest to zdolność organizacji do odbierania sygnałów płynących z otoczenia i umiejętność reagowania na nie, otwartość na zmiany społeczne i gotowość do adaptacyjnych działań w obliczu zmiany. Wrażliwość organizacji sprzyja budowaniu zaufania, więzi i kultury organizacyjnej opartej na wspólnych wartościach oraz pozwala lepiej zarządzać zmianą i adaptować się do szybko zmieniających się warunków oraz oczekiwań interesariuszy[49]. Delikatność z kolei, będąca raczej pojęciem wypływającym z potocznego języka i doświadczenia niż z akademickich analiz, jest cechą utożsamianą często z taktem, wyczuciem, subtelnością oraz empatią. Ujawnia się w czułości, łagodności, kulturze osobistej oraz umiejętności zachowania się w sposób nienaruszający komfortu drugiej osoby[50].

Kwestię wrażliwości i delikatności w zakresie tematu zaufania i archiwów społecznych postrzegamy szczególnie poprzez pryzmat postępowania z darczyńcami, użytkownikami i materiałami archiwalnymi w taki sposób, żeby nie nadwyrężyć zaufania do archiwum. Z obserwacji autorek wynika, że w większości przypadków archiwiści społeczni zdają sobie z tych kwestii sprawę i są na nie wyczuleni – a więc nawet, jeśli nie używają na co dzień terminów „wrażliwość" i „delikatność" (choć pojawiają się one w wywiadach), to jednak są to cechy, którymi wykazują się w swoich działaniach i w podejmowaniu decyzji związanych z działalnością archiwum. Wynika to między innymi z faktu, że prowadząc zazwyczaj małe archiwa, mają dużą znajomość tematyki i niuansów z nią związanych oraz najczęściej należą do społeczności, której dotyczy archiwum (lokalnych mieszkańców, mniejszości, grupy zawodowej, hobbystów itp.), więc również w ich interesie leży to, żeby archiwum nie wywoływało negatywnego wpływu na pewne osoby lub społeczności. Ponadto, archiwiści społeczni zazwyczaj są w ciągłym, bliskim kontakcie z człowiekiem (darczyńcami, użytkownikami i odbiorcami działań archiwum, wolontariuszami itp.), są więc permanentnie włączeni w budowanie relacji z ludźmi i społecznościami.

E. Czeczor, poruszając temat wyszukiwania rozmówców do wywiadów historii mówionej, stwierdziła, że musiała się z tym zagadnieniem identyfikować i „ogarnąć to myślą i sercem"[51], co można interpretować jako podejście do tego

---

[49] W. Błaszczyk, *Wrażliwość jako czynnik wpływu społecznego na zmiany w organizacji*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica" 2010, nr 234, s. 93–100.

[50] *Delikatność* [w:] Wielki słownik języka polskiego PAN, 2016, https://wsjp.pl/haslo/podglad/24502/delikatnosc [dostęp: 30.07.2025].

[51] E. Czeczor, Wywiad, 5.08.2024.

zagadnienia nie tylko rozumowo (racjonalnie), ale również emocjonalnie. Ta sama rozmówczyni zwraca także uwagę na zdarzające się czasem przejmowanie materiałów po osobach zmarłych, podkreślając, że jest to sytuacja wymagająca szczególnej delikatności:

> „I tak to człowiek robi z wielką pasją, bo nieraz zupełnie poza godzinami pracy się okazuje, że kogoś spotykasz ze starych czasów. Część takich zbiorów do nas tak trafiała. Dzięki temu, że mogliśmy wejść np. do domu takiego darczyńcy już nieżyjącego, ale tam rodzina by to wyrzuciła. To jest wbrew pozorom jednak tematyka delikatna, wrażliwa i wymaga podejścia po prostu"[52].

Obie rozmówczynie zajmujące się gromadzeniem wywiadów, E. Czeczor i W. Wiese, podkreślały, że ten typ źródeł wymaga szczególnej wrażliwości ze strony osoby nagrywającej i archiwizującej wywiad. Relacja ze świadkiem historii musi opierać się na delikatności, otwartości i szczerości już na etapie uzyskiwania zgody na udzielenie wywiadu, a następnie – wrażliwości w trakcie jego przeprowadzania. Również zapewnienie dostępu do nagrania wymaga delikatnego podejścia, gdyż deponowane w CBMN historie mówione mogą zawierać informacje wrażliwe, dotyczące konkretnych, wciąż żyjących osób, członków zwartej i znającej się społeczności, potencjalnie mogące spowodować uszczerbek w relacjach członków tej społeczności oraz w relacjach społeczności z archiwum społecznym.

Archiwum CBMN to młode archiwum społeczne, skupione przede wszystkim na najpilniejszej w tym momencie działalności ratunkowej, a więc gromadzeniu zagrożonych materiałów archiwalnych, w mniejszej mierze na opracowaniu i zapewnianiu do nich dostępu oraz popularyzacji zasobu. Główną grupą użytkowników są badacze współpracujący z Centrum i wykonujący badania na jego zlecenie. Z archiwum korzystają też inni użytkownicy, ale jest ich niewielu. Obecnym celem działania CBMN nie jest promocja zasobu i zwiększenie liczby użytkowników i odwiedzających, również dlatego, że nie ma ono wystarczającej infrastruktury do zakrojonego na szerszą skalę udostępniania zasobu – szczególnie istotne są brak wydzielonej przestrzeni w siedzibie i braki kadrowe, nie bez znaczenia jest również fakt, że istotna część zasobu jest nieopracowana. Ponadto ważnym zagadnieniem związanym z reglamentacją dostępu jest fakt, iż wiele materiałów pochodzi z okresu od lat 80. XX w. do współczesności i zawiera dane wrażliwe

[52] E. Czeczor, Wywiad, 9.08.2024.

oraz dane osobowe. O braku otwartego dostępu do archiwum następująco mówiła W. Wiese:

> „Myślę, że trochę problem polega na tym, że my tego archiwum może nie promujemy jakoś tak bardzo, bo jest kwestia tego, jak tam jest dużo jakichś danych drażliwych, wrażliwych, newralgicznych. Kwestia dostępu – na razie jest to tak zdefiniowane, że naukowcy czy prowadzący badania mogą z tego korzystać, więc nie ma takiego wolnego dostępu. Więc z drugiej strony właśnie promowanie tej idei że „o, przyjdźcie, tu jest archiwum" nie do końca jest zgodne z kierunkami działania, że to nie jest takie archiwum otwarte po prostu, do którego każdy może wejść i sobie zamówić cokolwiek"[53].

Do każdego przypadku korzystania z zasobu archiwum CBMN podchodzi indywidualnie, kontakt odbywa się zazwyczaj poprzez pocztę elektroniczną lub telefon. Archiwum, w przypadku zgody na dostęp, często wysyła skany do użytkowników poprzez e-mail. Centrum nie posiada sformalizowanych kryteriów dostępu i regulaminu udostępniania, jednak E. Czeczor zapytana o te kwestie w szczególności wskazywała na kryterium dostępu wynikające z wrażliwości danych zawartych w materiałach. CBMN bywa również pośrednikiem kierującym badaczy w ich dalszych poszukiwaniach poprzez, na przykład, pośredniczenie w kontakcie między badaczami a świadkami historii (za zgodą tych drugich lub ich rodzin)[54].

W. Wiese zauważa, że choć CBMN nie prowadzi otwartego archiwum, to jednak część zasobu jest udostępniana na wystawie w CDWN, a z wynikami badań oraz licznymi źródłami można się zapoznać w wielu publikacjach wydawanych przez CBMN. Rozmówczyni podkreśla również dużą wagę wartości informacyjnej tego zasobu, nawet jeśli nie jest on obecnie szeroko dostępny: „Myślę, że takie archiwa, nawet jeżeli teraz one nie są powszechnie i ogólnie dostępne i nie ustawiają się pod nimi kolejki, to naprawdę są cennymi miejscami deponowania tej historii i tej wiedzy. Mimo że jest to wąskie tematycznie, to dotyczy naprawdę istotnej części historii całego regionu"[55].

---

53 W. Wiese, Wywiad, 6.08.2024.

54 E. Czeczor, Wywiad, 9.08.2024.

55 W. Wiese, Wywiad, 6.08.2024.

Podsumowanie i dyskusja

W przypadku archiwów społecznych zaufanie istotne jest szczególnie w trzech aspektach: budowania relacji z darczyńcami i społecznością; współpracy pomiędzy archiwami społecznymi i publicznymi instytucjami dziedzictwa (zwłaszcza archiwami państwowymi); oraz relacji pomiędzy inicjatywami rzeczniczymi (w Polsce przede wszystkim CAS) a archiwami społecznymi. Niniejszy artykuł dotyka jednak wyłącznie pierwszego z tych zagadnień, dwa pozostałe wskazując jako istotne wątki warte zgłębienia w przyszłych badaniach.

Rola zaufania w działalności archiwów społecznych jest nie do przecenienia – decyduje o współpracy darczyńców (zarówno osób prywatnych, jak i organizacji pozarządowych), bez czego archiwa społeczne nie miałyby możliwości gromadzenia zasobu archiwalnego. Warto zauważyć, że zaufanie jest istotne również w przypadku relacji archiwów państwowych z darczyńcami. To, w jaki sposób je budować i utrzymywać, a także analiza tego, jaki jest obecnie stan publicznego zaufania do archiwów państwowych, uważamy za kolejną interesującą lukę badawczą.

Szczególnie ciekawe wydaje się zagadnienie zaufania do archiwum z perspektywy mniejszości, zwłaszcza takiej, która – jak mniejszość niemiecka – została ciężko doświadczona przez państwo i wciąż, ze względu na fakt bycia mniejszością, może mieć ograniczone zaufanie do instytucji państwowych, w tym archiwów. Bardzo ważne jest także zagadnienie zaufania w relacji między archiwum społecznym a lokalnym archiwum państwowym. Dane wskazują, że jest to rzadko nawiązywana relacja[56]. Również CBMN nie ma właściwie żadnych kontaktów z lokalnym państwowym archiwum czy muzeum. Na marginesie warto dodać, że lokalne opolskie muzeum, na obszernej wystawie o zasiedlaniu Śląska Opolskiego po II wojnie światowej przez osoby m.in. z Kresów Wschodnich i Polski Centralnej, nie wspomina w swojej narracji o tym, iż przybysze zajmowali miejsce wcześniejszych mieszkańców, Niemców, których część została na miejscu lub wyjechała dopiero po czasie.

Z zaufaniem w archiwum społecznym wiąże się zagadnienie wrażliwości – obie te kwestie są tym ważniejsze, im (potencjalnie) bardziej destrukcyjny wpływ może mieć działalność archiwum (np. retraumatyzacja świadków historii, wywołanie nowych lub przywołanie starych konfliktów w społeczności). Owa wrażli-

[56] M. Melon, *Diagnoza problemów związanych z trwałością zbiorów społecznych* [w:] K. Ziętal, M. Melon, *Strategia wzmacniania trwałości zbiorów społecznych*, Warszawa 2023, s. 46.

wość archiwistów społecznych, zdających sobie sprawę z delikatności niektórych zagadnień i niuansów związanych z prowadzeniem archiwum społecznego, jest z całą pewnością ważnym aspektem pracy i tożsamości oddolnych archiwistów oraz kompetencją, która powinna być dalej rozwijana.

Z całą pewnością istnieje potrzeba dalszych badań dotyczących zaufania w perspektywie praktyki archiwalnej – czy to archiwów społecznych, czy archiwów innych typów. Wymaga to jednak „niematerialistycznego" spojrzenia na archiwa. W nauce i praktyce archiwalnej w Polsce archiwa postrzegane są przede wszystkim przez pryzmat zasobu archiwalnego i wynikających z niego potrzeb. Większość badań koncentruje się na zagadnieniach związanych z kształtowaniem, opracowywaniem i udostępnianiem zasobu, pomijając w dużej mierze człowieka – twórcę, archiwistę i użytkownika – który archiwalia tworzy, gromadzi, opisuje, a następnie z nich korzysta. Brakuje podejść wychodzących poza ten techniczno-instytucjonalny schemat i stawiających w centrum uwagi człowieka oraz relacje, jakie zachodzą między ludźmi w kontekście archiwum, jak również między człowiekiem a archiwum jako przestrzenią i doświadczeniem. Konieczność przesunięcia perspektywy z przedmiotu (zasobu archiwalnego, archiwum) na podmiot – człowieka, który ten zasób tworzy, przetwarza i z niego korzysta, jest w archiwum, w nim czuje, działa i przeżywa, była w polskiej literaturze podnoszona jedynie poglądowo[57].

Chodzi o ujęcie emocjonalne i niematerialne, pozwalające wyjść poza myślenie o archiwum wyłącznie jako o zbiorze informacji[58]. Takie spojrzenie umożliwia dostrzeżenie fenomenu archiwum jako miejsca, w którym rodzą się emocje, relacje i doświadczenia – zarówno w wyniku kontaktu człowieka z archiwaliami, jak i spotkania z innymi ludźmi w przestrzeni archiwum[59]. Dotyczy to nie tylko

---

[57] A. Rosa, *Archiwa między historią i pamięcią. Antropologizowanie archiwistyki* [w:] „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", t. 2, red. W. Chorążyczewski, R. Degen, K. Syta, Toruń 2008, s. 99–127; O. Ivanova, *Kierunki antropologizowania archiwistyki: białoruskie doświadczenia i perspektywy*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory" 2012, nr 3(5), s. 95–105, https://doi.org/10.12775/AKZ.2012.003; E. Bohusz-Rubaszewska, *Archiwum rodzinne – między emocjami i nauką* [w:] *Archiwa w nauce, nauka w archiwach*, red. D.K. Rembiszewska, K.K. Szamryk, Białystok–Łomża 2016, s. 39–57; T. Czarnota, *Kilka pytań o „ciemną stronę" archiwów* [w:] *Komu i do czego potrzebne są archiwa*, Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 7, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, M. Wiśniewska-Drewniak, Toruń 2022, s. 23–51.

[58] Zob. *Archiwum – Archiwistyka – Kultura. Antologia*, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2020.

[59] W. Chorążyczewski, *Uwagi o przedmiocie i problematyce zantropologizowanej archiwistyki* [w:] *Nowa archiwistyka: archiwa i archiwistyka w ponowoczesnym kontekście kulturowym*, Toruńskie

współczesnych użytkowników czy archiwistów, ale także osób zapisanych w dokumentach – często już nieżyjących – z którymi nawiązujemy swoiste, głęboko ludzkie spotkanie poprzez ich ślady obecne w archiwaliach. Archiwum staje się wówczas także przestrzenią spotkania z tym, co minione – z ludźmi, którzy już odeszli, a którzy trwają poprzez pozostawione po sobie materiały: dokumenty, listy, fotografie, notatki, świadectwa. Kontakt z archiwaliami nie jest wyłącznie aktem poznawczym, ale często także głęboko poruszającym doświadczeniem emocjonalnym. Takie spotkania – intymne, choć jednostronne – mogą wywoływać empatię, wzruszenie, złość, radość, być traumatyczne, a czasem nawet nakazywać poczucie odpowiedzialności za pamięć o drugim człowieku[60].

Ponadto niektóre badaczki i badacze, jak Carolyn Steedman w książce *Dust: The Archive and Cultural History*, zwracają uwagę na to, że archiwum jako miejsce fizyczne i mentalne nieustannie oddziałuje nie tylko na nasze emocje, ale również na ciało i zmysły. Przebywanie w archiwum to doświadczenie zarówno poznawcze, jak i cielesne – pełne napięcia między obecnością a nieobecnością, ruchem a bezruchem, widzialnym a ukrytym. W efekcie archiwum przestaje być neutralnym miejscem przechowywania dokumentów. Staje się przestrzenią relacji nie tylko z przeszłością jako abstrakcyjnym czasem, przede wszystkim człowieka samego ze sobą, ale też z drugim człowiekiem, również tym, którego istnienie zachowało się jedynie w formie archiwalnych śladów. Takie spotkanie ma charakter nie tylko poznawczy, ale przede wszystkim egzystencjalny i etyczny – uruchamia pytania o pamięć, zapomnienie, odpowiedzialność i rolę archiwisty czy badacza jako pośrednika między przeszłością a teraźniejszością[61].

W praktyce archiwalnej coraz częściej pojawiają się inicjatywy mające na celu odzyskiwanie zapomnianych lub marginalizowanych głosów – kobiet, mniejszości, osób represjonowanych, społeczności lokalnych. Archiwa społeczne zrywają z tradycyjnym modelem dokumentowania historii i umożliwiają oddolne, często emocjonalnie zaangażowane formy gromadzenia i interpretowania świadectw

---

Konfrontacje Archiwalne, t. 4, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014, s. 25–35; D. Magier, *Czas archiwozofii* [w:] *Teoria archiwalna wczoraj – dziś – jutro*, Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 2, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2011, s. 9–20; zob. też: J. Chojecka, *Archiwa otwarte. O obecności archiwów państwowych w przestrzeni publicznej w kontekście założeń, realizacji i efektów strategii archiwów państwowych na lata 2010–2020*, „Archeion" 2019, t. 120, s. 122–135, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.19.005.11814.

60 M. Wiśniewska-Drewniak, *Archiwa – oddziaływania i wartości*, „Krakowski Rocznik Archiwalny" 2023, t. 29, s. 206–214, https://doi.org/10.4467/12332135KRA.23.012.18620.

61 C. Steedman, *Dust: The Archive and Cultural History*, Nowy Brunszwik–New Jersey 2002.

przeszłości. Działania te mają realny wpływ na życie jednostek, wspólnot i kształt sfery publicznej, wykraczają poza tradycyjnie pojmowane zadania archiwalne, angażują ludzi w proces odzyskiwania, rekonstruowania i interpretowania historii, często tej dotychczas niedostrzeganej, pomijanej lub wykluczanej. Tworzenie archiwum może być wtedy próbą odzyskania prawa do własnej historii i podważenia hegemonii instytucjonalnych form pamięci.

Niniejszym artykułem, choć traktującym wyłącznie o jednym z aspektów oddziaływań afektywnych archiwum (o zaufaniu), autorki pragną dalej wzbogacać zakres badań prowadzonych w powyżej przytoczonym paradygmacie.

Bibliografia

Źródła – dane badawcze wywołane w trakcie projektu

Czeczor E., Wywiad, 5.08.2024.

Czeczor E., Wywiad, 9.08.2024.

Galla R., Wywiad, 7.08.2024.

Matheja M., Wywiad, 5.08.2024.

Paisdzior H., Wywiad, 7.08.2024.

Wiese W., Wywiad, 6.08.2024.

Wiśniewska-Drewniak M., *Oddziaływanie niezależnych archiwów społecznych – Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej*, RepOD, V1, 2025, https://doi.org/10.18150/8CRYJM [zbiór danych badawczych].

Źródła – pozostałe

CAS, Archiwiści społeczni o sobie, https://cas.org.pl/strefa-inspiracji/archiwisci-spoleczni-o-sobie/ [dostęp: 22.05.2025].

CAS, Baza Archiwów Społecznych, https://cas.org.pl/baza-archiwow/ [dostęp: 18.05.2025].

CAS, Społeczna Grupa Testerów, https://cas.org.pl/934-2/ [dostęp 3.06.2025].

Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej / Forschungszentrum der Deutschen Minderheit, https://zbioryspoleczne.pl/archiwa/PL_1042 [dostęp: 3.06.2025].

Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Kodeks Etyki Socjologa Uchwalony przez Walne Zgromadzenie Delegatów Polskiego Towarzystwa Socjologicznego dnia 25 marca 2012 r., https://pts.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/kodeks.pdf [dostęp: 6.05.2025].

Zarządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 13 grudnia 2024 r. w sprawie nadania statutu Centrum Archiwistyki Społecznej (Dz.Urz. MKiDN 2024, poz. 138).

Opracowania

Allard D., Ferris S., *Antiviolence and marginalized communities: knowledge creation, community mobilization, and social justice through a participatory archiving approach*, „Library Trends" 2015, t. 64, s. 360–383, https://doi.org/10.1353/lib.2015.0043.

Archiwum – Archiwistyka – Kultura. Antologia, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2020.

Bak G., *Trusted by whom? TDRs, standards culture and the nature of trust*, „Archival Science" 2016, t. 16(4), s. 373–402, https://doi.org/10.1007/s10502-015-9257-1.

Berlińska D., Madajczyk P., *Kształtowanie się państwa narodowego* [w:] *Polska jako państwo narodowe. Historia i pamięć*, red. P. Madajczyk, D. Berlińska, Warszawa–Opole 2008, s. 29–371.

Błaszczyk W., *Wrażliwość jako czynnik wpływu społecznego na zmiany w organizacji*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica" 2010, nr 234, s. 93–100.

Bohusz-Rubaszewska E., *Archiwum rodzinne – między emocjami i nauką* [w:] *Archiwa w nauce, nauka w archiwach*, red. D.K. Rembiszewska, K.K. Szamryk, Białystok–Łomża 2016, s. 39–57.

Chojecka J., *Archiwa otwarte. O obecności archiwów państwowych w przestrzeni publicznej w kontekście założeń, realizacji i efektów strategii archiwów państwowych na lata 2010–2020*, „Archeion" 2019, t. 120, s. 122–135, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.19.005.11814.

Chorążyczewski W., *Uwagi o przedmiocie i problematyce zantropologizowanej archiwistyki* [w:] *Nowa archiwistyka: archiwa i archiwistyka w ponowoczesnym kontekście kulturowym*, Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 4, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014, s. 25–35.

Czakon W., *Łabędzie Poppera – case studies w badaniach nauk o zarządzaniu*, „Przegląd Organizacji" 2006, nr 800(9), s. 9–12, https://doi.org/10.33141/po.2006.09.03.

Czarnota T., *Archiwa społeczne w badaniach i dydaktyce uniwersyteckiej w Polsce* [w:] *Archiwistyka społeczna*, red. K. Ziętal, Warszawa 2012, s. 40–46.

Czarnota T., *Archiwistyka społeczna w nauce i dydaktyce uniwersyteckiej oraz zmiany w nauce zachodzące pod jej wpływem w latach 2005–16* [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, red. A. Jóźwik, K. Ziętal, Warszawa 2017, s. 94–119.

Czarnota T., *Kilka pytań o „ciemną stronę" archiwów* [w:] *Komu i do czego potrzebne są archiwa*, Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 7, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, M. Wiśniewska-Drewniak, Toruń 2022, s. 23–51.

Czok M., *Śląsk Opolski i jego tożsamość. Dyskursy – aspekty społeczno-polityczne – prasa regionalna*, Opole 2023.

Delikatność [w:] Wielki słownik języka polskiego PAN, 2016, https://wsjp.pl/haslo/podglad/24502/delikatnosc [dostęp: 30.07.2025].

Donaldson D.R., *Trust in Archives – Trust in Digital Archival Content Framework*, „Archivaria" 2019, t. 88, s. 50–83, https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/13697 [dostęp: 22.05.2025].

Flyvbjerg B., *Five Misunderstandings About Case-Study Research*, „Qualitative Inquiry" 2006, t. 12(2), s. 219–245, https://doi.org/10.1177/1077800405284363.

Gołasz Z., *Polityka antyniemiecka w Zabrzu w latach 1945–1949. Specyfika, przebieg, skutki* [w:] *Władze komunistyczne wobec ludności niemieckiej w Polsce w latach 1945–1989*, red. A. Dziurok, P. Madajczyk, S. Rosenbaum, Warszawa 2016, s. 218–232.

Główny Urząd Statystyczny, Przynależność narodowo-etniczna, język używany w domu, przynależność do wyznania religijnego – wyniki ostateczne Narodowego Spisu Powszechnego 2021, 2023, https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-ostateczne/tablice-z-ostatecznymi-danymi-w-zakresie-przynaleznosci-narodowo-etnicznej-jezyka-uzywanego-w-domu-oraz-przynaleznosci-do-wyznania-religijnego,10,1.html [dostęp: 20.05.2025].

Huebner S., Cooper K., *Koorie culture and technology: a digital archive project for Victorian Koorie communities*, „Archives and Manuscripts" 2007, t. 35, s. 18–32.

Ivanova O., *Kierunki antropologizowania archiwistyki: białoruskie doświadczenia i perspektywy*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory" 2012, nr 3(5), s. 95–105, https://doi.org/10.12775/AKZ.2012.003.

Jazukiewicz I., *Wrażliwość jako przedmiot refleksji pedagogicznej*, „Studia Paedagogica Ignatiana" 2020, t. 23, nr 4, s. 159–187, https://doi.org/10.12775/SPI.2020.4.007.

Kapała A., Michałowska J., *Pozyskiwanie zbiorów* [w:] *Podręcznik dla archiwistów społecznych*, red. M. Pankowska-Dowgiało, Warszawa 2023, s. 24–39.

Kaszuba E., *Dzieje Śląska po 1945 roku* [w:] *Historia Śląska*, red. M. Czapliński, E. Kaszuba, G. Wąs, R. Żerelik, Wrocław 2007, s. 468–601.

Kmak K., *Ukorzenić wykorzenione. Rozważania i doświadczenia praktyka archiwistyki społecznej* [w:] *Podręcznik dla archiwistów społecznych*, red. M. Pankowska-Dowgiało, Warszawa 2023, s. 174–191.

Lian Z., *The creation, preservation and transmission of Shuishu archives in China*, „Journal of Documentation" 2017, t. 73, s. 1192–1208, https://doi.org/10.1108/JD-11-2016-0143.

Lynch C., *Authenticity and integrity in the digital environment: an exploratory analysis of the central role of trust* [w:] *Authenticity in a Digital Environment*, Waszyngton 2000, s. 32–50.

MacNeil H., *Trusting Records in a Postmodern World*, „Archivaria" 2001, t. 51, s. 36–47, https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12793 [dostęp: 22.05.2025].

MacNeil H., *Trusting Records: Legal, Historical and Diplomatic Perspectives*, Dordrecht 2000, https://link.springer.com/book/10.1007/978-94-015-9375-5 [dostęp: 22.05.2025].

Madajczyk P., *Niemcy polscy 1944–1989*, Warszawa 2001.

Magier D., *Czas archiwozofii* [w:] *Teoria archiwalna wczoraj – dziś – jutro*, Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 2, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2011, s. 9–20.

Matelski D., *Relacje polsko-niemieckie na ziemiach polskich do zakończenia II wojny światowej* [w:] *Niemcy*, red. L.M. Nijakowski, Warszawa 2016, s. 13–48.

Melon M., *Diagnoza problemów związanych z trwałością zbiorów społecznych* [w:] K. Ziętal, M. Melon, *Strategia wzmacniania trwałości zbiorów społecznych*, Warszawa 2023, s. 29–61.

Miler A., *Archiwum herstoryczne – zapis doświadczeń* [w:] *Podręcznik dla archiwistów społecznych*, red. M. Pankowska-Dowgiało, Warszawa 2023, s. 224–237.

Park E., *Understanding 'Authenticity' in Records and Information Management: Analyzing Practitioner Constructs*, „American Archivist" 2001, t. 64(2), s. 270–291, https://www.doi.org/10.17723/aarc.64.2.yrw0584547775404.

Pietraszek E., *Jesteśmy i działamy! Podstawy komunikacji archiwum społecznego* [w:] *Podręcznik dla archiwistów społecznych*, red. M. Pankowska-Dowgiało, Warszawa 2023, s. 156–171.

Poole A.H., *The information work of community archives: A systematic literature review*, „Journal of Documentation" 2020, t. 76(3), s. 657–687, https://doi.org/10.1108/JD-07-2019-0140.

Price D.M., Smith J.J., *The trust continuum in the information age: a Canadian perspective*, „Archival Science" 2011, t. 11, s. 253–276, https://doi.org/10.1007/s10502-011-9148-z.

Rosa A., *Archiwa między historią i pamięcią. Antropologizowanie archiwistyki* [w:] „Archiwa – Kancelarie – Zbiory", t. 2, red. W. Chorążyczewski, R. Degen, K. Syta, Toruń 2008, s. 99–127.

Speck J.G., *Protecting Public Trust: An Archival Wake-Up Call*, „Journal of Archival Organization" 2020, t. 8(1), s. 31–53, https://doi.org/10.1080/15332748.2010.483389.

Stake R.E., *Multiple Case Study Analysis*, Nowy Jork 2006.

Steedman C., *Dust: The Archive and Cultural History*, Nowy Brunszwik–New Jersey 2002.

Świder M., *„Cienka warstwa niemieckiej farby na zdrowym polskim drewnie", czyli odniemczanie Śląska Opolskiego dla każdego* [w:] *Władze komunistyczne wobec ludności niemieckiej w Polsce w latach 1945–1989*, red. A. Dziurok, P. Madajczyk, S. Rosenbaum, Warszawa 2016, s. 203–217.

Wiśniewska-Drewniak M., *Archiwa – oddziaływania i wartości*, „Krakowski Rocznik Archiwalny" 2023, t. 29, s. 206–214, https://doi.org/10.4467/12332135KRA.23.012.18620.

Wiśniewska-Drewniak M., *Archiwum Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej – raport z badań terenowych*, 22.02.2025, http://repozytorium.umk.pl/handle/item/7169 [dostęp: 20.05.2025].

Wiśniewska-Drewniak M., *Community Archives Pedagogies in Poland and the US: An Attempt at a Comparative Study*, „Education for Information" 2025, t. 41(2), s. 121–140, https://doi.org/10.1177 /01678329251323451.

Wiśniewska-Drewniak M., *Inaczej to zniknie. Archiwa społeczne w Polsce – wielokrotne studium przypadku*, Toruń 2019.

Wiśniewska-Drewniak M., Kapała A., *Experts' Opinions on the Impact of Community Archives on Archival Science, Archival Institutions and the Archival Profession*, „Arhìvi Ukraïni" 2025, nr 342(1), s. 27–60, https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/276 [dostęp: 22.05.2025].

Yakel E., Faniel I.M., Robert Jr L.P., *An empirical examination of data reuser trust in a digital repository*, „JASIST – Journal of the Association for Information Science and Technology" 2024, t. 75(8), s. 898–915, https://doi.org/10.1002/asi.24933.

Zavala J., Migoni A.A., Caswell M., Geraci N., Cifor M., *'A process where we're all at the table': community archives challenging dominant modes of archival practice*, „Archives and Manuscripts" 2017, t. 45(3), s. 202–215, https://doi.org/10.1080/01576895.2017.1377088.

Ziętal K., *Archiwa społeczne w Polsce – prezentacja i analiza wyników badań* [w:] *Archiwistyka społeczna. Diagnoza i wyzwania*, red. A. Jóźwik, K. Ziętal, Warszawa 2017, s. 14–32.

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 99–132
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264

LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0
DOI 10.4467/26581264ARC.25.003.21255

STUDIA I MATERIAŁY

Service-learning jako metoda dydaktyczna wspierająca kształcenie archiwistów w zakresie reagowania na potrzeby otoczenia społecznego instytucji archiwalnych: możliwości i wyzwania

Agnieszka Rosa

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu / Nicolaus Copernicus University in Toruń (Poland)
arosa@umk.pl, ORCID 0000-0002-8560-1387

Anna Pieczka-Węgorkiewicz

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie / University of National Education Commission in Kraków (Poland)
anna.pieczka-wegorkiewicz@uken.krakow.pl, ORCID 0000-0002-5136-7975

Monika Cołbecka

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie / University of National Education Commission in Kraków (Poland)
monika.colbecka@uken.krakow.pl, ORCID 0000-0002-6494-2115

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest ocena możliwości zaimplementowania metody service-learning w dydaktyce archiwistyki w Polsce w kontekście kształcenia umiejętności reagowania na potrzeby otoczenia społecznego instytucji archiwalnych, a także identyfikacja hipotetycznych wyzwań i ograniczeń mogących wystąpić w trakcie realizacji procesu dydaktycznego opartego na podejściu service-learning. W badaniu zastosowano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa w celu identyfikacji międzynarodowych doświadczeń związanych z wdrażaniem service-learning w archiwistyce. Sformułowano katalog działań, które mogą być podejmowane w dydaktyce archiwistyki w oparciu o podejście service-learning, jak również zidentyfikowano hipotetyczne wyzwania i ograniczenia mogące wystąpić w trakcie realizacji tego procesu. Stwierdzono, że podejście to, pomimo wyzwań związanych m.in. z czasochłonnością oraz koniecznością przeformułowania sposobu weryfikacji efektów uczenia się osiąganych przez studentów, może stanowić skuteczny sposób kształcenia kompetencji miękkich wśród adeptów archiwistyki, uwrażliwiając ich na potrzeby otoczenia społecznego instytucji archiwalnych.

SŁOWA KLUCZOWE

service-learning, nauczanie przez zaangażowanie, archiwistyka, kształcenie archiwistów, zaangażowanie społeczne, otoczenie społeczne archiwów

Service-learning in archivist education: challenges and opportunities in meeting the social needs of archival institutions

ABSTRACT
This paper explores the potential of incorporating the service-learning approach into archival education in Poland, with a focus on fostering students' ability to engage with and respond to the social environment of archival institutions. It also considers possible challenges and limitations that may arise in adapting this approach to the educational context. Drawing on a review of international literature, the study examines existing experiences with implementing service-learning in archival education. A set of activities that can be undertaken in archival studies education based on the service-learning approach has been formulated, and hypothetical challenges and limitations that may arise during the implementation of this process have also been identified. Despite certain obstacles – such as the time demands and the need to rethink how student learning outcomes are assessed – the findings suggest that service-learning can be an effective way to develop essential soft skills among future archivists, while also strengthening their sensitivity to the social role and responsibilities of archives.

KEYWORDS
service-learning, engaged teaching, archival studies, archival education, community engagement, social environment of archives

Wprowadzenie

W dobie zagrożeń wynikających z szerokiego udostępniania informacji niskiej jakości, w tym m.in. deep fake'ów, syntetycznych treści wytwarzanych przez generatywną sztuczną inteligencję oraz różnorodnych materiałów propagandowych, archiwa w coraz większym stopniu stają się obecne w przestrzeni publicznej – nie tylko jako strażnicy tożsamości społecznej, lecz również jako centra informacji oferujące dostęp do oryginalnych, autentycznych i wiarygodnych źródeł. Ta rola stwarza szerokie możliwości wykorzystania zasobów archiwalnych zarówno przez specjalistów – historyków i badaczy reprezentujących pokrewne dyscypliny naukowe – jak i przez przedstawicieli innych grup zawodowych i społecznych poszukujących możliwości legalnego wykorzystania retrospektywnych informacji o znanym autorstwie i miejscu przechowywania, poddanych transparentnym zasadom selekcji i opracowania.

Postrzeganie archiwów jako instytucji uwrażliwionych na sytuację różnych grup użytkowników wymaga z kolei obecności kadr skupionych na tych potrzebach, w tym na ich umiejętnym identyfikowaniu oraz podejmowaniu skutecznych działań zmierzających do ich zaspokojenia. Na ten aspekt uwagę zwracała m.in. Joanna Chojecka podkreślając, że archiwa powinny być obecne w świadomości obywateli nie tylko w wymiarze realnym i wirtualnym, ale także emocjonalnym. Na ostatni z nich bezpośrednio wpływają zaś ludzie – archiwiści – gdyż to

od ich postaw, stosunku do siebie i innych oraz jakości wykonywanej pracy zależy charakter całej instytucji i jej wizerunek w społeczeństwie[1].

Tymczasem, jak zauważyła Chojecka, instytucje archiwalne borykają się dziś z niedostatkiem kadr posiadających kwalifikacje odpowiednie do wymagań współczesności, także w zakresie budowania i utrzymywania relacji z otoczeniem społecznym (takich jak m.in. skuteczne wykorzystanie mediów społecznościowych)[2]. Kształcenie adeptów archiwistyki, gotowych do wypełnienia w przyszłości tej luki, nie może zatem opierać się jedynie na wyposażaniu studentów w specjalistyczną wiedzę branżową, lecz – co najmniej w równym stopniu – musi zmierzać do zaopatrzenia przyszłych archiwistów w pewien zestaw kompetencji miękkich (komunikacyjnych, interpersonalnych, kulturowych itd.). Edukacja archiwalna powinna więc stwarzać możliwość poznania zarówno praktycznego wymiaru pracy archiwisty, jak również otoczenia społecznego, w ramach którego dana instytucja archiwalna funkcjonuje.

Realizację powyższych celów wydaje się wspierać podejście service-learning, w języku polskim określane także jako „nauka przez działanie społeczne" lub „nauczanie poprzez zaangażowanie"[3]. Łącząc teorię z praktyką w ramach jednego procesu dydaktycznego, przy wyraźnym zorientowaniu na usługi świadczone wobec członków danej społeczności[4], metoda ta skutecznie przyczynia się do budowania zaufania społecznego wobec instytucji i jako taka wydaje się mieć znaczący potencjał dydaktyczny również dla archiwistyki.

Niniejszy artykuł ma na celu: a) ocenę możliwości zaimplementowania metody service-learning w dydaktyce archiwistyki w Polsce w kontekście kształcenia umiejętności reagowania na potrzeby otoczenia społecznego instytucji archiwalnych oraz b) identyfikację hipotetycznych wyzwań i ograniczeń mogących wystąpić w trakcie realizacji procesu dydaktycznego opartego na podejściu service-learning. W pierwszej części tekstu omówiono istotę metody service-learning oraz

---

1 J. Chojecka, *Archiwa otwarte. O obecności archiwów państwowych w przestrzeni publicznej w kontekście założeń, realizacji i efektów Strategii archiwów państwowych na lata 2010–2020*, „Archeion" 2019, t. 120, s. 133, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.19.005.11814.

2 Ibidem, s. 132.

3 D. Gierszewski, *Uczenie przez zaangażowanie, czyli czym jest Service-Learning?* [w:] *Edukacja w świecie zmian: wybór tekstów opublikowanych na platformie EPALE: 2022*, red. B. Habrych, Warszawa 2023, s. 80–85.

4 O. Mosweu, *Experiential Learning in Graduate Archival Education at the University of Botswana*, „Mousaion: South African Journal of Information Studies" 2019, t. 37(1), s. 3, https://doi.org/10.25159/2663-659X/5993.

jej znaczenie dla budowania zaufania do danej instytucji i przebiegu jej relacji z otoczeniem społecznym. Bazując na przeglądzie branżowej literatury krajowej i zawartości stron www jednostek prowadzących działania service-learningowe, przeprowadzono wnioskowanie pozwalające na realizację przyjętych założeń badawczych. Sformułowano katalog działań, które mogą być podejmowane w dydaktyce archiwistyki w oparciu o podejście service-learning oraz zidentyfikowano hipotetyczne wyzwania i ograniczenia mogące wystąpić w trakcie realizacji tego procesu. W rezultacie stwierdzono, że analizowana metoda dydaktyczna, pomimo wyzwań związanych ze znacznym nakładem czasu i pracy u wszystkich zaangażowanych w ten proces podmiotów, stanowić może efektywny sposób kształcenia kompetencji miękkich studentów archiwistyki, uwrażliwiając ich na potrzeby otoczenia społecznego instytucji archiwalnych.

Badania prowadzono z użyciem utylitarnego wariantu metody analizy i krytyki piśmiennictwa, dzięki któremu możliwe staje się wykorzystanie dotychczasowych osiągnięć badawczych w konkretnych działaniach praktycznych oraz podejmowanie decyzji opartych na wiarygodnych danych[5]. W kontekście prowadzonych dociekań, zmierzających do oceny możliwości rzeczywistego zastosowania metody service-learning w dydaktyce archiwistyki w Polsce, zidentyfikowanie międzynarodowych doświadczeń związanych z wykorzystaniem tego podejścia w archiwistyce wydaje się być w pełni uzasadnione.

Badaniom własnym poddano 7 publikacji, których pełne teksty przeanalizowano pod kątem występowania w nich informacji na temat praktycznych sposobów realizacji strategii service-learning w archiwistyce, uwzględniając takie jej elementy jak: tematyka zajęć, stosowane metody dydaktyczne oraz opinie stron projektu o zrealizowanych działaniach. Szczególną uwagę poświęcono korzyściom oraz wyzwaniom odnotowywanym w trakcie przebiegu omawianego procesu dydaktycznego. Zidentyfikowane dane poddawano kategoryzacji, uwzględniającej każdą ze stron biorących udział w procesie service-learningowym, tj. studentów, wykładowców oraz instytucje partnerskie.

W kolejnym kroku wyniki przeprowadzonego badania literatury wzbogacono o wstępną analizę rodzimego piśmiennictwa z zakresu dydaktyki archiwistyki oraz stron www archiwów i innych podmiotów realizujących w praktyce działania dydaktyczne i społeczne o charakterze service-learningowym. W źródłach tych

[5] S. Cisek, *Metoda analizy i krytyki piśmiennictwa w nauce o informacji i bibliotekoznawstwie w XXI wieku*, „Przegląd Biblioteczny" 2010, z. 3, s. 276, https://doi.org/10.36702/pb.411.

poszukiwano informacji o tematyce i przebiegu tego typu projektów, jak również o odnotowywanych korzyściach i trudnościach występujących w trakcie ich trwania. Pozyskane w ten sposób dane wzbogacono spostrzeżeniami własnymi, dotyczącymi obecnego stanu dydaktyki archiwistyki w Polsce i na świecie.

Należy podkreślić, że niniejszy tekst ma charakter teoretyczny i jako taki opiera się na analizie zastanej literatury, dobranej do badania zgodnie z kryteriami przedstawionymi w części metodologicznej. Prezentacja doświadczeń empirycznych autorek, związanych z implementacją podejścia service-learning do archiwistycznych programów kształcenia w Polsce, stanowić będzie przedmiot odrębnych analiz w przyszłości.

Service-learning jako podejście dydaktyczne wspierające relacje instytucji z otoczeniem społecznym

Podejście service-learning, w języku polskim określane jako nauczanie poprzez zaangażowanie[6], polega na uczestnictwie studentów w zorganizowanej działalności usługowej, zmierzającej do zaspokojenia potrzeb lokalnej społeczności. Odznacza się ono wysoką skutecznością w realizowaniu programowych efektów kształcenia, pozwalając kursantom na pogłębienie zrozumienia treści przedmiotu przy jednoczesnym wzmocnieniu poczucia odpowiedzialności obywatelskiej, poszerzeniu uznania dla dyscypliny oraz wzbudzeniu refleksji na temat usługowego charakteru danej profesji[7].

Metoda service-learning uznawana jest za jeden z wariantów uczenia się przez doświadczenie (obok m.in. praktyk studenckich, staży, zajęć laboratoryjnych, wolontariatu, uczenia się opartego na działaniu, pracy w terenie i uczenia się zintegrowanego z pracą), będący odpowiedzią na współczesne wyzwania edukacyjne związane z łączeniem teorii i praktyki w ramach jednego procesu kształcenia[8]. W odróżnieniu jednak od praktyk oraz staży, ukierunkowanych zwykle na „zanurzenie się" studenta w konkretne miejsce pracy (często w pojedynkę), service-learning przyjmuje zazwyczaj formę aktywności grupowych, dzięki

6 D. Gierszewski, *Uczenie*…, s. 80.

7 R.L. Bringe, J.A. Hatcher, *A service-learning curriculum for faculty*, „Michigan Journal of Community Service Learning" 1995, t. 2, s. 112, http://hdl.handle.net/2027/spo.3239521.0002.111 [dostęp: 7.05.2025].

8 O. Mosweu, *Experiential*…, s. 3.

czemu uczestnicy mają możliwość dzielenia się swoimi doświadczeniami i uczenia się od siebie nawzajem. Mimo iż aktywności typu service-learning realizowane są niejednokrotnie w mniejszym wymiarze godzinowym niż np. praktyki, ich wpływ na zwiększenie poziomu odpowiedzialności obywatelskiej, rozwój osobisty oraz wykształcenie „kompetencji kulturowych" jest uznawany za znaczący[9]. Wdrażanie podejścia service-learning pośrednio wpływa także na wzrost zaufania społecznego do instytucji[10], co w kontekście budowania relacji archiwów z otoczeniem wydaje się być szczególnie istotne.

Podobnie jak w przypadku pozostałych form uczenia się przez doświadczenie, service-learning w szkolnictwie wyższym przynosi wiele korzyści, takich jak: promowanie interdyscyplinarnego uczenia się, wzrost zaangażowania obywatelskiego, rozwój kariery, szersza świadomość kulturowa, przywództwo oraz rozwój innych umiejętności zawodowych i intelektualnych[11]. Należy jednak podkreślić, że sukces metody service-learning w dużej mierze zależy od tego, jak bliskie są relacje na linii studenci – wykładowcy – instytucje partnerskie i czy przynoszą one znaczące korzyści wszystkim zaangażowanym podmiotom, wspierając ich ogólnie pojęty rozwój[12].

Mimo wyzwań związanych m.in. ze znacznym nakładem czasu i pracy po stronie wykładowców odpowiedzialnych za wdrożenie i nadzór nad przebiegiem całego procesu service-learning[13], z reguły jest on postrzegany jako skuteczna metoda kształcenia kompetencji zawodowych studentów – od umiejętności miękkich po kompetencje praktyczne (takie jak np. zarządzanie projektami), czego dowodzą badania empiryczne prowadzone w różnych obszarach nauki[14].

---

9 C.B. Livingston, *Imagined spaces, preserved places: a case study of historic preservation through applied learning environments and service-learning*, „The American Archivist" 2018, t. 81(1), s. 216–230, https://doi.org/10.17723/0360-9081-81.1.216.

10 N. Alfirević, S. Petković, M. Zlatković Radaković, *Contribution of Service-Learning and Supporting Factors to the Environmental Sustainability Commitment of Higher Education Institutions*, „Revija za socijalnu politiku" 2022, t. 29(1), s. 87–103, https://doi.org/10.3935/rsp.v29i1.1857.

11 O. Mosweu, *Experiential*..., s. 4.

12 F. Robledo Yamamoto, L. Barker, A. Voida, *Faculty, Student, and Community Partner Experiences in Computer and Information Science Service Learning*, „ACM Transactions on Computing Education" 2024, t. 24(3), s. 31:2-31:3, https://doi.org/10.1145/3654678.

13 R.L. Bringe, J.A. Hatcher, *A service-learning*..., s. 112.

14 S. Kurkovsky, *Student Reflections on Service-Learning in Software Engineering and Their Experiences with Non-technical Clients* [w:] *Proceedings of the ACM Conference on Global Computing Education*, t. 1, Nowy Jork 2023, s. 112–118, https://doi.org/10.1145/3576882.361792; L. Simons, B. Cleary, *The influence of service learning on students' personal and social development*, „College Teaching" 2010, t. 4(4), s. 307–319, https://doi.org/10.3200/CTCH.54.4.307-319.

Zdaniem Roberta G. Bringle'a i Julie A. Hatcher z Indiana University, service-learning w naturalny sposób wpasowuje się do nauczania zawodów o charakterze usługowym[15]. Do grona nauk o charakterze praktycznym należy także archiwistyka. Jej funkcje, te klasyczne, jak i społeczne, doczekały się ponownej rewizji dokonanej przez teoretyków[16]. W trwającym dyskursie, którego genezy można upatrywać w zwróceniu uwagi na relacje archiwistów i archiwaliów z użytkownikiem (paradygmat dostępu do informacji), kluczowym aspektem jest udostępnianie zasobu archiwalnego. Wywiązywanie się z tego zadania wymaga od archiwistów efektywnego komunikowania się z użytkownikiem i trafnego odpowiadania na jego potrzeby informacyjne[17]. Jest to relacja zniuansowana, a pożądany efekt stanowi wypadkową wielu działań, takich jak np. poznanie użytkowników, dopasowywanie systemów wyszukiwawczych i procedur udostępniania oraz nawiązywanie odpowiednich relacji z otoczeniem. Kształcenie przyszłych archiwistów wymaga zatem – poza przekazywaniem wiedzy i nauczaniem umiejętności służących zachowaniu zasobu archiwalnego – uwrażliwienia studentów na usługowy charakter archiwów, których zadaniem jest służenie społeczeństwu.

Rezultaty

Chociaż problematyka ogólnego zastosowania i przydatności service-learning w kształceniu uniwersyteckim jest przez badaczy silnie eksplorowana[18], również

---

15 R.L. Bringe, J.A. Hatcher, *A service-learning*…, s. 112–122.

16 W. Chorążyczewski, *Zachęta do archiwistyki*, Toruń 2022, s. 41.

17 F. Chaterera, P. Ngulube, *Global perspectives on the challenges and prospects of accessing and using documentary heritage* [w:] *Handbook of Research on Advocacy, Promotion and Public Programming for Memory Institutions*, red. P. Ngulube, Hershey 2019, s. 42–61, https://doi.org/10.4018/978-1-5225-7429-3.

18 Zob. R.G. Bringle, J.A. Hatcher, *Implementing service learning in higher education*, „The Journal of Higher Education" 1996, t. 67(2), s. 221–239, http://dx.doi.org/10.2307/2943981; D.W. Butin, *The limits of service-learning in higher education*, „The Review of Higher Education" 2006, t. 29(4), s. 473–498, https://doi.org/10.1353/rhe.2006.0025; S.L. Cerny, L. Svien, J. Johnson, B. Hansmeier, *Using international, interprofessional service learning to promote transcultural self-efficacy and interprofessional attitudes in health science students*, „Journal of Occupational Therapy Education" 2018, t. 2(1), s. 1–18, https://doi.org/10.26681/jote.2018.020104; V.B. Marcus, N.A. Atan, S.M. Yusof, L. Tahir, *A systematic review of e-service learning in higher education*, „International Journal of Interactive Mobile Technologies (iJIM)" 2020, t. 14(6), s. 4–14, https://doi.org/10.3991/ijim.v14i06.13395.

w odniesieniu do informacji naukowej i bibliotekoznawstwa[19], niewiele badań z tego zakresu poświęconych jest *stricte* wykorzystaniu service-learning w edukacji archiwalnej[20]. W literaturze pojawiają się natomiast *explicite* wyrażone postulaty, aby na większą skalę prowadzić badania dotyczące zastosowania service-learning w archiwistyce oraz realizować więcej case studies z tego zakresu[21]. Jak słusznie zauważa Christopher B. Livingston, tylko w ten sposób możliwe jest stworzenie rzetelnych podstaw do identyfikacji najlepszych praktyk we wspomnianym obszarze[22].

Autorki niniejszego tekstu zgadzają się z powyższymi postulatami. W Polsce wykorzystanie service-learning w kształceniu archiwistów jest swego rodzaju *novum*. Podejmowane są co prawda inicjatywy dydaktyczne o zbliżonym charakterze, jednak nie są one świadomie wiązane z koncepcją service-learning, dlatego też w dalszej kolejności przedstawione zostaną zagraniczne case studies uwzględniające: tematykę prowadzonych zajęć, zastosowane metody, opinie uczestników, wyzwania oraz konkluzje. Zagraniczne doświadczenia mogą stanowić cenną wskazówkę umożliwiającą efektywne wdrażanie tej metody dydaktycznej na studiach archiwistycznych w Polsce.

---

19 C.M. Angel, *Collaboration among Faculty Members and Community Partners: Increasing the Quality of Online Library and Information Science Graduate Programs through Academic Service-Learning*, „Journal of Library & Information Services in Distance Learning" 2016, t. 10(1–2), s. 4–14, https://doi.org/10.1080/1533290X.2016.1240741; J.K. Elmborg, H. Leighton, H. Huffman, *Service learning in the library and information science curriculum: The perspectives and experiences of one Multimedia/User Education class*, „Research Strategies" 2001, t. 18(4), s. 265–281, https://doi.org/10.1016/S0734-3310(03)00003-X; B. Mehra, *Service Learning in Library and Information Science (LIS) Education: Connecting Research and Practice to Community*, „InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies" 2004, t. 1(1), https://doi.org/10.5070/D411000532; T. Wagner, E. Lewis, *Teaching through Activism: Service Learning, Community Archives, and Digital Repository Building in MLIS Classrooms* [w:] *Proceedings of the Association for Library and Information Science Education Annual Conference: ALISE*, red. P. Wang, A. Green, S. Assefa, Denver 2018, s. 165–166, https://www.ideals.illinois.edu/items/104964 [dostęp: 10.05.2025].

20 M.in. E.M. Scott, *Redefining the pedagogy: service-learning in libraries and archives*, „Pennsylvania Libraries: Research & Practice" 2020, t. 8(1), s. 37, https://doi.org/10.5195/palrap.2020.218; C.B. Livingston, *Imagined*…

21 C.B. Livingston, *Imagined*…, s. 224.

22 Ibidem.

Service-learning w dydaktyce archiwistyki na świecie

Wśród nielicznych prac dostarczających danych empirycznych na temat wykorzystania service-learning w edukacji archiwalnej wymienić można badania podjęte przez Matthew A. Vettera[23]. Traktując service-learning jako pedagogikę włączającą studentów w interakcję z nawet kilkoma instytucjami pozaakademickimi w celu „angażowania obywatelskiego i uczestnictwa w rozwoju kultury"[24], autor ten podjął się eksploracji nowych ścieżek dydaktycznych. W opisywanym przez niego projekcie zadanie studentów polegało na zredagowaniu artykułu w Wikipedii, związanego tematycznie z Uniwersytetem w Ohio. Materiały źródłowe, umożliwiające realizację tego polecenia, miała przynieść kwerenda przeprowadzona w dziale zbiorów specjalnych biblioteki uniwersyteckiej. Współpraca odbywała się na linii: pracownik zbiorów specjalnych (strona inicjująca projekt) – student – osoba doświadczona w publikowaniu treści w Wikipedii. Po ukończeniu zadania Vetter zebrał opinie uczestników o projekcie i możliwości nauczania w takim modelu, za narzędzia badawcze przyjmując dziennik procesu oraz ankiety. Dla autora było jasne, że chociaż główny cel projektu dotyczył stworzenia i opublikowania przez studentów artykułów w przestrzeni wirtualnej, nie mniej ważny komponent całego przedsięwzięcia stanowiło wypracowanie kompetencji społecznych[25]. Po zakończonym kursie Vetter zaobserwował znaczny wzrost motywacji studentów, wynikający m.in. z udostępniania efektów pracy szerszej publiczności, dużej sprawczości w przebiegu projektu oraz z możliwości bezpośredniej współpracy z profesjonalistami[26].

Zastosowanie Wikipedii w realizacji założeń metody service-learning zostało również zaprezentowane przez Ann Matsuuchi w kontekście tworzenia artykułów przybliżających historię epidemii HIV/AIDS w Nowym Jorku[27]. W przeprowadzany w 2015 r. projekt włączyli się studenci, wykładowcy z LaGuardia

---

23 M.A. Vetter, *Archive 2.0: What Composition Students and Academic Libraries Can Gain from Digital-Collaborative Pedagogies*, „Composition Studies" 2014, t. 42(1), s. 35–53, https://www.academia.edu/92639826/Archive_2_0_What_Composition_Students_and_Academic_Libraries_Can_Gain_from_Digital_Collaborative_Pedagogies [dostęp: 8.05.2025].

24 Ibidem, s. 36.

25 Ibidem, s. 37–40.

26 Ibidem, s. 48.

27 A. Matsuuchi, *Connecting Wikipedia and the Archive: Building a Public History of HIV/AIDS in New York City*, „WikiStudies" 2017, t. 2, s. 41–64, https://egrove.olemiss.edu/wiki_studies/2 [dostęp: 10.05.2025].

Community College oraz archiwiści i historycy z La Guardia & Wagner Archives. Badaczka zauważyła, że zastosowanie service-learning istotnie wpłynęło na zaangażowanie studentów w popularyzację historii, jak również pozwoliło im nabyć realne doświadczenie związane z pracą z materiałami archiwalnymi, publikowaniem online (zaistnienie w społeczności aktywnie tworzących informacje w sieci wirtualnej) i prezentowaniem projektu m.in. w instytucjach kultury[28]. Dzięki uczestnictwu w projekcie studenci mogli poznać lokalną społeczność i zbudować sieć kontaktów. Niewątpliwą wartość w rozwijaniu kompetencji społecznych miał mentoring archiwistów zaangażowanych w przedsięwzięcie[29]. Dla instytucji współpracujących był to natomiast kolejny etap w drodze ku umacnianiu swojej pozycji lidera w budowaniu historii lokalnej w przestrzeni publicznej[30]. Zdaniem badaczki wyzwaniami okazały się m.in.: czasochłonność zadania i niepokój związany z procedurą publikowania wpisów w Wikipedii (czy treści zostaną zaakceptowane w trakcie weryfikacji)[31], jednak w ostatecznym rozrachunku przeważały pozytywne rezultaty przeprowadzonego eksperymentu i to one skłoniły jego twórców do kontynuowania projektu.

Z kolei Travis Wagner i Elise Lewis przedstawili metodę service-learning jako sposób na zdobycie pożądanego doświadczenia przez studentów przy jednoczesnym udzieleniu metodycznego wsparcia instytucji partnerskiej i zapewnieniu jej szansy na rozwój. Omówiony przez autorów przykład dotyczy projektu odbywającego się w ramach jednego z przedmiotów prowadzonych na kierunku bibliotekoznawstwo i informacja naukowa na Uniwersytecie Południowej Karoliny. Bezpośredni przyczynek do realizacji przedsięwzięcia stanowiło w tym przypadku spostrzeżenie, że w trakcie praktyk realizowanych przez studentów w archiwach są oni rzadko włączani w pracę nad nowymi i innowacyjnymi projektami, zaś archiwa społeczne cierpią na niedofinansowanie, czego konsekwencją jest zbyt mała liczba personelu, wyposażenia specjalistycznego oraz brak profesjonalnego wsparcia[32].

Za główny cel działań obrano archiwum cyfrowe projektu „Archiving South Carolina Women". Studenci otrzymali możliwość praktycznego wykorzystania zdobytych umiejętności (oraz przekonania się, z jakimi trudnościami

[28] Ibidem, s. 52–53.
[29] Ibidem, s. 47.
[30] Ibidem, s. 41.
[31] Ibidem, s. 55–56.
[32] T. Wagner, E. Lewis, *Teaching*..., s. 165–166.

może przyjść im się zmierzyć w przyszłości). Ponadto mogli uczyć się etyki pracy z różnorodnymi społecznościami. W opinii studentów realizacja zadania z uwzględnieniem ich aktywnego zaangażowania okazała się satysfakcjonująca[33].

Powstanie archiwum cyfrowego stanowiło również namacalny efekt współpracy studentów Wydziału Historii i Biblioteki Cleveland State Community College oraz instytucji partnerskich. Sarah Shippy Copeland i Bryan Reed trafili na sprzyjające okoliczności, które umożliwiły uruchomienie kursu „Laboratorium Historii", opartego na metodzie service-learning. Przyczyniły się do tego zalecenia akredytacyjne dotyczące większego angażowania studentów oraz nacisk na budowanie partnerstw zewnętrznych. Studenci zostali poproszeni o współpracę w ramach Southeast Tennessee Digital Archive (SETDA), w którym gromadzone są zdjęcia pozyskiwane od osób prywatnych i instytucji kultury. Uczestnicy kursu wspomagali organizacje, którym brakowało funduszy i personelu, w digitalizowaniu i pozyskiwaniu materiałów. W ramach kursu zobligowano studentów do prowadzenia dziennika praktyk oraz doświadczeń, uczestniczenia w 4 spotkaniach z wykładowcą oraz spędzenia 20 godzin w jednej z instytucji zaangażowanych w przedsięwzięcie. Kurs nie obejmował żadnych elementów teoretycznych, został pomyślany jako w pełni praktyczny. Wykładowcy wyznaczyli 5 efektów kształcenia: umiejętność pracy ze źródłem historycznym, jego digitalizacja, zaopatrzenie w metadane i publikacja oraz scharakteryzowanie publicznej roli, jaką pełnią instytucje przechowujące dziedzictwo kulturowe. Copeland i Reed zaznaczyli, że nie mniej ważnym celem stało się wejście przez studenta w nową rolę – twórcy informacji społecznie pożytecznej. Autorka zauważyła, że kurs mógł być przewidziany na zbyt wczesnym etapie edukacji (1 i 2 rok), kiedy studenci nie są jeszcze gotowi do realizacji tak samodzielnych zadań. Sukces zależał w dużej mierze od indywidualnej motywacji. Dla wykładowcy realizacja programu również stanowiła duże wyzwanie. Czasochłonne okazało się indywidualne zaangażowanie w projekty wszystkich studentów realizujących zadania w różnych instytucjach, na zróżnicowanych materiałach. Jednak współpraca, według Copeland i Reeda, przyniosła ostatecznie więcej korzyści niż utrudnień. Biblioteka zyskała nowe grono odbiorców, zainteresowanie ze strony administracji uczelni oraz większe znaczenie w społeczności akademickiej i lokalnej, także poprzez oferowanie usług partnerom zewnętrznym. Za najcenniejszą uznano możliwość zapoznania studentów

[33] Ibidem, s. 167.

z działaniami wybranych instytucji kultury i ich rolą w społeczeństwie[34]. Po dwóch pilotażowych semestrach kurs oficjalnie wszedł do programu studiów[35].

Z kolei Kristina Bross dostrzegła w metodzie service-learning możliwe antidotum na cyfrowe zubożenie informacyjne. Jako historyczka zauważyła potrzebę większego zaangażowania studentów w prace z oryginalnymi materiałami archiwalnymi. Według niej praca ze zbiorami już zdigitalizowanymi (które nie są aż tak liczne) nie pozwala na pokazanie pełni bogactwa magazynów archiwalnych i uwrażliwienie studentów na istniejące możliwości badawcze. Tak narodził się pomysł, żeby w ramach seminarium zatytułowanego „Archival Theory and Practice" studenci, we współpracy z instytucjami partnerskimi, brali udział w opracowaniu i opisie zasobów archiwalnych mniejszych archiwów. Oprócz nauki metodyki archiwalnej, która mogła lepiej przygotować ich do prowadzenia przyszłych badań naukowych, projekt ujawnił potrzebę większej integracji i budowania tożsamości lokalnej. Z tego powodu studenci w ramach zaliczenia kursu przedstawiali wyniki swoich prac również wśród nieakademików, podczas m.in. warsztatów i pokazów dotyczących lokalnej historii i kultury, ucząc się przy okazji rozmawiać z różnorodnymi typami odbiorców[36].

Ponadto w piśmiennictwie można znaleźć przypadki, w których metoda service-learning traktowana jest nie tylko jako sposób nauczania pojedynczego kursu, ale również jako koncepcja kształtowania całego programu nauczania. O korzystnym wpływie service-learning na osiąganie zamierzonych efektów kształcenia w edukacji archiwalnej pisał Livingston. Autor przedstawił studium przypadku przeprojektowania archiwistycznego programu kształcenia przez Bibliotekę Waltera Stierna we współpracy z Wydziałem Historii na Uniwersytecie Stanu Kalifornia. Spostrzeżenie, że uczniowie mają coraz mniejszą styczność z realnymi źródłami historii i kultury[37], stanowiło bezpośredni impuls do zwiększenia nacisku na zdobywanie przez nich praktycznych umiejętności. Główny cel nowo powstałych

---

34 S.S. Copeland, *The History Laboratory: Service-Learning at Cleveland State Community College Library*, „Tennessee Library" 2011, t. 61(4), https://www.tnla.org/page/468 [dostęp: 10.05.2025].

35 Eadem, *History Lab: Combining Service Learning, Research Methods, and Digital Archives*, Archival Journal, https://www.archivejournal.net/essays/sarah-shippy-copeland-commentary/ [dostęp: 10.05.2025].

36 K. Bross, *Portable Pedagogy: Neighborhood Archives through Graduate Service Learning*, „American Quarterly" 2016, t. 68(2), s. 397–399, https://muse.jhu.edu/pub/1/article/622094 [dostęp: 10.05.2025].

37 C.B. Livingston, *Imagined*..., s. 216–217.

kursów stanowiło zatem rozwijanie zainteresowań studentów i wskazanie możliwości współpracy w społeczności po zdobyciu dyplomu. Uniwersytet, wraz z regionalnymi instytucjami partnerskimi, umożliwiał uczestnikom zastosowanie zdobytej wiedzy teoretycznej w praktyce podczas realizacji działań wraz z archiwistami. Duży nacisk położono na rozwijanie umiejętności współpracy i zaangażowania w projekty społecznie użyteczne[38]. W trakcie jednego z semestrów studenci odbyli trzy wizyty studyjne: w muzeum, bibliotece i archiwum społecznym, które kończyły się realizacją takich projektów jak np. pomoc w gromadzeniu materiałów archiwalnych związanych z daną społecznością lub kwerenda dotycząca historii danego budynku. Podobnie jak w przypadku projektu opisywanego przez Matsuuchi, problemem okazała się niewystarczająca ilość czasu przewidzianego na realizację zadań. Livingston zwrócił również uwagę na konieczność utrzymywania kontaktu i bieżącego monitorowania stopnia zaawansowania zadań projektowych przez cały okres ich trwania, a nie tylko w chwili jego zakończenia. Zdaniem badacza wspólne działanie podejmowane w kierunku niwelowania błędów ma ogromną wartość dydaktyczną i jest rzeczywistym momentem „uczenia się" przez studentów. Ponadto w opinii wykładowców wymagana będzie poprawa procesu dokumentowania doświadczeń zdobywanych przez uczestników. Zauważono również korzyści płynące dla instytucji partnerskich, chociaż dostrzeżono, że obszar ten wymagać będzie w przyszłości głębszego zbadania. Efektem realizacji projektu było nawiązanie przez kilku studentów współpracy z zaangażowanymi instytucjami w ramach wolontariatu. Według Livingstona wdrożony program odniósł sukces, przygotowując efektywniej studentów do przyszłej pracy i umożliwiając nawiązanie ściślejszych relacji społecznych. Z drugiej jednak strony wymagał on badań nad jego realną efektywnością dla każdego z uczestniczących w nim podmiotów. Livingston zaproponował przeprowadzenie kolejnych case studies i analiz wdrożenia service-learning na studiach archiwistycznych[39].

Service-learning jako koncepcja całościowego programu studiów archiwistycznych została natomiast wykorzystana w Clayton State University w stanie Georgia. W 2009 r. uruchomiono studia magisterskie, których program powstał we współpracy z Georgia Archives i National Archives and Records Administration (NARA) Southeast Region. Dla jego twórców istotne było, aby nauczanie archiwistyki powiązać z kształceniem umiejętności technologicznych

[38] Ibidem, s. 220–221.

[39] Ibidem, s. 222–224.

oraz uczeniem przez zaangażowanie (poprzez świadczone usługi)[40]. Ustalono, że realizacja każdego kursu będzie powiązana z wykonywaniem przez studentów projektów, od jednotygodniowych do semestralnych, odbywających się we współpracy z regionalnymi instytucjami[41]. Twórcy programu studiów starali się dostosować go do wyzwań, z którymi mierzy się środowisko archiwalne. W ten sposób w 2015 r. do zakresu nauczania włączono wątki związane ze sprawiedliwością społeczną, rozumianą jako wsłuchiwanie się i dokumentowanie głosów różnych społeczności[42], przede wszystkim tych, których istnienie nie znalazło dotąd wystarczającej reprezentacji w dziedzictwie kulturowym i dokumentacyjnym. Realizacja tej misji mogła się odbyć poprzez włączenie do programu nauczania kursów, w ramach których studenci podejmują współpracę z wieloma grupami społecznymi[43]. Pomysłodawcy pierwotnego programu studiów zauważyli, że ocenie końcowej podlegać może stopień realizacji przyjętych w kursie celów, postawy uczestników lub oba te komponenty, a sama ewaluacja, w zależności od projektu, może odbywać się na różnych jego etapach[44]. Wśród narzędzi służących ocenie wskazano m.in. ankiety, obserwacje, dzienniki doświadczeń oraz oceny uczestników[45].

Omówione w tej części przykłady implementacji service-learning do archiwistycznych kursów i programów kształcenia na arenie międzynarodowej, zarówno w wariancie metodologicznym, jak i strategicznym, wyraźnie pokazują, że współpraca instytucji kultury z ośrodkami uniwersyteckimi, oscylująca wokół tworzenia archiwów cyfrowych i dokumentowania działalności różnorodnych społeczności, jest intensywnie dyskutowana na łamach archiwistycznej literatury fachowej[46]. Rosnąca popularność tego rodzaju działań może dowodzić, że są to

---

40 C. Long, *Developing and Implementing a Master of Archival Studies Program: A Collaborative Effort of a State University, a State Archives, and the National Archives and Records Administration on JSTOR*, „Journal of Education for Library and Information Science" 2011, t. 52(2), s. 111–113, https://www.jstor.org/stable/41308886 [dostęp: 10.05.2025].

41 Ibidem, s. 115.

42 J.F. Kitchens, *Engaging with Silences: Clayton State Master of Archival Studies Program's Approach to Teachings*, „The International Journal of Information, Diversity, & Inclusion" 2021, t. 5(2), s. 102–103, https://www.jstor.org/stable/48645275 [dostęp: 10.05.2025].

43 Ibidem, s. 107.

44 C. Long, *Developing…*, s. 116.

45 Ibidem, s. 115.

46 S.A. Buchanan, E. Barsan, E. III Benoit, A. Cocciolo, A.M. Johnson et al., *Inventing and implementing future-ready archival education*, ALISE 2021 Special Interest Group Sessions, 2021, https://hdl.handle.net/2142/110919 [dostęp: 10.05.2025].

inicjatywy szczególnie potrzebne dla każdej ze stron biorących udział w procesie service-learning.

Aspekt praktyczny edukacji archiwalnej w Polsce

W przypadku edukacji archiwalnej w Polsce termin service-learning w zasadzie nie występuje. Wydaje się, że aktywności tego rodzaju, jeśli są podejmowane, funkcjonują pod innymi nazwami. Brakuje przekrojowych opracowań związanych nie tylko z implementacją metody service-learning, ale również dokumentujących próby integracji teoretycznego i praktycznego aspektu uniwersyteckiego kształcenia archiwistów w Polsce, co z kolei znacznie utrudnia formułowanie rzetelnych wniosków w tym zakresie.

W polskich programach kształcenia kursy zapewniające studentom praktyczny, a przede wszystkim autentyczny kontekst ich przyszłej pracy stanowią mniej niż 30% wszystkich przedmiotów oferowanych zarówno na poziomie licencjackim, jak i magisterskim. Proces łączenia teorii archiwalnej z praktyką, zwłaszcza w realnym środowisku pracy, jest jednym z podstawowych wyzwań współczesnej edukacji archiwistycznej[47].

Kształcenie archiwistów na polskich uniwersytetach obejmuje pewien stopień współpracy z otoczeniem społecznym uczelni – tzw. interesariuszami[48]. Do ich grona zaliczają się m.in. różne typy archiwów, twórcy dokumentacji, administracja państwowa i samorządowa, a czasem także sami użytkownicy archiwów. Współprace te realizowane są zazwyczaj w formie praktyk studenckich,

---

47 K. Gniadek, H. Mazur, *Vysokoškolské vzdelávanie archivárov v poľsku v samostatných študijných odboroch*, „Slovenská Archivistika" 2023, r. 53(2), s. 35–51.

48 Są to instytucje biorące udział lub wspomagające efektywne kształcenie studentów na kierunkach studiów realizowanych przez konkretną jednostkę uczelni. W przypadku Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu są to m.in. Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej, Archiwum Państwowe w Toruniu, Archiwum Wojskowe w Toruniu, Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej i in., zob. Wydział Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (dalej: UMK), Współpraca, https://www.historia.umk.pl/dzialalnosc/wspolpraca/ [dostęp: 15.05.2025]. W przypadku Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej są to np. Narodowe Archiwum Cyfrowe, Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Jezuitów Kłodzkich i in., zob. Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej (dalej: UKEN), Współpraca naukowo-dydaktyczna, https://ihia.uken.krakow.pl/wspolpraca-naukowo-dydaktyczna/ [dostęp: 15.05.2025].

koordynowanych przez uczelnię staży płatnych[49] (będących formą tymczasowego zatrudnienia studenta w instytucji współpracującej, łączącą zdobywanie doświadczenia zawodowego z wynagrodzeniem) lub wolontariatów, polegających na współpracy z instytucją dziedzictwa, podczas której studenci pod okiem doświadczonych fachowców, wykonując zlecone im zadania, zdobywają doświadczenie zawodowe[50]. Zdarzają się także projekty oparte na współpracy metodycznej[51], takie jak np. ratowanie dziedzictwa archiwalnego i udział studentów w przedsięwzięciach mających na celu porządkowanie dokumentacji, jej opracowywanie (opisywanie archiwaliów, tworzenie pomocy archiwalnych) oraz podejmowanie różnych form edukacyjnych i popularyzacyjnych, promujących zarówno zasób archiwalny, archiwa, jak i zawód archiwisty jako taki[52]. Jest to jednak zwykle aktywność dodatkowa, a same projekty nie są realizowane w ramach zajęć przewidzianych w programie nauczania. Niedostatek literatury na ten temat nie pozwala na zapoznanie się z efektami przytoczonych działań i ich weryfikację.

---

49 Np. Projekt #powerWNH „Humanista – Stażysta – Menadżer! Zarządzanie dziedzictwem kulturowym" – projekt Wydziału Nauk Historycznych UMK dofinansowany w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020, zob. PowerWNH, O projekcie #powerWNH, https://powerwnh.umk.pl/pages/main_page/ [dostęp: 15.05.2025]. Studenci archiwistyki w ramach tych staży wykonywali prace związane z porządkowaniem archiwów bieżących, zarządzaniem dokumentacją w instytucji czy obsługą biurową.

50 Na UMK w Toruniu studenci kierunku „Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją" zdobywają doświadczenie zawodowe w ramach staży wolontariackich np. w ramach współpracy z Fundacją Generał Elżbiety Zawackiej będącej największym w regionie archiwum społecznym. Adepci archiwistyki przyczynili się m.in. do digitalizacji zasobu archiwum i udostępnienia tych materiałów w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej, zob. efekty: Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, Archiwum Zawackiej, https://kpbc.umk.pl/dlibra/collectiondescription/130 [dostęp: 21.05.2025].

51 Od 2024 r. studenci kierunku „Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją" UMK w Toruniu pod kierownictwem dr Katarzyny Łukasiak pomagają w porządkowaniu i opisaniu dokumentacji medycznej w toruńskim Hospicjum „Nadzieja".

52 W ramach nawiązanej w 2020 r. współpracy między Instytutem Historii i Archiwistyki UKEN a Archiwum Jezuitów Kłodzkich dotychczas zorganizowano dwa wyjazdy studyjne pod nazwą „Letnia Szkoła Archiwalna". W trakcie spotkań studenci mieli okazję poznać osoby zajmujące się konserwacją i zachowaniem zasobu, a także przeprowadzić skontrum wybranych zespołów archiwalnych, zob. MojaBrama, Krakowska Letnia Szkoła Archiwalna – w Kłodzku, https://www.mojabrama.pl/2022-10/krakowska-letnia-szko%C5%82-archiwalna-%E2%80%93-w-k%C5%82odzku?v=20221116174728 [dostęp: 29.05.2025]; Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej, Archiwa, https://ihia.uken.krakow.pl/wspolpraca-naukowo-dydaktyczna/archiwa/ [dostęp: 29.05.2025].

Warunki, zakres i możliwości implementacji service-learning w dydaktyce archiwistyki w Polsce

Jak wynika z powyższych przykładów, na polskich uczelniach wyższych nie brakuje prób wykorzystania metod dydaktycznych angażujących studentów archiwistyki i służących kształceniu szeroko pojętych kompetencji społecznych. Można zatem wnioskować, że kadra uniwersytecka zdaje sobie sprawę ze znaczenia, jakie dla profesjonalnej edukacji archiwistycznej ma możliwość doświadczania przez studentów realiów pracy archiwisty. Wykorzystanie w tym celu metody service-learning, włączającej w proces dydaktyczny potencjalnych pracodawców przy jednoczesnym angażowaniu studentów w projekty dające im poczucie sprawczości i odpowiedzialności za powierzone zadania, otwiera przed nowoczesnym nauczaniem archiwistyki szerokie perspektywy i możliwości sprostania określonym wymaganiom współczesnego rynku pracy.

Mając na uwadze dotychczasowe doświadczenia zagraniczne, trzeba w tym miejscu zauważyć, że service-learning można rozumieć i wdrażać na dwa sposoby – jako strategię kształcenia lub metodę nauczania. Przyjęcie koncepcji service-learning jako strategii oznaczałoby konieczność przeprojektowania dotychczasowych programów studiów w celu zwiększenia procentowego udziału kursów, których efekty nauczania osiągane byłyby poprzez zdobywanie przez studentów praktycznych doświadczeń zawodowych. Obecność service-learning na poziomie 30% wszystkich kursów wydaje się wówczas niewystarczająca. Jednakże przyjęcie tego rodzaju strategii nauczania nie może ograniczyć się do zwiększania liczby godzin zajęć praktycznych. Niezbędne jest również wyznaczenie celów edukacyjnych obejmujących studia archiwistyczne w ogóle (na poziomie licencjackim i magisterskim), a nie tylko poszczególne kursy.

Przyjęcie holistycznego podejścia znalazłoby odbicie w takim konstruowaniu programów nauczania, aby realizujący je studenci mieli szansę uczestniczyć w dłuższych niż jednosemestralne współpracach projektowych. Zadania wykonywane w trakcie projektów długookresowych powinny być dostosowane do poziomu wiedzy i umiejętności studentów i uwzględniać kompetencje twarde (zawodowe) nabywane w poprzednim semestrze. Korzyścią z przyjęcia tej strategii byłoby nawiązywanie przez studentów głębszych relacji z instytucjami zewnętrznymi. Tego rodzaju kontakty interpersonalne mogłyby ułatwić adeptom archiwistyki wejście w przyszłości na rynek pracy, a w niektórych przypadkach również poznanie przyszłego pracodawcy.

Service-learning można postrzegać zatem jako wymianę barterową, w której studenci nabywają realne doświadczenie zawodowe i szlifują swoje kompetencje miękkie, instytucja partnerska zyskuje wsparcie merytoryczne oraz kadrowe, a lokalna społeczność otrzymuje dostęp do wartościowych materiałów źródłowych, a także odkrywa i dostrzega potencjał, empatyczne oblicze oraz społecznie wrażliwy wymiar instytucji archiwalnych.

Nasuwa się przy tym wniosek, że szczególne korzyści ze współpracy w duchu service-learning mogą odnieść te archiwa, które ze względu na różnego rodzaju ograniczenia (m.in. finansowe, kadrowe, lokalowe) nie są w stanie samodzielnie realizować zadań wpisanych w funkcjonowanie tego typu jednostek. Mogą to być małe instytucje, np. archiwa społeczne, charakteryzujące się dużym zróżnicowaniem w odniesieniu do znajomości metodyki archiwalnej przez pracowników. Dzięki projektom service-learningowym jednostki te mają szansę otrzymać profesjonalne wsparcie, na które w innych okolicznościach nie mogłyby liczyć.

Z analizy zagranicznej literatury branżowej wynika również, że szczególną popularnością cieszą się projekty angażujące studentów w gromadzenie dokumentacji, jej opracowanie i kreowanie cyfrowych źródeł przekazu informacji (archiwa cyfrowe, Wikipedia). Liczba kursów, które mogłyby odbywać się z wykorzystaniem tego wariantu metody service-learning, wydaje się duża. Jeśli punktem wyjścia do rozważań staną się zadania realizowane przez różnego typu archiwa, to zaangażowanie przez doświadczenie może być wywoływane w ramach działań związanych zarówno z gromadzeniem, przechowywaniem, opracowaniem i udostępnianiem zasobu archiwalnego, jak i z popularyzacją, edukacją czy działalnością promocyjną archiwów. Jest to kwestia indywidualna. Być może tam, gdzie jedni badacze nie dostrzegają płaszczyzny współpracy, inni ją zauważą i podjęte inicjatywy przyniosą wymierne rezultaty każdej ze stron.

Warto w tym miejscu podkreślić, że aby projekty service-learningowe przyniosły spodziewany efekt, muszą zostać odpowiednio zaaranżowane. Wśród warunków niezbędnych do wdrażania service-learning w Polsce znajdują się z pewnością: znajomość samej metody i chęć do jej implementacji (po stronie wykładowcy akademickiego), pomysł na realizację zajęć, zidentyfikowanie problemu do rozwiązania, znalezienie instytucji współpracującej.

Samo przygotowanie projektu w dużej mierze należy z kolei do zadań wykładowcy, którego rolą jest przede wszystkim: prowadzenie studentów przez kolejne etapy projektu, udzielanie pomocy w rozwiązywaniu zadań/problemów, rejestrowanie postępów w realizacji zadań, identyfikowanie zaistniałych błędów,

prowadzenie dziennika z badania, konfrontowanie osiągniętych wyników/efektów z zarejestrowanymi na wstępie potrzebami (zgłoszonymi np. przez instytucję partnerską), sprawdzanie efektywności podjętych przez studentów działań i ich zgodności z wytycznymi/normami/metodami, po zakończeniu projektu przeprowadzenie wśród studentów ewaluacji, mającej na celu identyfikację błędów i słabych punktów dostrzeżonych w trakcie realizacji przedsięwzięcia (np. co zrobilibyśmy inaczej, jeśli drugi raz byśmy rozwiązywali dany problem).

W oparciu o przeprowadzone badanie typu *desk research* sformułowana została lista działań, które mogą być podejmowane w dydaktyce archiwistyki w Polsce na bazie podejścia service-learning. Należy podkreślić, że lista ta nie aspiruje do bycia kompletnym wykazem tego typu aktywności, a jedynie stanowi przyczynek do dalszej dyskusji oraz inspirację dla wykładowców zainteresowanych wprowadzaniem nowych metod dydaktycznych w nauczaniu archiwistyki.

1. Gromadzenie i wywoływanie źródeł, współpraca z przedpolem archiwalnym:
   a. udział w projektach dokumentacyjnych,
   b. promowanie projektów dokumentacyjnych,
   c. praktyczne stosowanie strategii dokumentacyjnych (np. documentation strategy oraz collecting project),
   d. aktywne tworzenie archiwów historii mówionej (oral history),
   e. umiejętność przeprowadzania wywiadów ze świadkami historii,
   f. tworzenie kolekcji tematycznych – zarówno materiałów tradycyjnych, jak i cyfrowych,
   g. tematyczna archiwizacja Webu,
   h. tworzenie oddolnych archiwów webowych,
   i. gromadzenie dokumentów życia społecznego,
   j. śledzenie rynku archiwaliów i wspieranie archiwalnych komisji do spraw zakupu archiwaliów,
   k. umiejętność współpracy z darczyńcami i przejmowanie archiwaliów w formie darów (ewentualnie depozytów),
   l. tworzenie normatywów kancelaryjnych,
   m. weryfikacja i ocena instrukcji archiwalnych,
   n. audyt archiwum zakładowego,
   o. szkolenia dla archiwistów zakładowych.
2. Współpraca w zakresie opracowania zasobu archiwalnego:
   a. porządkowanie dokumentacji,
   b. opisywanie archiwaliów,

c. tworzenie pomocy archiwalnych tradycyjnych i cyfrowych,
d. umiejętność posługiwania się i tworzenia słów kluczowych,
e. budowanie tezaurusa,
f. tworzenie baz danych i archiwów cyfrowych,
g. analiza, ocena i ewentualnie poprawa systemów informacji archiwalnej,
h. opisywanie fotografii,
i. wykorzystywanie narzędzi AI w opisie archiwalnym, zwłaszcza w przypadku fotografii,
j. współpraca z genealogami przy tworzeniu tematycznych baz.

3. Kontakty z użytkownikami archiwów:
   a. tworzenie materiałów szkoleniowych,
   b. tworzenie instrukcji dla użytkowników,
   c. szkolenia dla użytkowników,
   d. popularyzacja wiedzy o archiwum oraz zasobie archiwalnym w Internecie i mediach społecznościowych (np. Wikipedia, Facebook, Instagram, TikTok, Youtube),
   e. tworzenie projektów edukacyjnych i popularyzatorskich (np. wystawy archiwalne, gry edukacyjne, lekcje archiwalne),
   f. badanie potrzeb i zachowań użytkowników,
   g. zdefiniowanie barier informacyjnych użytkowników,
   h. audyt procedur udostępniania zasobu archiwalnego,
   i. weryfikacja i ocena formularzy dla użytkowników,
   j. projektowanie przestrzeni dla użytkowników w archiwum.
4. Budownictwo archiwalne, ochrona i przechowywanie zasobu:
   a. digitalizacja pozyskiwanych w ramach projektów studenckich materiałów archiwalnych,
   b. ocena funkcjonalności (pod różnym kątem) budynków archiwalnych,
   c. zarządzanie kryzysowe – przygotowywanie scenariuszy i planów działań dla archiwistów,
   d. tworzenie map kontaktów w sytuacjach kryzysowych (np. instytucji w regionie mogących wspierać ratowanie zasobu w sytuacji kryzysowej),
   e. definiowanie zagrożeń i przeciwdziałanie im w konkretnych instytucjach archiwalnych.

Instytucjonalne ramy implementacji service-learning: propozycje

Warto zauważyć, że implementacja podejścia dydaktycznego opartego na metodzie service-learning do dydaktyki archiwistyki w Polsce wymaga również wypracowania stosownych procedur wdrożeniowych. Czy powinna być to inicjatywa oddolna, czy jednak zinstytucjonalizowana? A jeśli zinstytucjonalizowana, to na jakim poziomie?

W przypadku rodzimych studiów można rozpatrywać organizację procesu service-learningowego na poziomie uczelnianym, jeśli zaś szerzej – za ewentualne plany wdrożeniowe odpowiedzialny mógłby być Departament Popularyzacji Działalności Archiwalnej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych lub Sekcja Edukacji Stowarzyszenia Archiwistów Polskich. Współpraca z uczelniami jest wszak wpisana w najnowszą strategię rozwoju Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (dalej: NDAP) jako działania służące realizacji celu strategicznego, związanego z rozwojem kompetentnych kadr w archiwach państwowych. Sposobem upowszechniania wypracowanych rozwiązań mogłaby stać się strona internetowa, będąca kontynuacją zakładki Strefa Edukacyjna, dostępnej na stronie NDAP w latach 2009–2015. Zakładka ta miała na celu „budowanie […] wizerunku archiwów państwowych jako sieci nowoczesnych instytucji współpracujących w zakresie realizacji społecznej misji edukacyjnej”[53]. Niestety, obecnie nie jest dostrzegalna intensyfikacja działań na płaszczyźnie uczelnie wyższe – NDAP (poza pewnymi wyjątkami[54]).

W tym zakresie pewne doświadczenia ma już Sekcja Edukacji Stowarzyszenia Archiwistów Polskich. W jej ramach wypracowano model kompetencji zawodowych, który stał się podstawą budowania programów kształcenia na kierunkach i specjalnościach archiwistycznych na polskich uczelniach. Sekcja ta wskazywała także na braki w wydawaniu podręczników do nauczania archiwistyki i podejmowała działania zmierzające do ich zniwelowania. Wydaje się więc, że podmiot ten mógłby upowszechniać metody przydatne w dydaktyce na kierunkach archiwistycznych (w tym także metodę service-learning), czego przejawy obserwowano już w przeszłości. Jednakże znikoma współpraca (bądź nawet pewien opór w przyjmowaniu proponowanych rozwiązań) z uczelniami kształcącymi archiwistów

[53] Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Sprawozdanie z działalności archiwów państwowych w 2010 r., s. 39, https://www.gov.pl/web/archiwa/rok-2010 [dostęp: 28.07.2025].

[54] Od 2022 r. NDAP organizuje coroczne wykłady międzynarodowe „Konarski Lectures”, na które zapraszani są wykładowcy i studenci kierunków archiwistycznych.

w Polsce spowodowała, że główne obszary działań Sekcji Edukacji nie obejmują już, w takim zakresie jak wcześniej, dydaktyki w szkołach wyższych[55].

Dotychczasowe doświadczenia z implementacją podejścia service-learning na kierunkach archiwistycznych za granicą jasno wskazują, że ich organizacja jest ruchem oddolnym. To wykładowcy wdrażają w życie ideę i realizują kursy we współpracy z otoczeniem zewnętrznym. Service-learning może się jednak przerodzić w koncepcję nauczania projektowaną i realizowaną przez jednostki ogólnouczelniane, czego przykłady można już odnaleźć[56].

Odpowiedzią na problem efektywnej implementacji service-learning w dydaktyce archiwistyki w Polsce może być także wspieranie się krajowymi doświadczeniami przedstawicieli innych dyscyplin i instytucji. W polskim piśmiennictwie naukowym nie brakuje opracowań zmierzających zarówno do objaśnienia podstawowych założeń teoretycznych podejścia service-learning, jak i egzemplifikacji jego praktycznej realizacji[57]. Podejmowane są również działania mające na celu zinstytucjonalizowanie tej metody. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje uczestnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (dalej: KUL) w międzynarodowym projekcie „UNISERVITATE: Service-learning in Catholic Higher Education". W ramach tej inicjatywy wypracowano praktyczne narzędzie – przewodnik metodyczny dla nauczycieli chcących realizować zajęcia metodą service-learning[58] – oraz opublikowano internetową bazę wiedzy o metodzie service-learning, dostarczającą przykładów zajęć zrealizowanych w obrębie nauk społecznych, humanistycznych, przyrodniczych, technicznych, prawnych, teologii i medycyny[59]. Omawiane przedsięwzięcie zdaje się rozwijać dynamicznie: w jego ramach KUL organizuje warsztaty, szkolenia i konferencje, a dla zaintere-

---

55 Zob. Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, Sprawozdania Sekcji Edukacji Archiwalnej z lat 2017–2022, https://sap.waw.pl/sekcje/sekcja-edukacji-archiwalnej/ [dostęp: 6.08.2025].

56 UNISERVITATE: Service-learning in Catholic Higher Education, Raport i rekomendacje. Międzynarodowa konferencja i warsztaty „Nauka Poprzez Służbę" 25–26 listopada 2021, oprac. J. Kamiński, P. Liszka, I. Pietrzak, A. Łukasiewicz, M. Łysiak, s. 14, https://bit.ly/41eMeyQ [dostęp: 28.07.2025].

57 D. Gierszewski, *Uczenie…*, s. 80–85; eadem, *Edukacja obywatelska w przestrzeni lokalnej*, Kraków 2017; A.K. Badora, *Edukacja przez służbę czynnikiem dynamizującym aktywność twórczą osoby, w procesie kształcenia przyszłych nauczycieli edukacji elementarnej*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce" 2025, t. 20, nr 2(77), s. 121–135, https://doi.org/10.35765/eetp.2025.2077.08.

58 J. Kamiński, M. Łysiak, A. Badora, *Service Learning dla nauczycieli akademickich. Przewodnik metodyczny*, Lublin 2023, https://doi.org/10.31743/kul.9788382881615.

59 Service learning. Razem dla społeczności, Lublin 2023, https://www.kul.pl/files/841/public/ddu/sl/SL_na_KUL-_Razem_dla_Spolecznosci-.pdf [dostęp: 4.08.2025].

sowanych prowadzeniem zajęć przy wykorzystaniu metody service-learning powstała wyszukiwarka z ofertami takiej współpracy[60]. Pokłosiem jednej ze zorganizowanych konferencji było także stworzenie rekomendacji dla instytucjonalizacji service-learning w KUL. Zalecenia te – chociaż z założenia dedykowane jednej uczelni – bez wątpienia mogą być implementowane na potrzeby innych ośrodków kształcenia w Polsce[61].

Warto w tym miejscu zauważyć, że service-learning to coś więcej niż jedynie metoda dydaktyczna. Założenia service-learningowe niejednokrotnie realizowane są także przez inne krajowe podmioty, traktujące to podejście jako wariację na temat metody projektowej, wykorzystywanej do pracy z młodzieżą i lokalną społecznością. Dobrym przykładem tego typu inicjatyw jest chociażby działalność Miejskiej Strefy Kultury w Łodzi[62]. Chociaż polskie doświadczenia o tym charakterze nie były dotąd bezpośrednio związane z archiwistyką, z pewnością stanowią cenną wskazówkę przy wdrażaniu metody service-learning także w omawianym obszarze. Szczególnie przydatne mogą okazać się powstałe dotąd podręczniki i inne materiały szkoleniowe stworzone przez uczelnie oraz podmioty realizujące założenia service-learning w sposób „terenowy"[63].

Biorąc pod uwagę opisane powyżej doświadczenia, zasadne wydaje się inicjowanie metody service-learning przez samych wykładowców. Bez osób rozumiejących ideę i zaangażowanych w jej realizację nie będzie możliwe wypracowanie dobrych praktyk w ramach kształcenia archiwistów w Polsce. Dopiero w kolejnym etapie przyjmowania tego podejścia dydaktycznego możliwe stanie się budowanie struktur ogólnouczelnianych, które mogą dostarczać konkretnych rozwiązań

---

60 Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wyszukiwarka ofert współpracy w zakresie Service Learning, https://www.kul.pl/wyszukiwarka-ofert-wspolpracy-w-zakresie-service-learning,art_104676.html [dostęp: 4.08.2025].

61 UNISERVITATE…

62 Miejska Strefa Kultury w Łodzi, Service Learning w kulturze – efektywne zaangażowanie młodzieży w projekty społeczne, https://msk.lodz.pl/service-learning-w-kulturze-efektywne-zaangazowanie-mlodziezy-w-projekty-spoleczne/ [dostęp: 4.08.2025].

63 M. Gołębiewska, B. Jóźwik, G. Kwiatkowski, J. Czerniak, J. Kamiński, *Laboratorium Design Thinking. Kurs design thinking dla nauczycieli akademickich nauk społecznych*, Lublin 2022, https://www.design-lab.pl/ebook [dostęp: 4.08.2025]; A.B. Gregorová, T. Matulayová, L. Tkadlčíková, V. Vodseďálek, A.S. Rusu et al., *Service-learning for teachers in higher education institutions*, Kluž-Napoka 2020, http://bit.ly/45fetyI [dostęp: 4.08.2025]; A.B. Gregorová, T. Fabac, M. Hauser, S. Novota, D. Bere et al., *Service learning w pracy z młodzieżą. Podręcznik dla tutorów, edukatorów i nauczycieli*, Warszawa 2022, https://bit.ly/455Qths [dostęp: 28.07.2025]; Service learning w pracy z młodzieżą. Metoda zdobywania wiedzy i umiejętności przez społeczne zaangażowanie, https://ochotnicy.waw.pl/images/bazawiedzy/CW/SERVICE_LEARNING.pdf [dostęp: 4.08.2025].

wspierających implementowanie service-learning do różnych kierunków studiów, poprzez m.in. zapewnienie niezbędnych funduszy, upraszczanie procedur, ewaluację wdrożeń czy organizację szkoleń[64].

Potencjalne wyzwania i ograniczenia w krajowej dydaktyce archiwistyki opartej na podejściu service-learning

Przeprowadzona analiza archiwistycznego piśmiennictwa zagranicznego uwidoczniła, że wyzwaniem najczęściej dostrzeganym przez badaczy w związku ze stosowaniem metody service-learning w dydaktyce archiwistyki była jej czasochłonność, występująca na poziomie oddolnych inicjatyw oraz instytucjonalnej implementacji[65]. Ograniczenia czasowe, wynikające z długości trwania zarówno pojedynczych zajęć, jak i całego semestru i roku akademickiego, nie zawsze pozwalały na taki stopień wykończenia projektów, jaki odpowiadałby nie tylko instytucji partnerskiej, ale również samym studentom. Choć czasochłonność tej metody była bez wątpienia odczuwalna przez uczestników zajęć, pozostałe podmioty procesu – szczególnie wykładowcy – również mierzyli się z jej skutkami. Trudność ta prawdopodobnie odczuwana byłaby także w przypadku zastosowania service-learning w polskiej dydaktyce archiwistyki. Organizując tego typu projekty, należy mieć na uwadze, że service-learning jest procesem wieloletnim i stopniowym, wymagającym stworzenia „odpowiednich dokumentów i regulacji, wachlarza zajęć service-learningowych, szkoleń, wsparcia finansowego oraz rozwoju i ewaluacji nowych zajęć”[66]. Nawiązanie kilkuletniej współpracy z jednym podmiotem i realizowanie projektu w sposób etapowy przez kolejne roczniki może stanowić jeden ze sposobów zniwelowania omawianych utrudnień.

Do wyzwań występujących po stronie wykładowców zalicza się także konieczność bieżącego monitorowania realizowanych przez studentów zadań (wpływająca na wspomnianą czasochłonność metody) oraz problemy związane z dokumentowaniem ich doświadczeń. Poznanie opinii i odczuć kursantów w stosunku do różnych elementów projektu – od samego w nim udziału, przez organizację i wykonywanie poszczególnych zadań, aż po udostępnianie efektu końcowego – jest niezbędne do późniejszej oceny wzrostu (bądź spadku) ich motywacji do

64 UNISERVITATE..., s. 15.

65 Ibidem.

66 J. Kamiński, M. Łysiak, A. Badora, *Service Learning*..., s. 37.

zdobywania wykształcenia (i późniejszej pracy) w branży archiwistycznej oraz wpływu metody service-learning na ogólnie pojęty rozwój (społeczny, emocjonalny, komunikacyjny itd.) wszystkich uczestników zajęć. Jako że kursanci zazwyczaj kierują swoje zaangażowanie w stronę realizacji zadań merytorycznych (i słusznie), ich motywacja do wypełniania końcowych ankiet może być niewysoka. Niemniej jednak odczucia każdego podmiotu biorącego udział w procesie service-learningowym są równie ważne i cenne z perspektywy badacza odpowiedzialnego za organizację projektu. Warto w związku z tym dokumentację doświadczeń uczestników potraktować jako coś obligatoryjnego i uczynić z niej jedno z zadań w projekcie (np. poprzez obowiązek systematycznego prowadzenia dzienników w ramach zaliczenia przedmiotu).

Wyzwaniem występującym po stronie studentów jest z kolei obawa o jakość wykonywanej przez nich pracy, zwłaszcza w odniesieniu do upubliczniania efektu końcowego. Sytuacja, w której uczestnicy realizują zadania dla rzeczywistego odbiorcy, jakim jest zarówno instytucja partnerska, jak i – w szerszym rozumieniu – lokalna społeczność, stanowi dla kursantów dużą lekcję odpowiedzialności za wykonywaną pracę, tworzone treści i informacje przekazywane realnym odbiorcom. Może to rodzić uzasadnione emocje, takie jak lęk i niepokój, jednak ich występowanie wydaje się być do pewnego stopnia naturalne. W celu zniwelowania negatywnych skutków tego typu odczuć warto zapewnić studentom możliwość regularnej konsultacji merytorycznej zarówno z wykładowcą, jak i partnerem instytucjonalnym (co również nie pozostaje bez wpływu na czasochłonność metody).

Podobnie emocjonalna dla studentów – choć w nieco innym wymiarze – może okazać się konieczność udziału w pracy grupowej. Irytacja, wycofanie lub nadmierne przejmowanie odpowiedzialności – to zjawiska, które mogą wystąpić, gdy motywacja do realizacji zadania wśród członków grupy projektowej nie jest spójna. Sytuacje wymagające kooperacji i efektywnej komunikacji z innymi są jednak codziennością w każdej branży usługowej, a archiwistyka nie jest tu wyjątkiem. Możliwość szlifowania tego typu zdolności, choć nie zawsze komfortowa dla samych uczestników, jest w odczuciu autorek doświadczeniem ważnym i cennym w perspektywie przyszłej działalności zawodowej obecnych adeptów archiwistyki. W tego typu sytuacjach pomocna może okazać się interwencja wykładowcy i nadzór nad równomiernym podziałem obowiązków w grupie.

Innym typem barier mogących utrudnić realizację procesu service-learningowego są wyzwania o charakterze organizacyjnym, w tym duży stopień zaan-

gażowania każdej ze stron procesu, trudności ze strony partnera zewnętrznego (np. komunikacyjne) oraz kwestie finansowe[67]. Z tą grupą blokad ściśle wiąże się także budowanie sieci współprac, samo w sobie będące źródłem licznych wątpliwości. Z jednej bowiem strony można zauważyć, że nie brakuje podmiotów, które wykazują chęć kooperacji z uczelniami (również w odniesieniu do kierunków archiwistycznych). Każdy uniwersytet ma wiele partnerstw, do których zaliczają się również instytucje z najbliższego otoczenia, więc działania lokalne nie wydają się być problemem. Z drugiej jednak strony zinstytucjonalizowanie takich aktywności niekoniecznie może przynieść pozytywne rezultaty. Podmioty, które zgłaszają chęć do przyjęcia praktykantów i wolontariuszy-archiwistów, zwykle oczekują realnej współpracy w jasno określonym przedziale czasowym. Pozostawanie jednym z potencjalnych partnerów, widocznym „w bazie" współprac bez klarownego horyzontu czasowego, może nie być dla tych instytucji satysfakcjonujące. Ponadto organizacje niejednokrotnie zgłaszają uniwersytetom potrzebę nawiązania współpracy w rozwiązywaniu konkretnych problemów, z którymi się mierzą (dotyczących np. opisu posiadanych archiwaliów bądź porządkowania dokumentacji). W takich przypadkach wartością dodaną jest sama sposobność współdziałania z lokalnymi organizacjami, firmami, jednostkami, a zajęcia mogą odbywać się w ich siedzibach. Gromadzenie danych i przeprowadzenie studiów wstępnych na miejscu, odwiedzenie instytucji, aby obserwować, rozmawiać z pracownikami i czerpać od nich wiedzę oraz doświadczenie, „podglądać" ich w codziennej, realnej pracy – oto kluczowe zalety tego typu kooperacji.

W opinii autorek budowanie zarówno instytucjonalnych, jak i (a może przede wszystkim) nieinstytucjonalnych sieci współprac, w które zaangażowani są przedstawiciele różnych podmiotów i grup społecznych (studenci, wykładowcy, archiwiści oraz bibliotekarze, a także twórcy dokumentacji i archiwów), może służyć wypracowaniu rozwiązań zaspokajających realne potrzeby nie tylko instytucji archiwalnych, ale także lokalnych społeczności. W efekcie realne staje się osiągnięcie długofalowych celów, związanych z umacnianiem tożsamości lokalnej, świadomości społecznej oraz odpowiedzialności za dziedzictwo dokumentacyjne.

W chwili obecnej najistotniejszym wyzwaniem utrudniającym wdrożenie podejścia service-learning w dydaktyce archiwistyki w Polsce wydaje się być brak konkretnego pomysłu i chęci, uwidaczniający się w przywiązaniu wykładowców do wypracowanych przez lata metod pracy dydaktycznej i tematyki realizowanych

[67] Ibidem, s. 48.

zajęć. Z drugiej strony wielu nauczycieli akademickich już teraz, w sposób nieświadomy, częściowo wdraża założenia service-learning w swojej pracy. Wykładowcy realizują zajęcia o zbliżonym charakterze jako swoiste case studies, współpracując z różnymi instytucjami metodą projektów czy portfolio. Rozwiązaniem dla wszystkich może okazać się promocja idei i upowszechnianie metody, która dostarczy nauczycielom nowych narzędzi i możliwości. Nie każdy musi prowadzić zajęcia w duchu service-learning – ogromną wartością tej metody wydaje się jej dobrowolność, a sukces może przynieść jedynie udział stron realnie zaangażowanych w realizowany projekt.

Podsumowanie

Przedstawiona w artykule koncepcja nauczania archiwistyki z wykorzystaniem podejścia service-learning wydaje się być atrakcyjna, ponieważ – jak wynika z dotychczasowego stanu badań – studenci zaangażowani w projekty o tym charakterze wystawieni zostają na działanie nowych, zewnętrznych czynników interakcji społecznych, które mogą wpływać na lepsze przygotowanie do prowadzenia przyszłych badań i odpowiedzialnego wykonywania zawodu archiwisty.

Jak zauważył Vetter, studenci, którzy przygotowywali wpisy do Wikipedii na podstawie źródeł historycznych, byli bardziej skłonni do wykorzystywania tego rodzaju materiałów do przyszłych badań i szerzenia wiedzy o ich atrakcyjności wśród pozostałych studentów[68]. Dodatkowo analizowane piśmiennictwo dostarcza licznych przykładów na to, że stosowanie podejścia service-learning sprzyja integrowaniu się lokalnych społeczności, zaś uczestnicy – dzięki realizacji prac, które mogą przysłużyć się szeroko pojętemu otoczeniu społecznemu instytucji – zaczynają dostrzegać społeczną rolę zarówno instytucji archiwalnych, jak i samych archiwistów.

Dr Richard Lieberman, dyrektor La Guardia & Wagner Archives, planując z zespołem projekt w oparciu o podejście service-learning, zauważył, że największą wartość stanowić będzie sam proces uczenia się[69]. Autorki zgadzają się z tą opinią i jednocześnie pragną podkreślić, że przyjęcie koncepcji service-learning jako metody nauczania wiąże się z koniecznością przeformułowania podejścia do

[68] M.A. Vetter, *Archive 2.0*…, s. 49.

[69] A. Matsuuchi, *Connecting*…, s. 52.

weryfikacji efektów uczenia się osiąganych przez studentów. Kluczowym celem nauczania powinno stać się zdobywanie przez uczestników nowych doświadczeń oraz rozwijanie kompetencji miękkich, nie zaś wykonanie zadania, które stanowi podstawę zaliczenia kursu.

Zdaniem autorek niniejszego tekstu service-learning można także powiązać z wyzwaniami edukacyjnymi odnoszącymi się do rozwoju narzędzi AI. Przyjęcie podejścia service-learningowego może stanowić odpowiedź na jedno z największych wyzwań współczesnej edukacji, jakim jest rosnąca popularność narzędzi opartych na sztucznej inteligencji i ich nieetyczne wykorzystywanie[70]. Wciąż brakuje jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o to, w którym momencie kończy się samodzielna praca studenta, a zaczyna odtwórcze bazowanie na generatywnie wytworzonych treściach[71]. Już wkrótce dokona się rewolucja w edukacji, a jej nadejście wzbudza uzasadniony niepokój. W odpowiedzi na coraz efektywniej działające generatywne modele językowe, wspierające studentów w przyswajaniu wiedzy teoretycznej, konieczna stanie się reforma programów kształcenia poprzez położenie jeszcze większego nacisku na praktyczne nauczanie (nie tylko) archiwistyki. Strategia dydaktyczna zorientowana na doświadczenie, w którym dla realizacji wspólnych celów student pod okiem wykładowcy nawiązuje kontakt i współpracę z instytucją partnerską oraz innymi uczestnikami projektu, prawdopodobnie nie wyeliminuje użycia sztucznej inteligencji, ale być może wskaże, jak efektywnie wykorzystać tę technologię dla dobra społeczności. W opinii autorek intensyfikacja kontaktów międzyludzkich, wynikająca ze zwiększonego wykorzystania metody service-learning w dydaktyce archiwistyki, stanowić może swoiste remedium na hipotetyczną dominację sztucznej inteligencji w szkolnictwie wyższym.

Uwzględniając powyższe korzyści i mając na uwadze wskazane przez badaczy wyzwania, z jakimi zmagają się twórcy oraz uczestnicy projektów, w tym zwłaszcza ich czasochłonność, autorki stwierdzają, że przyjęcie koncepcji service-learning w kształceniu archiwistów w Polsce (w programach kształcenia oraz

---

70 J. Crawford, M. Cowling, K.A. Allen, *Leadership is needed for ethical ChatGPT: Character, assessment, and learning using artificial intelligence (AI)*, „Journal of University Teaching and Learning Practice" 2023, t. 20(3), art. 02, https://doi.org/10.53761/1.20.3.02; D.O. Eke, *ChatGPT and the rise of generative AI: Threat to academic integrity?*, „Journal of Responsible Technology" 2023, t. 13(100060), https://doi.org/10.1016/j.jrt.2023.100060.

71 M. Bobula, *Generative artificial intelligence (AI) in higher education: a comprehensive review of challenges, opportunities, and implications* [preprint], „Journal of Learning Development in Higher Education" 2024, nr 30, s. 7, https://doi.org/10.47408/jldhe.vi30.1137.

w poszczególnych kursach) może przynieść pozytywne efekty zarówno dla adeptów archiwistyki, jak i instytucji partnerskich oraz lokalnych społeczności.

Na podstawie analizy dotychczasowych doświadczeń zagranicznych związanych z implementacją service-learning w dydaktyce archiwistyki przedstawiono możliwości zastosowania tej metody w rodzimej edukacji archiwalnej oraz zidentyfikowano hipotetyczne wyzwania i ograniczenia, mogące wystąpić w trakcie realizacji tego procesu. Wyodrębniono cztery główne obszary, w których realna wydaje się skuteczna implementacja omawianego podejścia. Zaliczono do nich: gromadzenie i wywoływanie źródeł, współpracę w zakresie opracowania zasobu archiwalnego, kontakty z użytkownikami archiwów oraz ochronę i przechowywanie zasobu. Zwrócono przy tym uwagę na możliwość instytucjonalizacji proponowanych działań service-learningowych. Zauważono, że – przynajmniej w początkowym etapie – bardziej znaczące od rozwiązań instytucjonalnych będą prawdopodobnie działania oddolne, pozostające w dużej mierze w gestii nauczycieli akademickich. Ich rola w efektywnym wdrażaniu service-learning, choć trudna do przecenienia, może nieść ze sobą istotne obciążenia w postaci m.in. dużych nakładów czasu i pracy, wyzwań związanych z koniecznością monitorowania zadań oraz dokumentowaniem doświadczeń studentów. Bez szczerej chęci, merytorycznego przygotowania i zaangażowania wykładowców w przygotowanie i nadzór nad wszystkimi etapami procesu skuteczne wdrażanie service-learning w dydaktyce archiwistyki nie będzie możliwe.

Omówione w artykule doświadczenia zagraniczne wskazują, że implementacja service-learning do archiwistycznych kursów i programów kształcenia oceniana była pozytywnie, mimo zidentyfikowanych w trakcie trwania tego procesu istotnych wyzwań dydaktycznych i organizacyjnych. Zdaniem autorek wdrożenie tego podejścia miałoby szansę odnieść sukces także w przypadku rodzimej archiwistyki. Konkretne aktywności dydaktyczne, w których service-learning mogłoby być stosowane do kształcenia polskich archiwistów, ujęte zostały w wykazie i jako takie stanowić mogą bezpośrednią inspirację do podjęcia innowacyjnych działań przez wszystkich dydaktyków archiwistyki zainteresowanych nowymi formami kształcenia.

Warto nadmienić, że próby świadomego wdrażania tej metody w dydaktyce archiwistyki w Polsce są już podejmowane przez autorki w krajowych ośrodkach akademickich w Toruniu (UMK) i Krakowie (UKEN). Szczegółowe omówienie refleksji nad skutecznością realizowanych działań service-learningowych wykracza

jednak poza ramy niniejszego artykułu. Będzie ono stanowić przedmiot przyszłych analiz autorek.

Bibliografia

Alfirević N., Petković S., Zlatković Radaković M., *Contribution of Service-Learning and Supporting Factors to the Environmental Sustainability Commitment of Higher Education Institutions*, „Revija za socijalnu politiku" 2022, t. 29(1), s. 87–103, https://doi.org/10.3935/rsp.v29i1.1857.

Angel C.M., *Collaboration among Faculty Members and Community Partners: Increasing the Quality of Online Library and Information Science Graduate Programs through Academic Service-Learning*, „Journal of Library & Information Services in Distance Learning" 2016, t. 10(1–2), s. 4–14, https://doi.org/10.1080/1533290X.2016.1240741.

Badora A.K., *Edukacja przez służbę czynnikiem dynamizującym aktywność twórczą osoby, w procesie kształcenia przyszłych nauczycieli edukacji elementarnej*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce" 2025, t. 20, nr 2(77), s. 121–135, https://doi.org/10.35765/eetp.2025.2077.08.

Bobula M., *Generative artificial intelligence (AI) in higher education: a comprehensive review of challenges, opportunities, and implications* [preprint], „Journal of Learning Development in Higher Education" 2024, nr 30, s. 1–27, https://doi.org/10.47408/jldhe.vi30.1137.

Bringe R.L., Hatcher J.A., *A service-learning curriculum for faculty*, „Michigan Journal of Community Service Learning" 1995, t. 2, s. 112–122, http://hdl.handle.net/2027/spo.3239521.0002.111 [dostęp: 7.05.2025].

Bringle R.G., Hatcher J.A., *Implementing service learning in higher education*, „The Journal of Higher Education" 1996, t. 67(2), s. 221–239, http://dx.doi.org/10.2307/2943981.

Bross K., *Portable Pedagogy: Neighborhood Archives through Graduate Service Learning*, „American Quarterly" 2016, t. 68(2), s. 397–400, https://muse.jhu.edu/pub/1/article/622094 [dostęp: 10.05.2025].

Buchanan S.A., Barsan E., Benoit E. III, Cocciolo A., Johnson A.M. et al., *Inventing and implementing future-ready archival education*, ALISE 2021 Special Interest Group Sessions, https://hdl.handle.net/2142/110919 [dostęp: 10.05.2025].

Butin D.W., *The limits of service-learning in higher education*, „The Review of Higher Education" 2006, t. 29(4), s. 473–498, https://doi.org/10.1353/rhe.2006.0025.

Cerny S.L., Svien L., Johnson J., Hansmeier B., *Using international, interprofessional service learning to promote transcultural self-efficacy and interprofessional attitudes in health science students*, „Journal of Occupational Therapy Education" 2018, t. 2(1), s. 1–18, https://doi.org/10.26681/jote.2018.020104.

Chaterera F., Ngulube P., *Global perspectives on the challenges and prospects of accessing and using documentary heritage* [w:] *Handbook of Research on Advocacy, Promotion and Public Programming for Memory Institutions*, red. P. Ngulube, Hershey 2019, s. 42–61, https://doi.org/10.4018/978-1-5225-7429-3.

Chojecka J., *Archiwa otwarte. O obecności archiwów państwowych w przestrzeni publicznej w kontekście założeń, realizacji i efektów Strategii archiwów państwowych na lata 2010–2020*, „Archeion" 2019, t. 120, s. 122–135, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.19.005.11814.

Chorążyczewski W., *Zachęta do archiwistyki*, Toruń 2022.

Cisek S., *Metoda analizy i krytyki piśmiennictwa w nauce o informacji i bibliotekoznawstwie w XXI wieku*, „Przegląd Biblioteczny" 2010, z. 3, s. 273–284, https://doi.org/10.36702/pb.411.

Copeland S.S., *History Lab: Combining Service Learning, Research Methods, and Digital Archives*, Archive Journal, https://www.archivejournal.net/essays/sarah-shippy-copeland-commentary/ [dostęp: 10.05.2025].

Copeland S.S., *The History Laboratory: Service-Learning at Cleveland State Community College Library*, „Tennessee Library" 2011, t. 61(4), https://www.tnla.org/page/468 [dostęp: 10.05.2025].

Crawford J., Cowling M., Allen K.A., *Leadership is needed for ethical ChatGPT: Character, assessment, and learning using artificial intelligence (AI)*, „Journal of University Teaching and Learning Practice" 2023, t. 20(3), art. 02, https://doi.org/10.53761/1.20.3.02.

Eke D.O., *ChatGPT and the rise of generative AI: Threat to academic integrity?*, „Journal of Responsible Technology" 2023, t. 13(100060), https://doi.org/10.1016/j.jrt.2023.100060.

Elmborg J.K., Leighton H., Huffman H., *Service learning in the library and information science curriculum: The perspectives and experiences of one Multimedia/User Education class*, „Research Strategies" 2001, t. 18(4), s. 265–281, https://doi.org/10.1016/S0734-3310(03)00003-X.

Gierszewski D., *Edukacja obywatelska w przestrzeni lokalnej*, Kraków 2017.

Gierszewski D., *Uczenie przez zaangażowanie, czyli czym jest Service-Learning?* [w:] *Edukacja w świecie zmian: wybór tekstów opublikowanych na platformie EPALE: 2022*, red. B. Habrych, Warszawa 2023, s. 80–85.

Gniadek K., Mazur H., *Vysokoškolské vzdelávanie archivárov v poľsku v samostatných študijných odboroch*, „Slovenská Archivistika" 2023, r. 53(2), s. 35–51.

Gołębiewska M., Jóźwik B., Kwiatkowski G., Czerniak J., Kamiński J., *Laboratorium Design Thinking. Kurs design thinking dla nauczycieli akademickich nauk społecznych*, Lublin 2022, https://www.design-lab.pl/ebook [dostęp: 4.08.2025].

Gregorová A.B., Fabac T., Hauser M., Novota S., Bere D. et al., *Service learning w pracy z młodzieżą. Podręcznik dla tutorów, edukatorów i nauczycieli*, Warszawa 2022, https://bit.ly/455Qths [dostęp: 28.07.2025].

Gregorová A.B., Matulayová T., Tkadlčíková L., Vodseďálek V., Rusu A.S. et al., *Service-learning for teachers in higher education institutions*, Kluż-Napoka 2020, http://bit.ly/45fetyI [dostęp: 4.08.2025];

Kamiński J., Łysiak M., Badora A., *Service Learning dla nauczycieli akademickich. Przewodnik metodyczny*, Lublin 2023, https://doi.org/10.31743/kul.9788382881615.

Kitchens J.F., *Engaging with Silences: Clayton State Master of Archival Studies Program's Approach to Teachings*, „The International Journal of Information, Diversity, & Inclusion" 2021, t. 5(2), s. 99–110, https://www.jstor.org/stable/48645275 [dostęp: 10.05.2025].

Kurkovsky S., *Student Reflections on Service-Learning in Software Engineering and Their Experiences with Non-technical Clients* [w:] *Proceedings of the ACM Conference on Global Computing Education,* t. 1, Nowy Jork 2023, s. 112–118, https://doi.org/10.1145/3576882.361792.

Livingston C.B., *Imagined spaces, preserved places: a case study of historic preservation through applied learning environments and service-learning*, „The American Archivist" 2018, t. 81(1), s. 216–230, https://doi.org/10.17723/0360-9081-81.1.216.

Long C., *Developing and Implementing a Master of Archival Studies Program: A Collaborative Effort of a State University, a State Archives, and the National Archives and Records Administration on JSTOR*, „Journal of Education for Library and Information Science" 2011, t. 52(2), s. 110–121, https://www.jstor.org/stable/41308886 [dostęp: 10.05.2025].

Marcus V.B., Atan N.A., Yusof S.M., Tahir L., *A systematic review of e-service learning in higher education*, „International Journal of Interactive Mobile Technologies (iJIM)" 2020, t. 14(6), s. 4–14, https://doi.org/10.3991/ijim.v14i06.13395.

Matsuuchi A., *Connecting Wikipedia and the Archive: Building a Public History of HIV/AIDS in New York City*, „WikiStudies" 2017, t. 2, s. 41–64, https://egrove.olemiss.edu/wiki_studies/2 [dostęp: 10.05.2025].

Mehra B., *Service Learning in Library and Information Science (LIS) Education: Connecting Research and Practice to Community*, „InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies" 2004, t. 1(1), https://doi.org/10.5070/D411000532.

Mosweu O., *Experiential Learning in Graduate Archival Education at the University of Botswana*, „Mousaion: South African Journal of Information Studies" 2019, t. 37(1), s. 1–23, https://doi.org/10.25159/2663-659X/5993.

Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Sprawozdanie z działalności archiwów państwowych w 2010 r., https://www.gov.pl/web/archiwa/rok-2010 [dostęp: 28.07.2025].

Robledo Yamamoto F., Barker L., Voida A., *Faculty, Student, and Community Partner Experiences in Computer and Information Science Service Learning*, „ACM Transactions on Computing Education" 2024, t. 24(3), s. 31:2–31:3, https://doi.org/10.1145/3654678.

Scott E.M., *Redefining the pedagogy: service-learning in libraries and archives*, „Pennsylvania Libraries: Research & Practice" 2020, t. 8(1), s. 37–48, https://doi.org/10.5195/palrap.2020.218.

Service learning w pracy z młodzieżą. Metoda zdobywania wiedzy i umiejętności przez społeczne zaangażowanie, https://ochotnicy.waw.pl/images/bazawiedzy/CW/SERVICE_LEARNING.pdf [dostęp: 4.08.2025].

Service learning. Razem dla społeczności, Lublin 2023, https://www.kul.pl/files/841/public/ddu/sl/SL_na_KUL-_Razem_dla_Spolecznosci-.pdf [dostęp: 4.08.2025].

Simons L., Cleary B., *The influence of service learning on students' personal and social development*, „College Teaching" 2010, t. 4(4), s. 307–319, https://doi.org/10.3200/CTCH.54.4.307-319.

Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, Sprawozdania Sekcji Edukacji Archiwalnej z lat 2017–2022, https://sap.waw.pl/sekcje/sekcja-edukacji-archiwalnej/ [dostęp: 6.08.2025].

UNISERVITATE: Service-learning in Catholic Higher Education, Raport i rekomendacje. Międzynarodowa konferencja i warsztaty „Nauka Poprzez Służbę" 25–26 listopada 2021, oprac. J. Kamiński, P. Liszka, I. Pietrzak, A. Łukasiewicz, M, Łysiak, Lublin 2022, https://bit.ly/41eMeyQ [dostęp: 28.07.2025].

Wagner T., Lewis E., *Teaching through Activism: Service Learning, Community Archives, and Digital Repository Building in MLIS Classrooms* [w:] *Proceedings of the Association for Library and Information Science Education Annual Conference: ALISE*, red. P. Wang, A. Green, S. Assefa, Denver 2018, s. 165–168, https://www.ideals.illinois.edu/items/104964 [dostęp: 10.05.2025].

Vetter M.A., *Archive 2.0: What Composition Students and Academic Libraries Can Gain from Digital-Collaborative Pedagogies*, „Composition Studies" 2014, t. 42(1), s. 35–53, https://www.academia.edu/92639826/Archive_2_0_What_Composition_Students_and_Academic_Libraries_Can_Gain_from_Digital_Collaborative_Pedagogies [dostęp: 8.05.2025].

Netografia

Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Archiwa, https://ihia.uken.krakow.pl/wspolpraca-naukowo-dydaktyczna/archiwa/ [dostęp: 29.05.2025].

Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Współpraca naukowo-dydaktyczna, https://ihia.uken.krakow.pl/wspolpraca-naukowo-dydaktyczna/ [dostęp: 15.05.2025].

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wyszukiwarka ofert współpracy w zakresie Service Learning, https://www.kul.pl/wyszukiwarka-ofert-wspolpracy-w-zakresie-service-learning,art_104676.html [dostęp: 4.08.2025].

Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, Archiwum Zawackiej, https://kpbc.umk.pl/dlibra/collectiondescription/130 [dostęp: 21.05.2025].

Miejska Strefa Kultury w Łodzi, Service Learning w kulturze – efektywne zaangażowanie młodzieży w projekty społeczne, https://msk.lodz.pl/service-learning-w-kulturze-efektywne-zaangazowanie-mlodziezy-w-projekty-spoleczne/ [dostęp: 4.08.2025].

MojaBrama, Krakowska Letnia Szkoła Archiwalna – w Kłodzku, https://www.mojabrama.pl/2022-10/krakowska-letnia-szko%C5%82-archiwalna-%E2%80%93-w-k%C5%82odzku?v=20221116174728 [dostęp: 29.05.2025].

PowerWNH, O projekcie #powerWNH, https://powerwnh.umk.pl/pages/main_page/ [dostęp: 15.05.2025].

Wydział Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Współpraca, https://www.historia.umk.pl/dzialalnosc/wspolpraca/ [dostęp: 15.05.2025].

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 133–159
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264

LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0
DOI 10.4467/26581264ARC.25.001.21253

STUDIA I MATERIAŁY

Działalność popularyzacyjna i edukacyjna Archiwum Narodowego Katalonii – przegląd wybranych inicjatyw

Zuzanna Jaśkowska-Józefiak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University in Poznan (Poland)
z.jas@amu.edu.pl, ORCID 0000-0003-4399-5311

STRESZCZENIE
Celem artykułu jest omówienie wybranych aspektów działalności popularyzacyjnej i edukacyjnej Archiwum Narodowego Katalonii, najważniejszej instytucji archiwalnej powołanej do przechowywania materiałów archiwalnych wytworzonych przez władze regionu. W ramach wprowadzenia do tematu pokrótce przybliżono historię katalońskich archiwów, skupiając się na okresie II Republiki, kiedy to placówki te zaczęto postrzegać jako ważny element dbania o zachowanie dziedzictwa dokumentacyjnego. W dalszej części omówiono samo Archiwum Narodowe Katalonii – jego historię, organizację oraz podstawy prawne regulujące działalność, w tym popularyzacyjną. W części głównej tekstu przedstawiono podejmowane przez instytucję inicjatywy edukacyjne. Szczególną uwagę poświęcono projektowi „Laboratorium historii online", skierowanemu do uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych. W artykule zastosowano metodę studium przypadku, pogłębioną o analizę współczesnych oraz historycznych aktów prawnych i literatury przedmiotu.

SŁOWA KLUCZOWE
archiwistyka hiszpańska, popularyzacja zasobu, funkcja edukacyjna archiwów, Archiwum Narodowe Katalonii, prawo archiwalne

Promotional and educational activities of the National Archives of Catalonia – an overview of selected initiatives

ABSTRACT
This paper aims to discuss selected aspects of the promotional and educational activities of the National Archives of Catalonia, the most important archival institution established to preserve the archival materials produced by the regional government. As an introduction to the topic, a brief outline of the history of Catalan archives is provided, focusing on the period of the Second Republic, when the Archives were first seen as an important part of preserving the documentary heritage. Subsequently, the National Archives of Catalonia themselves are presented – their history, organisation and the legal basis governing their activities, including popularisation. The main part of the text discusses the educational initiatives undertaken by the Archives. Particular attention was given to the "Online History Laboratory" project, aimed at primary and secondary school students. The article applies the case study method, enhanced by an analysis of contemporary and historical legislation as well as literature on the subject.

KEYWORDS
Spanish archival science, popularisation of the holdings, educational function of archives, National Archives of Catalonia, archival law

Jak możemy przeczytać w preambule ustawy o katalońskim dziedzictwie kulturowym z 30 września 1993 r., jest ono „jednym z podstawowych świadectw historycznej trajektorii i tożsamości wspólnoty narodowej. Zbiory, które je tworzą, stanowią niezastąpioną spuściznę, która musi być przekazana przyszłym pokoleniom w jak najlepszym stanie. Ochrona, zabezpieczenie, rozwój, badania i promowanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym to jedne z podstawowych obowiązków władz publicznych”[1]. Do wspomnianego dziedzictwa należą także archiwalia – w tym materiały zgromadzone w archiwach katalońskich[2]. Rozpowszechnianie informacji o tych dokumentach należy do obowiązków władz administracyjnych regionu, co zostało podkreślone w uchwalonej w 2001 r. ustawie archiwalnej[3].

Celem artykułu jest omówienie wybranych aspektów działalności popularyzacyjnej i edukacyjnej Archiwum Narodowego Katalonii (hiszp. Archivo Nacional de Cataluña, kat. Arxiu Nacional de Catalunya, dalej: ANK), ze szczególnym podkreśleniem aktywności skierowanej do uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych. W tekście przedstawiono kolejno dzieje katalońskich archiwów, historię, organizację oraz podstawy prawne regulujące działalność ANK oraz jego wkład w promowanie dziedzictwa dokumentacyjnego i nauczanie historii. W artykule zastosowano metodę studium przypadku, pogłębioną o analizę współczesnych oraz historycznych aktów prawnych i literatury przedmiotu. Punktem wyjścia do badań był przegląd podejmowanych przez ANK działań edukacyjnych i popularyzacyjnych, prezentowanych na stronie internetowej instytucji.

Od Kortezów Katalońskich do frankizmu – krótkie dzieje archiwów katalońskich

Dziedzictwo dokumentacyjne Katalonii, ze względu na wielowiekową historię regionu, jest niezwykle bogate. Pierwsza utrwalona w dokumentach wzmianka

1 Ley 9/1993, de 30 de septiembre, del Patrimonio Cultural Catalán (BOE, nr 264 z 4.11.1993), preámbulo, https://www.boe.es/eli/es-ct/l/1993/09/30/9/con [dostęp: 28.05.2025].

2 Do obowiązków władz publicznych należała także, zgodnie z pierwszymi statutami autonomicznymi z 1979 r., działalność na rzecz uczestnictwa obywateli w kulturze. Zob. Ley Orgánica 4/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía de Cataluña (BOE, nr 306 z 22.12.1979), art. 8, ust. 2, https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1979-30178 [dostęp: 27.05.2025].

3 Ley 10/2001, de 13 de julio, de Archivos y Documentos (BOE, nr 206 z 28.08.2001), preámbulo, https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2001-16691 [dostęp: 29.05.2025].

o archiwum, jako o zbiorze dokumentów, pochodzi z 1180 r.[4] Z kolei powstanie Archiwum Królewskiego Barcelony (Archivo Real de Barcelona), od XVIII w. działającego pod znaną współcześnie nazwą Archiwum Korony Aragońskiej, datuje się na 1318 r. Do jego zadań należało gromadzenie źródeł na temat kolejnych rządów władców Aragonii i Hiszpanii[5]. Pierwsze archiwum związane ściśle z władzami katalońskimi, a nie hiszpańskimi, dokumentujące działalność Kortezów Katalońskich – organu legislacyjnego funkcjonującego od 1218 do 1714 r. – powstało z kolei niecały wiek później, w 1412 r.[6], jednak w XVIII w., po utraceniu przez Katalonię przywilejów, zostało rozwiązane. W XIX w. polityka archiwalna była podporządkowana hiszpańskim władzom centralnym. Swoją działalność kontynuowało nieprzerwanie Archiwum Korony Aragońskiej, ale miało ono charakter ogólnonarodowy. Pomimo niesprzyjających dla ruchu prokatalońskiego okoliczności, pamięć o instytucji dokumentującej działalność Kortezów przetrwała, a do jej tradycji nawiązywano w późniejszych latach.

Znaczenie dziedzictwa dokumentacyjnego dla zapewnienia trwałości i konsolidacji narodowości było szczególnie podkreślane przez władze katalońskie w okresie II Republiki (1931–1936)[7], jednak organizacja samej placówki archiwalnej, która miałaby je przechowywać, rozciągała się w czasie. Na podstawie art. 7 uchwalonych w 1932 r. statutów Katalonii zarządzanie dziełami sztuki, muzeami, bibliotekami, konserwacją zabytków oraz archiwami (w tym Archiwum Korony Aragońskiej) przekazano władzom regionalnym[8]. W kolejnym roku powołano Radę ds. Kultury (Consejo de Cultura de la Generalitat) – organ doradczy

---

4 C. López Rodríguez, *Orígenes del Archivo de la Corona de Aragón (en tiempos, Archivo Real de Barcelona)*, „HISPANIA. Revista Española de Historia" 2007, t. 57, nr 226 (maj–sierpień), s. 424, https://doi.org/10.3989/hispania.2007.v67.i226.49.

5 C. López Rodríguez, *El Archivo Real de Barcelona en tiempos de Fernando I de Antequera (1412–1416)*, „SIGNO. Revista de Historia de la Cultura Escrita" 2003, nr 12, s. 31, https://ebuah.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/7594/archivo_lopez_SIGNO_2003.pdf?sequence=1 [dostęp: 10.07.2025].

6 Archiwum zostało zlikwidowane w 1716 r. Zob. *L'Arxiu Nacional de Catalunya*, oprac. F. Olivé Ollé, M. Pérez Latre, C. Petit Cibiriain, Sant Cugat del Vallès 2020, s. 7.

7 Za początek II Republiki Hiszpańskiej uznaje się jej oficjalne proklamowanie i abdykację Alfonsa III (14 kwietnia 1931 r.), a za jej definitywny koniec wygranie wojny domowej przez siły nacjonalistyczne (1 kwietnia 1939 r.). Więcej na temat II Republiki Hiszpańskiej zob. m.in. M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Baruque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, Kraków 2007, s. 547–568.

8 Ley relativa al Estatuto de Cataluña de 15 de septiembre (Gaceta de Madrid, nr 256 z 21.09.1932), art. 7, https://www.boe.es/gazeta/dias/1932/09/21/pdfs/GMD-1932-265.pdf. [dostęp: 28.05.2025].

odpowiedzialny m.in. za tworzenie prawodawstwa oraz organizację archiwów i bibliotek[9]. Przełomowa dla funkcjonowania instytucji archiwalnych miała być ustawa z lipca 1934 r. o zachowaniu dziedzictwa historycznego, artystycznego i naukowego Katalonii[10], jednak z powodu skomplikowanej sytuacji politycznej jej realizacja okazała się niemożliwa[11]. Archiwum Generalne Katalonii (kat. Arxiu General de Catalunya) powołano dopiero w 1936 r., 5 lat po uzyskaniu autonomii, na mocy decyzji departamentu kultury katalońskiego rządu. Placówka miała gromadzić dokumentację wytworzoną przez katalońskie urzędy administracji publicznej[12]. Ze względu na rychły wybuch wojny domowej, jej zadania zostały szybko zmodyfikowane. Wśród podstawowych znalazło się zabezpieczanie dokumentacji w okresie działań wojennych prowadzonych podczas konfliktu[13]. Zwycięstwo sił frankistowskich przypieczętowało los instytucji, która została rozwiązana, by wznowić działalność dopiero po ponad 40 latach, już pod nową nazwą – archiwum narodowego.

Archiwum Narodowe Katalonii i jego rola w systemie archiwów katalońskich

Warto podkreślić, że w 1978 r., po odzyskaniu przez Katalonię autonomii, temat organizacji archiwów katalońskich podjęto bardzo szybko. W 1979 r. kataloński departament kultury utworzył Służbę Archiwalną (Servicio de Archivos), jednostkę administracyjną odpowiedzialną za zarządzanie instytucjami archiwalnymi[14]. Już rok później zdecydowano o reaktywacji głównego archiwum

9 J. García Fernández, *La regulación y la gestión del Patrimonio Histórico-Artístico durante la Segunda República (1931–1939)*, „erph:_Revista electrónica de Patrimionio Histórico" 2007, nr 1, s. 18, https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/61291/3315-6960-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 28.05.2025].

10 Lei del 3 de juliol de 1934, de conservació del patrimony històric, artístic i científic de Catalunya (Bulletí Oficial de la Generalitat de Cataunya, nr 81 z 22.03.1934), s. 1706–1707, https://dogc.gencat.cat/web/.content/continguts/serveis/republica/1934/19340081.pdf [dostęp: 26.05.2025].

11 R. Alberch i Fugueras, *Evaluación de la normative: Archivos de Cataluña* [w:] *Actas del VI Congreso Nacional de ANABAD. Archivos, Bibliotecas, Centros de Documentación y Museos en el Estados de las Autonomías*, Murcia 1997, s. 25.

12 *L'Arxiu Nacional de Catalunya*, s. 7.

13 Arxiu Nacional de Catalunya, História, https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Qui-som/ [dostęp: 10.10.2024].

14 A. Montejo Uriol, *Arxiu Nacional de Catalunya*, „Métodos de información" 1998, t. 5, nr 23, s. 60.

historycznego regionu, mającego pełnić równocześnie rolę kamienia milowego sieci archiwów katalońskich[15]. ANK powołano na mocy dekretu 314/1980[16]. Warto podkreślić, że instytucja była podporządkowana władzom regionalnym, a nie centralnym kraju. Zgodnie z dość lakonicznym w swej formie aktem prawnym, do podstawowych zadań placówki należało gromadzenie dokumentacji historycznej o charakterze administracyjnym, publicznym lub prywatnym; zabezpieczenie materiałów wytworzonych przez władze Katalonii; przechowywanie i opracowywanie dokumentów oraz zapewnienie „pełnej dostępności" dla użytkowników i badaczy[17]. W dekrecie podkreśla się także, że zasób archiwum mogły tworzyć również materiały przekazane w depozyt lub wypożyczone[18].

Niemal identyczne zapisy, jeżeli chodzi o zadania ANK, znalazły się w pierwszej ustawie archiwalnej z 26 kwietnia 1985 r.[19] Pewnym rozszerzeniem wcześniejszych regulacji było zalecenie, aby archiwum gromadziło materiały dotyczące Katalonii w sposób aktywny. Dodatkowo zauważono, że zasób placówki mogą tworzyć zarówno oryginały, jak i – gdy nie jest to możliwe – kopie dokumentów[20]. Akt prawny oficjalnie powołał także sieć archiwów katalońskich, włączając w nią ANK, jako najważniejszą instytucję archiwalną regionu, gromadzącą zasób o kluczowym znaczeniu dla historii całej Katalonii, oraz powiatowe archiwa historyczne (*archivos históricos comarcales*), z których większość w momencie uchwalania aktu prawnego jeszcze nie istniała[21]. Do ciekawych, choć nieco zbyt ogólnych, należy art. 25, w którym zaznacza się, że ANK i archiwa historyczne muszą posiadać

---

15 Ibidem, s. 59.

16 Decret 314/1980, de 28 de novembre, de creació de l'Arxiu Nacional de Catalunya, dependent del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya (DOGC, nr 107 z 16.01.1981), https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=1395 [dostęp: 28.05.2025].

17 Ibidem, art. 2.

18 Ibidem, art. 6. Akt prawny obowiązywał do 1995 r., kiedy uchwalono kolejny, doprecyzowujący strukturę wewnętrzną placówki oraz jej podporządkowanie organizacyjne. Na jego podstawie zbiory ANK podzielono na następujące sekcje: dyrekcja, poddyrekcja, zbiorów historycznych, zbiorów administracyjnych, konserwacji oraz zbiorów graficznych i audiowizualnych. Zob. Decret 2/1995, de 10 de gener, de reestructuració de l'Arxiu Nacional de Catalunya (DOGC, nr 2004 z 27.01.1995), https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=105942 [dostęp: 28.05.2025].

19 Ley 6/1985, de 26 de Abril, de Archivos (BOE, nr 183 z 1.08.1985), https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1985-16229 [dostęp: 11.02.2025].

20 Ibidem, art. 6 b).

21 Ibidem, art. 6 a).

odpowiednio liczną i wyspecjalizowaną kadrę[22]. W ustawie archiwalnej z 2001 r. doprecyzowano, że kadra ta ma być na tyle duża, by zaspokoić potrzeby archiwum oraz w pełni realizować nałożone na placówki zadania. W art. 22 zaznaczono także, że dyrekcja archiwum musi posiadać wykształcenie wyższe[23].

W kwestii ANK ustawa podkreśla, że oprócz przejmowania dokumentacji administracji publicznej, instytucja ma prawo gromadzić zasób proweniencji prywatnej, który ma szczególne znaczenie dla historii Katalonii. Dalszym rozszerzeniem roli ANK jest obowiązek rozpowszechniania wiedzy o dziedzictwie dokumentacyjnym, w tym poprzez zawieranie umów i współpracę z innymi instytucjami[24]. Akt prawny doprecyzowuje także, jakie uprawnienia ma archiwum w sytuacji, w której przyjmuje depozyt. W art. 14 wyraźnie zaznaczono, że – o ile umowa nie stanowi inaczej – ma ono prawo udostępniać zdeponowaną dokumentację oraz prowadzić działania popularyzatorskie[25].

Obecny kształt sieci archiwów katalońskich oparto na przepisach ustawy z 2001 r. Składają się na nią Archiwum Korony Aragońskiej; archiwa władz katalońskich (ANK, archiwa powiatowe (*comarcales*), parlamentu, rzecznika praw obywatelskich); rad powiatów (*diputaciones provinciales*) i gmin, o liczbie mieszkańców większej niż 10 tys.; uniwersytetów; Archiwum Historyczne Protokołów w Barcelonie (Archivo Histórico de Protócolos de Barcelona); historyczne prowincji; kościelne oraz inne, zintegrowane z siecią na podstawie osobnych umów[26]. Należy zaznaczyć, że Archiwum Korony Aragońskiej, ze względu na posiadanie zasobu dotyczącego całej Hiszpanii, a nie tylko Katalonii, należy do sieci hiszpańskich archiwów centralnych, a jego włączenie w strukturę sieci archiwów katalońskich jest nominalne – władze katalońskie objęły zasób dodatkową opieką, jednak nie posiadają prawa własności do przechowywanej w nim dokumentacji oraz nie mogą ingerować w działalność samej instytucji. Rolę najważniejszej katalońskiej placówki archiwalnej z zasobem historycznym pełni w sieci ANK[27].

---

22 Ibidem, art 25. Według danych z 2024 r., w ANK było zatrudnionych 36 pracowników. Zob. Dades d'activitat de l'Arxiu Nacional de Catalunya, 2024, https://anc.gencat.cat/web/.content/anc/Infografies/2024_infografia.pdf [dostęp: 26.05.2025].

23 Ley 10/2001, de 13 de julio, de Archivos y Documentos, art. 22.

24 Ibidem, art. 27.

25 Ibidem, art. 14, ust. 1. W ust. 2 zaznacza się, że administracja publiczna może, ale nie musi, ustalić rekompensatę za przetwarzanie i przechowywanie prywatnych zbiorów, szczególnie w sytuacji, w której właściciel wypowie umowę depozytu.

26 Ibidem, art. 20, 26.

27 Więcej na temat sieci archiwów katalońskich zob. Z. Jaśkowska-Józefiak, *Proces kształtowania się sieci archiwalnych w regionach autonomicznych Hiszpanii* [w:] *Problemy sieci archiwalnych w wy-*

W pierwszym okresie działalności ANK umiejscowiono w historycznym budynku w Barcelonie, jednak placówka borykała się z brakiem miejsca lokalowego[28]. W 1995 r. otrzymała nową siedzibę, o powierzchni ponad 12 tys. m^2, w Sant Cugat de Vallès, mogącą pomieścić 60 000 mb akt[29] (archiwum w 2024 r. przechowywało 39 000 mb materiałów archiwalnych[30]).

Zasób archiwum podzielono na kilka części. Pierwszą stanowią materiały wytworzone przez kataloński rząd – Generalitat – oraz jego poprzednika – Mancomunitat. Najstarsze dokumenty z tej sekcji pochodzą z pierwszej poł. XX w., w tym przede wszystkim z okresu II Republiki, w dobie frankizmu przechowywane w tajnym archiwum państwowym w Salamance. Drugą, zachowaną fragmentarycznie partią dokumentacji, są archiwalia wytworzone przez rząd na emigracji w latach 1939–1977[31]. Składają się na nią głównie spisy ludności i dokumenty poświadczające pomoc materialną uchodźcom. Ostatnia, najliczniejsza grupa obejmuje powstającą na bieżąco dokumentację Generalitat, począwszy od 1977 r.[32]

Kolejną historyczną część zasobu tworzą materiały przekazane do ANK w formie darowizn i depozytów przez rody, osoby prywatne, stowarzyszenia, fundacje, instytucje oraz – przez wzgląd na swoją wyjątkową wartość dla historii Katalonii – zakupione ze środków publicznych. W części tej znajdziemy zbiory datowane od drugiej poł. X w.[33] Należy podkreślić, że duże zaangażowanie

branych krajach Europy, red. A. Danilczyk, J. Kordel, A. Kulecka, Warszawa 2023, s. 121–126. Na temat hiszpańskich sieci archiwalnych i ich organizacji zob. także: eadem, *System prawny archiwów hiszpańskich*, „Archeion" 2020, t. 121, s. 215–237, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.20.008.12965; eadem, *Archiwa uniwersytetów w Hiszpanii. Organizacja, zasób, działalność*, Poznań 2019, s. 88–100; eadem, *Hiszpańska sieć archiwalna: historia i organizacja*, „Archiwista Polski" 2016, nr 1(81), s. 7–15. Na temat działalności edukacyjnej archiwów hiszpańskich zob. także: eadem, *Działalność wydawnicza hiszpańskiej Poddyrekcji Archiwów Państwowych w latach 1993–2019* [w:] *Wydawnictwa archiwów a edukacja. Rzecz o działalności wydawniczej archiwów w kontekście działań edukacyjnych i popularyzatorskich*, red. H. Mazur i A. Rosa, Warszawa 2020, s. 139–155.

28 *L'Arxiu Nacional de Catalunya*, s. 11.

29 Archiwum zostało zlikwidowane w 1716 r. Zob. ibidem, s. 8.

30 Dades d'activitat de l'Arxiu Nacional de Catalunya, 2024…

31 Więcej na temat zasobu ANK dotyczącego okresu wojny domowej i początku działalności rządu na emigracji zob. J. Fernández Trabal, *Fondos del Arxiu Nacional de Catalunya sobre la Guerra Civil Española y el primer exilio, 1936–1945*, „Ebre" 2004, nr 2(38), s. 111–132, https://doi.org/10.1344/ebre38.2004.2.17869.

32 Arxiu Nacional de Catalunya, Fons de la Generalitat de Catalunya, https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Fons-i-colleccions/fons-de-la-generalitat-de-catalunya/ [dostęp: 26.05.2025].

33 Mowa o 34 mb dokumentacji pochodzącej z archiwum rodziny Fortuny, baronów d'Esponellà. W przekazanej ANK w 2018 r. dokumentacji znajdziemy m.in. 694 dokumenty pergaminowe.

ANK w promowanie historii Katalonii, sprawnie prowadzona polityka informacyjna, podkreślająca rolę ANK jako strażnika pamięci narodu, oraz zakrojone na szeroką skalę działania popularyzacyjne przyczyniły się do pozyskania ogromnej liczby materiałów proweniencji prywatnej. Z danych zebranych w 2023 r. możemy wyczytać, że w placówce zgromadzono 642 kolekcje od osób prywatnych, 176 od stowarzyszeń, 163 od instytucji oraz 119 archiwów rodzinnych[34]. Informacja o możliwości przekazania dokumentacji do ANK pojawia się też na stronie głównej placówki[35].

Zasób uzupełnia tzw. „archiwum dodatkowe" (Arxiu de complement), które gromadzi kopie cennych dla katalońskiego dziedzictwa historycznego dokumentów przechowywanych w innych placówkach archiwalnych lub będących w rękach prywatnych. Obecnie w jego skład wchodzi ponad 100 kolekcji, w tym m.in. archiwum Borgiów z Apostolskiego Archiwum Watykańskiego, dokumentacja wybitnych katalońskich rodów zebrana w Archiwum Historycznym Prowincji w Saragossie czy materiały ośrodków katalońskich w Ameryce[36].

Działalność popularyzacyjna

Do istotnych zadań ANK zalicza się promowanie dziedzictwa dokumentacyjnego Katalonii oraz działalność edukacyjną[37]. Niestety aktywność na tym polu nie jest w wystarczającym stopniu opisana w literaturze przedmiotu. Istniejące opracowania skupiają się bądź na ogólnej działalności ANK, gdzie aspekty te

Opis archiwum jest dostępny w bazie archiwów katalońskich, zob. Arxius en línia, Arxiu Nacional de Catalunya, Fons anc1-1243 / Arxiu de la família Fortuny, barons d'Esponellà, https://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/#/cercaavancada/detallfons/ANC1-1243 [dostęp: 26.05.2025].

34 Więcej informacji na temat proweniencji dokumentacji ANK jest dostępnych na stronie ANK w ikonografice Increment del nombre de fons conservats a l'Arxiu Nacional (1980–2023), Arxiu Nacional de Catalunya, L'arxiu en gràfiques, https://anc.gencat.cat/ca/coneix/que_fem/larxiu-en-grafiques/ [dostęp: 26.05.2025].

35 Arxiu Nacional de Catalunya, https://anc.gencat.cat/ca/inici/ [dostęp: 26.05.2025].

36 Arxiu Nacional de Catalunya, Arxiu de Complement, https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Fons-i-colleccions/arxiu-de-complement/ [dostęp: 26.05.2025].

37 Kwestia używania przez Katalonię pojęcia „naród" była rozpatrywana przez Trybunał Konstytucyjny w 2010 r. Rozstrzygnięcie okazało się korzystne dla Katalonii, zob. Sentencia 31/2010, de 28 de junio de 2010. Recurso de inconstitucionalidad 8045–2006 (BOE, nr 172 z 16.07.2010), https://www.boe.es/boe/dias/2010/07/16/pdfs/BOE-A-2010-11409.pdf [dostęp: 11.02.2025].

przedstawiono lakonicznie, przy okazji omawiania innych zadań wypełnianych przez instytucję[38], bądź na rozważaniach dotyczących roli, jaką pełni archiwum w nauczaniu historii oraz najbardziej efektywnych metodach prowadzenia zajęć edukacyjnych z wykorzystaniem źródeł archiwalnych[39]. Na szczególną uwagę zasługują publikacje będące pokłosiem odbywających się cyklicznie w latach 2002–2018 konferencji pn. „Dni Edukacji i Archiwów" („Jornades Educacció i Arxius"), łączących katalońskich archiwistów i pracowników naukowo-dydaktycznych[40].

---

38 Zob. np. *L'Arxiu Nacional de Catalunya*.

39 Na szczególną uwagę zasługuje dorobek Mari Pilar Reverté Vidal, jednej z inicjatorek utworzenia Sekcji Dydaktycznej w ANK. Zob. m.in. M.P. Reverté Vidal, *Patrimoni documental, patrimony de tots: una reflexió per la creació d'una xarxa de serveis didactics en arxius*, „Lligal. Revista Catalana d'Arxivística" 2004, nr 22, s. 123–159, https://raco.cat/index.php/lligall/article/view/339586/430540 [dostęp: 9.07.2025]; G. Tribó Traveria, eadem, *Enseñar a pensar históricamente: los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la Historia*, Barcelona 2005, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/209864/1/Enseñar%20a%20pensar%20históricamente.pdf [dostęp: 10.07.2025]; eadem, *La participació en xarxes: una estratègia comunicativa i d'efciència del Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya* [w:] *Democràcia, ciutadania i arxius. Segones Jornades Educació Arxius. Barcelona, 6 i 7 de setembre de 2005*, red. G. Tribó Traveria, Barcelona 2006, s. 189–199, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/204973/1/4ARXIUS02_Text.pdf [dostęp: 10.07.2025]; eadem, *Patrimonio documental como recurso didáctico*, „Revista de Edução Pública" 2007, t. 16, nr 31, s. 131–133, https://doi.org/10.29286/rep.v16i31.5191; eadem, *L'elaboracó de materials didàctics am fonts d'arxiu*, „Lligal. Revista Catalana d'Arxivística" 2012, nr 33–34, s. 204–219; eadem, C. Casas, *Models per dissenyar propostes didàctiques d'aula utilizant les tecnologies de l'aprenentatge i el conexement i les fonts* primaries [w:] *Fonts primaries en l'educació digital, Tercers Jornades Educació i Arxius, Barcelona, 22 i 23 d'octubre de 2010*, red. G. Tribó, Barcelona 2011, s. 61–79, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/175663/1/3es%20Jornades%20Educació%20Arxius.pdf [dostęp: 10.07.2025]; eadem, *Estratègies del SDANC per promoure la construcció de coneixement* [w:] *VI Jornades Educacció i Arxius. La construcció del coneximent*, red. J. Calvet, M.P. Reverté Pilar, Barcelona 2019, s. 32–36, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/146801/4/VI%20JornadesEducacióArxius%20.pdf [dostęp: 10.07.2025]. Zob. także opracowania innych autorów, m.in.: F. Forn Salvà, *El laboratori d'història. La pràctica en la comprensió del passat*, Barcelona 2010; L. Tienda Martínez, *Escola Lliure i Arxiu. Un debat pendent*, nieopublikowana praca magisterska, l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents, Barcelona 2017, https://ddd.uab.cat/pub/trerecpro/2018/hdl_2072_335953/Treball_de_recerca.pdf [dostęp: 10.07.2025].

40 *Didàctica amb fonts d'Arxius. Primeres Jornades Ensenyament-Arxius, Barcelona 5, 6 i 7 de setembre de 2002*, red. G. Tribó, Barcelona 2002, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/204974/1/4ARXIUS01_Text.pdf [dostęp: 24.07.2025]; *Democràcia, ciutadania i arxius…*; *Fonts primaries en l'educació digital…*; *El món Educatiu, usuari de l'arxiu per a la recerca. Quartes Jornades Educació i arxius, Sant Cugat del Vallès, 27 i 28 de juny de 2013*, red. M.P. Reverté Vidal, Barcelona 2014, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/54765/7/IV_jornades_ISBN%20DipositURI140616.pdf [dostęp: 10.07.2025]; *V Jornades Educacció i Arxius. Patrimoni documental i centres educatius*, red. J. Palos, M.P. Reverté Vidal, Barcelona 2015,

W niektórych zebranych w nich tekstach opisano wybrane inicjatywy dydaktyczne katalońskich instytucji archiwalnych, jednak te dotyczące przedsięwzięć podejmowanych przez ANK są stosunkowo rzadkie i mało szczegółowe[41].

Nie ulega natomiast wątpliwości, że ANK promuje swój zasób bardzo aktywnie, m.in. poprzez klasyczne sposoby wykorzystywane przez popularyzatorów: działania podejmowane w mediach społecznościowych, organizację wystaw, wycieczek po archiwum, konferencji czy wydawanie publikacji. ANK nie ogranicza się jednak do wspomnianych wyżej form, a wachlarz oferowanych odbiorcom propozycji o charakterze popularyzacyjnym jest niezwykle zróżnicowany.

Do mniej typowych odmian popularyzacji należy niewątpliwie prowadzenie podkastu „Poczuć archiwum" (Sentir l'Arxiu), dostępnego na kilku różnych platformach streamingowych, w tym Spotify czy Apple Podcast. Audycja internetowa składa się z 12 ok. 20-minutowych odcinków, publikowanych w dwóch turach (w latach 2022 i 2023), po 6 odcinków każda, w tygodniowych odstępach. Odcinki dotyczą wybranych aspektów z życiorysów bardziej i mniej znanych Katalończyków. Założeniem projektu jest pokazanie, jak poprzez pojedyncze dokumenty można odtwarzać konkretne wydarzenia. W trakcie nagrywania audycji wykorzystano przede wszystkim materiały opisujące życie codzienne, takie jak pamiętniki czy listy, oraz – w mniejszym stopniu – dokumenty proweniencji państwowej. Przedstawione wydarzenia dotyczą wieków XVI–XX i – z drobnymi wyjątkami – dzieją się w Katalonii.

Pierwszy odcinek, udostępniony w czerwcu 2022 r., poświęcono Agustínowi Duranowi i Sanperemu – historykowi i archiwiście, od 1936 r. szefowi Sekcji Archiwalnej Służby Dziedzictwa Historycznego, Artystycznego i Naukowego (Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de la Generalitat de Catalunya)[42]. Postaci tej, niezwykle cenionej, Katalończycy zawdzięczają zachowanie imponującej ilości 15 000 mb dokumentacji oraz 150 000 dokumentów pergaminowych. W podkaście przedstawiono wysiłek związany z ratowaniem katalońskiego dziedzictwa dokumentacyjnego podejmowany przez bohatera w okresie wojny domowej oraz w pierwszych latach dyktatury. Historia opowiadana przez kilku protagonistów, zróżnicowany,

https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/96942/7/VJornadesArxius.pdf [dostęp: 10.07.2025]; *VI Jornades*...

41 Nieco więcej informacji o działaniach ANK znajdziemy w t. 6, zob. F. Iser, *Estratègies per contribuir a la formació del coneixement des dels arxius* [w:] *VI Jornadas*..., s. 27–31.

42 Zob. Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Agustí Duran i Sanpere, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/agusti-duran-i-sanpere-missio-impossible/ [dostęp: 30.05.2025].

budujący klimat podkład dźwiękowy, wykorzystanie dopasowanej do epoki formy języka oraz przeplatanie całości wspomnieniami bohatera sprawiają, że fabuła jest wciągająca, a całość przypomina słuchowisko. Jako dodatkowy element, w audycję wpleciono pojedyncze informacje o aktualnej działalności i misji ANK, ale są one tylko drobnym uzupełnieniem. Wojnę domową przedstawiono nie tylko przez pryzmat osób zasłużonych, ale też poprzez wspomnienia zwykłych Katalończyków, świadków wielkich wydarzeń. Przykładem takiej historii jest odcinek 3, który skupia się na wspomnieniach Conxity Simarro – dziewczynki, która jako 10-latka opisuje trudne życie w pogrążonej w konflikcie Barcelonie[43]. Odcinki nie dotyczą wyłącznie wydarzeń wojennych. Znajdziemy w nich także wynalazcę, który na wystawie światowej zorganizowanej w Barcelonie w 1888 r. prezentował własny model samolotu[44], oskarżoną o zamordowanie swojego pana, żyjącą w drugiej poł. XVI w. kobietę[45] czy córkę znanego katalońskiego działacza pronarodowościowego Francesca Macià, wracającą do ojczyzny po latach emigracji[46].

Oprócz audycji internetowej na stronie archiwum dostępny jest opis każdego odcinka oraz linki do wykorzystanych, nierzadko zdigitalizowanych, źródeł i dostępnych opracowań. Każdemu opisowi towarzyszy ponadto interaktywna mapa przedstawiająca miejsca, w których dzieją się omawiane wydarzenia oraz ich historyczne zdjęcia.

Kolejna z propozycji popularyzatorskich – „Fanatycy twojej historii" (Fanàtics de la teva història) jest skierowana do pasjonatów, którzy są zainteresowani samodzielnym odkrywaniem historii ukrytej w dokumentach. W ramach inicjatywy powstaje wirtualna społeczność czytelników, skupiająca się na platformie Tellfy, która pod okiem doświadczonego moderatora przez 4 tygodnie analizuje wybrane materiały archiwalne i osadza je w konkretnym kontekście. Rolę moderatora pełni

---

43 Więcej na temat odcinka zob. Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Conxita Simarro, diari de guerra, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/conxita-simarro-diari-de-guerra/ [dostęp: 30.05.2025].

44 Więcej na temat odcinka zob. Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Cristòfol Juandó, el somni etern, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/cristofol-juando-el-somni-etern/ [dostęp: 30.05.2025].

45 Więcej na temat odcinka zob. Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Mònica, les sense nom, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/monica-les-sense-nom/ [dostęp: 30.05.2025].

46 Więcej na temat odcinka zob. Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Maria Macià, la força del retorn, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/maria-macia-la-forca-del-retorn/ [dostęp: 30.05.2025].

nie zawodowy archiwista, a kataloński historyk i znany z popularyzowania historii dziennikarz radiowy Xavier Carmaniu, profesor Wyższej Szkoły Archiwistyki i Zarządzania Dokumentacją (Escola Superior d'Archivística i Gestió de Documents). Podsumowujące zebranie „fanatyków" odbywa się twarzą w twarz, co ma sprzyjać integracji uczestników. Dotychczas przeprowadzono jedną edycję wydarzenia (13 maja do 10 czerwca 2025 r.), której tematem przewodnim były „Ostatnie dni prezydenta Companysa", straconego w Barcelonie 15 października 1940 r. Wśród analizowanych dokumentów znalazł się list pożegnalny Lluísa Companysa do jego żony oraz dziennik spisany przez frankistowskiego policjanta Pedra Urracę, świadka aresztowania prezydenta we Francji. Finalne spotkanie miało miejsce w gmachu ANK w ramach obchodów Międzynarodowego Tygodnia Archiwów, gdzie uczestnicy mogli zapoznać się z oryginałami znanych im materiałów archiwalnych[47].

W działaniach popularyzacyjnych ANK nie zabrakło elementu zabawy. Placówka, wpisując się w idee gamifikacji procesu dydaktycznego, stworzyła przy współudziale katalońskiego rządu swoją grę karcianą – „Sekretne Archiwum" (L'Arxiu Secret) – mającą przybliżyć pracę instytucji. Rozgrywka rozpoczyna się w momencie, w którym w wyniku tajemniczej katastrofy budowlanej w budynku ANK dochodzi do odkrycia sekretnego magazynu wypełnionego dokumentami. Ich ujawnienie może zmienić znaną dotychczas historię Katalonii. Zadaniem graczy jest wcielenie się w role żądnych prawdy archiwistów, którzy chcą zabezpieczyć i ujawnić odnalezione archiwalia. Jak możemy przeczytać w opisie gry, „Każdy archiwista, uzbrojony w unikalne umiejętności, musi stawić czoła zarówno zagrożeniom, które czyhają na cenne dokumenty, jak i własnym współpracownikom"[48]. Na całość składają się 72 karty, w tym 6 kart postaci, 20 kart dokumentów (podzielonych na 4 kategorie: dokumenty pergaminowe, urzędowe, rękopisy i negatywy fotograficzne), 16 kart zagrożeń (8 różnych niebezpieczeństw), 20 kart działań konserwatorskich (4 możliwe działania) i 10 kart akcji (5 działań), mających wprowadzić do rozgrywki więcej dynamiki. Celem rywalizacji jest zebranie kompletnej kolekcji, zawierającej wszystkie rodzaje dokumentów w dobrym stanie fizycznym[49].

Na koniec warto wspomnieć, że placówka archiwalna chętnie włącza się także we współpracę przy organizacji różnego rodzaju projektów. Jednym z nich jest ini-

[47] Arxiu Nacional de Catalunya, Fanàtics de la teva història, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/fanatics-de-la-teva-historia/ [dostęp: 30.05.2025].

[48] Arxiu Nacional de Catalunya, L'Arxiu Secret, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/larxiu-secret/ [dostęp: 30.05.2025].

[49] Ibidem.

cjatywa z 2014 r. podjęta wraz z katalońskim rządem pn. „Pamięć historyczna”[50]. Jej cel to gromadzenie, opracowanie i rozpowszechnianie dokumentów na temat krzywd wyrządzonych Katalończykom w okresie wojny domowej i frankizmu. Należy podkreślić, że powszechne rozumienie terminu pamięć historyczna jest w Hiszpanii specyficzne – odnosi się jedynie do lat 1936–1975. Wynika to z wprowadzenia głośno komentowanej w sferze publicznej ustawy z 2007 r. o prawach ofiar wojny domowej i dyktatury, zwanej nieformalnie prawem pamięci historycznej[51].

Działalność edukacyjna

Na osobne omówienie zasługuje działalność edukacyjna archiwum. W ramach ANK już w 2002 r., jako efekt inicjatywy oddolnej, na podstawie porozumienia między ministerstwami odpowiedzialnymi za kulturę i edukację, powołano Sekcję Dydaktyczną (Servei Didàctic de l’Arxiu Nacional de Catalunya – SDANC)[52]. Miała ona za zadanie wspierać kształcenie historyczne młodzieży, pełniąc rolę pośrednika między archiwami i uczniami. Do jej kompetencji należało także tworzenie narzędzi dostosowanych do potrzeb mniej doświadczonych użytkowników[53]. Sekcję podporządkowano bezpośrednio dyrekcji ANK. W 2009 r. SDANC weszła we współpracę z CESIRE[54] – Centrum Specjalistycznych Zasobów Pedagogicznych Wspierających Innowacje i Badania Edukacyjne (Centre de Recursos Pedagògics Específics de Suport a la Innovació i a la Recerca Educativa), stawiającym na nowoczesne metody kształcenia – oparte na doświadczeniu i skierowane na tematy, które mają znaczenie dla dzisiejszego świata[55]. Właśnie we współpracy z CESIRE

[50] Więcej na temat projektu zob. Arxiu Nacional de Catalunya, Memòria històrica, https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Projectes/Memoria-historica/ [dostęp: 28.05.2025].

[51] Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura (BOE, nr 310 z 12.12.2007), https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-22296#:~:text=La%20presente%20Ley%20tiene%20por%20objeto%20reconocer,la%20Guerra%20Civil%20y%20la%20Dictadura%2C%20promover [dostęp: 28.05.2025].

[52] M.P. Reverté Vidal, *Estratègies del SDANC…*, s. 32.

[53] W ramach działalności sekcji powstała m.in. publikacja przybliżająca zagadnienie uczenia z wykorzystaniem źródeł archiwalnych. Zob. M.P. Reverté Vidal, *Aprenem a investigar*, Barcelona 2003.

[54] M.P. Reverté Vidal, *Estratègies des SDANC…*, s. 32.

[55] Więcej na temat celów i misji CESIRE zob. CESIRE, Missió i finalitats, https://serveiseducatius.xtec.cat/cesire/missio_finalitats/ [dostęp: 26.05.2025]. Zob. także: M.P. Reverté Vidal, *Estratègies des SDANC…*

powstała jedna z ciekawszych, wartych szczegółowego omówienia, inicjatyw edukacyjnych ANK – „Laboratorium historii online" (Un laboratori d'història en linia). Całość stworzonych w ramach projektu materiałów jest dostępna na stronie internetowej ANK w formie osobnej podstrony skierowanej przede wszystkim do nauczycieli i ich podopiecznych[56].

Cel inicjatywy to udostępnianie zasobu ANK w taki sposób, by na podstawie materiałów archiwalnych umożliwić zgłębianie wiedzy historycznej, jednocześnie ukazując minione wydarzenia w sposób interdyscyplinarny i – w miarę możliwości – nawiązywać do współczesnych wydarzeń lub rocznic. Przygotowane propozycje zadań pozwalają na praktyczne wykorzystanie metody naukowej, bazując na wnikliwej obserwacji, analizie źródeł, ucząc stawiania hipotez i wyciągania wniosków[57]. Materiały podzielono na kilka grup: 1) propozycje badawcze; 2) zadania dydaktyczne; 3) zadania związane z upamiętnieniem istotnych wydarzeń (*Recordem* – Pamiętaj); 4) walizki dydaktyczne oraz 5) informacje i wskazówki.

Propozycje badawcze, ze względu na zaawansowany stopień trudności i potrzebę przeprowadzenia kwerendy w ANK, są skierowane do starszych uczniów. Mają na celu nie tylko poszerzenie ich wiedzy i warsztatu badawczego, ale także pokazanie wartości i różnorodności materiałów przechowywanych w archiwum i naukę korzystania z jego zasobu. Do dyspozycji są aż 43 projekty, dotyczące kilku zagadnień tematycznych: ważnych dla Katalonii postaci (5 propozycji)[58], ruchów społecznych (5)[59], represji (6)[60], partii politycznych (3)[61], instytucji

---

56 Arxiu Nacional de Catalunya, Aprendre, https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/ [dostęp: 5.03.2025].

57 Ibidem.

58 „Postać prezydenta Francesca Maciá", „Frida Knight, między aktywizmem społecznym, komunizmem i walką z faszyzmem", „Postać prezydenta Lluísa Companysa", „Anna Maria Maluquer i Wahl i jej kariera kosmiczna w czasie zimnej wojny", „Krytyk literacki katalońskiej awangardy Juan Ramón Masolvier".

59 „Walka społeczności LGBT w Katalonii", „Historia ruchu feministycznego w Katalonii", „Studenci kontra frankizm, la Capuchinada", „Narodziny i historia katalońskiego ruchu spółdzielczego", „Pieśni chóralne (*corales*) Josepa Anselma Clavè'a".

60 „Represje dyktatury frankistowskiej w mojej gminie", „Wygnanie we francuskich obozach dla uchodźców podczas hiszpańskiej wojny domowej oraz w pierwszych latach dyktatury", „Represje frankistowskie i czystka urzędników", „Więzienie dla mężczyzn Modelo w Barcelonie w pierwszych latach frankizmu (1939–1945)", „Więzienie dla kobiet w Barcelonie", „Pedro Urraca, policjant, który zatrzymał prezydenta Lluísa Companysa".

61 „Zjednoczona Socjalistyczna Partia Katalonii (Partido Socialista Unificado Cataluña – PSUC) podczas dyktatury frankistowskiej", „Historia Partia Robotnicza Zjednoczenia Marksistowskiego (Partido Obrero de Unificación Marxista) w okresie hiszpańskiej wojny domowej", „Członkowie PSUC w latach 30.".

państwowych i prawodawstwa (4)[62], rolnictwa i środowiska (5)[63], przemysłu i infrastruktury (7)[64], kultury (4)[65] oraz edukacji i sportu (4)[66]. Zapoznając się z tytułami projektów, zauważalne jest, że ich tematyka mocno nawiązuje nie tylko do historii Katalonii, ale także do współczesnych zainteresowań i problemów społecznych. Archiwiści nie boją się poruszać zagadnień trudnych, takich jak zmieniające się w XX w. podejście do aborcji, rozwój katalońskich ruchów LGBT czy zmiany klimatu. Po wybraniu interesującego nas tematu następuje przekierowanie do scenariusza zawierającego takie dane jak: cel podstawowy kwerendy, cele szczegółowe, wskazanie źródeł, z których należy skorzystać, oraz efektu, jaki ma przynieść wykonana praca. Z punktu widzenia archiwistyki na wyróżnienie zasługuje projekt dotyczący ratowania dziedzictwa dokumentacyjnego Katalonii w okresie wojny domowej. W przypadku wspomnianego projektu scenariusz wygląda następująco:

Cel podstawowy – refleksja nad znaczeniem zachowania dziedzictwa dokumentacyjnego.

Cele szczegółowe – zapoznanie się z polityką dotyczącą dziedzictwa dokumentacyjnego prowadzoną przed wojną domową przez kataloński rząd; zapoznanie się z działalnością Augustía Durana i Sanperego, szefa katalońskiej Sekcji

---

62 „Praca Wspólnoty Katalonii (Mandomunitat de Cataluyna): cele i znaczenie historyczne", „Proces powstawania, dyskusja i uchwalenie Estatuto de Núria (1931–1932) [Statutów Autonomii Katalońskiej – przyp. aut.]", „Aborcja w Katalonii w XX wieku", „Ochrona własności intelektualnej".

63 „Zmiany klimatu w Katalonii na podstawie danych meteorologicznych", „Rolnictwo doświadczalne w Katalonii w okresie Drugiej Republiki", „Polityka środowiskowa dotycząca zasobów leśnych w Katalonii w XX wieku", „Katalońskie Służby Meteorologiczne", „Prohibicja w Stanach Zjednoczonych (1919–1933) i katalońska produkcja wina".

64 „Wpływ sektora chemicznego na przemysł podczas [katalońskiej – przyp. aut.] rewolucji przemysłowej", „Historia kolei podczas rewolucji przemysłowej", „Firma Josepa Castañera produkująca indian [nazwa zwyczajowa wzorzystych bawełnianych tkaniny produkowanych pierwotnie w Azji – przyp. aut.]", „Barcelońskie Stowarzyszenia Ekonomiczne Przyjaciół Kraju (Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País) i modernizacja Barcelony", „Katalońskie spółdzielnie przemysłowe w wieku XIX", „Konsumpcja tytoniu w XX i na początki XXI wieku", „Miasto odpoczynku i wakacji według »Planu Macía« (1932–1934)".

65 „Wojna domowa i dziedzictwo artystyczne Katalonii", „Ochrona katalońskiego dziedzictwa dokumentacyjnego w okresie hiszpańskiej wojny domowej", „Świat barcelońskiego teatru u schyłku XIX wieku", „Radio jako środek komunikacji podczas hiszpańskiej wojny domowej i dyktatury frankistowskiej".

66 „Szkoła Wiejska (*Granja Escuela*) jako przykład pedagogiczny edukacji rolniczej w okresie II Republiki", „Instytut-Szkoła (*Instutito-Escuela*) (1932–1939), nowy model pedagogiczny", „Harcerstwo w Katalonii w okresie frankizmu", „Historia katalońskiej piłki nożnej".

Archiwów w okresie II Republiki Hiszpańskiej; analiza strategii dotyczących ochrony dziedzictwa dokumentacyjnego podczas wojny domowej; zapoznanie się z aktualną polityką dotyczącą ochrony dziedzictwa dokumentacyjnego.

Źródła informacji – dokumentacja aktowa (zespół Generalitat de Catalunya z okresu II Republiki, sygn. ANC 1-1); dokumentacja nieaktowa (Kolekcja fotograficzna Augustía Durana i Sanperego, sygn. ANC 1-132); strona ANK.

Osiągnięte efekty – zadanie pozwala pogłębić wiedzę na temat polityki ochrony i zachowania dziedzictwa dokumentacyjnego oraz konsekwencje jej prowadzenia[67].

Część tę uzupełnia baza informacyjna, zawierająca wskazówki na temat tego, jak prowadzić badania naukowe, analizować i opisywać źródła, tworzyć przypisy czy wyszukiwać i cytować dokumenty.

Kolejną grupę materiałów stanowią zadania dydaktyczne, które są krótkimi, gotowymi do wykorzystania w trakcie lekcji, projektami bazującymi na źródłach archiwalnych. Część ta zawiera aż 50 propozycji[68] przeznaczonych dla różnych grup wiekowych: od 5 do 18 lat, z przewagą zadań skierowanych dla uczniów starszych (zob. wykres 1), wszystkie możliwe do przeprowadzenia w siedzibach placówek edukacyjnych. W niektórych przypadkach ten sam temat można zrealizować na kilku poziomach trudności, dopasowanych do uczniów w różnym wieku.

Gotowe do pobrania pliki zawierają najczęściej kilkustronnicowe karty zadań (przygotowane do wypełnienia także online), składające się z pytań otwartych. Ich celem jest sprawdzenie poziomu zrozumienia źródeł oraz umiejętnego wyciągania wniosków. Na stronie dostępne są ponadto wytyczne i podpowiedzi dla nauczycieli, skany materiałów archiwalnych, oraz – gdy jest to konieczne – ich transkrypcje lub tłumaczenia. Analiza tematów pozwala zauważyć, że niemal wszystkie lekcje w większym lub mniejszym stopniu dotyczą szeroko rozumianej historii Katalonii, w tym szczególnie XIX i XX w. Na podkreślenie zasługuje fakt, że aż 22, czyli niemal połowa wszystkich lekcji została przypisana do lat II Republiki i wojny domowej, co pokazuje, jak istotny w budowaniu pamięci zbiorowej Katalonii jest właśnie ten okres dziejów. Część materiałów połączono dodatkowo w większe grupy tematyczne, pozwalające spojrzeć na temat wieloaspektowo.

---

[67] Arxiu Nacional de Catalunya, Proposta de treball de receta, El salvament del patrimoni documental català durant la Guerra Civil espanyola, https://static.arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/active/GANC/TEXTUAL/1/10/0/78/7307072_1019534,0002.pdf [dostęp: 5.03.2025].

[68] Arxiu Nacional de Catalunya, Dossiers didàctics, https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/dossiers--didactics/ [dostęp: 5.03.2025].

Przykładowo zagadnienie dotyczące industrializacji i narodzin katalońskiego ruchu robotniczego składa się z aż 7 części[69], poruszających m.in. takie kwestie jak rozbudowa miasta, warunki życia mieszkańców, rozwój stowarzyszeń pracowniczych i – w końcu – podejmowane formy oporu.

Wykres 1. Liczba dostępnych na stronie ANK zadań dydaktycznych z podziałem na poszczególne grupy wiekowe

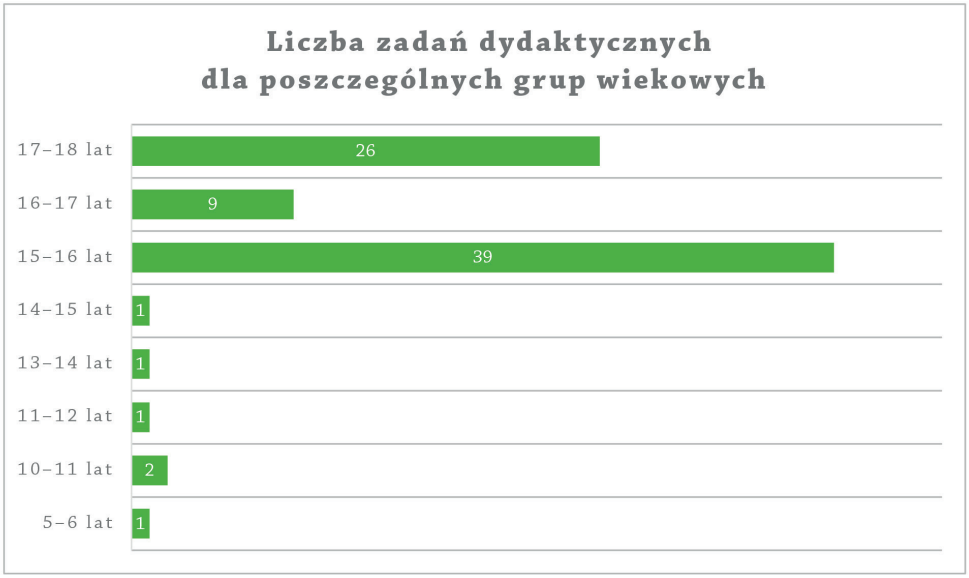

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ze strony Arxiu Nacional de Catalunya, Dossiers didàctics, https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/dossiers-didactics/ [dostęp: 5.03.2025].

Tak jak w przypadku propozycji badawczych, również w zadaniach dydaktycznych zalecane jest korzystanie z alternatywnych, innych niż zasób archiwum, źródeł wiedzy, takich jak opracowania czy chociażby wikipedia. Uczy to kompleksowego podejścia do zdobywania informacji i aktywizuje uczniów do prowadzenia samodzielnych poszukiwań.

[69] Na cykl składają się następujące tematy: (1) „Industrializacja Barcelony w XIX w.", (2) „Zburzymy mury!" [rozbudowa miasta – przyp. aut.], (3) „Cholera w 1954 r.", (4) „Warunki życia warstwy pracującej w XIX-wiecznej Barcelonie", (5) „Zrzeszenia pracownicze – syndykaty i stowarzyszenia chóralne", (6) „Formy oporu robotniczego: od luddyzmu do masowych stowarzyszeń i strajków (1854–56)", (7) „Strajk generalny w lipcu 1855 r.".

Podobny charakter ma kolejna grupa materiałów, służąca przypomnieniu istotnych wydarzeń, przede wszystkim dla historii narodu katalońskiego. W każdym miesiącu wyróżniono kilka kluczowych dat. Są to zarówno rocznice, jak i dni upamiętniające dane społeczności czy instytucje (w tym międzynarodowy dzień archiwów[70]). Każdej z nich przypisano konkretne zagadnienia badawcze, skierowane raczej do starszych uczniów, mające nieco mniej formalny charakter niż opisane wcześniej karty pracy, pozostawiające duże pole do dyskusji i własnych przemyśleń. Wykonanie zadania nie zawsze musi się łączyć z utrwaleniem wyników kwerendy na piśmie. Na uwagę zasługuje często powtarzający się schemat polegający na zachęcaniu do własnych poszukiwań i zwiększaniu stopnia trudności. Pierwszym, mającym zainteresować tematem elementem jest pojedyncze zdjęcie lub dokument wraz z jego charakterystyką i okolicznościami powstania. Uzupełnia go opis upamiętnianego wydarzenia i jego osadzenie w szerszym kontekście, w tym w polityce krajowej i/lub międzynarodowej. Po części wstępnej następuje właściwe przedstawienie problemu badawczego, w tym wskazanie źródeł, z których należy skorzystać i pytań badawczych, które należy mieć na uwadze podczas ich analizy. Wiele kart pracy zawiera zarówno bezpośrednie odnośniki przekierowujące do konkretnego dokumentu, jak i wskazówki, w jaki sposób wyszukać kolejne, niezbędne do uzyskania satysfakcjonujących wyników, dokumenty w bazie danych (np. poprzez wskazanie haseł, pod kątem których należy prowadzić wyszukiwanie). Pełne wykonanie zadania wymaga także najczęściej skorzystania ze źródeł innych niż archiwalne (prasy, aktów prawnych) oraz opracowań. Ostatnim, dodatkowym etapem jest zachęta do samodzielnych poszukiwań skierowana do osób chcących pogłębić swoją wiedzę, wraz z ogólnym wskazaniem źródeł archiwalnych, z których warto byłoby skorzystać.

Niezwykle oryginalną propozycją materiałów edukacyjnych są walizki dydaktyczne. Idea projektu polega na udostępnianiu przez archiwum materiałów źródłowych, zamkniętych w tytułowych walizkach, umożliwiając obcowanie uczniów z oryginalnymi źródłami historycznymi różnej proweniencji. Warsztaty można przeprowadzić na miejscu, w siedzibie archiwum, lub wypożyczyć walizkę na okres maksymalnie 1 miesiąca do zainteresowanych placówek oświa-

[70] Zadania przypisane do Międzynarodowego Dnia Archiwów zob.: 9 de Juny. Dia Mundial des Arxius – protegir el patrimoni documental catalá, https://static.arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/active/GANC/TEXTUAL/1/10/0/92/7307005_1019548,0004.pdf [dostęp: 21.05.2025]. Warto zauważyć, że zadania dotyczą archiwów, ale w kontekście Katalonii, konkretnie zabezpieczenia jej dziedzictwa dokumentacyjnego w okresie II Republiki i wojny domowej.

towych. ANK przygotowała dotychczas dwie propozycje warsztatów. Pierwszy z nich, „Walizka babci Marii", jest skierowany do młodzieży w wieku 11–18 lat[71]. W ramach zajęć uczniowie wcielają się w rolę archiwisty i historyka, próbując na podstawie otrzymanych, bardzo różnorodnych, źródeł wywnioskować, kim była tytułowa babcia Maria: czy miała rodzinę, jakie były jej doświadczenia z okresu wojny domowej, jak potoczyły się jej losy zawodowe, jakie były jej zainteresowania i przekonania. Zadanie nie jest łatwe ze względu na różnorodność materiałów i ich niekompletność. Do rąk uczniów trafiają dokumenty urzędowe, rodzinne fotografie, listy, książki religijne i szkolne podręczniki, a także dawne monety i przedmioty osobiste. Warsztat uczy krytycznego myślenia i prowadzenia badań historycznych – ma pokazać, że niektóre fakty nie są pewne (np. obecność w walizce podręczników frankistowskich oraz katalońskiej flagi – Senyery – może wzbudzać wątpliwości co do poglądów politycznych bohaterki).

Założenia drugiego z warsztatów – „Skarb braci Casals" – są podobne[72]. Również w tym przypadku obcujemy z bardzo różnorodnymi źródłami, które trzeba uszeregować i poddać krytyce. Pierwszym zadaniem uczniów jest identyfikacja materiałów znalezionych w walizce. Ponieważ zajęcia są skierowane do młodszych odbiorców (6–12 lat), na etapie tym niezbędna jest pomoc nauczyciela, który wspomaga uczniów grafikami przedstawiającymi np. mapę, aparat czy paletę farb i pędzel. Kolejny punkt to nauka gromadzenia podstawowych informacji o źródle. Do zadań uczestników należy wypełnienie (na podstawie ulubionej książki lub komiksu) tabelki zawierającej takie dane jak tytuł, data powstania, typ źródła czy jego charakterystyka. Na kolejnym etapie uczniowie wcielają się w detektywa, próbującego rozszyfrować kod otwierający kłódkę do tajemniczej skrzynki. W tym celu muszą odpowiedzieć na trzy pytania związane z zawartością walizki, np. ile drewnianych bączków w niej schowano. Po jej otwarciu uczestnicy

---

71 Szczegółowy opis warsztatów zob. La Caixa de l'Àvia Maria, Guia didàctica, https://static.arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/active/GANC/TEXTUAL/1/10/0/95/7306999_1019551,0002.pdf [dostęp: 21.05.2025]. Na temat warsztatów zob. także: F. Isern Rovira, T. Llacay Pintat, A. Barrera Puigví, *Fotografies familiars i caixes del temps: materials d'arxiu com a recurs didàctic a l'aula* [w:] *VI Jornadas*..., s. 91.

72 Opis warsztatów jest dostępny na stronie ANK. Zob. Arxiu Nacional de Catalunya, Aprende, Maletes didàctiques, El tresor dels germans Casals, https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/maletes-didactiques/el-tresor-dels-germans-casals/ [dostęp: 26.05.2025]. Szczegółowe wytyczne dla osoby prowadzącej warsztat można pobrać w formacie pdf. Zob. El tresors dels germans Casals, Guia didàctica, https://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/#/cercaavancada/detallunitat/ANC1-10-T-650 [dostęp: 26.05.2025].

przechodzą do kolejnego zadania, polegającego na zgadnięciu 19 liter hasła ujawniającego, kto był właścicielem zgromadzonych „skarbów". Również w tym przypadku ich odnalezienie wymaga odpowiedzi na zagadki (np. „Ostatnia litera regionu, który znajduje się na mapie."). Końcowym etapem warsztatów jest rozmowa na temat samych źródeł i historii, które opowiadają. Z jakiej epoki historycznej pochodzą? Jak w omawianym okresie (II Republiki) wyglądało życie codzienne? Jak się bawiono, ubierano i podróżowano? To tylko kilka pytań pomocniczych, które wymienia arkusz pracy. Tak jak w przypadku „Walizki babci Marii", w zgromadzonych materiałach nie zawsze da się znaleźć jednoznaczne odpowiedzi. Co ważne z punktu widzenia archiwistyki, oba warsztaty podkreślają istotną rolę archiwów w przechowaniu materiałów źródłowych. Uczą także tego, że pierwotny układ dokumentacji również stanowi informację pomocną w badaniu historii.

Ostatni rodzaj przygotowanych materiałów dydaktycznych to broszury informacyjne dotyczące podstawowych zagadnień związanych z archiwistyką (rolą archiwum, rodzajami źródeł), prowadzeniem kwerend (gdzie i jak szukać), badaniami konkretnych typów źródeł czy tematów (np. konfliktów), redagowania tekstów naukowych oraz tworzenia fiszek mających ułatwić katalogowanie wiedzy[73]. Materiały te mogą być przydatne przede wszystkim przy prowadzeniu samodzielnych badań, np. na tematy sugerowane w propozycjach badawczych. Stanowią też podstawowe kompendium wiedzy początkującego badacza-historyka.

Mocną stroną omówionych materiałów dydaktycznych jest interdyscyplinarne podejście do zdobywania wiedzy. Odsyłanie do innych źródeł, baz naukowych i opracowań pokazuje, że archiwum nie istnieje w próżni, a najbardziej zbliżony do rzeczywistości obraz jesteśmy w stanie uzyskać dopiero po przeprowadzeniu szerokiej kwerendy. Zainteresowanie uczniów może wzbudzać także nawiązywanie do bieżących, nierzadko trudnych tematów, które są im bliskie, takich jak np. globalne ocieplenie, oraz możliwość obcowania z oryginałami (walizki dydaktyczne). W końcu istotny z punktu widzenia pedagogów i uczniów jest także łatwy dostęp i szczegółowe instrukcje pokazujące krok po kroku, jak należy prowadzić badania czy rozwiązać dany problem naukowy. Wymienione wyżej przesłanki poświadczają, że archiwum zależy nie tylko na promowaniu swojej instytucji i kształceniu przyszłych użytkowników, ale także na uświadomieniu młodym

[73] Lista dostępnych broszurek informacyjnych znajduje się na stronie: Arxiu Nacional de Catalunya, Aprende, Eines i orientacions, https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/eines-i-orientacions/ [dostęp: 26.06.2025].

ludziom, jak istotne jest dbanie o własne dziedzictwo i w jak wielu miejscach możemy natrafić na jego ślady.

Podsumowanie

Rola, jaką przypisuje się archiwom w dbaniu o zachowanie przeszłości i promowanie historii regionu, jest w Katalonii istotna. Starania o zabezpieczenie dokumentacji podejmowano już w okresie II Republiki, a ich uwieńczeniem było powołanie Generalnego Archiwum Katalonii, poprzednika dzisiejszego ANK. Po upadku reżimu frankistowskiego i uchwaleniu Konstytucji Katalonia bardzo szybko zdecydowała się pochylić nad zagadnieniem zabezpieczenia swojego dziedzictwa. Już w 1979 r. w statutach autonomicznych regionu zaznaczano, że władze regionalne wykazują chęć przejęcia opieki nad archiwami. Kolejnym krokiem było reaktywowanie ANK, które nastąpiło w 1980 r., a następnie uchwalenie ustaw archiwalnych – w 1985 i 2001 r. Co warte podkreślenia, znaczenie placówki doceniają także osoby i instytucje prywatne, co potwierdzają licznie przekazywane zbiory i depozyty. Świadczy to niewątpliwie o jej wysokiej rozpoznawalności oraz wiarygodności.

Wśród najważniejszych zadań, jakie powierzono ANK, znajduje się także promowanie katalońskiego dziedzictwa dokumentacyjnego. Zadanie to instytucja wykonuje na wiele sposobów: poprzez popularyzację informacji na stronie internetowej i w mediach społecznościowych, organizowanie wystaw, prowadzenie audycji internetowych, tworzenie wirtualnych grup pasjonatów historii czy gier karcianych. Archiwum chętnie wchodzi ponadto w zakrojoną na dużą skalę współpracę z innymi jednostkami zajmującymi się promowaniem i popularyzowaniem historii i dziedzictwa. Jednym z ciekawszych projektów, w którym bierze udział, jest „Laboratorium historii online" – inicjatywa mająca na celu edukację historyczną dzieci i młodzieży szkolnej. Zaangażowanie, jakim wykazują się w tym względzie osoby zajmujące się przedsięwzięciem widać nie tylko w liczbie przygotowanych zadań, ale także w ich zróżnicowaniu.

Przedstawione powyżej inicjatywy wyraźnie pokazują, że ANK stara się jak najlepiej wywiązywać z nałożonego na nie ustawą archiwalną z 2001 r. obowiązku rozpowszechniania wiedzy o dziedzictwie dokumentacyjnym, oferując bardzo szeroki wachlarz dostępnych aktywności popularyzacyjnych i edukacyjnych. Różnorodność podejmowanych działań niewątpliwie daje placówce większą szansę

dotarcia do zdywersyfikowanego i liczniejszego otoczenia. Należy podkreślić, że część inicjatyw doszła do skutku nie tylko dzięki zaangażowaniu samych archiwistów, ale także dzięki wspomnianej już współpracy z partnerami z sektora kultury i edukacji. Rozwiązanie to umożliwia wykorzystanie potencjału wszystkich uczestników projektu, a czasem także lepsze rozpoznanie docelowej grupy odbiorców. Przypadek ANK pokazuje, że aktywność popularyzacyjna i edukacyjna archiwów może mieć bardzo wiele odsłon. Rozważenia wymagałoby to, czy podobne inicjatywy byłyby warte i możliwe do wprowadzenia w polskim środowisku archiwalnym.

Źródła

Decret 2/1995, de 10 de gener, de reestructuració de l'Arxiu Nacional de Catalunya (DOGC, nr 2004 z 27.01.1995), https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=105942 [dostęp: 28.05.2025].

Decret 314/1980, de 28 de novembre, de creació de l'Arxiu Nacional de Catalunya, dependent del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya (DOGC, nr 107 z 16.01.1981), https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=1395 [dostęp: 28.05.2025].

Lei del 3 de juliol de 1934, de conservació del patrimony històric, artístic i científic de Catalunya (DOGC, nr 81 z 22.03.1934), s. 1706–1707, https://dogc.gencat.cat/web/.content/continguts/serveis/republica/1934/19340081.pdf [dostęp: 26.05.2025].

Ley Orgánica 4/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía de Cataluña (BOE, nr 306 z 22.12.1979), https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1979-30178 [dostęp: 27.05.2025].

Ley relativa al Estatuto de Cataluña de 15 de septiembre (Gaceta de Madrid, nr 256 z 21.09.1932), s. 2089–2094, https://www.boe.es/gazeta/dias/1932/09/21/pdfs/GMD-1932-265.pdf [dostęp: 28.05.2025].

Ley 6/1985, de 26 de Abril, de Archivos (BOE, nr 183 z 1.08.1985), https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1985-16229 [dostęp: 11.02.2025].

Ley 9/1993, de 30 de septiembre, del Patrimonio Cultural Catalán (BOE, nr 264 z 4.11.1993), https://www.boe.es/eli/es-ct/l/1993/09/30/9/con [dostęp: 28.05.2025].

Ley 10/2001, de 13 de julio, de Archivos y Documentos (BOE, nr 206 z 28.08.2001), preámbulo, https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2001-16691 [dostęp: 29.05.2025]

Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura (BOE,

nr 310 z 12.12.2007), https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE=-A2007-22296-#:~:text-La%20presente%20Ley%20tiene%20por%20objeto%20reconocer,la%20Guerra%20Civil%20y%20la%20Dictadura%2C%20promover [dostęp: 28.05.2025].

Sentencia 31/2010, de 28 de junio de 2010. Recurso de inconstitucionalidad 8045–2006 (BOE, nr 172 z 16.07.2010), https://www.boe.es/boe/dias/2010/07/16/pdfs/BOE-A-2010-11409.pdf [dostęp: 11.02.2025].

Bibliografia

Alberch i Fugueras R., *Evaluación de la normativa: Archivos de Cataluña* [w:] *Actas del VI Congreso Nacional de ANABAD. Archivos, Bibliotecas, Centros de Documentación y Museos en el Estados de las Autonomías*, Murcia 1997, s. 25–28.

Democràcia, ciutadania i arxius. Segones Jornades Educació Arxius, Barcelona, 6 i 7 de setembre de 2005, red. G. Tribó Traveria, Barcelona 2006, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/204973/1/4ARXIUS02_Text.pdf [dostęp: 10.07.2025].

Didàctica amb fonts d'Arxius. Primeres Jornades Ensenyament-Arxius, Barcelona 5,6 i 7 de setembre de 2002, red. G. Tribó, Barcelona 2002, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/204974/1/4ARXIUS01_Text.pdf [dostęp: 24.07.2025].

El món Educatiu, usuari de l'arxiu per a la recerca. Quartes Jornades Educació i arxius, Sant Cugat del Vallès, 27 i 28 de juny de 2013, red. M.P. Reverté Vidal, Barcelona 2014, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/54765/7/IV_jornades_ISBN%20DipositURI140616.pdf [dostęp: 10.07.2025].

Fernández Trabal J., *Fondos del Arxiu Nacional de Catalunya sobre la Guerra Civil Española y el primer exilio, 1936–1945*, „Ebre" 2004, nr 2(38), s. 111–132, https://doi.org/10.1344/ebre38.2004.2.17869.

Fonts primaries en l'educació digital, Tercers Jornades Educació i Arxius, Barcelona, 22 i 23 d'octubre de 2010, red. G. Tribó, Barcelona 2011, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/175663/1/3es%20Jornades%20Educació%20Arxius.pdf [dostęp: 10.07.2025].

Forn Salvà F., *El laboratori d'història. La pràctica en la comprensió del passat*, Barcelona 2010.

García Fernández J., *La regulación y la gestión del Patrimonio Histórico-Artístico durante la Segunda República (1931–1939)*, „erph:_Revista electrónica de Patrimionio Histórico" 2007, nr 1, s. 1–46, https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/61291/3315-6960-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 28.05.2025].

Iser Rovira F., *Estratègies per contribuir a la formació del coneixement des dels arxius* [w:] *VI Jornades Educacció i Arxius. La construcció del coneximent*, red. J. Calvet, M.P. Reverté Pilar, Barcelona 2019, s. 27–31.

Isern Rovira F., Llacay Pintat T., Barrera Puigví A., *Fotografies familiars i caixes del temps: materials d'arxiu com a recurs didàctic a l'aula* [w:] *VI Jornades Educacció i Arxius. La construcció del coneximent*, red. J. Calvet, M.P. Reverté Vidal, Barcelona 2019, s. 88–97.

Jaśkowska Z., *Hiszpańska sieć archiwalna: historia i organizacja*, „Archiwista Polski" 2016, nr 1(81), s. 7–15.

Jaśkowska-Józefiak Z., *Archiwa uniwersytetów w Hiszpanii. Organizacja, zasób, działalność*, Poznań 2019.

Jaśkowska-Józefiak Z., *Działalność wydawnicza hiszpańskiej Poddyrekcji Archiwów Państwowych w latach 1993–2019* [w:] *Wydawnictwa archiwów a edukacja. Rzecz o działalności wydawniczej archiwów w kontekście działań edukacyjnych i popularyzatorskich*, red. H. Mazur i A. Rosa, Warszawa 2020, s. 139–155.

Jaśkowska-Józefiak Z., *Proces kształtowania się sieci archiwalnych w regionach autonomicznych Hiszpanii* [w:] *Problemy sieci archiwalnych w wybranych krajach Europy*, red. A. Danilczyk, J. Kordel, A. Kulecka, Warszawa 2023, s. 113–129.

Jaśkowska-Józefiak Z., *System prawny archiwów hiszpańskich*, „Archeion" 2020, t. 121, s. 215–237, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.20.008.12965.

L'Arxiu Nacional de Catalunya, oprac. F. Olivé Ollé, M. Pérez Latre, C. Petit Cibiriain, Sant Cugat del Vallès 2020.

López Rodríguez C., *El Archivo Real de Barcelona en tiempos de Fernando I de Antequera (1412–1416)*, „SIGNO. Revista de Historia de la Cultura Escrita" 2003, nr 12, s. 31–60, https://ebuah.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/7594/archivo_lopez_SIGNO_2003.pdf?sequence=1 [dostęp 10.07.2025].

López Rodríguez C., *Orígenes del Archivo de la Corona de Aragón (en tiempos, Archivo Real de Barcelona)*, „HISPANIA. Revista Española de Historia" 2007, t. 57, nr 226 (maj–sierpień), s. 413–454, https://doi.org/10.3989/hispania.2007.v67.i226.49.

Montejo Uriol Á., *Arxiu Nacional de Catalunya*, „Métodos de información" 1998, t. 5, nr 23, s. 59–63.

Reverté Vidal M.P., *Aprenem a investigar*, Barcelona 2003.

Reverté Vidal M.P, *Estratègies del SDANC per promoure la construcció de coneixement* [w:] *VI Jornades Educacció i Arxius. La construcció del coneximent*, red. J. Calvet, M.P. Reverté Pilar, Barcelona 2019, s. 32–36.

Reverté Vidal M.P., *La participació en xarxes: una estratègia comunicativa i d'efciència del Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya* [w:] *Democràcia, ciutadania i arxius. Segones Jornades Educació Arxius. Barcelona, 6 i 7 de setembre de 2005*, red. G. Tribó Traveria, Barcelona 2006, s. 189–199.

Reverté Vidal M.P., *L'elaboracó de materials didàctics am fonts d'arxiu*, „Lligal. Revista Catalana d'Arxivística" 2012, nr 33–34, s. 204–219.

Reverté Vidal M.P., *Patrimoni documental, patrimony de tots: una reflexió per la creació d'una xarxa de serveis didactics en arxius*, „Lligal. Revista Catalana d'Arxivística" 2004, nr 22, s. 123–159, https://raco.cat/index.php/lligall/article/view/339586/430540 [dostęp: 9.07.2025].

Reverté Vidal M.P., *Patrimonio documental como recurso didáctico*, „Revista de Edução Pública" 2007, t. 16, nr 31, s. 131–133, https://doi.org/10.29286/rep.v16i31.5191.

Reverté Vidal M.P., Casas C., *Models per dissenyar propostes didàctiques d'aula utilizant les tecnologies de l'aprenentatge i el conexement i les fonts primaries* [w:] *Fonts primaries en l'educació digital, Tercers Jornades Educació i Arxius, Barcelona, 22 i 23 d'octubre de 2010*, red. G. Tribó, Barcelona 2011, s. 61–79.

Tienda Martínez L., *Escola Lliure i Arxiu. Un debat pendent*, nieopublikowana praca magisterska, l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents, Barcelona 2017, https://ddd.uab.cat/pub/trerecpro/2018/hdl_2072_335953/Treball_de_recerca.pdf [dostęp: 10.07.2025].

Tribó Traveria G., Reverté Vidal M.P., *Enseñar a pensar históricamente: los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la Historia*, Barcelona 2005, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/209864/1/Enseñar%20a%20pensar%20históricamente.pdf [dostęp: 10.07.2025].

Tuñón de Lara M., Valdeón Baruque J., Domínguez Ortiz A., *Historia Hiszpanii*, Kraków 2007.

V Jornades Educacció i Arxius. Patrimoni documental i centres educatius, red. J. Palos, M.P. Reverté Vidal, Barcelona 2015, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/96942/7/VJornadesArxius.pdf [dostęp: 10.07.2025].

VI Jornades Educacció i Arxius. La construcció del coneximent, red. J. Calvet, M.P. Reverté Pilar, Barcelona 2019, https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/146801/4/VI%20JornadesEducacióArxius%20.pdf [dostęp: 10.07.2025].

Netografia

Arxiu Nacional de Catalunya, https://anc.gencat.cat/ca/inici/ [dostęp: 26.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Aprendre, https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/ [dostęp: 5.03.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Aprende, Eines i orientacions, https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/eines-i-orientacions/ [dostęp: 26.06.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Aprende, Maletes didàctiques, El tresor dels germans Casals, https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/maletes-didactiques/el-tresor-dels-germans-casals/ [dostęp: 26.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Arxiu de Complement, https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Fons-i-colleccions/arxiu-de-complement/ [dostęp: 26.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Dossiers didàctics, https://anc.gencat.cat/ca/aprendre/dossiers-didactics/ [dostęp: 5.03.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Fanàtics de la teva història, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/fanatics-de-la-teva-historia/ [dostęp: 30.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Fons de la Generalitat de Catalunya, https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Fons-i-colleccions/fons-de-la-generalitat-de-catalunya/ [dostęp: 26.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, História, https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Qui-som/ [dostęp: 10.10.2024].

Arxiu Nacional de Catalunya, L'Arxiu Secret, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/larxiu-secret/ [dostęp: 30.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Memòria històrica, https://anc.gencat.cat/ca/coneix/Projectes/Memoria-historica/ [dostęp: 28.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Proposta de treball de receta, El salvament del patrimoni documental català durant la Guerra Civil espanyola, https://static.arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/active/GANC/TEXTUAL/1/10/0/78/7307072_1019534,0002.pdf [dostęp: 5.03.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El pòdcast de l'Arxiu Nacional, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/ [dostęp: 26.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Agustí Duran i Sanpere, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/agusti-duran-i-sanpere-missio-impossible/ [dostęp: 30.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Cristòfol Juandó, el somni etern, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/cristofol-juando-el-somni-etern/ [dostęp: 30.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Conxita Simarro, diari de guerra, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/conxita-simarro-diari-de-guerra/ [dostęp: 30.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Maria Macià, la força del retorn, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/maria-macia-la-forca-del-retorn/ [dostęp: 30.05.2025].

Arxiu Nacional de Catalunya, Sentir l'Arxiu. El podcast de l'Arxiu Nacional, Mònica, les sense nom, https://anc.gencat.cat/ca/Difusio/podcasts/Sentir_lArxiu/monica-les-sense-nom/ [dostęp: 30.05.2025].

Arxius en línia, Arxiu Nacional de Catalunya, Fons anc1-1243 / Arxiu de la família Fortuny, barons d'Esponellà, https://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/#/cercaavancada/detallfons/ANC1-1243 [dostęp: 26.05.2025].

CESIRE, Missió i finalitats, https://serveiseducatius.xtec.cat/cesire/missio_finalitats/ [dostęp: 26.05.2025].

Dades d'activitat de l'Arxiu Nacional de Catalunya, 2024, https://anc.gencat.cat/web/.content/anc/Infografies/2024_infografia.pdf [dostęp: 26.05.2025]

El tresors dels germans Casals, Guia didàctica, https://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/#/cercaavancada/detallunitat/ANC1-10-T-650 [dostęp: 26.05.2025].

Increment del nombre de fons conservats a l'Arxiu Nacional (1980–2023), Arxiu Nacional de Catalunya, L'arxiu en gràfiques, https://anc.gencat.cat/ca/coneix/que_fem/larxiu-en-grafiques/ [dostęp: 26.05.2025].

La Caixa de l'Àvia Maria, Guia didàctica, https://static.arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/active/GANC/TEXTUAL/1/10/0/95/7306999_1019551,0002.pdf [dostęp: 21.05.2025].

9 de Juny. Dia Mundial des Arxius – protegir el patrimoni documental catalá, https://static.arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/active/GANC/TEXTUAL/1/10/0/92/7307005_1019548,0004.pdf [dostęp: 21.05.2025].

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 160–181
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264

LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0
DOI 10.4467/26581264ARC.25.004.21256

STUDIA I MATERIAŁY

Wielopoziomowe archiwa cyfrowe jako narzędzie zrównoważonego zarządzania zasobami cyfrowymi

Aneta Januszko-Szakiel

Uniwersytet Jagielloński / Jagiellonian University (Poland)
aneta.januszko-szakiel@uj.edu.pl, ORCID 0000-0002-9309-8136

STRESZCZENIE
Zrównoważone archiwa cyfrowe to zasobooszczędne platformy zarządzania atrybutami obiektów cyfrowych, takimi jak: dostępność, autentyczność, integralność, poufność, użyteczność, spójność z wymogami prawa, standardami jakości i celami archiwów. To także podejście w archiwizacji cyfrowej, w którym optymalizowany jest wpływ środowiskowy kompletnego otoczenia zapisu i odczytu obiektów cyfrowych w całym cyklu jego życia. Celem artykułu jest omówienie zagadnienia archiwizacji cyfrowej w kontekście zrównoważonego rozwoju. W tekście przybliżono koncepcję wielopoziomowych archiwów cyfrowych, wskazując na ich potencjał w zrównoważonym zarządzaniu zasobami cyfrowymi. Scharakteryzowano projekt CREDO, który jest rodzimym przykładem poszukiwania rozwiązań dla efektywnej energetycznie archiwizacji zasobów cyfrowych.

SŁOWA KLUCZOWE
archiwizacja cyfrowa, wielopoziomowe archiwa cyfrowe, zarządzanie cyklem życia obiektów cyfrowych, zrównoważona archiwizacja zasobów cyfrowych

Tiered digital archives as a tool for sustainable management of digital resources

ABSTRACT
Sustainable digital archives are resource-efficient platforms for managing the attributes of digital objects, such as accessibility, authenticity, integrity, confidentiality, usability, and consistency with legal requirements, quality standards, and archival goals. It also represents an approach to digital archiving where the environmental impact of the entire environment for writing and reading digital objects is optimized throughout their life cycle.
The article aims to introduce the topic of digital archiving in the context of sustainable development. It explores the concept of tiered digital archives, highlighting their potential for the sustainable management of digital resources. The CREDO project is presented as a domestic example of seeking solutions for energy-efficient archiving of digital resources.

KEYWORDS
digital archiving, tiered digital archives, digital object lifecycle management, sustainable digital archiving

Wprowadzenie

Ideę i definicję zrównoważonego rozwoju przedstawiono po raz pierwszy w Raporcie Brundtland opublikowanym w 1987 r. przez Światową Komisję ds. Środowiska i Rozwoju[1]. Przyjęto wówczas założenie, że dążenie do dobrobytu i wzrostu gospodarczego powinno uwzględniać włączenie społeczne i dbałość o środowisko. Za zrównoważony uznano „rozwój odpowiadający obecnym potrzebom bez uszczerbku dla możliwości spełnienia swoich potrzeb przez przyszłe pokolenia"[2]. Oficjalnie zatwierdzono, że będzie to jeden z długoterminowych celów Unii Europejskiej (UE) wpisujących się w założenia art. 3 ust. 3 Traktatu o Unii Europejskiej[3]. W ślad za tym UE zobowiązała się do realizacji 17 celów sformułowanych w „Agendzie 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju", opracowanej przez ONZ i przyjętej we wrześniu 2015 r.[4] Jednym z monitorowanych i sprawozdawanych przez Eurostat wskaźników zgodnych z celami zrównoważonego rozwoju jest efektywność energetyczna, postrzegana jako najbardziej opłacalny sposób ograniczenia emisji, poprawy bezpieczeństwa energetycznego, zwiększenia konkurencyjności i uczynienia zużycia energii bardziej przystępnym cenowo dla wszystkich konsumentów. Efektywność energetyczna znalazła się wśród kluczowych czynników osiągania długoterminowych celów w zakresie energii i klimatu[5]. Dyrektywą 2012/27/UE (z późn. zm. UE/2023/1791) ustanowiono środki na rzecz promowania efektywności energetycznej w Unii, dążąc do osiągnięcia w 2030 r. ambitnego wskaźnika zużycia energii końcowej[6]. Państwa

---

1 Parlament Europejski, Dokument Roboczy w Sprawie Przygotowań Do Szczytu Rio+20 – Międzyparlamentarne Posiedzenie Komisji Parlamentu Europejskiego i Parlamentów Krajowych. Komisja Ochrony Środowiska Naturalnego, Zdrowia Publicznego i Bezpieczeństwa Żywności, 28.02.2012, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/envi/dt/893/893910/893910pl.pdf [dostęp: 1.06.2025].

2 Unia Europejska, EUR-Lex, Zrównoważony Rozwój, EUR-Lex, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=legissum%3Asustainable_development [dostęp: 1.06.2025].

3 Ośrodek Informacji i Dokumentacji Europejskiej, Wersja skonsolidowana Traktatu o Unii Europejskiej, https://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14803&Itemid=945 [dostęp: 1.06.2025].

4 Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, Ministerstwo Rozwoju i Technologii – Agenda 2030, https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/agenda-2030 [dostęp: 1.06.2025].

5 European Commission, Statistical Office of the European Union. Sustainable Development in the European Union: Monitoring Report on Progress towards the SDGs in an EU, 2022, https://data.europa.eu/doi/10.2785/403194 [dostęp: 1.06.2025].

6 Eurostat, Energy efficiency statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_efficiency_statistics [dostęp: 1.06.2025].

UE zostały tym samym wezwane do uwzględniania efektywności energetycznej we wszystkich istotnych decyzjach inwestycyjnych podejmowanych w sektorach energetycznym i nieenergetycznym[7]. Bezpośredni asumpt do niniejszych rozważań dostarczył program Komisji Europejskiej „Droga ku cyfrowej dekadzie", obowiązujący do 2030 r.[8], w którego cele ogólne wpisano m.in. zrównoważoność. Zgodnie z aktem prawnym infrastruktura cyfrowa, urządzenia i technologie cyfrowe powinny stać się bardziej energo- i zasobooszczędne. Od ludzi natomiast oczekuje się świadomości tego, jaki wpływ na środowisko mają używane przez nich urządzenia i ile zużywają energii[9].

W artykule przyjęto założenie, że realizacja celów zrównoważonego rozwoju implikuje zmiany w krajobrazie funkcjonowania archiwów cyfrowych i tym samym termin „archiwizacja cyfrowa" wymaga rozszerzenia o aspekt zrównoważoności.

Celem artykułu jest przedstawienie wypracowanych koncepcji i rozwiązań, na podstawie których archiwa cyfrowe są w stanie sprostać wyzwaniom zrównoważonego rozwoju. Szczególny potencjał wydaje się tkwić w wielopoziomowych archiwach cyfrowych i zarządzaniu cyklem życia cyfrowych obiektów. Z zastosowaniem metody studium przypadku przedstawiono najważniejsze założenia projektu CREDO – polskiego przykładu efektywnej energetycznie wielopoziomowej archiwizacji cyfrowej. Pomocniczo posłużono się metodą analizy i krytyki piśmiennictwa, aby zidentyfikować i zaprezentować wybrane środowiskowe aspekty długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych jako punkt wyjścia dla rozważań o wielopoziomowym składowaniu zasobów cyfrowych.

Użyte w artykule terminy „zasoby cyfrowe", „obiekty cyfrowe" i „materiały cyfrowe" nie odnoszą się do jednego konkretnego rodzaju treści cyfrowych. Opracowanie niniejsze dotyczy ogółu dokumentów cyfrowych gromadzonych i przechowywanych na platformach informatycznych instytucji i organizacji sektora nauki, kultury, administracji i biznesu. Podobnie terminy „archiwum cyfrowe"i „repozytorium cyfrowe" nie odnoszą się w artykule do precyzyjnie określonego syste-

---

7 Komisja Europejska, Cele na rok 2030, https://commission.europa.eu/energy-climate-change-environment/overall-targets-and-reporting/2030-targets_pl [dostęp: 1.06.2025].

8 Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2481 z dnia 14 grudnia 2022 r. ustanawiająca program polityki „Droga ku cyfrowej dekadzie" do 2030 r. (Tekst mający znaczenie dla EOG), 323 OJ L (2022), http://data.europa.eu/eli/dec/2022/2481/oj/pol [dostęp: 1.06.2025].

9 Komisja Europejska, Cyfrowa dekada Europy: cele na 2030 r., https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_pl [dostęp: 1.06.2025].

mu deponowania zasobów cyfrowych. Podjęte rozważania i sformułowane wnioski mogą okazać się pomocne w różnych przedsięwzięciach na rzecz tworzenia i utrzymywania systemów bieżącego i długoterminowego zarządzania różnorodnymi zasobami cyfrowymi, z myślą o obecnych i przyszłych potrzebach informacyjnych i poznawczych zdywersyfikowanych środowisk i grup użytkowników.

Archiwa wielopoziomowe w zarządzaniu cyklem życia obiektów cyfrowych

Wielopoziomowe archiwum cyfrowe to koncepcja przedstawiona w artykule badawczym *Toward Environmentally Sustainable Digital Preservation* opublikowanym w czasopiśmie „American Archivist" w 2019 r.[10] Wpisuje się ona w strategię zarządzania danymi, w której te są oceniane wielokrotnie w całym cyklu ich życia[11], kategoryzowane i przechowywane na różnych poziomach (*tiers*) w zależności od ich ważności, częstotliwości dostępu i wymagań dotyczących wydajności[12]. Rozwiązanie jest inspirowane hierarchicznym modelem przechowywania danych i informacji w infrastrukturze IT, w którym uwzględnia się potrzeby związane np. z dostępnością danych wrażliwych, retencją danych, kosztami ich składowania oraz innymi celami i interesami organizacji zarządzających zasobami danych i informacji[13]. Koncepcja wielopoziomowego archiwum cyfrowego czerpie także z podejścia do zarządzania obiektami cyfrowymi, w którym uwzględnia się zmiany wybranych parametrów obiektów cyfrowych zachodzące na różnych etapach cyklu ich życia i kwalifikuje je albo do niekwestionowanej ochrony w archiwach długoterminowych, z myślą o przyszłych pokoleniach użytkowników, albo do bieżącego użytkowania w depozytach otwartych, albo do rozwiązań pośrednich, łączących różne podejścia. Sedno niniejszej koncepcji tkwi w zmianie stosowanych dotychczas praktyk archiwalnych, opartych głównie na wartościowaniu zasobów cyfrowych pod kątem znaczenia historycznego, kulturowego i naukowego, na

[10] K.L. Pendergrass, W. Sampson, T. Walsh, L. Alagna, *Toward Environmentally Sustainable Digital Preservation*, „The American Archivist" 2019, nr 1(82), s. 165–206, https://doi.org/10.17723/0360-9081-82.1.165.

[11] University of Free State, LibGuides, Digital Curation Lifecycle Model – Digital preservation, https://ufs.libguides.com/c.php?g=1113411&p=8118663 [dostęp: 17.08.2025].

[12] K.L. Pendergrass i in., *Toward Environmentally…*, s. 173–175, 180–187.

[13] A. Patino, *What is tiered storage?*, Aerospike (blog), 1.05.2025, https://aerospike.com/blog/tiered-storage-guide/ [dostęp: 17.08.2025].

rzecz modelu uwzględniającego również koszt środowiskowy. Redukcja ogólnego śladu cyfrowego bazuje na optymalizacji warunków przechowywania zasobów (okres archiwizacji, niżej- lub wyżej energochłonna warstwa archiwizacji, koszt energetyczny i ekonomiczny wytworzenia, bieżące działanie i utylizacja zastosowanych technologii) na podstawie oceny określonych parametrów obiektów cyfrowych oraz zasad ich migrowania pomiędzy poszczególnymi warstwami archiwum w ciągu cyklu życia zarówno obiektu cyfrowego, jak i cyklu życia technologii ICT niezbędnej do archiwizacji[14]. W proponowany koncept wpisana jest idea bieżącego dostosowywania warunków archiwizacji do zmieniających się potrzeb użytkowników i wartości obiektu oraz założenia, że „nie wszystko musi być zachowane"[15] lub że należy „zachowywać mniej"[16]. Podejście to nie jest typowym rozwiązaniem tzw. zielonej archiwizacji, która ma na celu zmniejszenie ilości przechowywanych informacji poprzez zniszczenie, bezpowrotne wyeliminowanie tych, które utraciły swoją wartość[17]. Niezbędny element wielopoziomowej archiwizacji cyfrowej to zarządzanie obiektami cyfrowymi w całym cyklu ich życia, od momentu ich utworzenia do usunięcia. Ważnym procesem jest tu okresowa ocena wartości oraz przydatności obiektu cyfrowego i – na tej podstawie – wybór najbardziej odpowiedniej i efektywnej kosztowo infrastruktury ICT do przechowywania[18]. W wyniku oceny obiekty cyfrowe mogą zostać skierowane albo do długoterminowej archiwizacji, albo do usunięcia. Mogą również, w zależności od rodzaju archiwum i specyfiki gromadzonych zasobów, pozostawać w bieżącym dostępie dla użytkowników. W całym okresie istnienia obiektu cyfrowego może zmieniać się jego wartość oraz potrzeby dotyczące użytkowania, tym samym zmieniać mogą się warunki przechowywania i udostępniania.

W zależności od przyjętych kryteriów oceny obiekty cyfrowe można kwalifikować do przechowywania w tzw. archiwach ciemnych lub głębokich[19]. Terminy

---

14 Climate – Sustainability Directory, Green Digital Preservation, https://climate.sustainability-directory.com/term/green-digital-preservation [dostęp: 1.06.2025].

15 Ibidem.

16 T. Frick, *Digital Sustainability: How to Get Started Today*, Mightybytes (blog), 19.07.2022, https://www.mightybytes.com/blog/digital-sustainability/ [dostęp: 1.06.2025].

17 K.L. Pendergrass i in., *Toward Environmentally…*

18 SAP Help Portal, Information Lifecycle Management, https://help.sap.com/docs/SAP_S4HANA_CLOUD/a630d57fc5004c6383e7a81efee7a8bb/3c9d33dde6154f71863f994262a584fd.html [dostęp: 1.06.2025].

19 *Digital Preservation: Putting It to Work*, Computational Intelligence, t. 700, red. T. Traczyk, W. Ogryczak, P. Pałka, T. Śliwiński, Bazylea 2017, https://doi.org/10.1007/978-3-319-51801_5; C. Pernet, C. Svarer, R. Blair, J.D. Van Horn, R.A. Poldrack, *On the Long-term Archiving of Research*

te bywają używane zamiennie, a same definicje nie wskazują na cechy charakterystyczne, na podstawie których można by je odróżnić. Występują one zazwyczaj w modelu zarządzania obiektami cyfrowymi na podstawie kryterium dostępności. Znakiem rozpoznawczym archiwów ciemnych jest ograniczony lub całkowicie niemożliwy dostęp do zasobów jako kluczowy element strategii archiwizacji[20]. Dostęp przyznawany jest nielicznym, upoważnionym osobom, co minimalizuje ryzyko przypadkowych lub zamierzonych złośliwych manipulacji danymi. Udostępnienie następuje tylko w przypadkach szczególnych, w sytuacji tzw. zdarzeń wyzwalających (ang. *trigger events*)[21]. Archiwa ciemne służą także jako kopie zapasowe materiałów cyfrowych, które mogą zostać wykorzystane w przypadku niedostępności oryginalnego źródła[22]. Ich głównym celem jest archiwizacja długoterminowa. Koncentrują się na ochronie atrybutów bezpieczeństwa obiektów cyfrowych, głównie integralności. Inicjatywy takie jak CLOCKSS[23] i Portico[24] są przykładami ciemnych archiwów, które zapewniają długoterminową archiwizację cyfrowych zasobów naukowych. Instytucje dziedzictwa kulturowego archiwizują i chronią dokumenty historyczne, fotografie, materiały audiowizualne i inne artefakty kulturowe w archiwach ciemnych, z dostępem ograniczonym na stałe lub okresowo, np. w fazie poprzedzającej ich publiczne udostępnienie[25]. Archiwa ciemne można traktować jako najgłębszą warstwę większego systemu archiwizacji zasobów cyfrowych, do której kwalifikuje się obiekty używane najrzadziej, w sytuacjach awaryjnych.

W odniesieniu do kryterium intensywności użytkowania obiektów cyfrowych możliwe jest przyjęcie podziału archiwów na tzw. gorące, ciepłe i zimne. Obiekty aktywnie wykorzystywane składuje się w archiwach gorących, używane rzadziej trafiają do archiwów ciepłych, a te przeznaczone do długoterminowej archiwizacji

---

Data, „Neuroinformatics" 2023, t. 21(2), s. 243–246, https://doi.org/10.1007/s12021-023-09621-x.

20 M. Smithers, *The Role of Dark Archives in Ensuring Document Preservation and Disaster Recovery,* CLOCKSS (blog), 22.08.2024, https://clockss.org/the-role-of-dark-archives/ [dostęp: 1.06.2025].

21 WILEY, What Is a Dark Archive?, https://www.wiley.com/en-us/network/publishing/societies/publishing-strategy/what-is-a-dark-archive [dostęp: 1.06.2025].

22 Ibidem.

23 CLOCKSS, Homepage, https://clockss.org/ [dostęp: 1.06.2025].

24 Portico, Homepage, https://www.portico.org/ [dostęp: 1.06.2025].

25 The Signal, What Do you mean by Archive? Genres of Usage for Digital Preservers, https://blogs.loc.gov/thesignal/2014/02/what-do-you-mean-by-archive-genres-of-usage-for-digital-preservers/ [dostęp: 1.06.2025].

umieszcza się w archiwach zimnych. Zarządzanie odbywa się z uwzględnieniem polityki retencji, poziomu krytyczności treści, zasad przenoszenia obiektów między archiwami na podstawie określonych kryteriów, które mogą zmieniać się w czasie, np. okres przechowywania wynikający z przepisów prawnych, potrzeby deponentów, interesy depozytariuszy itp. Archiwum gorące (*hot storage*) jest przeznaczone dla obiektów, które z racji ich częstego użytkowania wymagają wysokiej wydajności urządzeń. Są to np. aktywne projekty badawcze czy niedawno nabyte zbiory. Ciepłe archiwum (*warm storage*) to miejsce składowania obiektów, do których dostęp jest rzadszy, ale nadal wymagających sprawnego udostępniania i pobierania danych, np. zakończone projekty, archiwalne kopie zapasowe. Trzecie, zimne archiwum (*cold storage*) służy ochronie obiektów archiwalnych, do których dostęp jest sporadyczny i które tolerują dłuższe czasy pobierania, np. zdigitalizowane kolekcje starszych zbiorów[26].

Zakwalifikowanie obiektu cyfrowego do składowania w wybranej części archiwum tuż po jego utworzeniu nie powinno oznaczać, że obiekt na zawsze tam pozostanie. Podstawą skutecznej archiwizacji powinna być polityka zarządzania obiektami cyfrowymi w całym cyklu ich życia, której założeniem jest migrowanie obiektów pomiędzy archiwami w zależności od różnych potrzeb i okoliczności, zmian oddziałujących na środowisko archiwum cyfrowego. Zrozumienie specyficznych ról poszczególnych części/warstw systemu przechowywania jest kluczowe dla skutecznej strategii archiwizacji, która uwzględnia zarówno potrzeby bieżącego dostępu, jak i wymagania stawiane długoterminowej archiwizacji.

Warto podjąć dyskusję, czy narzędziem zrównoważonej, energetycznie efektywnej archiwizacji cyfrowej faktycznie mogłoby być warstwowe archiwum cyfrowe rozumiane jako system, w którym obiekty cyfrowe są lokowane w odpowiednio energooszczędnych warstwach składowania. W ten sposób zrównoważone archiwa cyfrowe mogłyby zarządzać poziomem zapotrzebowania na energię, generować wymierne korzyści ekonomiczne oraz mieć realny wpływ na poziom wskaźników efektywności energetycznej, czyli osiągnięcie celu polityki zrównoważonego rozwoju.

Dodatkowym atutem wielopoziomowych archiwów cyfrowych jest szansa ochrony tych obiektów cyfrowych, które z racji np. niskiego poziomu zainteresowania odbiorców, nieoczywistej wartości historycznej, kulturowej, wątpliwej

[26] NAKIVO Team, *Storage Tiering Guide for Data Archival*, Nakivo (blog), 6.02.2023, https://www.nakivo.com/blog/storage-tiering/ [dostęp: 1.06.2025].

przydatności naukowej, zostałyby wyeliminowane z procesu trwałej ochrony i skierowane do usunięcia, aby nie generować kosztów archiwizacji zasobów o niskiej przydatności. Zasoby te można by jednak „uratować", umieszczając je w energooszczędnych warstwach ciemnych (głębokich), obejmując tzw. archiwizacją pasywną[27]. Warstwy ciemne generowałyby oszczędności, dlatego że nie wymaga się od nich funkcjonalności typowych dla aktywnego systemu archiwizacji. Służyłyby celom trwałego przechowania treści, a nie bieżącemu udostępnianiu[28].

Z powyższego wynika, że cechą charakterystyczną wielopoziomowych archiwów cyfrowych jest hierarchiczna i hybrydowa architektura, która umożliwia:

a) elastyczne modelowanie strategii zarządzania obiektami cyfrowymi na każdym etapie cyklu ich życia,
b) w zależności od wyniku oceny parametrów wartości, trwałości i dostępności obiektów cyfrowych migrowanie ich pomiędzy warstwami archiwum o różnej energochłonności,
c) zmianę statusów otwartości archiwum, dostępności zasobów, czasu oczekiwania na udostępnienie treści obiektu cyfrowego,
d) optymalizację kosztów oraz wpływu środowiskowego poprzez dobór i łączenie różnych rodzajów nośników, np. lokalnych nośników taśmowych z rozwiązaniami chmurowymi.

Istotnym dopełnieniem zrównoważonych archiwów cyfrowych wydają się być, według modelu OAIS, aktywne „czujniki" w obszarach Technology Watch, Community Watch i Preservation Watch[29]. Środowisko infrastrukturalne procesów gromadzenia, przechowywania i udostępniania zasobów cyfrowych powinny współtworzyć optymalnie dobrane komponenty pochodzące ze zrównoważonych procesów produkcyjnych i logistycznych. Elementem niezbędnym takiego

---

27 F. Rosseel, *What Is Digital Archiving, and How to Do It: An Implementation and Significance Guide*, DOCBYTE (blog), 13.12.2023, https://www.docbyte.com/what-is-digital-archiving/ [dostęp: 1.06.2025].

28 *Terminology for the creation, care, and storage of digital materials*, „Conserve O Gram" 2011, nr 22(6), s. 1–7, https://www.nps.gov/subjects/museums/upload/22-06_508.pdf [dostęp: 1.06.2025].

29 The Consultative Committee for Space Data Systems (CCSDS), Recommendation for Space Data System Practices. Reference Model for an Open Archival Information System (OAIS). Recommended practice, 2024, https://ccsds.org/wp-content/uploads/gravity_forms/5-448e85c647331d9cbaf66c096458bdd5/2025/01//650x0m3.pdf [dostęp: 1.06.2025].

archiwum jest zrównoważona polityka postępowania z e-odpadami (recykling, abcykling itp.)[30].

Cyfrowe Repozytorium Dokumentów CREDO – studium przypadku

Cyfrowe Repozytorium Dokumentów – CREDO[31] to projekt realizowany w latach 2013–2016 w ramach przedsięwzięcia pilotażowego dofinansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (NCBR) pod nazwą „Wsparcie badań naukowych i prac rozwojowych w skali demonstracyjnej DEMONSTRATOR+". Konsorcjum realizujące projekt utworzyły Polska Wytwórnia Papierów Wartościowych S.A. – w roli lidera konsorcjum, Instytut Automatyki i Informatyki Stosowanej Politechniki Warszawskiej oraz Skytechnology sp. z o.o. Zgodnie z oficjalnym komunikatem za cel projektu przyjęto:

> „[...] opracowanie i uruchomienie demonstracyjnej wersji repozytorium dokumentów o wielkości 2 PB (1 petabajt to pojemność 1000 terabajtów, odpowiada to pojemności dysków ok. 4 tysięcy domowych komputerów), umożliwiającego efektywne i bezpieczne przechowywanie i archiwizację wielkich wolumenów zasobów cyfrowych zarówno w okresach krótko-, jak i długoterminowych"[32].

Projekt CREDO był odpowiedzią na kluczowe wyzwania długotrwałego przechowywania danych w formie cyfrowej, takie jak: nietrwałość nośników (brak trwałych metod zapisu dużych wolumenów informacji cyfrowej), ewolucja formatów danych (formaty cyfrowe ewoluują bez gwarancji wstecznej zgodności, co utrudnia interpretację danych w przyszłości), nietrwałość samego archiwum (brak gwarancji trwałego funkcjonowania archiwum z racji zmieniających się uwarunkowań natury organizacyjnej, prawnej i finansowej), ryzyko utraty dostępności oraz możliwości odczytu i interpretacji treści obiektów cyfrowych

---

30 Parlament Europejski, Zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny w UE: fakty i liczby (infografika), 23.12.2020, https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20201208STO93325/zuzyty-sprzet-elektryczny-i-elektroniczny-w-ue-fakty-i-liczby-infografika [dostęp: 1.06.2025].

31 Projekt CREDO, https://www.pwpw.pl/Inne/Credo.html [dostęp: 19.07.2025]; P. Pałka, T. Śliwiński, T. Traczyk, *Problemy długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych na przykładzie projektu CREDO*, „Pomiary Automatyka Robotyka" 2020, nr 4(24), s. 27-39, https://doi.org/10.14313/PAR_238/27 [dostęp: 1.06.2025].

32 Projekt CREDO.

(brak metadanych opisowych, technicznych, strukturalnych, konserwatorskich, prawnych i administracyjnych jako narzędzi efektywnego wyszukiwania i prawidłowej interpretacji treści zasobów)[33].

Projekt był kompleksowym rozwiązaniem dla bezpiecznej i efektywnej archiwizacji cyfrowej w perspektywie krótko- i długoterminowej. Stanowił też rodzimy przykład poszukiwania rozwiązań optymalizacji zużycia energii w obszarze archiwizacji zasobów cyfrowych poprzez harmonogramowanie dostępu do archiwizowanych danych[34].

Repozytorium CREDO miałoby funkcjonować jako:

– bezpieczny depozyt danych cyfrowych oferujący usługi przechowywania i udostępniania plików cyfrowych, gdzie zarządzanie plikami pozostaje po stronie użytkownika,
– archiwum krótkoterminowe, zapewniające przechowywanie zbiorów cyfrowych wraz z ich metadanymi, udostępnianych na żądanie,
– archiwum długoterminowe, gwarantujące bezpieczne przechowywanie zasobów cyfrowych pomimo dynamicznie zmieniających się technologii przechowywania danych, ograniczonej trwałości nośników, zmieniających się formatów zapisu oraz ryzyka utraty możliwości odczytu i interpretacji treści zbiorów[35].

W przypadku archiwum długoterminowego CREDO został zaprojektowany jako archiwum głębokie, które działa zgodnie z zasadami zawartymi w powszechnie przyjętym standardzie OAIS[36] i dodatkowo zarządza dostępem do przechowywanych zasobów. Dostęp nie jest realizowany „na żądanie", lecz „na zamówienie" – odbywa się nie natychmiast, lecz według zaplanowanego wcześniej, zoptymalizowanego harmonogramu[37]. Generowanie oszczędności jest możliwe poprzez okresowe wyłączanie zasilania części urządzeń lub stosowanie nośników niewymagających stałego zasilania, jak taśmy czy płyty CD[38]. Prowadzi to jednak do pogorszenia dostępności obiektów cyfrowych, bowiem nośniki te charakteryzuje dłuższy czas dostępu niż ma to miejsce w przypadku pamięci dyskowej, oraz

---

33 P. Pałka, T. Śliwiński, T. Traczyk, *Problemy długoterminowej…*, s. 31–32.

34 Ibidem, s. 27, 33, 34, 37.

35 Ibidem, s. 27–28, 29, 31, 32.

36 Recommendation for Space Data System Practices…

37 P. Pałka, T. Śliwiński, T. Traczyk, W. Ogryczak, *Persistence management in digital document repository* [w:] *Beyond Databases, Architectures and Structures. Advanced Technologies for Data Mining and Knowledge Discovery. 12th International Conference BDAS*, red. S. Kozielski i in., Ustroń 2016, s. 668–682, https://doi.org/10.1007/978-3-319-34099-9_52.

38 P. Pałka, T. Śliwiński, T. Traczyk, *Problemy długoterminowej…*, s. 29–30.

to, że raczej nie są przeznaczone do częstego udostępniania[39]. Zminimalizowanie kosztów energii może jednak wydłużyć czas dostępu do kilku dni, a nawet tygodni[40].

W projekcie uwzględniono potrzebę zapewnienia użyteczności zasobów przechowywanych w cyfrowym archiwum – które wykracza poza niezawodne składowanie plików, a zapewnia również skuteczne wyszukiwanie informacji – weryfikację jej autentyczności oraz prawidłową interpretację – zarówno w aspekcie technicznym (format danych), jak i semantycznym (zrozumienie kontekstu informacji)[41]. Architektura CREDO pozwala na automatyczną migrację danych na nowe nośniki i obsługę różnych typów pamięci, w tym dysków SSD; w wersji demonstracyjnej wykorzystano także, w niewielkim zakresie, bibliotekę taśm LTO[42]. Metadane umożliwiają sprawne wyszukiwanie, weryfikację autentyczności i prawidłową interpretację treści obiektów cyfrowych. W przedmiotowym projekcie mają one status komponentu kluczowego dla użyteczności informacji przechowywanej w archiwum cyfrowym, zwłaszcza w długiej perspektywie. CREDO przechowuje wiele rodzajów metadanych (opisowe, techniczne, strukturalne, konserwatorskie, prawne, administracyjne). W CREDO zastosowano standard opisu metadanych Dublin Core Metadata Element Set (DCMES) w celu ich ujednolicenia i efektywnego wyszukiwania.

CREDO dąży do zapewnienia trwałości obiektów cyfrowych poprzez szereg mechanizmów. Są to: replikacje – system stosuje replikację niskopoziomową na poziomie systemu plików i wysokopoziomową, zarządzaną przez archiwum, na poziomie całych pakietów archiwalnych (pakiety AIP wg modelu OAIS); dyslokacja – kopie zasobów są rozproszone w co najmniej dwóch odległych lokalizacjach, co zabezpiecza przed awariami punktowymi i katastrofami; monitorowanie stanu zasobów i sprzętu – cyklicznie kontrolowane są sumy kontrolne (SHA-256) na poziomie niskopoziomowym i poprawność skrótów cyfrowych pakietów na poziomie archiwum. System oblicza prawdopodobieństwo awarii nośnika i obszaru, planując operacje konserwacyjne z wyprzedzeniem, szczególnie dla nośników archiwum głębokiego, które są przez większość czasu wyłączone[43].

---

39 Ibidem, s. 29

40 Ibidem.

41 Ibidem, s. 27

42 Ibidem, s. 33.

43 Ibidem, s. 33–34.

W wyniku projektu system CREDO osiągnął najwyższy poziom gotowości technologicznej i uzyskał status produktu rynkowego. Jednak ostatecznie, z przyczyn obiektywnych, nie został zaimplementowany w działalności gospodarczej[44].

Podsumowując, projekt CREDO odnosi się do bardzo ważnego, lecz wciąż niedostrzeganego problemu długoterminowego przechowywania zasobów cyfrowych. Twórcy CREDO zauważają, że jest to problem nie tylko techniczny, ale wręcz cywilizacyjny. Bez skutecznych metod długotrwałego, wieczystego zachowania danych cyfrowych ludzkość ryzykuje utratę znaczącej części swojej historii i kultury, zwłaszcza tej powstałej cyfrowo (ang. *born digital*).

Ekologiczny aspekt długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych

Kwestia ekologii, ochrony środowiska, ilości energii elektrycznej niezbędnej do długotrwałej archiwizacji, tj. utrzymania w długim czasie dostępności i użyteczności cyfrowych obiektów, pomimo że bardzo ważna i pilna, podnoszona jest wciąż tylko w nielicznych instytucjach i organizacjach odpowiedzialnych za trwałe przechowanie pamięci. Jedna z pierwszych oficjalnych i udokumentowanych dyskusji na temat ekologicznych aspektów archiwizacji cyfrowej odbyła się w 2010 r. podczas konferencji iPRES pt. „How Green is Digital Preservation"[45]. Uczestnicy reprezentujący różne organizacje (JISC, Internet Archive, Digital Preservation Coalition, Uniwersytet Strathclyde, LOCKSS), poddali pod dyskusję możliwy konflikt między celami archiwów cyfrowych a interesami środowiskowymi. Przyznano, że skuteczność zachowania dziedzictwa cyfrowego jest ściśle powiązana z rosnącym zapotrzebowaniem na przestrzeń serwerową i energetyczną, co stanowi coraz wyraźniejszy problem. Konkluzję dyskusji stanowiła sugestia o znaczeniu i potrzebie zarządzania cyklem życia zasobów cyfrowych, co mogłoby mieć przełożenie na zmniejszenie ilości obiektów wymagających przechowywania, tym samym pozytywnie wpłynęłoby na zużycie energii[46].

---

[44] Informacja pochodzi z wywiadu telefonicznego przeprowadzonego w lipcu 2025 r. Odpowiedzi udzielił jeden z badaczy realizujących projekt oraz współautor artykułu pt. *Problemy długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych na przykładzie projektu CREDO (2020)*.

[45] N. Grindley, K. Carpenter Negulescu, W. Kilbride, D. Macdonald, D. Rosenthal, *Panel discussion: How green is digital preservation?*, https://www.ifs.tuwien.ac.at/dp/ipres2010/img/GrindleyGreenPreservationPanel.pdf [dostęp: 1.06.2025].

[46] Ibidem.

Koszt energii jest bowiem uznawany za jeden z głównych kosztów operacyjnych archiwum cyfrowego, dlatego tak istotne jest poszukiwanie rozwiązań w zakresie efektywności energetycznej i ekonomicznej[47]. Temat wyzwań, jakie zmiany klimatyczne stawiają przed długoterminowym przechowywaniem obiektów cyfrowych, wybrzmiał również podczas ubiegłorocznej konferencji iPRES (International Conference on Digital Preservation – edycja 2024)[48]. Metody obliczania wpływu CO2 generowanego przez ich globalne usługi depozytu elektronicznego zaprezentowały m.in. organizacje CLOCKSS[49] i DIMPACT[50], inspirując tym samym uczestników do dokładniejszej analizy własnych procesów archiwizacji. Z kolei przedstawiciele CSC – IT Center for Science[51] zaprezentowali model obliczania śladu węglowego stosowanego sprzętu ICT[52]. W komunikacji naukowej i wymianie dobrych praktyk archiwizacji cyfrowej ważną rolę odgrywa także Digital Preservation Coalition (DPC)[53] – organizacja, która oprócz upowszechniania wiedzy zajmuje się także rozwojem, promocją i dostarczaniem narzędzi dla pracy archiwistów cyfrowych. Aktywny rozwój oraz popularyzację wytycznych i dobrych praktyk archiwizacji cyfrowej wspierają ponadto Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich (IFLA)[54] oraz Preservica[55], sygnalizując potrzebę odejścia od inicjatyw izolowanych na rzecz bardziej spójnego, sektorowego ruchu poszukiwania i stosowania niskokosztowych rozwiązań dla efektywnego energetycznie zarządzania zasobami cyfrowymi w długim czasie.

W wielu miejscach na świecie zrealizowano szereg badań jednoznacznie wskazujących na pilną potrzebę zmiany paradygmatu w dziedzinie archiwizacji zasobów cyfrowych. Wybrane z nich wskazują np. na toksyczność e-odpadów. Niekontrolowana utylizacja nośników magnetycznych (taśm, dysków) prowadzi do skażenia

47 T. Traczyk, *Requirements for Digital Preservation* [w:] *Digital Preservation*…, s. 3–13.

48 iPRES 2024, https://ipres2024.pubpub.org/ [dostęp: 1.06.2025].

49 CLOCKSS…

50 DIMPACT, Homepage, https://dimpact.org/about [dostęp: 1.06.2025].

51 SCS, IT Center for Science, Homepage, https://csc.fi/en/ [dostęp: 1.06.2025].

52 M. Tiainen, H. Helin, J. Kylander, J. Lehtonen, *A Generic Carbon Footprint Model*, 16.09.2024, poster zaprezentowany na International Conference on Digital Preservation, Gandawa, 16–20.09.2024, https://doi.org/10.5281/zenodo.13683021 [dostęp: 1.06.2025].

53 Digital Preservation Coalition, Homepage, https://www.dpconline.org/ [dostęp: 1.06.2025].

54 IFLA, Guidelines for Green and Sustainable Libraries, https://www.ifla.org/news/coming-soon-ifla-guidelines-for-green-and-sustainable-libraries/ [dostęp: 1.06.2025].

55 Preservica. Digital Preservation Sustainability Charter, https://preservica.com/sustainability [dostęp: 1.06.2025].

gleb i wód metalami ciężkimi (ołowiem, kadmem)[56]. W innych badaniach stwierdzono w ghańskich składowiskach e-odpadów 100-krotne przekroczenie dopuszczalnych poziomów toksyn względem norm Światowej Organizacji Zdrowia (WHO)[57]. Ustalono, że większość emisji z usług archiwizacji cyfrowej pochodzi z produkcji i transportu sprzętu, natomiast okres jego eksploatacji odgrywa mniejszą rolę[58], co wskazuje na znaczenie zrównoważonych praktyk zakupowych i długowieczności produktów. Kluczowe staje się zatem wydłużanie żywotności sprzętu, ponowne wykorzystywanie komponentów infrastruktury[59] i nade wszystko odpowiedzialne usuwanie sprzętu przestarzałego[60]. Na podstawie badań ustalono także, że tzw. energia wbudowana (ang. *embodied energy* – energia „ucieleśniona" zużywana w procesach produkcji i transportu komponentów infrastruktury archiwizacji cyfrowej) jest głównym czynnikiem wpływającym na ślad węglowy, kwestionując tym samym powszechne przekonanie, że zużycie energii podczas eksploatacji jest jedynym lub głównym problemem środowiskowym. Oznacza to, że działania skoncentrowane na ochronie zasobów cyfrowych muszą zostać rozszerzone „w górę łańcucha", do zamówień sprzętu (wybór produktów o niższej energii wbudowanej i dłuższej żywotności), oraz „w dół łańcucha" – do odpowiedzialnego zarządzania e-odpadami i recyklingu[61]. To znacząco rozszerza zakres odpowiedzialności archiwistów cyfrowych, wskazując na potrzebę wyjścia poza samo zarządzanie aktywnymi systemami gromadzenia i przechowywania obiektów cyfrowych[62].

Zrównoważona archiwizacja cyfrowa – definicja

W przyjętych i stosowanych dotychczas ujęciach definicyjnych archiwizacja cyfrowa i archiwa cyfrowe są postrzegane jako przedsięwzięcia i systemy złożone z ludzi, narzędzi ich pracy, a także z rozwiązań organizacyjnych, prawnych

---

56 IASA Annual Conference 2015, The Environmental Impact of Digital Preservation, https://2015.iasa-web.org/fr/node/47.html [dostęp: 1.06.2025].

57 European Commission, Keys to Sustainable Digital Archiving. Shaping Europe's Digital Future, https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/events/keys-sustainable-digital-archiving [dostęp: 1.06.2025].

58 T. Frick, *Digital Sustainability*…

59 K.L. Pendergrass i in., *Toward Environmentally*…, s.173.

60 Climate – Sustainability Directory…

61 Ibidem.

62 Ibidem.

i ekonomicznych, powołanych w celu zgromadzenia, przechowania oraz zapewnienia obecnym i przyszłym pokoleniom dostępności i użyteczności[63], autentycznego, integralnego i poufnego materiału cyfrowego[64]. W zależności od typu gromadzonych obiektów cyfrowych, charakteru instytucji i organizacji, przy których archiwa cyfrowe działają, także z racji różnic w realizowanych przez nie celach, systemy te bywają określane mianem cyfrowych archiwów, bibliotek, repozytoriów bądź depozytów. W każdym przypadku, bez względu na nazwę i cel, należy je postrzegać jako platformy zarządzania, w szczególności gromadzenia, bezpiecznego przechowywania, także wyszukiwania i udostępniania obiektów cyfrowych i ich metadanych, posadowione na infrastrukturze informatycznej, w otoczeniu sprzętowo-programowym niezbędnym do odczytu i interpretacji treści cyfrowych[65]. W znamienitej większości przypadków archiwa cyfrowe to przedsięwzięcia spełniające wszystkie lub wybrane kryteria jakości, np. OAIS[66], TRUST[67], NESTOR Siegel[68]. Ich głównym celem jest zapewnienie, że wartościowe zasoby cyfrowe przetrwają przez dziesięcio- a nawet stulecia, niezależnie od zmian technologicznych i wszelkich potencjalnych zagrożeń wywołanych przez człowieka lub naturę. Z analizy treści wymienionych standardów jakości nie wynika jednak wprost, że jakościowe, wiarygodne, certyfikowane archiwa zasobów cyfrowych mają dbać o kwestie ekologii, o redukcję śladu węglowego, stosować rozwiązania na rzecz efektywności energetycznej. Koncentrują się wciąż na innych kluczowych aspektach zapewnienia długoterminowej dostępności autentycznych i integralnych zasobów cyfrowych. Na uwagę zasługuje jednak wprowadzony do najnowszej wersji modelu OAIS (z grudnia 2024 r.) komponent „Preservation Watch", który wskazuje na konieczność ciągłego monitorowania środowiska archiwizacji. Obejmuje to śledzenie postępów technologicznych, zmieniających się potrzeb użytkowników oraz potencjalnych zagrożeń, które mogłyby wpłynąć na dostępność lub integralność chronionych obiektów cyfro-

63 A. Januszko-Szakiel, *Archiwistyka cyfrowa. Długoterminowa ochrona dziedzictwa nauki i kultury,* Warszawa 2017, s. 10–11.

64 Ibidem, s. 19–26, 33–39.

65 Ibidem, s. 23, 215.

66 The Consultative Committee for Space Data Systems (CCSDS)…

67 Zendo, CoreTrustSeal Requirements 2023-2025, https://doi.org/10.5281/ZENODO.7051011 [dostęp: 1.06.2025].

68 NESTOR, nestor-Siegel für vertrauenswürdige digitale Langzeitarchive, https://www.langzeitarchivierung.de/Webs/nestor/DE/Zertifizierung/nestor_Siegel/siegel.html [dostęp: 1.06.2025].

wych. Ma to na celu proaktywne reagowanie na ryzyka i adaptację do zmian[69]. Należy się zatem spodziewać, że kwestie zrównoważonego rozwoju i minimalizacji wpływu środowiskowego archiwów cyfrowych będą zyskiwać na znaczeniu i będą formalnie uwzględnione w dokumentach ustawodawczych i normatywnych. Do dyskursu na temat archiwizacji cyfrowej weszły, prawdopodobnie na stałe, terminy „Green Digital Preservation"[70], „Eco Digital Preservation"[71], „Sustainable Digital Archiving"[72], „Digital Sustainability"[73], „Environmentally Sustainable Long-term Digital Preservation"[74], które najogólniej odnoszą się do zrównoważoności w długotrwałej archiwizacji cyfrowych materiałów, definiowanej jako stosowanie społecznych, ekonomicznych i środowiskowych zasad odpowiedzialności w projektach rozwoju, utrzymywania i udostępniania cyfrowych produktów i usług. Wymóg zrównoważoności wnosi do definicji długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych znaczące rozszerzenie dotyczące rozumienia i optymalizacji wykorzystania technologii[75]. Samo zwiększenie efektywności energetycznej czy wspomniana wyżej optymalizacja, choć potrzebne jako rozwiązania przejściowe, jedynie redukują niezrównoważoność, nie tworząc faktycznej i trwałej zrównoważonej praktyki[76]. Aby osiągnąć ekologicznie zrównoważoną archiwizację cyfrową, konieczna jest rewizja tradycyjnych założeń archiwizacji i fundamentalna zmiana podejścia do procesu oceny wartości, trwałości i dostępności obiektów cyfrowych w całym cyklu ich życia, od tworzenia po usuwanie[77], uwzględniając przy tym koszty środowiskowe angażowanej infrastruktury. W dyskusjach na temat wpływu archiwizacji cyfrowej na środowisko uwaga zazwyczaj koncentrowana jest na zużyciu energii elektrycznej w operacyjnym działaniu centrów danych[78], tymczasem na środowisko oddziałuje cały cykl życia infrastruktury technologii informacyjno-komunikacyjnych ICT, na której oparte są archiwa cyfrowe – od

---

69 ISO 14721:2025 *Space Data System Practices — Reference model for an open archival information system (OAIS)*, https://www.iso.org/standard/87471.html [dostęp: 1.06.2025].

70 Climate – Sustainability Directory…

71 Ibidem.

72 European Commission, Keys to Sustainable Digital Archiving…

73 T. Frick, *Digital Sustainability*…

74 Digital Preservation Coalition, Environmentally Sustainable Digital Preservation, https://www.dpconline.org/digipres/discover-good-practice/environmentally-sustainable-digital-preservation [dostęp: 1.06.2025].

75 Climate – Sustainability Directory…

76 K.L. Pendergrass i in., *Toward Environmentally*…, s.167.

77 Climate – Sustainability Directory…

78 K.L. Pendergrass i in., *Toward Environmentally*…, *s.* 168.

wydobycia surowców[79], poprzez produkcję i transport (energia wbudowana)[80], po energochłonną fazę użytkowania i wreszcie utylizację toksycznych e-odpadów[81]. Infrastruktura ICT stosowana w archiwizacji zasobów cyfrowych generuje znaczące negatywne skutki dla środowiska[82], stawiając poważne wyzwanie dla wszelkich przedsięwzięć trwałej ochrony cyfrowych materiałów.

Z powyższego wynika, że jedną z charakterystycznych cech zrównoważonych archiwów cyfrowych jest holistyczne podejście do oceny trwałości i dostępności obiektów cyfrowych w całym cyklu ich życia, uwzględniające nie tylko wartość i przydatność treści obiektów cyfrowych w kontekście potrzeb obecnych i przyszłych użytkowników, lecz także niezbędną cyfrową infrastrukturę z jej wpływem środowiskowym, również w całym cyklu jej życia. Ocenie należy poddać:

a) czy i w jakim stopniu etyczne jest pozyskiwanie surowców niezbędnych do wytworzenia infrastruktury ICT dla archiwum cyfrowego,
b) poziom zużycia energii w procesie wytworzenia infrastruktury dla archiwum,
c) ilość energii niezbędnej dla procesów archiwizacji (gromadzenia, składowania, wyszukiwania, udostępniania obiektów cyfrowych),
d) czy i w jaki sposób archiwum cyfrowe odpowiedzialnie zarządza komponentami elektronicznymi po zakończeniu ich eksploatacji.

Istotną cechą zrównoważonych archiwów cyfrowych jest stałe zarządzanie dostępnością, częstotliwością udostępnienia i czasem oczekiwania na wgląd do treści obiektu cyfrowego. Na podstawie oceny tych kryteriów, które mogą zmieniać się na różnych etapach życia obiektu cyfrowego, jest on lokowany w różnych częściach archiwów cyfrowych, pochłaniających różne ilości zasobów energii. W ten sposób archiwum optymalizuje ślad środowiskowy.

Bardzo ważnym komponentem archiwum cyfrowego jako organizacji są archiwiści cyfrowi, czyli kompetentni pracownicy informacji i wiedzy, którzy opracowują, wdrażają i stosują procedury zarządzania obiektami cyfrowymi, umiejętnie łącząc zasady i wartości dotychczasowe z zasadami zrównoważonego rozwoju.

---

79 RYERSON, Steel Drives Data Center Boom, https://www.ryerson.com/metal-resources/metal-market-intelligence/steel-drives-data-center-boom [dostęp: 1.06.2025].

80 K.L. Pendergrass i in., *Toward Environmentally…*, *s.* 175.

81 eCircular, Environmental Impact of E-Waste in 2024, https://ecircular.com/environmental-impact-of-e-waste-in-2024/ [dostęp: 1.06.2025].

82 World Bank, Green Data Centers: Towards a Sustainable Digital Transformation, https://www.worldbank.org/en/topic/digital/publication/green-data-centers-towards [dostęp: 1.06.2025].

Są świadomi środowiskowego wpływu archiwizacji cyfrowej i gotowi do jego skutecznego łagodzenia.

Podsumowując, zrównoważoność w archiwizacji cyfrowej zdecydowanie wykracza poza samo przyjęcie rozwiązań „zielonego IT" (np. zastosowanie energooszczędnego sprzętu, energii odnawialnej). Wymaga ponownej oceny motywacji i założeń, które kształtują obecne praktyki archiwizacji cyfrowej. Potrzebna jest redefinicja wartości, trwałości oraz dostępności obiektów cyfrowych. Prawdopodobnie trzeba będzie ustalić i uznać akceptowalne poziomy utraty dostępu do treści wybranych dokumentów, opracować standardy archiwizacji głębokiej/ciemnej i przystać na model „dostępności ograniczonej", z wydłużonym czasem oczekiwania na wgląd do treści dokumentu. Jest to ogromna reorientacja mentalna i operacyjna, przekształcająca archiwistów cyfrowych w aktywnych menadżerów systemów archiwizacji, uwzględniająca zarówno wnętrze, jak i szeroko pojęte otoczenie archiwów cyfrowych. Integrując:

a) etyczne i zrównoważone podejście do zarządzania cyklem życia technologii ICT stosowanych w archiwizacji cyfrowej,
b) zrównoważone zarządzanie obiektami cyfrowymi w całym cyklu ich życia, ze szczególnym uwzględnieniem oceny wartości, poziomu zapotrzebowania i trybu udostępniania ich treści, także zmieniających się potrzeb użytkowników, interesów i celów organizatorów archiwów i na tej podstawie klasyfikowania i składowania obiektów w różnych warstwach systemu archiwizacji,
c) warstwowe podejście do przechowywania obiektów cyfrowych i migrowania ich między warstwami, optymalizując wskaźniki efektywności energetycznej,
d) staranny dobór i łączenie różnych technologii ICT w spójny i energooszczędny system archiwizacji treści cyfrowych,

wyłania się realny model zrównoważonego podejścia do archiwizacji zasobów cyfrowych i zaczyn pod dyskusję, czy archiwa cyfrowe i cyfrowi archiwiści mogą przyczynić się do osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju. Ważne jest, aby do rozmów i działań przystąpić możliwie sprawnie. Digital Preservation Coalition rekomenduje, przynajmniej na początek, podejście „wystarczająco dobrej archiwizacji" (*Embracing „Good Enough" Preservation*), „minimalnej wystarczającej archiwizacji" (*Minimum Viable Preservation*) z zastosowaniem „minimalnego wysiłku" (*Minimal Effort Ingest*)[83].

[83] Digital Preservation Coalition, Standards and best practice, https://www.dpconline.org/handbook/institutional-strategies/standards-and-best-practice [dostęp: 2.06.2025].

Podsumowanie

Rzeczywista zrównoważona archiwizacja cyfrowa jest synergicznym połączeniem aspektów organizacyjnych, technicznych, ekonomicznych, środowiskowych i społecznych wytwarzania, gromadzenia, przechowywania i udostępniania zasobów cyfrowych. Optymalizacja jednego aspektu kosztem drugiego jest niewystarczająca. Niezbędne jest holistyczne podejście, interdyscyplinarna współpraca i zintegrowanie polityk, które uwzględniają wszystkie te wymiary jednocześnie. Celem archiwistów cyfrowych staje się więc już nie tylko działanie na rzecz zapewnienia trwałej dostępności, autentyczności, integralności i użyteczności, czyli kontekstowego zrozumienia treści obiektów cyfrowych, lecz również minimalizowanie wpływu tychże działań na środowisko i promowanie odpowiedzialności społecznej.

Zdecydowanie potrzebna będzie intensyfikacja inwestycji w badania i rozwój energooszczędnych technologii przechowywania danych. Z uważnością należy też śledzić działania i oceniać przydatność wyników prac zespołów roboczych, rekomendowane przez nich dobre praktyki oraz standardy. Niezbędne jest rozwijanie oferty edukacyjnej dla specjalistów informacji – archiwistów, bibliotekarzy, muzealników, informatyków – w zakresie zrównoważonej archiwizacji cyfrowej, obejmującej zarówno aspekty techniczne, jak i środowiskowe.

Bibliografia

Climate – Sustainability Directory, Green Digital Preservation, https://climate.sustainability-directory.com/term/green-digital-preservation [dostęp: 1.06.2025].

CLOCKSS, Homepage, https://clockss.org/ [dostęp: 1.06.2025].

Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2481 z dnia 14 grudnia 2022 r. ustanawiająca program polityki „Droga ku cyfrowej dekadzie" do 2030 r. (Tekst mający znaczenie dla EOG), 323 OJ L § (2022), http://data.europa.eu/eli/dec/2022/2481/oj/pol [dostęp: 1.06.2025].

Digital Preservation Coalition, Environmentally Sustainable Digital Preservation, https://www.dpconline.org/digipres/discover-good-practice/environmentally-sustainable-digital-preservation [dostęp: 1.06.2025].

Digital Preservation Coalition, Homepage, https://www.dpconline.org/ [dostęp: 1.06.2025].

Digital Preservation Coalition, Standards and best practice, https://www.dpconline.org/handbook/institutional-strategies/standards-and-best-practice [dostęp: 2.06.2025].

Digital Preservation: Putting It to Work, Computational Intelligence, t. 700, red. T. Traczyk, W. Ogryczak, P. Pałka, T. Śliwiński, Bazylea 2017, https://doi.org/10.1007/978-3-319-51801_ 5.

DIMPACT, Homepage, https://dimpact.org/about [dostęp: 1.06.2025].

eCircular, Environmental Impact of E-Waste in 2024, https://ecircular.com/environmental-impact-of-e-waste-in-2024/ [dostęp: 1.06.2025].

European Commission, Keys to Sustainable Digital Archiving. Shaping Europe's Digital Future, https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/events/keys-sustainable-digital-archiving [dostęp: 1.06.2025].

European Commission, Statistical Office of the European Union. Sustainable Development in the European Union: Monitoring Report on Progress towards the SDGs in an EU, 2022, https://data.europa.eu/doi/10.2785/403194 [dostęp: 1.06.2025].

Eurostat, Energy efficiency statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_efficiency_statistics [dostęp: 1.06.2025].

Frick T., *Digital Sustainability: How to Get Started Today*, Mightybytes (blog), 19.07.2022, https://www.mightybytes.com/blog/digital-sustainability/ [dostęp: 1.06.2025].

Grindley N., Carpenter Negulescu K., Kilbride W., Macdonald D., Rosenthal D., *Panel discussion: How green is digital preservation?*, https://www.ifs.tuwien.ac.at/dp/ipres2010/img/GrindleyGreenPreservationPanel.pdf [dostęp: 1.06.2025].

IASA Annual Conference 2015, The Environmental Impact of Digital Preservation, https://2015.iasa-web.org/fr/node/47.html [dostęp: 1.06.2025].

IFLA, Guidelines for Green and Sustainable Libraries, https://www.ifla.org/news/coming-soon-ifla-guidelines-for-green-and-sustainable-libraries/ [dostęp: 1.06.2025].

iPRES 2024, https://ipres2024.pubpub.org/ [dostęp: 1.06.2025].

ISO 14721:2025 *Space Data System Practices – Reference model for an open archival information system (OAIS)* [dostęp: 1.06.2025].

Januszko-Szakiel A., *Archiwistyka cyfrowa. Długoterminowa ochrona dziedzictwa nauki i kultury,* Warszawa 2017.

Komisja Europejska, Cele na rok 2030, https://commission.europa.eu/energy-climate-change-environment/overall-targets-and-reporting/2030-targets_pl [dostęp: 1.06.2025].

Komisja Europejska, Cyfrowa dekada Europy: cele na 2030 r., https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_pl [dostęp: 1.06.2025].

NAKIVO Team, *Storage Tiering Guide for Data Archival*, Nakivo (blog), 6.02.2023, https://www.nakivo.com/blog/storage-tiering/ [dostęp: 1.06.2025].

NESTOR, nestor-Siegel für vertrauenswürdige digitale Langzeitarchive, https://www.langzeitarchivierung.de/Webs/nestor/DE/Zertifizierung/nestor_Siegel/siegel.html [dostęp: 1.06.2025].

Ośrodek Informacji i Dokumentacji Europejskiej, Wersja skonsolidowana Traktatu o Unii Europejskiej, https://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14803&Itemid=945 [dostęp: 1.06.2025].

Pałka P., Śliwiński T., Traczyk T., *Problemy długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych na przykładzie projektu CREDO*, „Pomiary Automatyka Robotyka" 2020, nr 4(24), s. 27–39, https://doi.org/10.14313/PAR_238/27.

Pałka P., Śliwiński T., Traczyk T., Ogryczak W., *Persistence management in digital document repository*, [w:] *Beyond Databases, Architectures and Structures. Advanced Technologies for Data Mining and Knowledge Discovery. 12th International Conference BDAS*, red. S. Kozielski i in., Ustroń 2016, s. 668–682, https://doi.org/10.1007/978-3-319-34099-9_52.

Parlament Europejski, Dokument Roboczy w Sprawie Przygotowań Do Szczytu Rio+20 – Międzyparlamentarne Posiedzenie Komisji Parlamentu Europejskiego i Parlamentów Krajowych. Komisja Ochrony Środowiska Naturalnego, Zdrowia Publicznego i Bezpieczeństwa Żywności, 28.02.2012, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/envi/dt/893/893910/893910pl.pdf [dostęp: 1.06.2025].

Parlament Europejski, Zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny w UE: fakty i liczby (infografika), 23.12.2020, https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20201208STO93325/zuzyty-sprzet-elektryczny-i-elektroniczny-w-ue-fakty-i-liczby-infografika [dostęp: 1.06.2025].

Patino A., *What is tiered storage?*, Aerospike (blog), 1.05.2025, https://aerospike.com/blog/tiered-storage-guide/ [dostęp: 17.08.2025].

Pendergrass K.L., Sampson W., Walsh T., Alagna L., *Toward Environmentally Sustainable Digital Preservation*, „The American Archivist" 2019, nr 1(82), s. 165–206, https://doi.org/10.17723/0360-9081-82.1.165.

Pernet C., Svarer C., Ross B., Van Horn J.D., Poldrack R.A., *On the Long-term Archiving of Research Data*, „Neuroinformatics" 2023, t. 21(2), s. 243–246, https://doi.org/10.1007/s12021-023-09621-x.

Portico, Homepage, https://www.portico.org/ [dostęp: 1.06.2025].

Preservica, Digital Preservation Sustainability Charter, https://preservica.com/sustainability [dostęp: 1.06.2025].

Projekt CREDO, https://www.pwpw.pl/Inne/Credo.html [dostęp: 19.07.2025].

Rosseel F., *What Is Digital Archiving, and How to Do It: An Implementation and Significance Guide*, DOCBYTE (blog), 13.12.2023, https://www.docbyte.com/what-is-digital-archiving/ [dostęp: 1.06.2025].

RYERSON, Steel Drives Data Center Boom, https://www.ryerson.com/metal-resources/metal-market-intelligence/steel-drives-data-center-boom [dostęp: 1.06.2025].

SAP Help Portal, Information Lifecycle Management, https://help.sap.com/docs/SAP_S4HANA_CLOUD/a630d57fc5004c6383e7a81efee7a8bb/3c9d33dde6154f71863f994262a584fd.html [dostęp: 1.06.2025].

SCS, IT Center for Science, Homepage, https://csc.fi/en/ [dostęp: 1.06.2025].

Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, Ministerstwo Rozwoju i Technologii – Agenda 2030, https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/agenda-2030 [dostęp: 1.06.2025].

Smithers M., *The Role of Dark Archives in Ensuring Document Preservation and Disaster Recovery,* CLOCKSS (blog), 22.08.2024, https://clockss.org/the-role-of-dark-archives/ [dostęp: 1.06.2025].

Terminology for the creation, care, and storage of digital materials, „Conserve O Gram" 2011, nr 22(6), s. 1–7, https://www.nps.gov/subjects/museums/upload/22-06_508.pdf [dostęp: 1.06.2025].

The Consultative Committee for Space Data Systems (CCSDS), Recommendation for Space Data System Practices. Reference Model for an Open Archival Information System (OAIS). Recommended practice, 2024, https://ccsds.org/wp-content/uploads/gravity_forms/5-448e85c647331d9cbaf66c096458bdd5/2025/01//650x0m3.pdf [dostęp: 1.06.2025].

The Signal, What Do you mean by Archive? Genres of Usage for Digital Preservers, https://blogs.loc.gov/thesignal/2014/02/what-do-you-mean-by-archive-genres-of-usage-for-digital-preservers/ [dostęp: 1.06.2025].

Tiainen M., Helin H., Kylander J., Lehtonen J., *A Generic Carbon Footprint Model*, 16.09.2024, poster zaprezentowany na International Conference on Digital Preservation, Gandawa, 16–20.09.2024, https://doi.org/10.5281/zenodo.13683021 [dostęp: 1.06.2025].

Unia Europejska, EUR-Lex, Zrównoważony Rozwój, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=legissum%3Asustainable_development [dostęp: 1.06.2025].

University of the Free State, LibGuides, Digital Curation Lifecycle Model – Digital preservation, https://ufs.libguides.com/c.php?g=1113411&p=8118663 [dostęp: 17.08.2025].

WILEY, What Is a Dark Archive?, https://www.wiley.com/en-us/network/publishing/societies/publishing-strategy/what-is-a-dark-archive [dostęp: 1.06.2025].

World Bank, Green Data Centers: Towards a Sustainable Digital Transformation, https://www.worldbank.org/en/topic/digital/publication/green-data-centers-towards [dostęp: 1.06.2025].

Zendo, CoreTrustSeal Requirements 2023-2025, https://doi.org/10.5281/ZENODO.7051011 [dostęp: 1.06.2025].

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 182–210
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264

LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0
DOI 10.4467/26581264ARC.25.009.21261

STUDIA I MATERIAŁY

Locally grounded competency framework for records and archives management in Kenya

Shadrack Katuu

University of South Africa (Republika Południowej Afryki)
35920068@mylife.unisa.ac.za, ORCID 0000-0002-5526-4770

ABSTRACT
This article details the conceptualization and development of the Kenya Association of Records Managers and Archivists (KARMA) competency framework, a localized model specifically designed for records and archives management (RAM) professionals in Kenya. Grounded in the nation's unique postcolonial and ongoing digital transformation context, the framework integrates the Kenya National Qualifications Framework (KNQF), Kenya's public sector job classifications, and the Skills Framework for the Information Age (SFIA). A systematic approach involving document analysis and iterative alignment was employed to establish 4 distinct competency levels, each with sub-levels, meticulously mapped to national standards and incorporating diverse interdisciplinary responsibilities. The resulting KARMA framework effectively combines appropriate international practice with regional needs, ensuring practical utility in resource-constrained settings. It offers a scalable, context-sensitive model for professionalizing RAM in the Global South. The framework is not presented as a prescriptive blueprint; its generalizability beyond Kenya requires further national or regional adaptation. An implementation roadmap is outlined, including benchmarks and risk mitigation strategies, to guide adoption in public sector institutions and support continuing professional development.

KEYWORDS
competency framework, Global South, InterPARES Project, Kenya Association of Records Managers and Archivists, Kenya National Qualifications Framework, Skills Framework for the Information Age

Lokalne ramy kompetencji w zakresie zarządzania dokumentacją i archiwami w Kenii

STRESZCZENIE
Artykuł opisuje proces konceptualizacji i opracowania ram kompetencyjnych Kenijskiego Stowarzyszenia Specjalistów ds. Zarządzania Dokumentacją i Archiwistów (KARMA) – lokalnego modelu stworzonego specjalnie dla profesjonalistów zajmujących się zarządzaniem dokumentacją i archiwami (RAM) w Kenii. Ramy te są osadzone w specyficznym kontekście postkolonialnym oraz trwającej transformacji cyfrowej kraju. Integrują one Kenijskie Krajowe Ramy Kwalifikacji (KNQF), klasyfikację stanowisk w sektorze publicznym oraz międzynarodowe Ramy Kompetencji w Epoce Cyfrowej (SFIA). W celu opracowania ram zastosowano systematyczne podejście, obejmujące analizę dokumentów i iteracyjne dopasowywanie,

SŁOWA KLUCZOWE
ramy kompetencyjne, kraje Globalnego Południa, Projekt InterPARES, Kenijskie Stowarzyszenie Specjalistów ds. Zarządzania Dokumentacją

co pozwoliło na wyodrębnienie 4 poziomów kompetencji, z podpoziomami, precyzyjnie powiązanych ze standardami krajowymi i uwzględniających obowiązki o charakterze interdyscyplinarnym. Powstałe ramy KARMA skutecznie łączą odpowiednie praktyki międzynarodowe z regionalnymi potrzebami, zapewniając praktyczną użyteczność w warunkach ograniczonych zasobów. Stanowią skalowalny, uwzględniający uwarunkowania lokalne model profesjonalizacji RAM w krajach Globalnego Południa. Ramy nie są przedstawiane jako sztywny wzorzec – ich zastosowanie poza Kenią wymaga dalszej adaptacji na poziomie krajowym lub regionalnym. W artykule przedstawiono również plan wdrożenia, zawierający punkty odniesienia i strategie ograniczania ryzyka, które mają wspierać implementację w instytucjach sektora publicznego oraz rozwój zawodowy specjalistów.

i Archiwistów, Kenijskie Krajowe Ramy Kwalifikacji, Ramy Kompetencji w Epoce Cyfrowej

1. Background and context – the records and archives management landscape in Kenya

The records and archives management (RAM) profession in Kenya functions within a complex context shaped by its postcolonial heritage, resource constraints, and rapid developmental trajectory. This sector consistently faces demands to ensure the reliable stewardship of records and archives, particularly as it aligns with the nation's Digital Economy Blueprint[1]. This blueprint delineates 5 primary pillars: digital governance, digital commerce, infrastructure, innovation-driven entrepreneurship, and digital competencies and values[2]. Achieving these objectives mandates extensive transformation across both public and private spheres, thereby generating a significant requirement for adequately skilled human capital. Despite the proliferation of digital records, RAM professionals in Kenya frequently underscore critical deficiencies concerning infrastructure, legislation, and, notably, the requisite professional competences for managing these digital assets[3]. This perspective is substantiated by an InterPARES Trust phase study that examined Kenya's digital records infrastructure[4]. The study

1 [Kenya] Ministry of Information Communications and Technology, Digital Economy Blueprint: Powering Kenya's Transformation, 2019, https://repository.kippra.or.ke/server/api/core/bitstreams/2f95cd55-9cec-4801-906b-2ef6f00cb540/content [access: 10.11.2025].

2 Ibidem.

3 C. Ambira, *Developments in Management of Electronic Records in Kenya,* "ARHEON: Journal of the Archives of Vojvodina" 2019, vol. 2, no. 2, pp. 83–92; C.J. Mutimba, *Implementation of Electronic Document and Records Management System in the Public Sector in Kenya* [in:] *Emerging Trends in Information and Knowledge Management*, eds. T. Kwanya, J. Kiplang'at, J. Wamukoya, Kesses 2017, pp. 569–581.

4 E. Maseh, I. Moseti, *AF05: Implementation of Enterprise Wide Systems to Manage Digital Records in Kenya's Public Sector – Final Report*, InterPARES Trust, 2018, http://interparestrust.org/assets/public/dissemination/AF05FinalReportMarch2018.pdf [access: 10.11.2025].

concluded that, notwithstanding the adoption of enterprise systems like enterprise resource planning and cloud computing, RAM professionals often lacked the corresponding level of expertise necessary for their effective utilization[5].

Historically, a robust mechanism for addressing professional challenges within this field has been absent. Discussions have predominantly centered on the relatively recent establishment of formal RAM education and training in Kenya, which began in the late 1970s. Since then, the number of tertiary institutions offering such programs has expanded from 2 in the 1980s to approximately 12 by the early 2020s[6]. A comparative study, published in 2024 and based on surveys from 2017 and 2020 across 19 African nations, revealed that most respondents perceived inadequacies in the curriculum's coverage of legal and technological dimensions. Specifically, only 17% reported high coverage of legal aspects, 28% moderate, 26% low, and 29% indicated no coverage. For technological aspects, merely 9.9% reported high coverage, 24.75% moderate, 39.60% low, and 25.74% reported no coverage[7]. Furthermore, a recent 2024 tracer study of graduates confirms a substantial evolution in the roles and responsibilities of RAM professionals in Kenya that has not been mirrored by corresponding adjustments in educational curricula[8]. This situation is particularly critical given the pronounced digital impetus observed across many African countries. A 2023 study encompassing Botswana, Kenya, South Africa, and Zimbabwe not only demonstrated an increase in digitization initiatives but also a growing reliance

---

5 F. Chaterera-Zambuko, M. Masuku, S. Bhebhe, *Digital Records Infrastructure in Botswana, Kenya, South Africa, and Zimbabwe* [in:] *Managing Digital Records in Africa*, ed. M. Ngoepe, Abingdon-on-Thame 2023, pp. 49–70, https://doi.org/10.4324/9781003203155-3; E. Maseh, I. Moseti, *AF05: Implementation of Enterprise Wide Systems…*

6 J.A. Erima, E. Maseh, *Attaining Compliance for Digital Archiving through Effectual Implementation of Legislative and Regulatory Frameworks in Selected Kenyan Universities: Are We 'There' Yet?*, "KLISC Journal of Information Science and Knowledge Management" 2024, vol. 2, no. 2, pp. 49–57, https://doi.org/10.61735/2jr98p51; N.W. Mwai, T.M. Ndiku, P.K. Chebon, *Tracing the Graduates of Diploma of Technology in Library and Information Science and Archives and Records Management Studies of The Technical University of Kenya* [in:] *Emerging Trends in Information and Knowledge Management…*, pp. 359–373.

7 S. Katuu, *Advancing Archives and Records Management Professionals in Africa*, "Global Knowledge, Memory and Communication" 2024, vol. 73, no. 3, pp. 331–353, https://doi.org/10.1108/gkmc-05-2022-0100.

8 S. Magawi, S. Mathangani, A. Owano, *The Evolving Changes in the Responsibilities of Records Management Professionals in Kenya*, "Journal of Humanities and Cultural Studies" 2024, vol. 3, no. 1, pp. 1–13.

on sophisticated enterprise systems, such as enterprise resource planning and enterprise content management systems[9]. Regrettably, these implementations frequently proceed with minimal or no input from RAM professionals within the involved institutions[10].

The World Bank Group projects that by 2030, digital skills will be essential for 50–55% of all employment opportunities in Kenya[11]. Consequently, a discernible gap exists between the competencies required by the professional landscape and those fostered through formal educational and training programs. Considering the absence of a structured competency framework for RAM professionals in Kenya, this paper aims to develop an interdisciplinary competency framework. This initiative is conceived not as an imitation of Global North models but as a strategic response specifically tailored to Kenya's unique socio-technical realities.

2. Research study design and objectives

The widespread proliferation of advanced technologies, particularly artificial intelligence, coupled with concurrent digital transformations across professional domains, introduces both unprecedented opportunities and significant challenges for RAM professionals[12]. These developments profoundly impact their ability to ensure the trustworthiness and accessibility of institutional records[13]. Competency frameworks have served as critical instruments that enable RAM professionals, providing the requisite skills for navigating technological shifts,

9 F. Chaterera-Zambuko, M. Masuku, S. Bhebhe, *Digital Records Infrastructure in Botswana*…

10 C. Ambira, *Optimising EDRMS Technologies for E-Government Efficiency in Kenya*, "IQ: The RIM Quarterly" 2016, vol. 32, no. 4, pp. 22–27.

11 International Finance Corporation, World Bank Group, Demand for Digital Skills in Sub-Saharan Africa, 2021, https://www.datocms-assets.com/37703/1623797656-demand-for-digital-skills-in-sub-saharan-africa.pdf [access: 10.11.2025].

12 R. Marciano et al., *Establishing an International Computational Network for Librarians and Archivists* [in:] *iConference 2019 Proceedings*, 15 March 2019, https://doi.org/10.21900/iconf.2019.103139.

13 F. Chaterera-Zambuko, *Environmental Sustainability in the United Arab Emirates' Digital Records Management Landscape: An Analysis of Strategies and Policies*, "Sustainability" 2025, vol. 17, no. 14, pp. 1–18, https://doi.org/10.3390/su17146266; M. Ngoepe, L. Jacobs, M. Mojapelo, *Inclusion of Digital Records in the Archives and Records Management Curricula in a Comprehensive Open Distance E-Learning Environment*, "Information Development" 2024, vol. 40, no. 2, pp. 190–201, https://doi.org/10.1177/02666669221081812.

preserving collective memory, and fostering public confidence[14]. Globally, RAM professional associations have often sought to mitigate skill deficiencies via specialized short courses[15]. While these offerings encompass varied pedagogical approaches – including competency-based, workplace-integrated, reflective, and self-directed modalities – a structured Continuing Professional Development (CDP) framework is essential[16]. CPD is conceptualized as a structured and ongoing learning process aimed at cultivating professional expertise and adaptability within evolving professional contexts, thereby integrating theoretical knowledge with practical competencies[17]. Although CPD is typically administered by professional RAM associations worldwide, prominent African associations, such as the Kenya Association of Records Managers and Archivists (KARMA) and the South Africa Society of Archivists, reportedly exhibit underdeveloped CPD mechanisms[18]. This shortfall may be attributable to the absence of a cohesive integration with a structured competency framework, which is fundamental

14 R. Arias Hernández, M. Rockembach, *Building Trustworthy AI Solutions: Integrating Artificial Intelligence Literacy into Records Management and Archival Systems*, "AI & Society" 2025, vol. 40, pp. 4265–4282, https://doi.org/10.1007/s00146-025-02194-0; S. Katuu, *The Utility of Standards and Good Practice Guidelines for Records Professionals: Comparing Apples, Oranges, and Other Fruits* [in:] *IEEE International Conference on Big Data (Big Data)*, 2023, pp. 2047–2060, https://doi.org/10.1109/BigData59044.2023.10386907; S. Packalén, L. Partanen, *Competencies, Skills, and Personal Attributes in Job Advertisements for Archivists and Records Managers in Finland*, "Records Management Journal" 2025, vol. 32, no. 2, pp. 118–133, https://doi.org/10.1108/RMJ-01-2024-0002.

15 M. Hoy, *Professional Development and Competency Standards: Unravelling the Contradictions and Maximising Opportunities*, paper presented at Archives, Memory and Knowledge: The 15th International Congress on Archives, Vienna, Austria, International Council on Archives, 2004, http://www.ica-sae.org/Marian%20Hoy%20ICA%20Congress%202004%20paper.pdf [access: 10.11.2025].

16 K. Anderson, *Education and Training for Records Professionals*, "Records Management Journal" 2007, vol. 17, no. 2, pp. 94–106, https://doi.org/10.1108/09565690710757896.

17 S. Majid, *Continuing Professional Development (CPD) Activities Organized by Library and Information Study Programs in Southeast Asia*, "Journal of Education for Library and Information Science" 2004, vol. 45, no. 1, pp. 58–70, https://doi.org/10.2307/40323921.

18 C. Ambira, *Creating Professional Unity for Records Managers and Archivists: The Experience of Kenya Association of Records Managers and Archivists*, "Comma. International Journal on Archives" 2012, no. 1, pp. 115–120, https://doi.org/10.3828/comma.2012.1.11; S. Doncabe, F. Garaba, *Enhancing the South African Society of Archivists Membership: Partnerships to Preserve South Africa's Archives*, "Innovation: Journal of Appropriate Librarianship and Information Work in Southern Africa" 2025, vol. 70, no. 2, pp. 3–19; M. Mojapelo, M. Ngoepe, *Advocacy as a Strategy to Raise the Archival Profile through the Civil Society in South Africa*, "Archives and Records" 2022, vol. 43, no. 1, pp. 18–35, https://doi.org/10.1080/23257962.2020.1813095.

for streamlining learning interventions, identifying and addressing extant knowledge gaps, and establishing a clear pathway for professional progression.

This conceptual paper is grounded in an empirical foundation, utilizing document analysis, comparative review, and framework synthesis methodologies. Empirical insights are drawn from Kenya's public sector reform initiatives, international case studies, and global competency framework development efforts.

The investigation drew upon diverse data sources, including policy documents, academic literature, and international frameworks. Kenyan national policy documents, particularly those pertaining to the public sector, were critically examined to understand its organizational structure, its formalized nature, and its potential impact on the private sector, alongside national qualification framework guidelines. For academic literature, the study prioritized Africa-centric, peer-reviewed publications primarily after 2015 for contemporary relevance, while also integrating foundational works providing historical context. Concerning global frameworks, the study scrutinized established interdisciplinary and widely adopted global frameworks, specifically Skills Framework for the Information Age (SFIA), and those developed by ARMA International.

The analytical methodology entailed identifying and analyzing disparities through a comparative assessment of frameworks originating from the Global North, such as those from ARMA International and initiatives by the Australian Society of Archivists (ASA) and the Records Management Association of Australasia (RMAA and now known as RIMPA), against the prevailing context in Kenya. Subsequently, an alignment mapping established correlations between the Kenya National Qualification levels, Kenyan public sector bands, and SFIA responsibilities. An iterative refinement process ultimately culminated in the proposed framework, ensuring its evidence-based nature, local relevance, and scalability.

The research endeavors to develop and propose a RAM competency framework that is aligned with Kenyan national standards, is interdisciplinary, and offers practical applicability for public sector implementation, with the ambition that it can be adapted to other contexts, particularly within the Global South, while acknowledging significant jurisdictional variations. The specific objectives were:

1. To critically review existing global and RAM competency frameworks.
2. To analyze current deficiencies in Kenyan RAM education and training provisions.

3. To integrate the Kenya National Qualifications Framework (KNQF), public sector banding structures, and SFIA into a unified conceptual model.

In pursuing these objectives, the study provides preliminary observations that suggest an implementation roadmap, including benchmarks and mitigation strategies. A comprehensive implementation roadmap may necessitate initial and subsequent empirical investigations, which could form the focus of future research.

3. Global perspectives on competency frameworks

Globally, RAM initiatives have consistently leveraged competency frameworks to advance professional development, enhance educational curricula, support research, and align with national qualification frameworks[19]. A notable illustration of this research-driven application is the InterPARES project, a multi-phase study dedicated to ensuring trustworthiness of records. Each phase of InterPARES has yielded distinct frameworks. Specifically, the 2012–2019 phase focused on trust and trustworthiness in digital records and data[20]. One case study within this phase explored competency frameworks by visually depicting the hierarchical structure, sub-functions, and activities pertinent to records management and archives[21]. This study developed a framework designed to pinpoint inconsistencies, ambiguities, errors, and redundancies in international standards and guidelines, employing a mind map to visually articulate the core functions of information governance within organizations. Furthermore, the 2021–2026 InterPARES research phase included case studies focused on the design, development, and application

[19] A. Daniel, A. Oliver, A. Jamieson, *Toward a Competency Framework for Canadian Archivists*, "Journal of Contemporary Archival Studies" 2020, vol. 7, no. 1, pp. 1–13; S. Katuu, *Broadening the Scope of Archival Education: Examining Traditional Approaches from a Broader Societal Perspective* [in:] *Archival Science in Interdisciplinary Theory and Practice*, eds. A. Wieland, C. Rogers, Lanham 2024, pp. 77–104; M. Ngoepe, N. Saurombe, *Africanisation of the South African Archival Curriculum: A Preliminary Study of Undergraduate Courses in an Open Distance e-Learning Environment*, "Education for Information" 2021, vol. 37, no. 1, pp. 53–68, https://doi.org/10.3233/EFI-190358.

[20] InterPARES Trust, 2019, http://interparestrust.org/ [access: 10.11.2025].

[21] G. Michetti, S. Haufek, *Mind Mapping Functions for Managing Information, Records, and Archives* [in:] *Recordkeeping in International Organizations*, eds. J. Boel, E. Sengsavang, Abingdon-on-Thames 2020, pp. 139–153, https://doi.org/10.4324/9780429347092-6.

of Artificial Intelligence to ensure sustained availability and accessibility of reliable public records[22]. Case study MA02 investigated essential competencies for AI evaluation, assessed the impact of digital transformation on employment trends, identified challenges in human-AI interaction, and proposed methodologies for integrating AI-powered solutions into records management and archival practices[23]. Concurrently, case study MA10 addressed the evolving competency requirements for archivists and records managers necessitated by emerging AI technologies[24]. Additionally, case study AD01 focused on creating educational resources for effective utilization of AI in maintaining trustworthy public records, particularly in archival description and arrangement processes[25].

Another category of effort involves national or regional initiatives to establish competency frameworks that align with national qualification frameworks. For example, in Australia, during the mid-2000s, concurrent with the Australian Qualifications Framework, efforts were made to develop record-keeping competency standards[26]. The analysis of Australian record-keeping competencies examined their characteristics, implementation, relationship to other frameworks, and the challenges faced by professionals, raising significant questions for organizations considering similar frameworks[27]. Similarly, in Italy, during the mid-2010s, coinciding with the European Qualifications Framework,

---

22 InterPARES Trust AI, 2025, https://interparestrustai.org/ [access: 10.11.2025].

23 R. Arias Hernández, M. Rockembach, *Building Trustworthy AI Solutions: Integrating Artificial Intelligence Literacy*…

24 A. Casadesús-De-Mingo, List of Archival and Records Management Programs. Data Collected for InterPARES TrustAI "Project Competencies: Education Programs and Market Needs Pipeline in the Age of AI (MA10)", unpublished data, 2024; InterPARES Trust AI, Research Studies, 2025, https://interparestrustai.org/trust/about_research/studies [access: 10.11.2025].

25 K. Fewster, R. Arias-Hernández, Teachable AI for the Archival Professions – Module 1: Introduction to Artificial Intelligence for the Archival Professions, InterPARES Trust AI, 2024, https://interparestrustai.org/assets/public/dissemination/AD_01_Module1_v_1_2_20241029 1.pdf [access: 10.11.2025]; eidem, Teachable AI for the Archival Professions – Module 2: Critical AI/ML, Indigenous AI/ML, and AI/ML Ethics for Archival Professionals, InterPARES Trust AI, 2024, https://interparestrustai.org/assets/public/dissemination/AD_01_Module2_v_1_0_20241211.pdf [access: 10.11.2025]; eidem, Teachable AI for the Archival Professions – Module 3: AI/ML for Processing Textual Records in Archives, InterPARES Trust AI, 2025, https://interparestrustai.org/assets/public/dissemination/AD_01_Module3_v_1_0_202504141.pdf [access: 10.11.2025].

26 A. Picot, T*he Story of the Australian Recordkeeping Competency Standards*, "Records Management Journal" 2001, vol. 11, no. 3, pp. 143–153, https://doi.org/10.1108/EUM0000000007272.

27 M. Hoy, *Record-Keeping Competency Standards: The Australian Scene*, "Journal of the Society of Archivists" 2007, vol. 28, no. 1, pp. 47–65, https://doi.org/10.1080/00379810701365244.

a national standard was established to define the skills and competencies expected of archivists, rooted in lifelong learning principles[28].

A third group of examples highlights professional associations' efforts in developing competency frameworks to support professional development. For instance, in the early 2000s, the Records Management Association of Australasia (previously known as RMAA now known as RIMPA) and the Australian Society of Archivists (ASA) collaborated to form a joint education steering committee[29]. This committee subsequently developed a Statement of Knowledge for Recordkeeping Professionals, emphasizing competencies that adhere to industry standards and best practices. Simultaneously, ARMA International, a professional association primarily based in North America, published the inaugural edition of Records and Information Core Competencies in 2007, followed by an update approximately a decade later[30]. This document outlined proficiency across several key domains, including business functions, communications and marketing, records and information management/information governance, and risk management. While these examples from the Global North predominantly date from the 2000s, they nonetheless represent diverse approaches over time. A more detailed exploration of the evolution of competency frameworks prior to the 2000s would be valuable but necessitates more extensive discussion[31].

For the purpose of this discussion, these examples provide an illustrative overview of selected instances within specific categories, rather than an exhaustive list. They are presented to highlight the potential for leveraging competency frameworks to improve RAM, while also revealing challenges such as the need for continuous training and alignment with global development realities. For countries like Kenya and others in the Global South, where such

---

28 G. Michetti, *Knowledge, Skills, and Competences: An Italian Standard to Define the Archivist's Profile within the European Qualifications Framework*, "International Council on Archives–Section on Archival Education Conference Papers" 2014, no. 1, pp. 19–37.

29 Australian Society of Archivists, Statement of Knowledge for Recordkeeping Professionals, 2006, https://www.archivists.org.au/documents/item/202 [access: 10.11.2025].

30 ARMA International, Records and Information Management Core Competencies, 2016, https://www.pathlms.com/arma-international/courses/57489 [access: 10.11.2025].

31 M. Cook, *Professional Training: International Perspectives*, "Archivaria" 1978, vol. 7, pp. 28–40; R.J. Cox, E. Yakel, D. Wallace, J. Bastian, J. Marshall, *Educating Archivists in Library and Information Science Schools*, "Journal of Education for Library and Information Science" 2001, vol. 42, no. 3, pp. 228–240, https://doi.org/10.2307/40324014; T. Eastwood, *Nurturing Archival Education in the University*, "American Archivist" 1988, vol. 51, no. 3, pp. 228–252, https://doi.org/10.17723/aarc.51.3.qgk71605x660gm85.

national or professional efforts are less common, these examples underscore the importance of developing a robust, locally implementable, and relevant framework. South Africa established its qualifications authority in 1995, and tasked it with overseeing its national qualification framework[32]. In the early 2000s, efforts were made to develop national standards for RAM professions compliant with this national qualification framework[33]. There was also an attempt to use this framework as a foundation for a training and education model that would be applicable across the Anglophone African continent[34]. Despite multiple attempts, these efforts did not gain widespread national traction, though success has been observed at the institutional level through curriculum reviews[35]. Other framework initiatives on the continent involve integrating SFIA. In Uganda, a 2021 article indicates that SFIA has been employed to align curricula with industry expectations, thereby addressing the gap between graduate ICT skills and industry demands[36]. Similarly, in South Africa, a 2019 article suggested SFIA as a potential benchmark for assessing knowledge management skills and capabilities[37]. Lessons drawn from these endeavors, particularly regarding the value of local adaptation and incorporation of an interdisciplinary framework, informed KARMA's design.

---

32 L. Sutherland, G. Peckham, *A Re-Appraisal of Assessment Practices in the Light of the South African Qualifications Authority (SAQA) Act*, "South African Journal of Higher Education" 1998, vol. 12, no. 2, pp. 98–103.

33 M.K. Minishi-Majanja, *The Higher Education Qualifications Framework and the Changing Environment of LIS Education and Training in South Africa: Some Observations*, "South African Journal of Libraries and Information Science" 2009, vol. 75, no. 2, pp. 148–158, https://doi.org/10.7553/75-2-95; M. Ngoepe, L. Jacobs, M. Mojapelo, *Inclusion of Digital Records in the Archives and Records Management…*

34 P. Ngulube, *Guidelines and Standards for Records Management Education and Training: A Model for Anglophone Africa*, "Records Management Journal" 2001, vol. 11, no. 3, pp. 155–173, https://doi.org/10.1108/EUM0000000007273.

35 M.K. Minishi-Majanja, *The Higher Education Qualifications Framework and the Changing Environment…*

36 G.G. Rutwara, J.W.F. Muwanga-Zake, O.J.M. Tukei, C. Delmus, *An Evaluation of Framework and Implementation Tool for HEIs in Uganda*, "International Journal of Innovative Research and Knowledge" 2021, vol. 6, no. 12, pp. 51–65.

37 K. Mabe, K. Moabelo, B. Modise, C. Khoza, *Defining Knowledge Management Skills and Capabilities Required by Organisations in South Africa* [in:] *Proceedings of the 20th European Conference on Knowledge Management,* eds. E. Tome, F. Cesario, R. Reis Soares, 2019, https://hdl.handle.net/10210/395890 [access: 10.11.2025].

4. Components of the KARMA Competency Framework

A World Bank Group report on Digital Capabilities asserts that while skills frameworks are frequently developed for specific objectives, their relevance to stakeholders – whether policymakers, framework users, or developers – necessitates translation into operational dimensions[38]. For instance, within capacity development institutions, such frameworks must be converted into learning designs that can be effectively implemented by educators and learners. This study focuses on the development of a framework designed to address the specific needs of RAM professionals in Kenya. This section details the creation of the KARMA Competency Framework, engineered to tackle Kenya's distinct challenges. The framework is composed of 3 interconnected elements:

- the Kenya National Qualifications Framework (KNQF), which establishes educational and training benchmarks;
- Kenya public sector job classifications, which standardize job categories;
- the Skills Framework for the Information Age (SFIA), an industry skills framework promoting cross-disciplinary compatibility within a unified architecture.

4.1. Kenya National Qualifications Framework (KNQF)

Established in 2015, the Kenya National Qualifications Framework aims to standardize and harmonize educational, training, assessment, and quality assurance processes across all national qualification levels[39]. It comprises 10 levels that delineate educational stages based on anticipated learning outcomes across the entire spectrum of education and training sectors, encompassing formal, non-formal, and informal learning environments as illustrated in Figure 1[40].

---

38 S. Melhem, A. Herdis Jacobsen, *A Global Study on Digital Capabilities*, 2021, https://documents1.worldbank.org/curated/en/959181623060169420/pdf/A-Global-Study-on-Digital-Capabilities.pdf [access: 10.11.2025].

39 E.J. Mukhwana, *Untangling the Complex Training and Qualifications System in Kenya*, "RUFORUM Working Document Series" 2018, no. 16, pp. 19–32, http://repository.ruforum.org/system/tdf/2.%20Mukhwana%20%20J%20E.pdf?file=1&type=node&id=38309&force= [access: 10.11.2025].

40 Kenya National Qualifications Authority, Qualifications Framework, 2025, https://knqa.go.ke/qualifications-framework/ [access: 10.11.2025].

Figure 1. Structure of the Kenya National Qualifications Framework (KNQF)

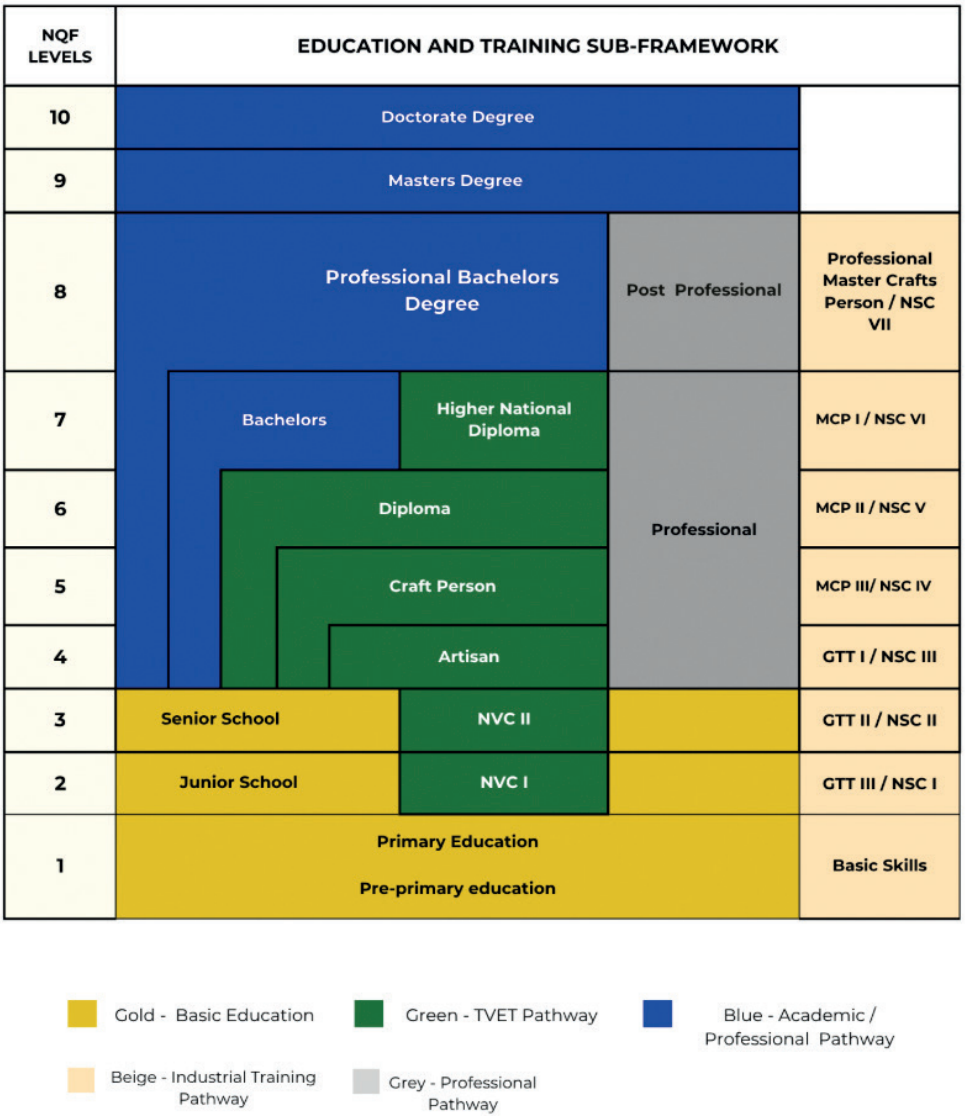

Source: Kenya National Qualifications Authority, Qualifications Framework, 2025, https://knqa.go.ke/qualifications-framework/ [access: 10.11.2025].

The KNQF serves as a foundational component within the KARMA Competency Framework, facilitating the alignment of RAM competencies with national benchmarks to enhance practitioner accessibility, support career progression, and foster competence development.

4.2. Kenya public sector job categories

The Kenyan public sector, akin to many nations grappling with their colonial legacies, historically encountered significant structural challenges. These included the complex task of reorienting postcolonial governmental structures towards national objectives, encompassing governance at both national and regional tiers, as well as within the distinct executive, legislative, and judicial branches[41]. Historically, each of these subsystems operated with its own disparate job categorization schemes, often administered by ad hoc committees and individual institutions, leading to considerable inconsistencies. Prior national endeavors to restructure and harmonize these systems throughout the first 4 decades of postcolonial governance largely proved unsuccessful, generating substantial friction within the public sector[42]. In response to these challenges, Kenya's 2010 constitutional reforms led to the establishment of the Salaries and Remuneration Commission under Article 230. The SRC's mandate includes the setting and reviewing of remuneration and benefits for all state officers and advising both national and county governments on the compensation of other public officers[43]. Since its inception, the commission has undertaken various initiatives such as providing guidance on public office salaries, promoting harmonization, equity, and fairness in compensation across governmental levels, assessing pension liabilities, and conducting comparative labor market analyses. A pivotal aspect of these efforts has been the development and harmonization of job groups, typically consisting of 20 to 23 levels, which vary by sector, discipline, or

41 P. Bennell, *The Colonial Legacy of Salary Structures in Anglophone Africa*, "The Journal of Modern African Studies" 1982, vol. 20, no. 1, pp. 127–514, https://doi.org/10.1017/S0022278X00000094; T. Otieno Juma, E. Onah, *Remuneration Policy and Inequalities in Kenya, a Source of Labour Wars: Borrowing from Global Lessons*, "International Journal of Social Relevance and Concern" 2015, vol. 4, no. 5, pp. 1–13, https://ssrn.com/abstract=2780281 [access: 10.11.2025]; V. Lukkari, *Economic Disparities in Colonial Kenya Income Inequality and Wage Differentiation*, doctoral thesis, Lund University, 2024, https://portal.research.lu.se/en/publications/ef3b3c0c-aada-46c2-a29a-b6c1e635d790 [access: 10.11.2025].

42 R. Simson, *The Rise and Fall of the Bureaucratic Bourgeoisie: Public Sector Employees and Economic Privilege in Postcolonial Kenya and Tanzania*, "Journal of International Development" 2020, vol. 32, no. 5, pp. 607–635, https://doi.org/10.1002/jid.3470.

43 R. Omunyole Andati, W. Otuya, *A Critical Review of Literature on Labour Relations and Employee Performance in Kenya after the Promulgation of the 2010 Constitution*, "American Based Research Journal" 2019, vol. 8, no. 12, pp. 20–28, https://ssrn.com/abstract=3585733 [access: 10.11.2025]; [Kenya] Salaries and Remuneration Commission, Mandate and Function, 2025, https://src.go.ke/what-we-do/mandate-function/ [access: 10.11.2025].

government sphere. These job groups are further organized into 5 distinct bands, as illustrated in Table 1[44].

Table 1. Kenya public sector job classification bands

Band	Level of job or function	Decisions made
E	Top executives, senior specialists, heads of institutions management	Strategic decisions
D	Senior and middle management, heads of departments and section heads	Tactical decisions
C	Supervisors and high level skills officers	Specialized
B	Skilled and low level supervisory staff	Discretionary
A	Semi-skilled workers	Basic

Source: [Kenya] Salaries and Remuneration Commission, "Job Evaluation for Public Service 2016", 2016, https://src.go.ke/wp-content/uploads/2016/11/Supplement-on-Job-Evaluation-for-Public-Service-2016.pdf [access: 10.11.2025]; [Kenya] Salaries and Remuneration Commission, "Job Evaluation Results for the Public Sector", 2016, https://src.go.ke/wp-content/uploads/2016/11/Brief-on-Job-Evaluation-Results-for-the-Public-Service-Nov.-2016-1.pdf [access: 10.11.2025].

The table delineates the SRC's 5 bands, which KARMA adopted to categorize RAM roles, thereby facilitating career and skill progression. The KARMA Competency Framework integrated this foundational structure, aligning it with these 5 bands to ensure its applicability across all 3 branches of government, as well as at national and county levels.

4.3. Skills Framework for the Information Age (SFIA)

The Skills Framework for the Information Age (SFIA), formally established in 2000, traces its origins to collaborative efforts initiated in the 1980s[45]. Governed by the SFIA Foundation, an international non-profit entity, the framework is sustained by a global community committed to its ongoing evolution and broad implementation. SFIA systematically classifies essential skills pertinent to digital professionals across a wide array of domains, such as applied computing,

[44] Ibidem.

[45] R. Ward et al., *Towards a 21st Century Personalised Learning Skills Taxonomy* [in:] *2021 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON)*, Vienna, Austria, 2021, https://doi.org/10.1109/EDUCON46332.2021.9453883.

business transformation, computational science, data science and analytics, digital product creation, digital transformation initiatives, human resource and workforce management, information and cyber security, learning and education, sales and marketing, software engineering, and user-centered design[46]. Its continuous evolutionary trajectory is evidenced by numerous revisions, with SFIA 9 standing as its most current iteration. An analysis of the framework reveals the categorization of Records and Archives Management competencies across its various versions, specifically from version 6 through to the present version 9, as delineated in Table 2.

Table 2. Evolution of SFIA designations for records and archives management (2015–2024)

Versions	Year published	Designation for RAM competences
6	2015	Information management (IRMG)
7	2018	Information governance (IRMG)
8	2021	Information management (IRMG)
9	2024	Information management (IRMG)

Source: SFIA Foundation, SFIA 6 Skills – Information Management, 2025, https://sfia-online.org/en/sfia-6/skills/information-management [access: 10.11.2025]; SFIA Foundation, SFIA 7 Skills – Information Governance, 2025, https://sfia-online.org/en/sfia-7/skills/information-governance [access: 10.11.2025]; SFIA Foundation, SFIA 8 Skills – Information Management, 2025, https://sfia-online.org/en/sfia-8/skills/information-management [access: 10.11.2025]; SFIA Foundation, SFIA 9 Skills – Information Management, 2025, https://sfia-online.org/en/sfia-9/skills/information-management [access: 10.11.2025].

The SFIA framework specifies 7 distinct levels of responsibility, meticulously designed to define professional skills in relation to their corresponding hierarchical levels, as presented in Table 3.

Table 3. SFIA levels of responsibility (1–7)

Levels	Guiding phrase	Description of individuals and their responsibilities at each level
1	Follow	Demonstrates fundamental task execution skills under close supervision, showing limited independent initiative and necessitating organizational abilities.
2	Assist	Applies some judgment and engages in a wider array of interactions, especially within their area of expertise, while also working on diverse tasks and actively pursuing personal growth.

[46] SFIA Foundation, About SFIA, 2025, https://sfia-online.org/en/about-sfia [access: 10.11.2025].

Levels	Guiding phrase	Description of individuals and their responsibilities at each level
3	Apply	Completes work packages with scheduled milestone reviews, escalating issues when necessary, and collaborating with suppliers and customers, potentially including some supervisory responsibilities. Performs a broad spectrum of tasks, takes initiative, and manages workloads for both them and others.
4	Enable	Operates under general guidance within a structured environment, exerting influence at the account level and tackling a diverse array of complex activities, demonstrating a firm grasp of operational business skills.
5	Ensure and advise	Provides comprehensive guidance and supervisory oversight, responsible for defining objectives, influencing the organization, and managing challenging and unpredictable work, while also exhibiting self-reliance in business skills.
6	Initiate and influence	Holds authority over a defined area of work, setting organizational objectives, influencing policy, and interacting with significant parts of the organization, as well as high-level customers and suppliers, managing extraordinarily complex and strategic work and spearheading technical and business change.
7	Set strategy, inspire, and mobilize	Possesses the authority to establish policy and make critical decisions for the organization, influencing key suppliers and customers at the highest echelons and leading on strategy, demonstrating a full suite of management and leadership capabilities.

Source: SFIA Foundation, How SFIA Works – Levels of Responsibility and Skills, 2025, https://sfia-online.org/en/about-sfia/how-sfia-works [access: 10.11.2025].

This table outlines SFIA's 7 levels of responsibility, which KARMA has adapted to classify the levels of RAM responsibility. The KARMA Competency Framework incorporated this structure primarily due to SFIA's cross-disciplinary applicability, which facilitates alignment with other subject matter experts within broader organizational contexts.

5. Structure and development of the KARMA Competency Framework

The KARMA Competency Framework underwent an iterative development process, characterized by multiple parallel cycles of refinement. While presented sequentially for clarity, these iterations were largely conducted concurrently,

with continuous adjustments in one phase informing and enhancing others to achieve comprehensive clarity.

The initial phase focused on delineating the foundational structure of the framework, comprising 4 distinct levels. Each level incorporates corresponding sub-levels that generally align with, but do not precisely replicate, the responsibility levels stipulated by the SFIA, as demonstrated in Table 4.

Table 4. KARMA Competency Framework: levels and sub-levels

Level 1	1A – Follow	1B – Assist	1C – Apply
Level 2	2A – Enable	2B – Ensure	
Level 3	3A – Initiate	3B – Influence, Advise	
Level 4	4A – Set strategy, Inspire, Mobilize	4B – Set strategy, Inspire, Mobilize	

Source: Author's own elaboration.

The second developmental phase of the framework delineated the correspondence between its 4 hierarchical levels and associated sub-levels and both the Kenya National Qualifications Framework and the public sector employment levels within Kenya. This alignment is visually detailed in Table 5.

Table 5: Alignment of KARMA levels with KNQF and public sector job bands

Level	Description	KNQA level	Public service level
1	Entry-level, developing digital skills	1A: KNQA 5 (Certificate) 1B: KNQA 6 (Diploma) 1C: KNQA 6 (Diploma, KNQA 7 desired)	Group G (Grade 13) – 1A Group H (Grade 12) – 1B Group J (Grade 11) – 1C
2	Practical RAM skills, including AI tools	2A: KNQA 7, certification desired 2B: KNQA 7, KNQA 8 desired	Group L (Grade 9) – 2A Group M/N (Grade 8) – 2B
3	Enterprise-level expertise, innovative technologies	3A: KNQA 9 or KNQA 7 with certification 3B: KNQA 9, KNQA 8 desired	Group P (Grade 7) – 3A Group Q/R (Grade 6) – 3B
4	Strategic leadership, digital transformation	4A/4B: KNQA 9, KNQA 8 required	Group S (Grade 5) – 4A Group U (Grade 3) – 4B

Source: Author's own elaboration.

The third phase comprehensively details the attributes of the KARMA Competency Framework, as delineated in Table 6.

Table 6: Detailed KARMA Competency Framework: mapping to KNQF and public sector levels

	KARMA Competency Framework description	KNQA level	Public service levels
Level 1	This position is typically an entry-level role, and prior experience in Information/Records/Archives Management is not a prerequisite. Individuals in this role are expected to develop fundamental knowledge and skills relevant to the field, with a career progression path from 1A to 1B to 1C.	1A – Certificate (KNQA 5 required) 1B – Diploma (KNQA 6 required) 1C – Diploma (KNQA 6 required KNQA 7 desired)	Group G or Grade 13 – 1A Group H or Grade 12 – 1B Group J or Grade 11 – 1C
Level 2	An individual operating at this level typically brings prior practical skills and knowledge of Information/ Records/Archives Management to their role, demonstrating a robust comprehension of core principles, methodologies, and technologies relevant to the field, and actively expands their expertise through the acquisition of additional specialized competencies.	2A – (KNQA 7 required, additionally certification KNQA Level 6 desired) 2B – (KNQA 7 required, additionally certification KNQA Level 8 desired) 2C – (KNQA 7 required, additionally certification KNQA Level 8 required)	Group K or Grade 10 – 1C Group L or Grade 9 – 2A Group M/N or Grade 8 – 2B
Level 3	An experienced Information/ Records/ Archives Management professional, typically operating at the enterprise level, should possess in-depth knowledge regarding the design, development, implementation, and administration of Information/ Records/ Archives Management programs. They should also consult with subject matter experts to incorporate leading practices, innovative techniques, and technological advancements to foster ongoing learning and growth within the domain.	3A1/ 3A2 – (KNQA 9 required or KNQA 7 with additional certification KNQA Level 8 required) 3B – (KNQA 9 required, additionally certification KNQA Level 8 desired)	Group P or Grade 7 – 3A1/ 3A2 Group Q/R or Grade 6 – 3B

	KARMA Competency Framework description	KNQA level	Public service levels
Level 4	Typically, this role is held by an experienced Information/Records/ Archives Management professional at the executive level, and their responsibilities include making strategic decisions in collaboration with organizational executive management.	4A – (KNQA 9 required, additionally certification KNQA Level 8 required) 4B – (KNQA 9 required, additionally certification KNQA Level 8 required)	Group S or Grade 5 – 4A Group U or Grade 3 – 4B

Source: Author's own elaboration.

The fourth developmental phase established the correspondence between the KARMA Competency Framework and defined professional responsibilities, alongside illustrative job titles, as presented in Table 7.

Table 7: KARMA Competency Framework: mapping to SFIA responsibilities and example job titles

Level	Sub-level	SFIA responsibility	Example job titles
1	1A – Follow	Basic task completion	Records Clerk, Archives Clerk
	1B – Assist	Discretionary tasks	Data Entry Clerk, Archives Technician
	1C – Apply	Independent work	Senior Records Clerk
2	2A – Enable	General direction	Records Management Officer
	2B – Ensure	Supervisory oversight	Senior Records Management Officer
3	3A – Initiate	Strategic influence	Records Management Administrator
	3B – Influence, Advise	Policy influence	Records Management Manager
4	4A – Set Strategy	Executive decisions	Records Management Director
	4B – Inspire, Mobilize	Organizational leadership	Chief Information Governance Director

Source: Author's own elaboration.

The iterative methodology and comprehensive tables presented herein elucidate the development and harmonization of the KARMA Competency Framework with established standards, including SFIA, KNQA, and pertinent public sector roles. This rigorous alignment process ensures that the framework's competencies are both practical and scalable, thereby fostering career progression and providing explicit guidance for professional development.

6. Significance and implementation of the KARMA Competency Framework

While this discussion has elucidated the fundamental structures and components involved in the development of the KARMA Competency Framework, it is important to note that a more comprehensive version exists within the association[47]. This complete framework meticulously stratifies functional, technical, and leadership competencies across various professional levels. For the purposes of this article, the discourse has deliberately concentrated on the framework's core elements, prioritizing a practical illustration of its construction process over an exhaustive presentation of the final product. This approach was deemed more relevant given the objective to highlight the developmental methodology and constituent ingredients of a competency framework.

A key rationale for this focus stems from the observation that while numerous frameworks have been developed in the Global North, such initiatives are less prevalent in the Global South. This emphasis is critical because RAM professionals in the Global South frequently encounter unique challenges in learning from and adapting best practices originating from the Global North. These challenges often arise from divergent developmental trajectories, dissimilar regulatory structures, and less defined professional skill sets and optimal practices[48]. Consequently,

---

47 Kenya Association of Records Managers and Archivists, Records and Information Management Competence Framework, 2022, https://karma.co.ke/wp-content/uploads/2024/10/KARMA-Competence-Framework-v3-2.pdf [access: 10.11.2025].

48 E. Goh, *Archival Legislation* [in:] *Encyclopedia of Archival Science*, eds. L. Duranti, P.C. Franks, Lanham 2015, pp. 60–63; D. Hofman, S. Katuu, *Law and Recordkeeping* [in:] *Managing Digital Records…*, pp. 7–48, https://doi.org/10.4324/9781003203155-2; S. Katuu, *Soup Du Jour – Existing and Emerging Trends in Archives and Records Management Standardization*, "Records Management Journal" 2014, vol. 34, no. 1, pp. 15–28, https://doi.org/10.1108/RMJ-08-2023-0042; D. Ha Minh Minh, P. Seelakate, *Records and Archives Legislation in Vietnam*,

there is a strong imperative to disseminate a framework that is both locally contextualized and inherently scalable.

The deliberate integration of SFIA further underscores the importance of architectural simplicity combined with the sophistication necessary to enhance clarity and facilitate engagement with related disciplines. Strategic incorporation of pertinent methodologies and frameworks from diverse fields can significantly accelerate professional growth. As evidenced by the KARMA Competency Framework's construction, frameworks like SFIA can streamline the design of competency frameworks, thereby improving clarity and fostering interdisciplinary engagement. Furthermore, alignment with domestic frameworks, such as national qualifications frameworks and public sector reform initiatives, ensures ongoing relevance and practical applicability within local contexts. Additionally, it is imperative that any developed framework, even if conceived for a specific purpose, maintains its relevance through continuous adaptation to local contexts and regular updates. This necessity is particularly pronounced given the rapidly evolving institutional, socio-economic, and technological landscapes[49].

Although this paper could have extended into a detailed discussion of implementation or rollout, such an endeavor would necessitate separate empirical research tracking the adoption by various entities represented within the KARMA membership post-launch[50]. This area, however, presents a valuable avenue for future studies. Potential methodological approaches for rollout and implementation could include the Plan-Do-Check-Act cycle, Six Sigma, or Kaizen. The PDCA cycle is widely recognized and frequently incorporated into ISO standards, particularly Management Systems Standards, which provide a systematic, measurable, and auditable approach to management and continuous improvement. Given that RAM has its specific Management System Standards in the ISO 30300 series, aligning the KARMA framework with the implementation of ISO 30300 through the PDCA cycle could ensure sustainable operationalization[51].

"Record and Library Journal" 2024, vol. 10, no. 2, pp. 358–373, https://doi.org/10.20473/rlj.V10-I2.2024.358-373.

49 S. Melhem, A. Herdis Jacobsen, *A Global Study on Digital Capabilities*…

50 H. Kivisu, *Records Managers, Archivists Warned against Corruption*, "People Daily" (Mombasa) 2023, https://peopledaily.digital/business/records-managers-archivists-warned-against-corruption [access: 10.11.2025].

51 E. Benito Cediel, A. Arias Coello, A. Salvador Benítez, *La Serie ISO 30300 y Los Sistemas de Gestión Documental. Metodología, Requisitos y Guía de Implementación* [in:] *Actas de Las I Jornadas*

Finally, any discussion regarding rollout must also encompass potential challenges and corresponding mitigation measures. In Kenya, two issues frequently cited in the implementation of any initiative are resistance to change and resource constraints. As observed in studies concerning electronic records or other records management initiatives, interventions could include comprehensive stakeholder engagement and the judicious adaptation of best practices[52]. For the KARMA Competency Framework, implementing a structured approach like the PDCA cycle could serve as a valuable mitigation strategy.

7. Conclusion

This article delineates the genesis and evolution of the KARMA Competency Framework, positing it as a transferable paradigm for analogous initiatives within nations of the Global South. A fundamental principle underpinning this endeavor was the imperative for a robust RAM competency framework capable of judiciously reconciling global standards with localized requirements. This approach aims to cultivate cross-organizational coherence and effectively navigate the intricacies of the digital era through comprehensive multidisciplinary engagement. Although not intended as a prescriptive blueprint, the development of this framework provides valuable insights by synthesizing international best practices with regional imperatives and incorporating diverse interdisciplinary perspectives to ensure pragmatic utility, particularly within resource-constrained environments. Consequently, the KARMA Competency Framework was firmly grounded in Kenya's public sector context, thereby providing a tangible illustration of how such frameworks can be methodologically constructed. This article also delineated a preliminary implementation roadmap, which included proposed benchmarks

de Estudiantes de Ciencias de La Documentación Compartiendo Conocimiento, eds. A. Arias Coello, D. García Sánchez, Madrid 2017, pp. 41–49; A. de Souza Costa, *A Série de Normas ISO 30300 Como Instrumento de Governança Informacional Em Organizações Privadas: Um Estudo Exploratório*, "ÁGORA: Arquivologia Em Debate" 2021, vol. 31, no. 63, pp. 1–16; S. Katuu, *Systems Thinking, Management Standards, and the Quest for Records and Archives Management Relevance* [in:] *IEEE International Conference on Big Data*, Macau, China, 2025, ahead-of-print.

52 C.M. Ambira, H. Nyabuto Kemoni, P. Ngulube, *A Framework for Electronic Records Management in Support of E-Government in Kenya*, "Records Management Journal" 2019, vol. 29, no. 3, pp. 305–319, https://doi.org/10.1108/RMJ-03-2018-0006; G.K. Maina, E. Maseh, *Kenya County Governments and Records Management Pertinent Issues: A Literature Review*, "Journal of Frontiers in Humanities and Social Sciences" 2023, vol. 1, no. 1, pp. 40–49.

and strategies for mitigating risks. Nevertheless, development of a truly comprehensive roadmap requires extensive empirical research and subsequent longitudinal studies to establish robust foundational metrics, thereby indicating promising directions for future scholarly investigation. Fundamentally, the enduring utility of any competency framework is contingent upon its ongoing refinement and its capacity to adapt to evolving contextual demands.

Bibliography

Ambira C., *Creating Professional Unity for Records Managers and Archivists: The Experience of Kenya Association of Records Managers and Archivists*, "Comma. International Journal on Archives" 2012, no. 1, pp. 115–120, https://doi.org/10.3828/comma.2012.1.11.

Ambira C., *Developments in Management of Electronic Records in Kenya*, "ARHEON: Journal of the Archives of Vojvodina" 2019, vol. 2, no. 2, pp. 83–92.

Ambira C., *Optimising EDRMS Technologies for E-Government Efficiency in Kenya*, "IQ: The RIM Quarterly" 2016, vol. 32, no. 4, pp. 22–27.

Ambira C.M., Kemoni H.N., Ngulube P., *A Framework for Electronic Records Management in Support of E-Government in Kenya*, "Records Management Journal" 2019, vol. 29, no. 3, pp. 305–319, https://doi.org/10.1108/RMJ-03-2018-0006.

Andati Omunyole R., Otuya W., *A Critical Review of Literature on Labour Relations and Employee Performance in Kenya after the Promulgation of the 2010 Constitution*, "American Based Research Journal" 2019, vol. 8, no. 12, pp. 20–28, https://ssrn.com/abstract=3585733 [access: 10.11.2025].

Anderson K., *Education and Training for Records Professionals*, "Records Management Journal" 2007, vol. 17, no. 2, pp. 94–106, https://doi.org/10.1108/09565690710757896.

Arias Hernández R., Rockembach M., *Building Trustworthy AI Solutions: Integrating Artificial Intelligence Literacy into Records Management and Archival Systems*, "AI & Society" 2025, vol. 40, pp. 4265–4282, https://doi.org/10.1007/s00146-025-02194-0.

ARMA International, Records and Information Management Core Competencies, 2016, https://www.pathlms.com/arma-international/courses/57489 [access: 10.11.2025].

Australian Society of Archivists, Statement of Knowledge for Recordkeeping Professionals, 2006, https://www.archivists.org.au/documents/item/202 [access: 10.11.2025].

Benito Cediel E., Arias Coello A., Salvador Benitez A., *La Serie ISO 30300 y Los Sistemas de Gestión Documental. Metodología, Requisitos y Guía de Implementación* [in:] *Actas de Las I Jornadas de*

Estudiantes de Ciencias de La Documentación Compartiendo Conocimiento, eds. A. Arias Coello, D. García Sánchez, Madrid 2017, pp. 41–49.

Bennell P., *The Colonial Legacy of Salary Structures in Anglophone Africa*, "The Journal of Modern African Studies" 1982, vol. 20, no. 1, pp. 127–154, https://doi.org/10.1017/S0022278X00000094.

Chaterera-Zambuko F., *Environmental Sustainability in the United Arab Emirates' Digital Records Management Landscape: An Analysis of Strategies and Policies*, "Sustainability" 2025, vol. 17, no. 14, pp. 1–18, https://doi.org/10.3390/su17146266.

Chaterera-Zambuko F., Masuku M., Bhebhe S., *Digital Records Infrastructure in Botswana, Kenya, South Africa, and Zimbabwe* [in:] *Managing Digital Records in Africa*, ed. M. Ngoepe, Abingdon-on-Thame 2023, pp. 49–70, https://doi.org/10.4324/9781003203155-3.

Cook M., *Professional Training: International Perspectives*, "Archivaria" 1978, vol. 7, pp. 28–40.

Cox R.J., Yakel E., Wallace D., Bastian B., Marshall J., *Educating Archivists in Library and Information Science Schools*, "Journal of Education for Library and Information Science" 2001, vol. 42, pp. 228–240, https://doi.org/10.2307/40324014.

Daniel A., Oliver A., Jamieson A., *Toward a Competency Framework for Canadian Archivists,* "Journal of Contemporary Archival Studies" 2020, vol. 7, no. 1, pp. 1–13.

Doncabe S., Garaba F., *Enhancing the South African Society of Archivists Membership: Partnerships to Preserve South Africa's Archives*, "Innovation: Journal of Appropriate Librarianship and Information Work in Southern Africa" 2025, vol. 70, no. 2, pp. 3–19.

Eastwood T., *Nurturing Archival Education in the University*, "American Archivist" 1988, vol. 51, no. 3, pp. 228–252, https://doi.org/10.17723/aarc.51.3.qgk71605x660gm85.

Erima J.A, Maseh E., *Attaining Compliance for Digital Archiving through Effectual Implementation of Legislative and Regulatory Frameworks in Selected Kenyan Universities: Are We 'There' Yet?*, "KLISC Journal of Information Science and Knowledge Management" 2024, vol. 2, no. 2, pp. 49–57, https://doi.org/10.61735/2jr98p51.

Fewster K., Arias-Hernández R., Teachable AI for the Archival Professions – Module 1: Introduction to Artificial Intelligence for the Archival Professions, InterPARES Trust AI, 2024, https://interparestrustai.org/assets/public/dissemination/AD_01_Module1_v_1_2_202410291.pdf [access: 10.11.2025].

Fewster K., Arias-Hernández R., Teachable AI for the Archival Professions – Module 2: Critical AI/ML, Indigenous AI/ML, and AI/ML Ethics for Archival Professionals, InterPARES Trust AI, 2024, https://interparestrustai.org/assets/public/dissemination/AD_01_Module2_v_1_0_20241211.pdf [access: 10.11.2025].

Fewster K., Arias-Hernández R., Teachable AI for the Archival Professions – Module 3: AI/ML for Processing Textual Records in Archives, InterPARES Trust AI, 2025, https://interparestrustai.org/assets/public/dissemination/AD_01_Module3_v_1_0_202504141.pdf [access: 10.11.2025].

Goh E., *Archival Legislation* [in:] *Encyclopedia of Archival Science*, eds. L. Duranti, P.C. Franks, Lanham 2015, pp. 60–63.

Ha Minh Minh D., Seelakate P., *Records and Archives Legislation in Vietnam*, "Record and Library Journal" 2024, vol. 10, no. 2, pp. 358–373, https://doi.org/10.20473/rlj.V10-I2.2024.358-373.

Hofman D., Katuu S., *Law and Recordkeeping* [in:] *Managing Digital Records in Africa*, ed. M. Ngoepe, Abingdon-on-Thame 2023, pp. 7–48, https://doi.org/10.4324/9781003203155-2.

Hoy M., *Professional Development and Competency Standards: Unravelling the Contradictions and Maximising Opportunities*, paper presented at Archives, Memory and Knowledge: The 15th International Congress on Archives, Vienna, Austria, International Council on Archives, 2004, http://www.ica-sae.org/Marian%20Hoy%20ICA%20Congress%202004%20paper.pdf [access: 10.11.2025].

Hoy M., *Record-Keeping Competency Standards: The Australian Scene*, "Journal of the Society of Archivists" 2007, vol. 28, no. 1, pp. 47–65, https://doi.org/10.1080/00379810701365244.

International Finance Corporation, World Bank Group, Demand for Digital Skills in Sub-Saharan Africa, 2021, https://documents1.worldbank.org/curated/en/099614312152318607/pdf/IDU0b36e9e030767f0417e0afb806e2ffdf1e8bf.pdf [access: 10.11.2025].

InterPARES Trust, 2019, http://interparestrust.org/ [access: 10.11.2025].

InterPARES Trust AI, 2025, https://interparestrustai.org/ [access: 10.11.2025].

InterPARES Trust AI, Research Studies, 2025, https://interparestrustai.org/trust/about_research/studies [access: 10.11.2025].

Juma Otieno T., Onah E., *Remuneration Policy and Inequalities in Kenya, a Source of Labour Wars: Borrowing from Global Lessons*, "International Journal of Social Relevance and Concern" 2016, vol. 4, no. 5, pp. 1–13, https://ssrn.com/abstract=2780281 [access: 10.11.2025].

Katuu S., *Advancing Archives and Records Management Professionals in Africa*, "Global Knowledge, Memory and Communication" 2024, vol. 73, no. 3, pp. 331–353, https://doi.org/10.1108/gkmc-05-2022-0100.

Katuu S., *Broadening the Scope of Archival Education: Examining Traditional Approaches from a Broader Societal Perspective* [in:] *Archival Science in Interdisciplinary Theory and Practice*, eds. A. Wieland, C. Rogers, Lanham 2024, pp. 77–104.

Katuu S., *Systems Thinking, Management Standards, and the Quest for Records and Archives Management Relevance* [in:] *IEEE International Conference on Big Data*, Macau, China, 2025, ahead-of-print.

Katuu S., *Soup Du Jour – Existing and Emerging Trends in Archives and Records Management Standardization*, "Records Management Journal" 2024, vol. 34, no. 1, pp. 15–28, https://doi.org/10.1108/RMJ-08-2023-0042.

Katuu S., *The Utility of Standards and Good Practice Guidelines for Records Professionals: Comparing Apples, Oranges, and Other Fruits* [in:] *IEEE International Conference on Big Data (Big Data)*, 2023, pp. 2047–2060, https://doi.org/10.1109/BigData59044.2023.10386907.

Kenya Association of Records Managers and Archivists, Records and Information Management Competence Framework, 2022, https://karma.co.ke/wp-content/uploads/2024/10/KARMA-Competence-Framework-v3-2.pdf [access: 10.11.2025].

[Kenya] Ministry of Information Communications and Technology, Digital Economy Blueprint: Powering Kenya's Transformation, 2019, https://repository.kippra.or.ke/server/api/core/bitstreams/2f95cd55-9cec-4801-906b-2ef6f00cb540/content [access: 10.11.2025].

Kenya National Qualifications Authority, Qualifications Framework, 2025, https://knqa.go.ke/qualifications-framework/ [access: 10.11.2025].

[Kenya] Salaries and Remuneration Commission, Job Evaluation for Public Service 2016, 2016, https://src.go.ke/wp-content/uploads/2016/11/Supplement-on-Job-Evaluation-for-Public-Service-2016.pdf [access: 10.11.2025].

[Kenya] Salaries and Remuneration Commission, Job Evaluation Results for the Public Sector, 2016, https://src.go.ke/wp-content/uploads/2016/11/Brief-on-Job-Evaluation-Results-for-the-Public-Service-Nov.-2016-1.pdf [access: 10.11.2025].

[Kenya] Salaries and Remuneration Commission, Mandate and Function, 2025, https://src.go.ke/what-we-do/mandate-function/ [access: 10.11.2025].

Kivisu H., *Records Managers, Archivists Warned against Corruption*, "People Daily" (Mombasa) 2023, https://peopledaily.digital/business/records-managers-archivists-warned-against-corruption [access: 10.11.2025].

Lukkari V., *Economic Disparities in Colonial Kenya Income Inequality and Wage Differentiation*, doctoral thesis, Lund University, 2024, https://portal.research.lu.se/en/publications/ef3b3c0c-aada-46c2-a29a-b6c1e635d790 [access: 10.11.2025].

Mabe K., Moabelo K., Modise B., Khoza C., *Defining Knowledge Management Skills and Capabilities Required by Organisations in South Africa* [in:] *Proceedings of the 20th European Conference on Knowledge Management,* eds. E. Tome, F. Cesario, R. Reis Soares, 2019, https://hdl.handle.net/10210/395890 [access: 10.11.2025].

Magawi S., Mathangani S., Owano A., *The Evolving Changes in the Responsibilities of Records Management Professionals in Kenya*, "Journal of Humanities and Cultural Studies" 2024, vol. 3, no. 1, pp. 1–13.

Maina G.K., Maseh E., *Kenya County Governments and Records Management Pertinent Issues: A Literature Review*, "Journal of Frontiers in Humanities and Social Sciences" 2023, vol. 1, no. 1, pp. 40–49.

Majid S., *Continuing Professional Development (CPD) Activities Organized by Library and Information Study Programs in Southeast Asia*, "Journal of Education for Library and Information Science" 2004, vol. 45, no. 1, pp. 58–70, https://doi.org/10.2307/40323921.

Marciano R. et al., *Establishing an International Computational Network for Librarians and Archivists* [in:] *iConference 2019 Proceedings*, 15 March 2019, https://doi.org/10.21900/iconf.2019.103139.

Melhem S., Herdis Jacobsen A., *A Global Study on Digital Capabilities*, 2021, https://documents1.worldbank.org/curated/en/959181623060169420/pdf/A-Global-Study-on-Digital-Capabilities.pdf [access: 10.11.2025].

Michetti G., *Knowledge, Skills, and Competences: An Italian Standard to Define the Archivist's Profile within the European Qualifications Framework*, "International Council on Archives–Section on Archival Education Conference Papers" 2014, vol. 1, no. 1, pp. 19–37.

Michetti G., Haufek S., *Mind Mapping Functions for Managing Information, Records, and Archives* [in:] *Recordkeeping in International Organizations*, eds. J. Boel, E. Sengsavang, Abingdon-on-Thames 2020, pp. 139–153, https://doi.org/10.4324/9780429347092-6.

Minishi-Majanja M.K., *The Higher Education Qualifications Framework and the Changing Environment of LIS Education and Training in South Africa: Some Observations*, "South African Journal of Libraries and Information Science" 2009, vol. 75, no. 2, pp. 148–158, https://doi.org/10.7553/75-2-95.

Mojapelo M., Ngoepe M., *Advocacy as a Strategy to Raise the Archival Profile through the Civil Society in South Africa*, "Archives and Records" 2022, vol. 43, no. 1, pp. 18–35, https://doi.org/10.1080/23257962.2020.1813095.

Moseti I., Maseh E., Ngoepe M., Katuu S., Penney M., Hofman D., *AF05: Implementation of Enterprise Wide Systems to Manage Digital Records in Kenya's Public Sector – Final Report*, InterPARES Trust, 2018, http://interparestrust.org/assets/public/dissemination/AF05FinalReportMarch2018.pdf [access: 10.11.2025].

Mukhwana E.J., *Untangling the Complex Training and Qualifications System in Kenya*, "RUFORUM Working Document Series" 2028, vol. 16, pp. 19–32, http://repository.ruforum.org/system/tdf/2.%20Mukhwana%20%20J%20E.pdf?file=1&type=node&id=38309&force= [access: 10.11.2025].

Mutimba C., *Implementation of Electronic Document and Records Management System in the Public Sector in Kenya* [in:] *Emerging Trends in Information and Knowledge Management*, eds. T. Kwanya, J. Kiplang'at, J. Wamukoya, Kesses 2017, pp. 569–581.

Mwai N.W., Ndiku T.M., Chebon P.K., *Tracing the Graduates of Diploma of Technology in Library and Information Science and Archives and Records Management Studies of The Technical University of Kenya* [in:] *Emerging Trends in Information and Knowledge Management*, eds. T. Kwanya, J. Kiplang'at, J. Wamukoya, Kesses 2017, pp. 359–373.

Ngoepe M., Jacobs L., Mojapelo M., *Inclusion of Digital Records in the Archives and Records Management Curricula in a Comprehensive Open Distance E-Learning Environment*, "Information Development" 2024, vol. 40, no. 2, pp. 190–201, https://doi.org/10.1177/02666669221081812.

Ngoepe M., Saurombe N., *Africanisation of the South African Archival Curriculum: A Preliminary Study of Undergraduate Courses in an Open Distance e-Learning Environment*, "Education for Information" 2021, vol. 37, no. 1, pp. 53–68, https://doi.org/10.3233/EFI-190358.

Ngulube P., *Guidelines and Standards for Records Management Education and Training: A Model for Anglophone Africa*, "Records Management Journal" 2001, vol. 11, no. 3, pp. 155–173, https://doi.org/10.1108/EUM0000000007273.

Packalén S., Partanen L., *Competencies, Skills, and Personal Attributes in Job Advertisements for Archivists and Records Managers in Finland*, "Records Management Journal" 2025, vol. 35, no. 2, pp. 118–133, https://doi.org/10.1108/RMJ-01-2024-0002.

Picot A., *The Story of the Australian Recordkeeping Competency Standards*, "Records Management Journal" 2001, vol. 11, no. 3, pp. 143–153, https://doi.org/10.1108/EUM0000000007272.

Rutwara G.G., Muwanga-Zake J.W.F., Tukei J.M.O., Delmus C., *An Evaluation of Framework and Implementation Tool for HEIs in Uganda*, "International Journal of Innovative Research and Knowledge" 2021, vol. 6, no. 12, pp. 51–65.

SFIA Foundation, About SFIA, 2025, https://sfia-online.org/en/about-sfia [access: 10.11.2025].

SFIA Foundation, How SFIA Works – Levels of Responsibility and Skills, 2025, https://sfia-online.org/en/about-sfia/how-sfia-works [access: 10.11.2025].

SFIA Foundation, SFIA 6 Skills – Information Management, 2025, https://sfia-online.org/en/sfia-6/skills/information-management [access: 10.11.2025].

SFIA Foundation, SFIA 7 Skills – Information Governance, 2025, https://sfia-online.org/en/sfia-7/skills/information-governance [access: 10.11.2025].

SFIA Foundation, SFIA 8 Skills – Information Management, 2025, https://sfia-online.org/en/sfia-8/skills/information-management [access: 10.11.2025].

SFIA Foundation, SFIA 9 Skills – Information Management, 2025, https://sfia-online.org/en/sfia-9/skills/information-management [access: 10.11.2025].

Simson R., *The Rise and Fall of the Bureaucratic Bourgeoisie: Public Sector Employees and Economic Privilege in Postcolonial Kenya and Tanzania*, "Journal of International Development" 2020, vol. 32, no. 5, pp. 607–635, https://doi.org/10.1002/jid.3470.

Souza Costa de A., *A Série de Normas ISO 30300 Como Instrumento de Governança Informacional Em Organizações Privadas: Um Estudo Exploratório*, "ÁGORA: Arquivologia Em Debate" 2021, vol. 31, no. 63, pp. 1–16.

Sutherland L., Peckham G., *A Re-Appraisal of Assessment Practices in the Light of the South African Qualifications Authority (SAQA) Act*, "South African Journal of Higher Education" 1998, vol. 12, no. 2, pp. 98–103.

Ward R. et al., *Towards a 21st Century Personalised Learning Skills Taxonomy* [in:] *2021 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON)*, Vienna, Austria, 2021, https://doi.org/10.1109/EDUCON46332.2021.9453883.

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 211–244
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264

LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0
DOI 10.4467/26581264ARC.25.005.21257

STUDIA I MATERIAŁY

Tematyka archiwalna na łamach czasopisma „African Journal of Library, Archives and Information Science” w latach 2000–2024

Magdalena Niedźwiedzka

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie / University of the National Education Commission, Krakow (Poland)
magdalena.niedzwiedzka@uken.krakow.pl, ORCID 0000-0001-7336-046X

STRESZCZENIE
Najważniejszym czasopismem archiwistycznym w Afryce jest „African Journal of Library, Archives and Information Science”, które odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu dyskursu naukowego w zakresie archiwistyki, bibliotekoznawstwa oraz zarządzania informacją. Celem niniejszego artykułu jest analiza tematyki archiwalnej podejmowanej na jego łamach w latach 2000–2024, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień związanych z archiwistyką i zarządzaniem dokumentacją. W ramach badania dokonano przeglądu 365 artykułów naukowych opublikowanych w analizowanym okresie, z których 62 odnosiły się bezpośrednio do wskazanej problematyki lub tematów pokrewnych mieszczących się w jej zakresie. Publikacja ma na celu przybliżenie polskim badaczom dorobku badawczego w obszarze archiwistyki i zarządzania dokumentacją na kontynencie afrykańskim.

SŁOWA KLUCZOWE
Afryka, czasopisma archiwalne, archiwistyka, zarządzanie dokumentacją

Archival topics in “African Journal of Library, Archives and Information Science” in the period 2000–2024

ABSTRACT
The most important archival journal in Africa is “African Journal of Library, Archives and Information Science”. It plays a key role in shaping scientific discourse in the fields of archival science, library science and information management. This paper looks at the archives-related topics covered in the journal from 2000 to 2024, with a special focus on matters related to archiving and records management. For the purposes of the study, 365 research articles published during the analysed period were reviewed. 62 of them pertained directly to the aforesaid area or related topics falling within its scope. The publication aims to familiarise Polish researchers with the research achievements in the field of archival science and document management on the African continent.

KEYWORDS
Africa, archival journal, archival science, records management

Wprowadzenie

Najważniejszym czasopismem archiwistycznym w Afryce jest obecnie „African Journal of Library, Archives and Information Science", które powstało w celu zapewnienia bibliotekarzom, archiwistom, zarządcom dokumentacją, a także informatykom i specjalistom z branży informacji naukowej możliwości publikowania wyników badań, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu afrykańskiego. W czasopiśmie ukazują się artykuły oparte na badaniach empirycznych, wnoszące istotny wkład w rozwój wiedzy i przyczyniające się do pogłębienia rozumienia zagadnień związanych z tematyką przewodnią periodyku. Równocześnie pojawiają się teksty o charakterze teoretycznym, które podejmują refleksję nad podstawami metodologicznymi i koncepcjami badawczymi lub rozwijają ramy analityczne w obrębie 3 dyscyplin naukowych powiązanych z profilem czasopisma[1].

Badania naukowe w zakresie archiwistyki, bibliotekoznawstwa oraz nauk informacyjnych prowadzone na kontynencie afrykańskim nie są znane wśród polskich badaczy[2]. Celem artykułu jest wypełnienie tej luki poznawczej poprzez analizę tematyki archiwalnej podejmowanej na łamach „African Journal of Library, Archives and Information Science". Tekst ma charakter poglądowy, a ujęcie chronologiczne pokazuje trendy w rozwoju badań afrykańskich. Zakres chronologiczny badania obejmuje lata 2000–2024. Wybór tego przedziału czasowego nie jest przypadkowy – to właśnie w 2000 r. czasopismo zostało objęte projektem African Journals Online[3]. Od tego momentu zapewniono otwarty dostęp do pełnych treści publikowanych w periodyku, co znacząco wpłynęło na jego widoczność, dostępność oraz potencjał badawczy. Rok 2000 stanowi również symboliczny początek XXI w., co dodatkowo wzmacnia zasadność przyjęcia go jako punktu wyjścia dla analizy.

---

1 African Journals Online, https://www.ajol.info/index.php/ajlais [dostęp: 25.07.2025].

2 W. Gierszewska, *Archiwa narodowe Ugandy i Rwandy*, „Archeion" 2024, t. 125, s. 102–118, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.24.001.18718; M. Leśniewski, *Trochę egzotyki – raport z badań w archiwach i bibliotekach Republiki Południowej Afryki*, ibidem, 2015, t. 116, s. 111–123; M. Niedźwiedzka, *„Archives Africa" – internetowy katalog materiałów archiwalnych,* ibidem, 2024, t. 125, s. 119–135, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.24.002.20117.

3 African Journal of Library, Archives and Information Science Online, https://ajlais.com/index.php/ajlais/issue/archive [dostęp: 7.09.2025]; *AJLAIS included in African Journals Online (AJOL),* „African Journal of Library, Archives and Information Science" (dalej: AJLAIS) 2000, t. 10, nr 2, s. 198.

We wskazanym okresie na łamach czasopisma opublikowano łącznie 351 artykułów naukowych, które ukazały się w 25 tomach, podzielonych na 50 numerów wydawanych w kwietniu i październiku. Analizie szczegółowej poddano jedynie artykuły naukowe, natomiast komunikaty, recenzje książek oraz pozostałe publikacje były brane pod uwagę w stopniu marginalnym. Ze względu na szeroki zakres tematyczny periodyku – upowszechniającego w większości teksty z zakresu informacji naukowej i bibliotekoznawstwa – dokonano selekcji materiału badawczego, koncentrując się na publikacjach dotyczących archiwistyki, archiwów, zarządzania dokumentacją oraz nowoczesnych technologii wykorzystywanych w tych obszarach. Dodatkowo brano pod uwagę publikacje na temat administracji publicznej, w szczególności opisujące rozwiązania i praktyki mające bezpośredni wpływ na procesy zarządzania dokumentacją. W pierwszym etapie analizy podstawowym kryterium wyboru był tytuł artykułu. Na tej podstawie wyodrębniono potencjalnie relewantne teksty. W kolejnym kroku szczegółowo przeanalizowano streszczenia, informacje o autorach oraz – tam, gdzie były dostępne – słowa kluczowe. Warto zaznaczyć, że słowa kluczowe zaczęto systematycznie wprowadzać dopiero od 2008 r., co ograniczyło możliwość ich wykorzystania w analizie wcześniejszych publikacji. Dopiero po zakończeniu tego etapu weryfikacji przystąpiono do właściwej interpretacji wybranych artykułów, czego efektem są przedstawione poniżej wyniki oraz zestawienia tematyczne.

Analiza tematyki archiwalnej czasopisma w latach 2000–2024

Pierwszy numer półrocznika „African Journal of Library, Archives and Information Science" (ISSN 0795-4778) ukazał się w kwietniu 1991 r. Od tego czasu nieprzerwanie utrzymuje tę formę wydawniczą (2 numery rocznie), co pozwala na systematyczną prezentację najnowszych badań i osiągnięć naukowych. Obecnie zawartość czasopisma udostępniana jest online zarówno na własnej stronie internetowej (https://ajlais.com/index.php/ajlais/issue/archive), jak i na wspomnianej platformie African Journals Online (https://www.ajol.info/index.php/ajlais), gdzie publikowane są także inne afrykańskie periodyki naukowe. Językiem czasopisma, od momentu jego założenia, jest angielski.

Początkowo tematyka publikacji była ściśle związana z bibliotekami i informacją naukową. Stosunkowo rzadko pojawiały się artykuły dotyczące

archiwistyki, choć badania w tym zakresie prowadzono już od 1981 r. na Uniwersytecie w Ghanie[4]. Dopiero z czasem, wraz ze wzrostem znaczenia archiwistyki, zaczęto coraz częściej podejmować zagadnienia archiwalne. Ta ewolucja tematyczna odzwierciedlała zarówno zmiany zachodzące w praktyce naukowej, jak i rosnące zapotrzebowanie na interdyscyplinarne podejście do zarządzania informacją na kontynencie afrykańskim.

W 2000 r., w obu numerach tomu 10, ukazało się łącznie 6 artykułów naukowych dotyczących archiwistyki i zarządzania dokumentacją[5]. Na szczególną uwagę zasługuje opracowanie Felixa Ubogu *The Paperless Society: Farce of Reality,* które stanowi interesującą refleksję nad ideą społeczeństwa funkcjonującego „bez papieru", rozważaną w momencie przełomu milenijnego i wejścia w XXI w. Autor podejmuje krytyczną analizę koncepcji „paperless society", zestawiając optymistyczne prognozy technologiczne z rzeczywistością funkcjonowania instytucji i organizacji, które mimo postępu cyfryzacji nadal w dużej mierze opierają się na dokumentacji wytwarzanej w postaci papierowej. Z dzisiejszej perspektywy można zauważyć, że był to artykuł przewidujący wiele współczesnych rozwiązań, szczególnie istotnych w odniesieniu do usług e-administracji i załatwiania spraw online[6]. Po czasie mogą one uchodzić za trywialne. Na początku XXI w. autor postulował wdrażanie jednolitych baz danych, publikowanie dokumentów w powszechnie dostępnym formacie PDF oraz stosowanie otwartych licencji przez instytucje publiczne.

Ważnym dla obrazu ówczesnej archiwistyki w Afryce jest artykuł Nathana Mnjamy *Freedom of Information Legislation in Esarbica States and its Implications on Records Management Practice* przedstawiający wpływ ustawodawstwa dotyczącego wolności informacji w państwach zrzeszonych w ESARBICA (Eastern and Southern Africa Regional Branch of the International Council on Archives) na praktykę zarządzania dokumentacją. Mnjama wskazuje, że wprowadzenie przepisów gwarantujących dostęp do informacji publicznej nie tylko zmienia sposób funkcjonowania administracji, ale także wymusza wypracowanie

---

4 A.A. Alemna, *Characteristics and Careers of Past Postgraduate Diploma Students of the Department of Library and Archival Studies University of Ghana, Legon, 1981/82 – 1987/88,* AJLAIS 1991, t. 1, nr 1, s. 45–50, https://doi.org/10.3233/EFI-1991-9204.

5 Poza artykułami omówionymi poniżej ukazały się: G. Gandu Shibanda, *Managing and Strategising Africa's Information in Global Computerisation,* AJLAIS 2000, t. 10, nr 1, s. 35–42; P. Akotia, *Management of Public Sector Financial Records in Ghana: Implications for Good Government,* AJLAIS 2000, t. 10, nr 2, s. 153–166.

6 F. Ubogu, *The Paperless Society: Farce of Reality,* AJLAIS 2000, t. 10, nr 1, s. 1–12.

nowych standardów archiwizacji i zarządzania dokumentacją. Tekst ten stanowi istotny wkład w dyskusję nad rolą archiwów w procesach budowania przejrzystości życia publicznego na kontynencie, co czyni publikację szczególnie wartościową dla badaczy zainteresowanych rozwojem administracji w tym regionie geograficznym[7].

W kolejnym numerze czasopisma warto zwrócić uwagę na 2 artykuły. Pierwszy z nich, *Preparing for the Management of Electronic Records at Moi University, Kenya: A Case Study*, autorstwa Henry'ego Kemoniego i Justusa Wamukoyi dotyczy przygotowania kenijskiego Uniwersytetu Moi do wprowadzenia systemu elektronicznego zarządzania dokumentacją. Należy podkreślić, że publikacja z 2000 r. oparta jest na badaniach podjętych rok wcześniej, a część projektów, o których traktuje tekst, została rozpoczęta już w 2000 i 2001 r. Opracowanie stanowi cenne źródło wiedzy na temat wczesnych prób cyfryzacji afrykańskich instytucji akademickich, ukazując zarówno trudności organizacyjne, jak i ograniczenia technologiczne związane z odejściem od dokumentacji papierowej. Szczególnie istotnym aspektem tego tekstu jest wyraźne przenikanie się obszarów archiwistyki i zarządzania dokumentacją, co odzwierciedla rosnącą potrzebę integracji tych dziedzin w kontekście rozwoju nowoczesnych systemów informacyjnych[8]. Z punktu widzenia archiwoznawstwa należy także odnieść się do artykułu Patricka Ngulubego *Staff Retention in the National Archives of Zimbabwe,* który opisuje wyzwania zawodowe stojące przed afrykańskimi archiwistami oraz przybliża czytelnikom funkcjonowanie i historię Archiwum Narodowego Zimbabwe, powołanego w 1935 r.[9]

W tomie 11 czasopisma z 2001 r. na 12 opublikowanych artykułów naukowych, jedynie 1 dotyczył zagadnień związanych z zarządzaniem dokumentacją. Peter Sebiny przedstawił w nim studium przypadku wdrożenia normy ISO w procesie zarządzania dokumentacją Botswańskiej Komisji ds. Mięsa. Analiza ta ukazuje praktyczne zastosowanie międzynarodowych standardów w kontekście administracji sektora rolno-spożywczego. Warto zaznaczyć, że w omawianym

---

7 N.M. Mnjama, *Freedom of Information Legislation in Esarbica States and its Implications on Records Management Practice,* AJLAIS 2000, t. 10, nr 1, s. 43–54. Zob. też: ESARBICA, https://www.ica.org/ica–network/regional–branches/esarbica/ [dostęp: 25.07.2025].

8 H. Kemoni, J. Wamukoya, *Preparing for the Management of Electronic Records at Moi University, Kenya: A Case Study,* AJLAIS 2000, t. 10, nr 2, s. 125–138.

9 P. Ngulube, *Staff Retention in the National Archives of Zimbabwe,* AJLAIS 2000, t. 10, nr 2, s. 139–152.

okresie przemysł hodowlany należał w Botswanie do najbardziej dochodowych gałęzi gospodarki, ustępując jedynie sektorowi wydobycia diamentów[10].

W roku kolejnym ukazały się łącznie 3 artykuły poświęcone analizowanej tematyce. Henry Kemoni w pracy *The Utilisation of Archival Information by Researchers in Kenya: A Case Study of the University of Nairobi* przeanalizował zachowania oraz potrzeby informacyjne użytkowników archiwów, motywacje towarzyszące korzystaniu z materiałów archiwalnych oraz bariery napotykane podczas wyszukiwania[11]. W tomie 12 wspomniany już Patrick Ngulube opublikował artykuł *Preservation Reformatting Strategies in Selected Sub-Saharian African Archival Institutions*, który przybliża funkcjonowanie instytucji archiwalnych w regionie. We wnioskach podkreślono, że wiele państw subsaharyjskich nie posiada formalnie opracowanych strategii dotyczących gromadzenia, przechowywania i zabezpieczania dokumentacji, co w praktyce oznacza brak spójnych i efektywnie działających instytucji archiwalnych[12]. Kwestie związane z zachowaniem dokumentacji w Ghanie podjął natomiast Harry Akussah w pracy *Records Management and Preservation in Government Ministries and Departments in Ghana*. Autor trafnie przeanalizował proces zarządzania dokumentacją w instytucjach rządowych, zwracając uwagę na jego bezpośredni wpływ na skuteczne zabezpieczenie materiałów archiwalnych. Akussah podkreślił, jak istotne jest ścisłe powiązanie codziennych praktyk zarządców dokumentacją z działaniami archiwistów, wskazując, że efektywna współpraca stanowi fundament długoterminowego zachowania wartościowych materiałów[13].

Tom 13 z 2003 r. zawiera 2 artykuły związane z tematyką zarządzania dokumentacją, które mają charakter studiów przypadku. Pierwszy z nich analizuje system zarządzania dokumentacją wykorzystywany w działalności Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy, ukazując specyfikę pracy z dokumentacją w instytucji o fundamentalnym znaczeniu prawnym i historycznym[14]. Drugi

---

10 P.M. Sebina, *ISO Standard and Records Management: The Case of Botswana Meat Commission,* AJLAIS 2001, t. 11, nr 1, s. 49–59.

11 H. Kemoni, *The Utilisation of Archival Information by Researchers in Kenya: A Case Study of the University of Nairobi,* AJLAIS 2002, t. 12, nr 1, s. 69–80.

12 P. Ngulube, *Preservation Reformatting Strategies in Selected Sub-Saharian African Archival Institutions,* AJLAIS 2002, t. 1, nr 2, s. 117–132.

13 H. Akussah, *Records Management and Preservation in Government Ministries and Departments in Ghana,* AJLAIS 2002, t. 12, nr 2, s. 155–166.

14 T.A. Adami, *The Management of International Criminal Justice Records: The Case of Rwandan Tribunal,* AJLAIS 2003, t. 13, nr 1, s. 1–10.

koncentruje się na praktykach zarządzania dokumentacją w sektorze publicznym Ghany, prezentując lokalne uwarunkowania, rozwiązania oraz trudności napotykane przez administrację publiczną w tym kraju[15].

W roku następnym w obu numerach tomu 14 opublikowano 2 artykuły, które dotyczą przedmiotu analizy. Autorem pierwszego z nich, *Retention of Medical Records in Ghanaian Teaching Hospitals: Some International Perspectives*, jest Emmanuel Adjei. Tekst dotyczy dokumentacji medycznej przechowywanej w szpitalach w Ghanie oraz procesu zarządzania nią, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeby długoterminowego przechowywania danych pacjentów. Autor podkreśla nie tylko znaczenie dokumentacji dla bieżącej opieki zdrowotnej, lecz także jej potencjał edukacyjny i możliwości wykorzystania zgromadzonych danych w kształceniu przyszłych kadr medycznych. W publikacji zestawiono okresy przechowywania dokumentacji medycznej obowiązujące w Anglii, Walii oraz Szkocji (według stanu na 2004 r.), co pozwoliło lepiej zrozumieć różnice systemowe oraz wskazać obszary wymagające poprawy[16]. Henry Kemoni podjął temat komunikacji w archiwach, opierając się na modelu komunikacyjnym Melvina DeFleura, który kładzie nacisk na dialogowość aktu porozumiewania się, traktując komunikację nie jako jednostronny przekaz, lecz jako dynamiczny ciąg interakcji pomiędzy nadawcą a odbiorcą. Kemoni zastosował ten model do analizy relacji pomiędzy pracownikami archiwów a użytkownikami, podkreślając znaczenie dwukierunkowej komunikacji koniecznej w profesjonalnym udostępnianiu zasobów archiwalnych, obsłudze interesantów oraz budowaniu zaufania do instytucji archiwalnych[17]. Ponadto warto zwrócić uwagę na jedną z publikacji zamieszczonych w tym tomie, która – choć jej zakres tematyczny wykracza poza główną oś prezentowanej analizy – zasługuje na wyróżnienie. Artykuł autorstwa Kgomotso H. Moahiego podejmuje problematykę praw autorskich wobec dynamicznych zmian zachodzących w świecie nowoczesnych technologii i Internetu. Opracowanie oferuje interesującą perspektywę na wyzwania związane z ochroną własności intelektualnej w erze cyfrowej, podkreślając znaczenie dostosowania regulacji prawnych do nowych realiów funkcjonowania informacji w środowisku online.

---

15 P. Akotia, *Public Sector Records Systems in Ghana: Some Lessons in Development Management*, AJLAIS 2003, t. 13, nr 2, s. 107–118.

16 E. Adjei, *Retention of Medical Records in Ghanaian Teaching Hospitals: Some International Perspectives,* AJLAIS 2004, t. 14, nr 1, s. 37–52.

17 H. Kemoni, *Melvin Defleur's Information Communication Model: Its Application to Archives Administration,* AJLAIS 2004, t. 14, nr 2, s. 167–175.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że refleksje Moahiego są szczególnie istotne dla globalnych dyskusji na temat praw autorskich, otwartego dostępu oraz swobodnego przepływu treści cyfrowych[18].

W tomie 15 z 2005 r. w obu numerach afrykańskiego czasopisma ukazało się łącznie 5 artykułów, które dotyczyły archiwistyki, zarządzania dokumentacją oraz wprowadzania nowoczesnych technologii[19]. Emmanuel Adjei wraz z Edwinem Tetteh Ayernorem kontynuowali badania nad dokumentacją medyczną, a także systemami zarządzania nią na przykładzie placówki Ridge Hospital w Ghanie. W efekcie prowadzonych prac opublikowali 2 artykuły dotyczące tychże zagadnień[20]. Na szczególną uwagę zasługuje także tekst Patricka Ngulubego *Disaster and Security Management in Public Archival Institutions in ESARBICA Region,* który koncentruje się na problematyce zarządzania ryzykiem oraz bezpieczeństwem zasobu instytucji archiwalnych Afryki Wschodniej i Południowej, zrzeszonych w ramach Międzynarodowej Rady Archiwów. Autor analizuje wyzwania, przed jakimi stoją archiwa publiczne w tym regionie, opisując zagrożenia związane zarówno z katastrofami naturalnymi, jak i czynnikami ludzkimi[21]. Z perspektywy europejskiej natomiast ciekawy wydaje się być artykuł Musaha Adamsa *The Management of Chieftaincy Records in Ghana: An Overview,* dzięki któremu czytelnik ma możliwość nie tylko zapoznać się z funkcjonowaniem instytucji afrykańskiego „wodza", ale także ze złożoną rolą, jaką pełni on w społeczeństwie Ghany, łączącą aspekty społeczne, polityczne i administracyjne. Autor podkreśla znaczenie dokumentowania działalności wodzów oraz konieczność długoterminowego przechowywania i ochrony specyficznej dokumentacji, która stanowi cenne źródło wiedzy o tradycjach, strukturze władzy oraz przemianach społecznych w Ghanie[22].

---

18 K.H. Moahi, *Copyright in the Digital Era and Some Implications for Indigenous Knowledge,* AJLAIS 2004, t. 14, nr 1, s. 1–14.

19 Zob. też: E. Lumande, A.A. Ojedokun, *Collection Mapping as an Evaluation Technique for Determining Curriculum and Collection Relationship: The University of Botswana Experience,* AJLAIS 2005, t. 15, nr 1, s. 25–34.

20 E. Adjei, E. Tetteh Ayernor, *Automated Medical record Tracking System for the Ridge Hospital, Ghana Part I: Systems Development and Design,* AJLAIS 2005, t. 15, nr 1, s. 1–14; eidem, *Automated Medical record Tracking System for the Ridge Hospital, Ghana Part II: Evaluation of the System,* AJLAIS 2005, t. 15, nr 2, s. 93–98.

21 P. Ngulube, *Disaster and Security Management in Public Archival Institutions in ESARBICA Region,* AJLAIS 2005, t. 15, nr 1, s. 15–24.

22 M. Adams, *The Management of Chieftaincy Records in Ghana: An Overview,* AJLAIS 2005, t. 15, nr 1, s. 81–86.

W tomie 16 z 2006 r. ukazały się łącznie 4 artykuły, o których należy wspomnieć. Wydanie otwiera istotny tekst Harry'ego Akussaha *The State of Document Deterioration in the National Archives of Ghana* przybliżający problematykę postępującej degradacji dokumentów przechowywanych w archiwum narodowym Ghany. Autor analizuje przyczyny fizycznego niszczenia akt, takie jak nieodpowiednie warunki przechowywania, wysoka wilgotność, brak kontroli temperatury oraz ograniczone zasoby finansowe na konserwację. W artykule przedstawiono również działania podejmowane przez archiwistów w celu ratowania najcenniejszych zbiorów oraz wskazano na potrzebę szerszej współpracy międzynarodowej w zakresie ochrony dziedzictwa dokumentacyjnego[23]. Następny artykuł tego numeru *National Information Technology Policy in Nigeria: Prospects, Challenges, and Framework for Implementation* Wole'a Michaela Olatokuna dotyczy wprowadzania najnowszych technologii informatycznych w administracji nigeryjskiej[24]. Musah Adams, w tekście *Freedom of Information and Records Management in Ghana*, podjął się natomiast badań nad dostępem do informacji, który jest uwarunkowany polityką zarządzania dokumentacją w Ghanie[25]. W numerze 2 natomiast warto zwrócić uwagę na artykuł, którego autorami są Esisa Akiroh Erwat i Martins Fabunmi, będący analizą porównawczą uwzględniającą możliwości pozyskiwania i gromadzenia informacji, zdolności zarządzania nią i efektywności podejmowania decyzji przez administrację w instytucjach szkolnictwa wyższego w południowo-zachodniej Nigerii[26].

W 2007 r., w tomie 17, opublikowano 3 artykuły z zakresu archiwistyki i zarządzania dokumentacją, a także krótki komunikat dotyczący selekcji materiałów archiwalnych[27]. Nathan Mnjama podsumował rezolucje przyjęte przez

---

23 H. Akussah, *The State of Document Deterioration in the National Archives of Ghana,* AJLAIS 2006, t. 16, nr 1, s. 1–8.

24 W.M. Olatokun, *National Information Technology Policy in Nigeria: Prospects, Challenges, and Framework for Implementation,* AJLAIS 2006, t. 16, nr 1, s. 9–18.

25 M. Adams, *Freedom of Information and Records Management in Ghana,* AJLAIS 2006, t. 16, nr 1, s. 29–38.

26 E.A. Erwat, M. Fabunmi, *A Comparative Analysis of Information Acquisition, Information Management Capacity and Administrators Decision-Making Effectiveness in Tertiary Institutions in South-Western Nigeria,* AJLAIS 2006, t. 16, nr 2, s. 89–100.

27 S.O. Popoola, *Workplace, Biographical and Motivation Factors Affecting Organisational Commitment of Records Officers in Nigerian Federal Universities,* AJLAIS 2007, t. 17, nr 1, s. 33–44; H.N. Kemoni, P. Ngulube, *Records and Archives Legislation in Kenya and Management of Public Sector Records: A SWOT Analysis Approach,* AJLAIS 2007, t. 17, nr 2, s. 98–102.

ESARBICA w latach 1969–2005[28]. Obraz rozwoju archiwistyki w Afryce Wschodniej i Południowej został przedstawiony w komunikacie Francisa Garaba *The State of Archival Appraisal Practices in the ESARBICA Region*. Autor odniósł się do zagadnienia selekcji, czyli oceny wartości dokumentacji powstałej w registraturze i wyodrębnieniu akt przeznaczonych do wieczystego przechowywania, które wejdą do zasobu archiwum. Wnikliwie przeanalizował przepisy dotyczące dokumentacji i archiwów obowiązujące w Kenii, koncentrując się zwłaszcza na zarządzaniu dokumentacją w sektorze publicznym. Autor zastosował metodę analizy SWOT, aby kompleksowo ocenić mocne i słabe strony istniejących regulacji, a także zidentyfikować szanse i zagrożenia związane z ich praktycznym wdrażaniem[29].

W tomie 18 z 2008 r. zamieszczono artykuł o kształceniu zarządców dokumentacji w Uniwersytecie Moi w Kenii. Autorem podsumowania *Theoretical Framework and Literature Review in Graduate Records Management Research* jest Henry Kemoni, który przeanalizował teoretyczne aspekty oraz literaturę, mogącą przydać się osobom kończącym studia podyplomowe z zakresu zarządzania dokumentacją[30]. Autor podjął się zestawienia modeli zarządzania dokumentacją w różnych krajach, w tym w Australii, Wielkiej Brytanii i Afryce, oraz przywołał model opracowany przez Międzynarodową Radę Archiwów. Praca miała na celu wyznaczenie kierunków badawczych dla studentów zainteresowanych prowadzaniem działalności naukowej w obszarze zarządzania dokumentacją.

W następnym tomie nie ukazał się żaden artykuł o badanej tematyce. W roku 2009 łamy czasopisma poświęcono informacji naukowej i zarządzaniu wiedzą.

Tom 20 z 2010 r. również nie obfitował w publikacje z zakresu archiwistyki. W numerze 1 opublikowano tekst *Confidentiality and Protection of Official Records in the Freedom of Information Era: Nigeria's Situation*, w którym omówiono kwestie poufności i ochrony dokumentów urzędowych w Nigerii w kontekście dostępu do informacji publicznej wyrażonej w nigeryjskiej ustawie o wolności[31]. Natomiast w numerze 2 Nathan Mnjama, w artykule dotyczącym archiwów w Botswanie,

---

28 N. Mnjama, *A review of ESARBICA Resolutions 1969–2005,* AJLAIS 2007, t. 17, nr 1, s. 23–32.

29 F. Garaba, *The State of Archival Appraisal Practices in the ESARBICA Region,* AJLAIS 2007, t. 17, nr 1, s. 59–63.

30 H.N. Kemoni, *Theoretical Framework and Literature Review in Graduate Records Management Research,* AJLAIS 2008, t. 18, nr 2, s. 103–117.

31 A. Abioye, *Confidentiality and Protection of Official Records in the Freedom of Information Era: Nigeria's Situation,* AJLAIS 2010, t. 20, nr 1, s. 29–39.

przeanalizował zasób zbiorów audiowizualnych oraz perspektywy i stan gromadzenia tego rodzaju materiałów archiwalnych[32].

W 2011 r., podobnie jak w poprzednim, nie zamieszczono badań bezpośrednio dotyczących analizowanej tematyki. Wśród opublikowanych tekstów znalazł się jednak artykuł poświęcony repozytorium naukowemu Uniwersytetu Zululand w Republice Południowej Afryki (dalej: RPA). Autor skupia się w nim na zagadnieniach związanych z gromadzeniem, przechowywaniem oraz udostępnianiem informacji i dokumentacji naukowej w środowisku akademickim[33].

Kolejny tom czasopisma również nie był owocny w publikacje z zakresu archiwistyki i zarządzania dokumentacją. W 2012 r. opublikowano zaledwie 1 artykuł dotyczący działalności Archiwum Ruchu Wyzwolenia w Afryce Wschodniej i Południowej. Badanie Francisa Garaby wykazało, że przepisy archiwalne dotyczące zarządzania archiwami prywatnymi są przestarzałe, niejasne i charakteryzują się ukrytą biernością, a dostępne instrumenty regulacyjne nie wystarczają, aby zapewnić odpowiednie pozyskiwanie i długoterminowe zarządzanie archiwami ruchu wyzwoleńczego, które są obecnie nieskutecznie gromadzenie przez różne archiwa prywatne w regionie[34].

W 2013 r., w numerze 2 tomu 23, Stephen M. Mutula w artykule *The Changing Face of Library and Information Science Profession* zwrócił uwagę na utrzymujący się od 2008 r. deficyt publikacji naukowych z zakresu archiwistyki i zarządzania dokumentacją. Podkreślił przy tym, że dziedzina, która pierwotnie funkcjonowała pod nazwą bibliotekoznawstwa, od lat 40. XX w. przeszła znaczącą ewolucję, obejmując kolejne obszary wiedzy i zmieniając swoją nomenklaturę – od bibliotekoznawstwa, przez informację naukową, zarządzanie informacją i wiedzą, aż po technologie informacyjne. W wyniku tych przemian archiwa oraz zarządzanie dokumentacją, niegdyś traktowane jako odrębne dyscypliny, zostały stopniowo włączone w szeroko rozumianą przestrzeń nauk o informacji i bibliotekoznawstwa. Transformacja ta przyczyniła się do powstania wysoce interdyscyplinarnego obszaru badawczego, co znajduje odzwierciedlenie w różnorodności tematycznej artykułów publikowanych w „African Journal of Library, Archives and

---

32 N. Mnjama, *Preservation and Management of Audiovisual Archives in Botswana,* AJLAIS 2010, t. 20, nr 2, s. 139–148.

33 B. van Wyk, J. Mostert, *Toward Enhanced Access to Africa's Research and Local Content: A Case Study of the Institutional Depository Project, University of Zululand, South Africa,* AJLAIS 2011, t. 21, nr 2, s. 139–151.

34 F. Garaba, *Towards Public Domain Management of Liberation Movement Heritage Records in Eastern and Southern Africa,* AJLAIS 2012, t. 22, nr 2, s. 133–142.

Information Science"[35]. Jednak analiza wykazała, że stosunkowo niewiele artykułów poświęconych badaniom z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej bezpośrednio odnosi się do zagadnień archiwistyki oraz zarządzania dokumentacją. Tematy te są często pomijane lub traktowane marginalnie w kontekście szerszych rozważań nad organizacją i dostępem do informacji[36].

W tomie 24 z 2014 r. powrócono do publikacji z zakresu archiwistyki i zarządzania dokumentacją. Opublikowano łącznie 4 interesujące prace, do których należy się odnieść. Abiola Abioye w artykule *Court Records Management and Efficient Administration of Justice in Nigeria* przedstawił argumenty za opracowaniem kompleksowej polityki zarządzania dokumentacją sądową oraz wdrożeniem zintegrowanych programów zarządzania dokumentacją w sądach nigeryjskich w celu ułatwienia sprawnego działania wymiaru sprawiedliwości w Nigerii, skupiając się na przykładach Sądu Apelacyjnego i Sądu Najwyższego[37]. Ndakasharwa Muchaonyerwa i Festus Khayundi w publikacji *The Management of Digital Records in the Office of the Premier of the Eastern Cape Province, South Africa* omówili zarządzanie dokumentacją cyfrową w Biurze Premiera Prowincji Przylądkowej Wschodniej w RPA. Autorzy udzielili odpowiedzi na zasadnicze pytania badawcze: czy jednostka organizacyjna przestrzega przepisów regulujących zarządzanie dokumentacją elektroniczną w organach rządowych? Czy wdrożono odpowiednie środki bezpieczeństwa i ochrony? Czy dysponuje niezbędną infrastrukturą, aby wspierać tworzenie i zarządzanie nią? Badanie wykazało, że kancelaria była świadoma wymaganych ram prawnych i regulacyjnych dotyczących zarządzania dokumentacją cyfrową i podjęła szereg inicjatyw mających na celu ustanowienie dobrych praktyk zarządzania nią. Jednak Biuro Premiera stanęło w obliczu szeregu poważnych wyzwań, wśród których szczególnie istotne okazały się braki w zakresie niezbędnych umiejętności, kompetencji oraz mechanizmów zapewniających bezpieczeństwo informacji[38]. Równie interesujące kwestie, związane z rolą przepisów prawnych

---

35 S.M. Mutula, *The Changing Face of Library and Information Science Profession,* AJLAIS 2013, t. 23, nr 2, s. 89–92.

36 Zob. idem, *Information Access/Accessibility in a Digital Environment,* AJLAIS 2013, t. 23, nr 1, s. 1–4; P. Ngulube, *Mapping Mixed Methods Research in Library and Information Science Journals in Sub-Saharan Africa, 2004–2008,* AJLAIS 2012, t. 22 , nr 2, s. 117–132.

37 A. Abioye, *Court Records Management and Efficient Administration of Justice in Nigeria,* AJLAIS 2014, t. 24, nr 1, s. 27–40.

38 N. Muchaonyerwa, F. Khayundi, *The Management of Digital Records in the Office of the Premier of the Eastern Cape Province, South Africa,* AJLAIS 2014, t. 24, nr 1, s. 41–52.

w procesie gromadzenia i ochrony cyfrowych zasobów dokumentacyjnych w RPA, poruszyły autorki Zawedde Nsibirwa, Ruth Hoskins i Christine Stilwell w artykule *Building the South African Nation through Legal Deposit: The Impact of Legislation on Preservation of Digital Materials*. Analizując wpływ ustawodawstwa dotyczącego egzemplarza obowiązkowego na budowanie dziedzictwa informacyjnego, wskazały, że odpowiednie regulacje prawne mogą znacząco wspierać trwałość i dostępność materiałów cyfrowych[39]. W tym tomie, w numerze 2, znalazło się również podsumowanie badań Mpho Ngoepego, prowadzonych pod kierunkiem Patricka Ngulubego. W artykule *The Need for Records Management in the Auditing Process in the Public Sector in South Africa* autorzy opisali znaczenie systemu zarządzania dokumentacją w prowadzeniu audytu w południowoafrykańskim sektorze publicznym. Podkreślili, że skuteczne i uporządkowane zarządzanie dokumentacją stanowi fundament sprawnego przeprowadzania kontroli, umożliwiając dostęp do wiarygodnych i kompletnych informacji. Warto zwrócić uwagę na konkluzję badania, w której autorzy argumentują, że prawidłowe zarządzanie dokumentacją jest jednym z kluczowych czynników warunkujących efektywność i rzetelność procesu audytowego, a jego brak może prowadzić do poważnych trudności w ocenie działalności instytucji publicznych[40].

Tom 25 z 2015 r. był równie obfity w publikacje dotyczące zarządzania dokumentacją. W numerze 1 opublikowano 3 artykuły z tej tematyki, a w numerze 2 – 1 z zakresu archiwistyki[41]. Tekst *Documentation and Use of Indigenous Knowledge by Practitioners of Alternative Healthcare in Oyo State, Nigeria* prezentuje procesy dokumentowania i wykorzystania wiedzy ludności rdzennej przez praktyków alternatywnej opieki zdrowotnej w stanie Oyo w Nigerii. Autorzy przeanalizowali rolę samozwańczych „lekarzy" w świadczeniu usług medycznych na badanym terenie i wytwarzaną przez nich (jeśli faktycznie przyjmuje ona postać fizyczną) dokumentację[42]. Benson M. Oweghoro opracował wyniki badań dotyczących przechowywania oraz brakowania dokumentacji medycznej w nigeryjskich szpitalach. W swojej analizie szczegółowo przyjrzał się polityce zarządzania dokumentacją,

[39] Z. Nsibirwa, R. Hoskins, Ch. Stilwell, *Building the South African Nation through Legal Deposit: The Impact of Legislation on Preservation of Digital Materials,* AJLAIS 2014, t. 24, nr 1, s. 53–66.

[40] M. Ngoepe, P. Ngulube, *The Need for Records Management in the Auditing Process in the Public Sector in South Africa,* AJLAIS 2014, t. 24, nr 2, s. 135–150.

[41] Zob. też: E. Maseh, *Managing Court Records in Kenya,* AJLAIS 2015, t. 25, nr 1, s. 77–87.

[42] A.S. Adefunke, S. Ebijuwa, I. Mabawonku, *Documentation and Use of Indigenous Knowledge by Practitioners of Alternative Healthcare in Oyo State, Nigeria,* AJLAIS 2015, t. 25, nr 1, s. 59–68.

a także praktykom i procedurom stosowanym w placówkach ochrony zdrowia. Autor zwrócił uwagę na wyzwania związane z prawidłowym przechowywaniem akt medycznych, procesem ich selekcji oraz brakowania, podkreślając znaczenie spójnych regulacji i odpowiednich standardów postępowania dla zapewnienia bezpieczeństwa i dostępności tego rodzaju dokumentacji[43]. Bardzo interesujące badania nad trendami badawczymi w zakresie archiwistyki i zarządzania dokumentacją upublicznili Omwoyo Bosire Onyancha, Mpho Ngoepe i Jan Maluleka, prezentując kierunki rozwoju oraz typy badań archiwalnych prowadzonych w Afryce Subsaharyjskiej. W swoim opracowaniu zwrócili uwagę, że choć szkoły biblioteczno-informacyjne w tym regionie formalnie oferują kształcenie z zakresu archiwistyki i zarządzania dokumentacją, to tylko nieliczne z nich kładą rzeczywisty nacisk na prowadzenie kursów i programów specjalistycznych w tej dziedzinie, zwłaszcza na poziomie licencjackim. Autorzy podkreślają, że niedostateczna liczba dedykowanych programów kształcenia może negatywnie wpływać na rozwój kompetencji zawodowych archiwistów i zarządców dokumentacją oraz na jakość badań prowadzonych w tym obszarze[44].

W tomie 26 z 2016 r. w obu numerach opublikowano łącznie 2 artykuły, do który należy się odnieść w kontekście analizowanego zagadnienia. Pierwszy z nich, autorstwa Francisa Garaby, prezentuje wyniki badania przeprowadzonego w 2014 r. w Bibliotece Luterańskiego Instytutu Teologicznego w Pietermaritzburgu. Celem badania było poznanie opinii użytkowników na temat archiwaliów przechowywanych w tej instytucji. Wyniki wskazują, że respondenci (użytkownicy) byli świadomi tego, czym są archiwa, a do najczęściej wykorzystywanych materiałów należały protokoły kościelne oraz dokumentacja diecezjalna. Wśród rekomendowanych działań popularyzatorskich znalazły się m.in.: organizacja wystaw tematycznych, oprowadzanie z przewodnikiem, dni otwarte archiwów oraz powołanie grupy przyjaciół archiwum, wspierającej jego działalność i promocję[45]. Palalani Manewe-Sisa, Patricia Neo Mooko i Nathan Mnjama opublikowali wyniki badania, którego celem była ocena procesu obsługi klientów świadczonego przez Zespół ds. Zarządzania Dokumentacją

[43] B.M. Oweghoro, *Health Records Retention and Disposal in Nigerian Hospitals: Survey of Policies, Practices and Procedures,* AJLAIS 2015, t. 25, nr 1, s. 69–76.

[44] O. Bosire Onyancha, M. Ngoepe, J. Maluleka, *Trends, Patterns, Challenges and Types of Archival Research in Sub-Saharan, Africa,* AJLAIS 2015, t. 25, nr 2, s. 145–160.

[45] F. Garaba, *User Perceptions about Archives at the Lutheran Theological Institute Library, Pietermaritzburg, South Africa,* AJLAIS 2016, t. 26, nr 1, s. 73–84.

Ministerstwa Pracy i Spraw Wewnętrznych w Gaborone w Botswanie. Było to badanie eksploracyjne, w którym wykorzystano studium przypadku[46].

Następne 2 numery tomu 27 z 2017 r. zawierały również 2 artykuły poruszające zagadnienie zarządzania dokumentacją. Pierwsze z omawianych badań miało na celu ocenę charakteru oraz skali praktyk zarządzania dokumentacją w Ghana Premier League, czyli w Zarządzie Piłki Nożnej Ghany. Autorzy – Thomas Nuamah Yeboah, Musah Adams oraz Pino Akotia – wykazali dociekliwość badawczą, która pozwoliła im sformułować wnioski wskazujące na istotne braki w świadomości znaczenia rzetelnego dokumentowania działalności instytucjach sportowych. Z przeprowadzonej analizy wynika, że wciąż nie docenia się roli autentycznych i wiarygodnych zapisów jako podstawy przejrzystości, odpowiedzialności i efektywnego zarządzania. Pracownicy odpowiedzialni za dokumentację często nie posiadają odpowiedniego przygotowania ani przeszkolenia w zakresie jej właściwego prowadzenia, a osoby tworzące dokumenty nie wykazują dostatecznej troski o ich rejestrowanie w systemach wspierających przechowywanie i dostęp do informacji. Co więcej, deficyt praktyk związanych z planowym i systematycznym brakowaniem prowadzi do nieefektywnego gromadzenia danych i utrudnia ich późniejsze wykorzystanie[47]. Tekst Patricka Ajibada i Festusa E. Khayundiego, *The Role of Records Management in Small Micro and Medium Enterprises (SMMEs) in South Africa and Its Implications for Business Sustainability,* ukazuje natomiast istotę zarządzania dokumentacją w zrównoważonym rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w RPA. Autorzy uważają, że praktyki zarządcze odgrywają kluczową rolę w zwrocie kosztów ponoszonych na inwestycje, wspieraniu podejmowania decyzji biznesowych i doskonaleniu zarządzania przedsiębiorstwem. Artykuł ten ukazuje, jak mocno zarządzanie dokumentacją wychodzi poza ramy instancjonalne. W Polsce natomiast dalej utożsamiane jest głównie z administracją publiczną[48].

---

46 P. Manewe-Sisa, P. Neo Mooko, N. Mnjama, *Customer Service at the Records Management Unit of Botswana Ministry of Labour and Home Affairs,* AJLAIS 2016, t. 26, nr 2, s. 157–167.

47 T.N. Yeboah, M. Adams, P. Akotia, *Records Management and Football Administration in Ghana,* AJLAIS 2017, t. 27, nr 1, s. 29–40.

48 P. Ajibade, F.E. Khayundi, *The Role of Records Management in Small Micro and Medium Enterprises (SMMEs) in South Africa and Its Implications for Business Sustainability*, AJLAIS 2017, t. 27, nr 2, s. 175–188. Zob. *Zarządzanie dokumentacją. Badania i dydaktyka*, Biblioteka Zarządcy Dokumentacji, t. 7, red. R. Degen, M. Jabłońska, Toruń 2016; *Zarządzanie dokumentacją w instytucji. Czynniki sprzyjające i ograniczenia*, Biblioteka Zarządcy Dokumentacji, t. 9, red. R. Degen, M. Jabłońska, Toruń 2020.

W tomie 28 z 2018 r. opublikowano tylko 1 artykuł z zakresu archiwistyki, na temat zarządzania kryzysowego w archiwach. Erasmus H. Nyanga, Cathrine T. Nengomasha i Catherine Margaret Beukes-Amiss w publikacji *Disaster Preparedness and Management at the National Archives and the National Library of Namibia* przedstawili studium przypadku dotyczące działań podejmowanych przez Archiwum Narodowe i Bibliotekę Narodową Namibii w zakresie ochrony zasobu przed potencjalnymi katastrofami. Autorzy skupili się na analizie zagrożeń, które mogą prowadzić do zniszczenia zarówno samych materiałów archiwalnych i bibliotecznych, jak i infrastruktury instytucji. Wśród zidentyfikowanych ryzyk znalazły się zagrożenia dobrze znane również w polskim kontekście, takie jak pożar czy powódź, ale także mniej oczywiste, a równie niebezpieczne czynniki, takie jak przegrzanie budynku, które może prowadzić do przyspieszonej degradacji materiałów, zwłaszcza tych wrażliwych na zmiany temperatury i wilgotności. Autorzy zwrócili również uwagę na ryzyko kradzieży, które – choć często pomijane w kontekście katastrof – może mieć poważne konsekwencje dla integralności zasobu archiwalnego[49].

W 2019 r. opublikowano łącznie 5 prac, które swoim zakresem objęły zagadnienia nowoczesnej administracji i zarządzania dokumentacją, a także archiwistyki i selekcji dokumentacji na przedpolu archiwalnym. W artykule z tomu 29 pt. *Skills and Competencies for Authenticating Digital Records to Support Audit Process in Botswana Public Sector* Olefhile Mosweu i Mpho Ngoepe przedstawili wyniki swoich badań dotyczących praktyk uwierzytelniania dokumentów cyfrowych przez pracowników administracji publicznej Botswany. Analiza koncentrowała się na funkcjonowaniu Rządowego Systemu Rachunkowości i Budżetowania, wdrożonego przez władze kraju[50]. Kolejny tekst, zatytułowany *Citizens' Acceptance of E-Government Service: Examining E-Tax Filing and Payment System (ETFPS) in Tanzania*, poświęcony jest analizie funkcjonowania elektronicznego systemu składania zeznań podatkowych i dokonywania płatności w Tanzanii. Autorzy zastosowali zaawansowane metody modelowania równań strukturalnych (SEM), aby zbadać czynniki wpływające na akceptację tego rozwiązania przez obywateli. Publikacja stanowi interesujące studium z zakresu e-administracji, ukazujące wyzwania i możliwości związane z wdrażaniem technologii cyfrowych w sektorze

[49] E. Nyanga, C.T. Nengomasha, C.M. Beukes-Amiss, *Disaster Preparedness and Management at the National Archives and the National Library of Namibia,* AJLAIS 2018, t. 28, nr 1, s. 77–92.

[50] O. Mosweu, M. Ngoepe, *Skills and Competencies for Authenticating Digital Records to Support Audit Process in Botswana Public Sector,* AJLAIS 2019, t. 29, nr 1, s. 17–28.

publicznym. Przedstawione podejście pozwala lepiej zrozumieć mechanizmy adaptacji systemów elektronicznych w kontekście lokalnym, a także dostarcza cennych wniosków dla projektowania skutecznych usług cyfrowych w krajach rozwijających się[51].

Analizę systemu wsparcia administracji publicznej przeprowadzili również Sharon Mirella Wakhu, Xu Fuyuan oraz Jianjia He w pracy pt. *The 3D Integrated Model for E-Government Systems Success: A Case of the e-EIA System in Kenya*. Autorzy przedstawili wyniki badań empirycznych, których celem była ocena doświadczeń i opinii użytkowników korzystających z systemów rządowych wdrażanych w ramach projektu e-administracji w Kenii. Badanie koncentrowało się na funkcjonowaniu systemu e-EIA (Electronic Environmental Impact Assessment), analizując jego skuteczność, dostępność oraz wpływ na usprawnienie procesów administracyjnych[52]. W numerze 2 z tego roku Tamir Anteneh Alemu oraz Alemu Kumilachew Tegegnie opublikowali artykuł pt. *Investigating Optimal Feature Selection Method to Improve the Performance of Amharic Text Document Classification*, w którym podjęli próbę opracowania skutecznych metod selekcji cech i klasyfikacji dokumentów tekstowych zapisanych w języku amharskim – języku urzędowym Etiopii. Autorzy zastosowali metodę SVM (Support Vector Machine), czyli technikę klasyfikacyjną opartą na wektorach nośnych, która pozwala na identyfikację optymalnych granic decyzyjnych między kategoriami danych. Choć koncepcja ta może wydawać się abstrakcyjna, stanowi interesujący punkt wyjścia do rozważań nad automatyzacją procesów archiwizacyjnych, szczególnie w kontekście rosnącej masowości danych i potrzeby efektywnego zarządzania nimi. Co więcej, podejście to może znaleźć zastosowanie również w polskiej archiwistyce, zwłaszcza w obszarze klasyfikacji dokumentów cyfrowych i rozwoju narzędzi wspierających ich archiwizację[53]. Ngoako Solomon Marutha w tekście zatytułowanym *Framework for Medical and Health Records Management Skills and Competency Development in Limpopo Public Hospitals to Support Healthcare Service Delivery in the Digital Era* przedstawił studium przypadku dotyczące rozwoju umiejętności i kompetencji w zakresie zarządzania dokumentacją medyczną

---

51 F.A. Kimathi, Y. Zhang, *Citizens' Acceptance of E-Government Service: Examining E-Tax Filing and Payment System (ETFPS) in Tanzania,* AJLAIS 2019, t. 29, nr 1, s. 45–62.

52 S. Mirella Wakhu, X. Fuyuan, J. He, *The 3D Integrated Model for E-Government Systems Success: A Case of the e-EIA System in Kenya,* AJLAIS 2019, t. 29, nr 1, s. 63–78.

53 T. Anteneh Alemu, A. Kumilachew Tegegnie, *Investigating Optimal Feature Selection Method to Improve the Performance of Amharic Text Document Classification,* AJLAIS 2019, t. 29, nr 2, s. 103–114.

w publicznych szpitalach prowincji Limpopo. Autor skoncentrował się na analizie działań wspierających efektywne świadczenie usług zdrowotnych poprzez wdrażanie nowoczesnych technologii informacyjnych[54].

Tom 30 z 2020 r. nie zawierał artykułów, które wykazywałyby wyraźny potencjał do pogłębionej analizy. Jednak Pontso Nkuebe i Jaya Raju, w tekście poświęconym bibliotekarzom Narodowego Uniwersytetu Lesoto, zwrócili uwagę na istotne zagadnienie kompetencji zawodowych bibliotekarzy i archiwistów. W krajach afrykańskich nie występuje wyraźne rozdzielenie zadań pomiędzy instytucjami bibliotecznymi a archiwalnymi, jak ma to miejsce w Polsce czy innych państwach europejskich, gdzie różne funkcje są zazwyczaj realizowane przez odrębne podmioty. Tam kluczowe znaczenie ma przede wszystkim istnienie instytucji lub organizacji, która zapewnia możliwość gromadzenia, zabezpieczania i udostępniania dokumentacji, niezależnie od jej charakteru czy pochodzenia[55].

Tom 31 z 2021 r. zawierał tylko 1 artykuł będący przedmiotem niniejszego przeglądu. Mpho Ngoepe oraz Ngoako Marutha w publikacji *A Framework to Integrate Healthcare Records in the South African Public Hospitals Using Blockchain Technology* zauważyli, że w sektorze publicznym w RPA dokumentacja medyczna nie jest zintegrowana w jednym systemie, a za każdym razem, gdy pacjent zgłasza się do innego szpitala, otwierana jest nowa kartoteka[56]. Praktyka ta negatywnie wpływa na jakość usług medycznych, ponieważ lekarze diagnozują pacjenta bez poznania jego historii medycznej. Czasami świadczeniodawcy mają trudności lub wręcz nie mogą leczyć pacjentów bez dostępu do karty zdrowia, ponieważ wiąże się to z powtarzaniem lub powielaniem metod leczenia i recept. Ustalili również, że jednym z elementów utrudniających integrację dokumentacji medycznej w RPA jest bezpieczeństwo informacji. Autorzy zaproponowali, aby ogólnokrajowy system dokumentacji medycznej zabezpieczyć z wykorzystaniem technologii blockchain[57]. Ich zdaniem rozwiązanie to może skutecznie chronić wrażliwe dane,

---

54 N.S. Marutha, *Framework for Medical and Health Records Management Skills and Competency Development in Limpopo Public Hospitals to Support Healthcare Service Delivery in the Digital Era,* AJLAIS 2019, t. 29, nr 2, s. 185–198.

55 P. Nkuebe, J. Raju, *Knowledge and Skills Requirements of National University of Lesotho Librarians in Meeting Information Needs of Humanities Undergraduate Students in the Digital Age,* AJLAIS 2020, t. 30, nr 2, s. 197–220.

56 M. Ngoepe, N. Marutha*, A Framework to Integrate Healthcare Records in the South African Public Hospitals Using Blockchain Technology,* AJLAIS 2021, t. 31, nr 1, s. 29–38.

57 Technologia blockchain określana jest często jako system, którego nie można złamać. Postrzega się ją jako rozwiązanie mogące zmienić oblicze wielu branż. Przechowuje ona dane w wielu lokalizacjach zamiast w jednym centralnym repozytorium, przez co są one bezpieczniejsze. Dzięki

umożliwiając jednocześnie stworzenie kompletnej, dokładnej i bezpiecznej historii choroby po integracji danych z różnych źródeł. Dzięki zastosowaniu blockchain dostęp do dokumentacji medycznej pacjenta oraz jej aktualizacja byłyby możliwe z dowolnego miejsca w kraju, przy jednoczesnym pozostawieniu cyfrowego śladu w systemie, który z założenia gwarantuje przejrzystość, integralność i zaufanie[58].

W 2022 r. w 2 numerach tomu 32 opublikowano łącznie 2 artykuły – pierwszy z zakresu zarządzania dokumentacją, a drugi z archiwistyki. Mashilo Modiba w pracy *Legislation Used to Apply Artificial Intelligence for the Management of Records at the Council for Scientific and Industrial Research in South Africa* przedstawił zastosowanie przepisów prawnych w kontekście wykorzystania sztucznej inteligencji w zarządzaniu dokumentacją w Radzie ds. Badań Naukowych i Przemysłowych RPA[59]. Natomiast Samuel Chabikwa, Nathan Mnjama, Maitseo Bolaane i Patrick Ngulube w artykule *Memory and Archives: Documenting White Minorities in Post Colonial Zimbabwe* poruszyli nieznaną w Polsce tematykę rozdźwięku między dokumentacją wytwarzaną przez rdzennych mieszkańców Afryki a zapisami tworzonymi przez kolonialistów. Zwrócili uwagę na głębokie różnice w sposobie dokumentowania rzeczywistości oraz celach, którym służyła[60]. W artykule możemy przeczytać, że:

> „Archiwa Zimbabwe są z natury kolonialne, podobnie jak większość byłych kolonii, a próby rozwiązania tej nierównowagi kolonialnej (np. przez Programy Historii Mówionej) doprowadziły do marginalizacji białej społeczności [»white community«] jako mniejszości zarówno rasowej, jak i liczebnej. Badanie miało na celu ustalenie strategii stosowanych przez białą społeczność w zakresie archiwizacji ich historycznej dokumentacji. Dane zebrano za pomocą wywiadów, od komitetów zarządzających byłymi instytucjami białej społeczności w Zimbabwe oraz osób posiadających wiedzę na temat ich archiwów. Wyniki badania wykazały, że

swoim właściwościom blockchain rewolucjonizuje sposób zawierania, rozliczania i zapisywania transakcji elektronicznych przy jednoczesnym obniżeniu ryzyka ataków przez zmniejszenie liczby potencjalnych miejsc włamań, zob.: A. Rot, R. Zygała, *Technologia blockchain jako rewolucja w transakcjach cyfrowych. Aspekty technologiczne i potencjalne zastosowania,* „Informatyka ekonomiczna" 2008, nr 4(50), s. 123–134, https://doi.org/10.15611/ie.2018.4.09.

58 M. Ngoepe, N. Marutha, *A Framework to…*, s. 29.

59 M. Modiba, *Legislation Used to Apply Artificial Intelligence for the Management of Records at the Council for Scientific and Industrial Research in South Africa,* AJLAIS 2022, t. 32, nr 1, s. 21–36.

60 S. Chabikwa, N. Mnjama, M. Bolaane, P. Ngulube, *Memory and Archives: Documenting White Minorities in Post Colonial Zimbabwe,* AJLAIS 2022, t. 32, nr 2, s. 245–256.

dokumenty białej społeczności są gromadzone i przechowywane w nieokreślonych warunkach, ich format, charakter i liczba są nieznane, a zatem podatne na zaniedbanie i zniszczenie. Głównym zaleceniem wynikającym z badania jest konieczność opracowania strategii interwencji, aby zapewnić, że dokumenty pochodzące ze stowarzyszeń białych osadników będą gromadzone i przechowywane, tak aby ostatecznie przyczyniły się do zintegrowanej pamięci społecznej w Zimbabwe"[61].

W 2023 r. w tomie 33, w numerach 1 i 2, opublikowano łącznie 4 artykuły z zakresu archiwistyki i zarządzania dokumentacją. Pierwszy z nich, *The Influence of Archives in Conflict Resolution: A Case Study of Botswana and Namibia* autorstwa Olefhile Mosweu i Tshepho Mosweu, rozpatruje znaczenie materiałów archiwalnych w procesach sądowych na przykładzie sporu granicznego między Botswaną a Namibią o wyspę Sedudu (Kasikili). Autorzy stwierdzili, że materiały archiwalne zachowane w różnorodnych formach fizycznych, takie jak rysunki, mapy, plany, raporty, dokumenty naukowe i korespondencja władz kolonialnych, odegrały kluczową rolę w sprawie i traktowane były jako dowody, które umożliwiły Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości prawne rozstrzygnięcie sporu między dwoma krajami. Artykuł jednoznacznie podkreśla, że zachowanie autentyczności, integralności i wiarygodności dokumentacji archiwalnej w czasie jest fundamentalnym zadaniem archiwistów – nie tylko z perspektywy historycznej, lecz także prawnej[62]. Podobny aspekt został poruszony w artykule Aliyu Abubakara Lawana i Pekki Henttonena *Anti-Corruption Investigators' Perception of the Role of Records and Records Management in Nigeria, w* którym przeanalizowano wpływ dokumentacji na zakończenie dochodzeń antykorupcyjnych w Nigerii. Autorzy przedstawili istotne wnioski wynikające z przeprowadzonych badań, wskazując, że dokumentacja oraz skuteczne zarządzanie nią odgrywają kluczową rolę w globalnej walce z korupcją. Podkreślono ponownie, że funkcjonowanie mechanizmów rozliczeniowych – zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym – opiera się w dużej mierze na dostępie do wiarygodnych, kompletnych i autentycznych dowodów, których źródłem są właściwie prowadzone archiwa. Zarządzanie dokumentacją staje się zatem nie tylko technicznym procesem administracyjnym, lecz także narzędziem wspierającym działania dochodzeniowe i kontrolne. Autorzy zauważyli, że dokładna i rzetelnie prowadzona dokumentacja

[61] Cyt. za: ibidem, s. 245.

[62] O. Mosweu, T. Mosweu, *The Influence of Archives in Conflict Resolution: A Case Study of Botswana and Namibia*, AJLAIS 2023, t. 33, nr 1, s. 23–36.

może skutecznie zniechęcać do podejmowania nielegalnych działań, zwiększając przejrzystość i odpowiedzialność w sektorze publicznym[63]. Mashilo Modiba, Patrick Ngulube i Ngoako Marutha w kolejnym artykule numeru 1 – *Discharging Records Management Activities Using Artificial Intelligence at the Council for Scientific and Industrial Research, South Africa* – przedstawili całościowe wyniki badań nad tym, w jaki sposób procesy związane z zarządzaniem dokumentacją w Radzie ds. Badań Naukowych i Przemysłowych w RPA mogą być wspierane przez technologię sztucznej inteligencji. W podsumowaniu zawarto konkluzję, że wdrożenie najnowszych rozwiązań może znacząco zwiększyć efektywność zarządzania dokumentacją, jej klasyfikacji i digitalizacji, poprawić dostępność informacji oraz ograniczyć ryzyko błędów ludzkich, co jest szczególnie istotne w kontekście instytucji badawczych operujących na dużych zbiorach danych[64]. Ostatnia publikacja *Archival Silences within the National Archival Documentary Heritage Institutions of Botswana* prezentuje wyniki badania dotyczącego zasobów archiwalnych w Botswanie. Autorzy zwracają uwagę, że brak spójnej polityki gromadzenia materiałów archiwalnych doprowadził do powstania poważnych luk w dokumentacji, przez co wiele aspektów życia społecznego i kulturalnego kraju nie zostało odpowiednio udokumentowanych, ponieważ materiały te nie zostały zabezpieczone, uległy zniszczeniu lub zostały skradzione. Tytuł artykułu nawiązuje do zjawiska „milczenia archiwów", czyli braku świadectw dotyczących określonych grup społecznych, np. społeczności LGBTQ+ w tym kraju[65].

W ostatnim analizowanym tomie, 34 z 2024 r., w obu numerach ukazało się łącznie aż 5 artykułów dotyczących *stricte* archiwistyki, a także 1 z pogranicza administracji[66]. Pierwszy z nich, przygotowany przez Oluwayemi Ibukunę Oluwę Odularu i zatytułowany *Perceptions on the Utilisation of Archives in Enhancing Research in Higher Educational Institutions* umieszcza archiwa w szerszym kontekście systemu informacji naukowej. Autorka, wykorzystując teorię konstrukcjonizmu

---

63 A. Abubakar Lawan, P. Henttonen, *Anti-Corruption Investigators' Perception of the Role of Records and Records Management in Nigeria,* AJLAIS 2023, t. 33, nr 1, s. 74–84.

64 M. Modiba, P. Ngulube, N. Marutha, *Discharging Records Management Activities Using Artificial Intelligence at the Council for Scientific and Industrial Research, South Africa*, AJLAIS 2023, t. 33, nr 1, s. 37–50.

65 T.J. Masibi, N. Mnjama, P. Mazebe Sebina, *Archival Silences within the National Archival Documentary Heritage Institutions of Botswana,* AJLAIS 2023, t. 33, nr 2, s. 245–258, https://doi.org/10.4314/ajlais.v33i2.9.

66 Wśród pozostałych tekstów wymienić należy: M. Nyanyu Evans, J.C. Maina, J. Ochieng' Ogalo, *Managing Human Resource Records for Accountability at Garissa County Government, Kenya,* AJLAIS 2024, t. 34, nr 2, s. 117–126.

społecznego, analizuje sposób, w jaki archiwa są postrzegane przez środowisko akademickie oraz jak ich zasoby mogą wspierać procesy badawcze w instytucjach szkolnictwa wyższego. Podejście to pozwala uchwycić nie tylko funkcjonalny wymiar archiwów jako źródła danych, lecz także ich rolę jako przestrzeni dialogu, interpretacji i budowania wiedzy[67]. Kolejny artykuł Maimuna Janneha, Olugbade Oladokuna i Tshepha Mosweu *From Crisis to Continuity: Analysing the Impact of COVID-19 Pandemic on Public Records and Archives Management in the Gambia* stanowi istotny wkład w analizę znaczenia pandemii COVID-19 na zarządzanie dokumentacją publiczną i archiwami w Gambii. Autorzy przedstawiają badania, których wyniki podkreślają, że choć pandemia miała umiarkowany wpływ na funkcjonowanie systemów zarządzania dokumentacją, to jednak znacząco odbiła się na jakości i dostępności usług archiwalnych w kraju. Zdecydowana większość dokumentacji i materiałów archiwalnych w Gambii nadal istnieje wyłącznie w formie fizycznej, co znacząco ograniczyło dostępność informacji w czasie lockdownów i pracy zdalnej. Co istotne, w okresie pandemii większy nacisk położono na ochronę pracowników niż na zabezpieczenie informacji, co w dłuższej perspektywie może mieć poważne konsekwencje dla integralności i ciągłości działania instytucji publicznych. W badaniach zwrócono ponadto uwagę na przypadki wycieku informacji, które miały miejsce głównie za pośrednictwem mediów społecznościowych, rozmów telefonicznych oraz poczty elektronicznej. Źródłem tych incydentów był brak odpowiednich mechanizmów zabezpieczających informacje i dokumentację, z których mogli korzystać urzędnicy. W konsekwencji najczęściej wykorzystywanymi kanałami ich wymiany pomiędzy pracownikami administracji publicznej w Gambii były wówczas aplikacja WhatsApp oraz poczta elektroniczna, co dodatkowo potęgowało ryzyko niekontrolowanego przepływu danych[68].

---

[67] O. Ibukun, O. Odularu, *Perceptions on the Utilisation of Archives in Enhancing Research in Higher Educational Institutions,* AJLAIS 2024, t. 34, nr 1, s. 37–49.

[68] M. Janneh, O. Oladokun, T. Mosweu, *From Crisis to Continuity: Analysing the Impact of COVID–19 Pandemic on Public Records and Archives Management in the Gambia,* AJLAIS 2024, t. 34, nr 1, s. 87–102. Zob. K. Pepłowska, *Biurowość w czasach pandemii. Wpływ epidemii COVID–19 na informatyzację biurowości w jednostkach administracji samorządowej,* „Archeion" 2021, t. 122, s. 281–309, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.21.008.14488; M. Smoczyński, *Biurowość w czasach pandemii. System EZD podczas epidemii COVID–19 w jednostkach administracji samorządowej i rządowej w terenie,* „Archeion" 2021, t. 122, s. 310–336, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.21.009.14489.

W numerze 2 tego tomu opublikowano 4 znaczące artykuły naukowe, które wnoszą istotny wkład w rozwój badań nad archiwistyką i zarządzaniem dokumentacją w kontekście afrykańskim. Pierwszy z nich, których autorami są Andrew Phologolo, Olugbade Oladokun i Tshepho Mosweu, *Managing Heritage: A Study of Archival Collections Handling Practices at Botswana National Archives and Records Services*, prezentuje wyniki badań nad zasobem archiwalnym w Botswanie. Artykuł ten jest szczególnie interesujący zarówno z perspektywy archiwoznawczej, jak i zarządzania dokumentacją, ponieważ autorzy wskazują na poważne braki w polityce gromadzenia materiałów archiwalnych. W efekcie znaczna część dokumentacji nie jest przechowywana wieczyście, co rodzi ryzyko utraty dziedzictwa narodowego[69]. Kolejny autor, Nampombe Saurombe, przeanalizował ramy prawne udostępniania materiałów archiwalnych i inicjatywy na rzecz dostępu do archiwów w Afryce Wschodniej i Południowej. Niestety, główną konkluzją płynącą z jego badań jest stwierdzenie, że dostęp do archiwów w tym regionie pozostaje ograniczony[70]. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabierają inicjatywy takie jak internetowy katalog materiałów archiwalnych „Archives Africa"[71]. Mashilo Modiba i Mahlatse Shekgola w swoim artykule *Artificial Intelligence Embedded Cloud Computing Technology for the Management of Digital Archives in the Fifth Industrial Revolution in South Africa* podejmują aktualny temat wykorzystania nowoczesnych technologii w zarządzaniu archiwami cyfrowymi. Autorzy analizują potencjał technologii przetwarzania w chmurze, wzbogaconej o mechanizmy sztucznej inteligencji, jako narzędzia umożliwiającego efektywne zarządzanie materiałami archiwalnymi oraz zapewnienie szerokiego i łatwego dostępu do nich w RPA. W publikacji podkreślono, że integracja sztucznej inteligencji z rozwiązaniami chmurowymi może znacząco usprawnić procesy klasyfikacji, indeksowania, wyszukiwania i zabezpieczania danych, co jest szczególnie istotne w warunkach rosnącej ilości informacji cyfrowych oraz potrzeby ich szybkiego udostępniania[72].

---

69 A. Phologolo, O. Oladokun, T. Mosweu, *Managing Heritage: A Study of Archival Collections Handling Practices at Botswana National Archives and Records Services,* AJLAIS 2024, t. 34, nr 2, s. 173–188.

70 N. Saurombe, *Traversing the Intersection: Legislative Frameworks and Initiatives for Archival Access in East and Southern Africa,* AJLAIS 2024, t. 34, nr 2, s. 189–204.

71 M. Niedźwiedzka, *„Archives Africa"…*, s. 119–135.

72 M. Modiba, M. Shekgola, *Artificial Intelligence Embedded Cloud Computing Technology for the Management of Digital Archives in the Fifth Industrial Revolution in South Africa,* AJLAIS 2024, t. 34, nr 2, s. 229–239.

Podsumowanie

W trakcie badania przeanalizowano 62 artykuły naukowe. Poniższy wykres przedstawia liczbę publikacji w kolejnych tomach czasopisma.

Wykres 1. Liczba artykułów z zakresu archiwistyki i zarządzania dokumentacją opublikowanych w czasopiśmie „African Journal of Library, Archives and Information Science" w latach 2000–2024

Źródło: Opracowanie własne na podstawie czasopisma „African Journal of Library, Archives and Information Science", t. 10–34.

Biorąc pod uwagę fakt, iż w tym czasie opublikowano 50 numerów, można przyjąć, że na numer przypadało średnio 1.14 artykułu z zakresu archiwistyki i zarządzania dokumentacją. Najwięcej tekstów opublikowano w 2000 r. Tomy z lat 2009, 2019 i 2020 nie zawierały publikacji bezpośrednio powiązanych z analizowaną tematyką.

Analiza uwidoczniła pewne tendencje badawcze podejmowane w konkretnych latach. Do 2008 r. artykuły z archiwistyki pojawiały się równie często co te dotyczące zarządzania dokumentacją. Później nastąpił wyraźny spadek publikacji o tej tematyce, a w kolejnych latach zwiększenie zainteresowania zagadnieniem zarządzania kosztem tekstów poświęconych kwestiom związanym z archiwami i wieczystym przechowywaniem materiałów archiwalnych. Prawdopodobnie wynika to z braku strategii gromadzenia materiałów archiwalnych.

Należy zauważyć, że w publikacjach dominują studia przypadku[73]. Znaczna część artykułów koncentruje się na zagadnieniach dotyczących edukacji oraz zainteresowaniach badawczych studentów archiwistyki i zarządzania dokumentacją. Mimo zauważalnego wzrostu tekstów poruszających tematykę e-administracji, kwestie dotyczące dokumentacji – szczególnie tej tworzonej pierwotnie w formie cyfrowej (*born digital*) – wciąż pozostają marginalne w afrykańskim dyskursie naukowym. Tymczasem właśnie ta forma dokumentacji stanowi dziś jedno z kluczowych wyzwań dla archiwów w Europie i krajach wysoko rozwiniętych, szczególnie w kontekście jej gromadzenia i długoterminowego przechowywania. Godne uwagi jest również to, że zagadnienia związane z zarządzaniem dokumentacją zostały podjęte na łamach czasopisma już w 2000 r. W Polsce termin ten pojawił się po raz pierwszy w 2001 r.[74], co zapoczątkowało rozwój badań naukowych w tym precyzyjnie zdefiniowanym obszarze.

Warto również podkreślić, że artykuły publikowane na łamach czasopisma cechują się wysokim poziomem dbałości o stronę metodologiczną. Niekiedy kwestie dotyczące doboru metod badawczych oraz ich szczegółowy opis zajmują większą część tekstu niż sama analiza wyników czy omówienie zasadniczego problemu badawczego. Taka struktura wynika przede wszystkim z dominacji badań empirycznych, w tym licznych studiów przypadku, które wymagają precyzyjnego ujęcia metodologicznego. Tego rodzaju podejście wpisuje się w globalne standardy publikacji naukowych, gdzie transparentność metodologiczna i możliwość replikacji badań stanowią istotną wartość. Niestety, na gruncie polskim wciąż brakuje konsekwentnego wdrażania podobnych praktyk, co czyni ten przykład szczególnie interesującym i wartym naśladowania.

Poniższy wykres ilustruje zagadnienia podejmowane na łamach „African Journal of Library, Archives and Information Science" w analizowanym okresie, ze szczególnym uwzględnieniem tematów będących przedmiotem niniejszego opracowania.

---

[73] Society of American Archivist, Publications, https://www2.archivists.org/publications/cases tudies [dostęp: 24.10.2025].

[74] R. Degen, *Zarządzanie dokumentacją w polskich badaniach* [w:] *Zarządzanie dokumentacją: badania i dydaktyka,* Biblioteka Zarządcy Dokumentacji, t. 7, red. R. Degen, M. Jabłońska, Toruń 2016, s. 37–58.

Wykres 2. Tematyka z zakresu archiwistyki i zarządzania dokumentacją poruszana w artykułach „African Journal of Library, Archives and Information Science" w latach 2000–2024

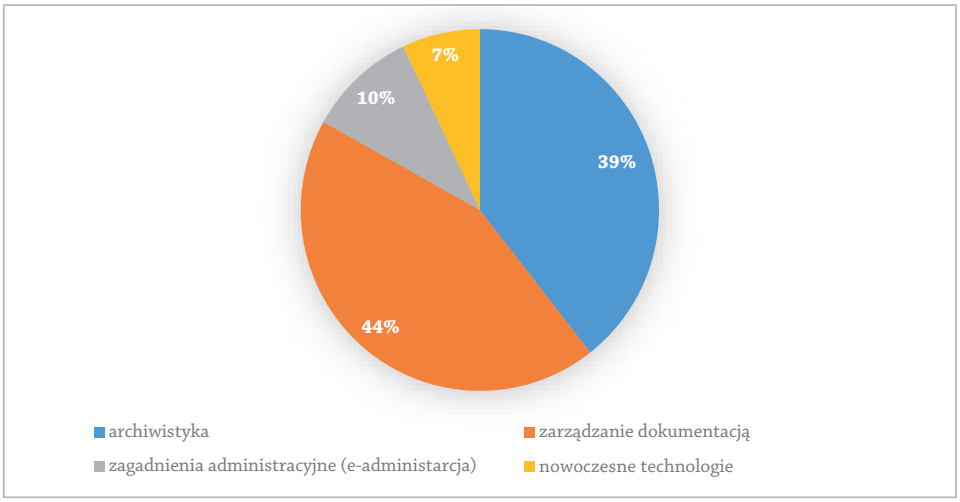

Źródło: Opracowanie własne na podstawie czasopisma „African Journal of Library, Archives and Information Science", t. 10–34.

Artykuły publikowane w czasopiśmie dotyczyły głównie krajów Subsaharyjskich, w większości zjednoczonych w ramach ESARBICA. Próżno szukać w nim informacji o archiwistyce krajów takich jak Egipt, Tunezja czy Algieria. Zaledwie 1 artykuł z 2014 r. odnosił się do Maroka, ale poruszał kwestię bibliotekoznawstwa.

Analiza opublikowanego materiału wskazała na brak wyraźnego rozgraniczenia między funkcjonowaniem archiwów a bibliotek na kontynencie afrykańskim. Może on wynikać z historycznych uwarunkowań, w szczególności z wpływów kolonialnych Wielkiej Brytanii, gdzie różnice w organizacji i funkcjonowaniu tych instytucji są mniej wyraźne niż w tradycji Europy kontynentalnej. Istotnym czynnikiem może być również kwestia finansowania – utrzymanie jednej instytucji odpowiedzialnej zarówno za zasoby archiwalne, jak i biblioteczne jest znacznie łatwiejsze niż rozdzielenie tych funkcji pomiędzy odrębne jednostki.

Godne uwagi jest również to, że część zagadnień poruszanych na łamach czasopisma koncentruje się na aspektach etnologicznych i geograficznych, głęboko osadzonych w lokalnym kontekście społecznym i kulturowym. Różnorodność językowa, administracyjna oraz etniczna stanowi istotne wyzwanie dla krajów afrykańskich, co znajduje wyraźne odzwierciedlenie w problematyce podejmowanej przez autorów publikacji. Na szczególną uwagę zasługuje refleksja nad sposobami

dokumentowania i archiwizacji działalności tradycyjnych przywódców (wodzów) oraz wskazanie potrzeby długoterminowego przechowywania i ochrony dokumentacji wytwarzanej przez tę unikalną strukturę władzy. Materiały te, często nieformalne i głęboko osadzone w miejscowych tradycjach, wymagają szczególnego podejścia, zarówno w aspekcie technicznym, jak i kulturowym, co czyni je wyjątkowym wyzwaniem dla współczesnej teorii i praktyki archiwalnej.

Z powyższych względów nie należy w ścisłym sensie porównywać trendów badawczych w zakresie archiwistyki i zarządzania dokumentacją pomiędzy kontynentem afrykańskim a europejskim. Warto przy tym zauważyć, że dokumentacja urzędowa w krajach Afryki obejmuje przede wszystkim okres postkolonialny, co sprawia, że starsze materiały archiwalne wytworzone na tym obszarze nie są obecne w analizowanych publikacjach. Mimo tej specyfiki, w czasopiśmie pojawiają się również artykuły podejmujące tematykę wpisującą się w aktualne, globalne nurty badawcze. Wśród nich warto wymienić chociażby zagadnienia związane z prawami autorskimi w kontekście dostępu online, a także – choć jednorazowo – problematykę dokumentowania społeczności LGBTQ+, co świadczy o otwartości redakcji na współczesne wyzwania społeczne i kulturowe.

Analiza poszczególnych artykułów pozwoliła również na wyodrębnienie grona badaczy szczególnie aktywnych i wyróżniających się w dziedzinie archiwistyki oraz zarządzania dokumentacją w krajach Afryki Subsaharyjskiej. Do autorów najczęściej publikujących w periodyku należeli: Emmenuel Adjei (Uniwersytet w Ghanie), Francis Garaba (Uniwersytet Fort Hare w RPA), Henry N. Kemoni (Uniwersytet Moi w Kenii), Nathan Mnjama (Uniwersytet w Botswanie), Patrick Ngulube oraz Mashilo Modiba (Uniwersytet Południowej Afryki w RPA).

„African Journal of Library, Archives and Information Science" stanowi znakomite źródło wiedzy na temat informacji naukowej, nauk informacyjnych i bibliotekoznawstwa, a także technologii informacyjnych oraz archiwistyki i zarządzania dokumentacją na terenie Afryki Południowej i Wschodniej. Ciągłość publikacji, szeroki zakres tematyczny oraz fakt, że czasopismo ukazuje się w języku angielskim, pozwalają zaliczyć je do grona najważniejszych periodyków archiwalnych na świecie. Stanowi ono istotne źródło wiedzy o rozwoju archiwistyki w krajach rozwijających się, gdzie – mimo rosnącego znaczenia dokumentacji – kwestie jej zabezpieczania nie zawsze zajmują pozycję priorytetową. Czasopismo dostarcza jednak cennego obrazu zmieniającego się podejścia do zarządzania dokumentacją, a także dynamicznego rozwoju technologicznego, który przekłada się na wdrażanie nowoczesnych rozwiązań zarówno w archiwach, jak

i w instytucjach administracji publicznej. Jak już wcześniej wspomniano, publikacje nie koncentrują się jeszcze na problematyce dokumentacji elektronicznej typu *born digital*, lecz raczej na procesie implementacji technologii cyfrowych w różnych instytucjach.

Bibliografia

Abioye A., *Confidentiality and Protection of Official Records in the Freedom of Information Era: Nigeria's Situation,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2010, t. 20, nr 1, s. 29–39.

Abioye A., *Court Records Management and Efficient Administration of Justice in Nigeria,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2014, t. 24, nr 1, s. 27–40.

Abubakar Lawan A., Henttonen P., *Anti-Corruption Investigators' Perception of the Role of Records and Records Management in Nigeria,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2023, t. 33, nr 1, s. 74–84.

Adami T.A., *The Management of International Criminal Justice Records: The Case of Rwandan Tribunal,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2003, t. 13, nr 1, s. 1–10.

Adams M., *Freedom of Information and Records Management in Ghana,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2006, t. 16, nr 1, s. 29–38.

Adams M., *The Management of Chieftaincy Records in Ghana: An Overview,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2005, t. 15, nr 1, s. 81–86.

Adefunke A.S., Ebijuwa S., Mabawonku I., *Documentation and Use of Indigenous Knowledge by Practitioners of Alternative Healthcare in Oyo State, Nigeria,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2015, t. 25, nr 1, s. 59–68.

Adjei E., *Retention of Medical Records in Ghanaian Teaching Hospitals: Some International Perspectives,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2004, t. 14, nr 1, s. 37–52.

Adjei E., Tetteh Ayernor E., *Automated Medical Record Tracking System for the Ridge Hospital, Ghana Part I: Systems Development and Design,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2005, t. 15, nr 1, s. 1–14.

Adjei E., Tetteh Ayernor E., *Automated Medical record Tracking System for the Ridge Hospital, Ghana Part II: Evaluation of the System,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2005, t. 15, nr 2, s. 93–98.

Ajibade P., Khayundi F.E., *The Role of Records Management in Small Micro and Medium Enterprises (SMMEs) in South Africa and Its Implications for Business Sustainability*, „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2017, t. 27, nr 2, s. 175–188.

AJLAIS included in African Journals Online (AJOL), „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2000, t. 10, nr 2, s. 198.

Akotia P., *Management of Public Sector Financial Records in Ghana: Implications for Good Government,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2000, t. 10, nr 2, s. 153–166.

Akotia P., *Public Sector Records Systems in Ghana: Some Lessons in Development Management*, „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2003, t. 13, nr 2, s. 107–118.

Akussah H., *Records Management and Preservation in Government Ministries and Departments in Ghana,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2002, t. 12, nr 2, s. 155–166.

Akussah H., *The State of Document Deterioration in the National Archives of Ghana,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2006, t. 16, nr 1, s. 1–8.

Alemna A.A., *Characteristics and Careers of Past Postgraduate Diploma Students of the Department of Library and Archival Studies University of Ghana, Legon, 1981/82–1987/88,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 1991, t. 1, nr 1, s. 45–50, https://doi.org/10.3233/EFI-1991-9204.

Anteneh Alemu T., Kumilachew Tegegnie A., *Investigating Optimal Feature Selection Method to Improve the Performance of Amharic Text Document Classification,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2019, t. 29, nr 2, s. 103–114.

Basics in Communication and Media Studies, red. M. Eid, A. Dakroury, Boston, Massachusetts 2012.

Bosire Onyancha O., Ngoepe M., Maluleka J., *Trends, Patterns, Challenges and Types of Archival Research in Sub-Saharan, Africa,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2015, t. 25, nr 2, s. 145–160.

Chabikwa S., Mnjama N., Bolaane M., Ngulube P., *Memory and Archives: Documenting White Minorities in Post Colonial Zimbabwe,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2022, t. 32, nr 2, s. 245–256.

Degen R., *Zarządzanie dokumentacją w polskich badaniach* [w:] *Zarządzanie dokumentacją: badania i dydaktyka,* Biblioteka Zarządcy Dokumentacji, t. 7, red. R. Degen, M. Jabłońska, Toruń 2016, s. 37–58.

Erwat E.A., Fabunmi M., *A Comparative Analysis of Information Acquisition, Information Management Capacity and Administrators Decision-Making Effectiveness in Tertiary Institutions in South-Western Nigeria,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2006, t. 16, nr 2, s. 89–100.

Gandu Shibanda G., *Managing and Strategising Africa's Information in Global Computerisation,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2000, t. 10, nr 1, s. 35–42.

Garaba F., *The State of Archival Appraisal Practices in the ESARBICA Region,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2007, t. 17, nr 1, s. 59–63.

Garaba F., *Towards Public Domain Management of Liberation Movement Heritage Records in Eastern and Southern Africa,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2012, t. 22, nr 2, s. 133–142.

Garaba F., *User Perceptions about Archives at the Lutheran Theological Institute Library, Pietermaritzburg, South Africa,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2016, t. 26, nr 1, s. 73–84.

Gierszewska W., *Archiwa narodowe Ugandy i Rwandy*, „Archeion" 2024, t. 125, s. 102–118, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.24.001.18718.

Ibukun O., Odularu O., *Perceptions on the Utilisation of Archives in Enhancing Research in Higher Educational Institutions,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2024, t. 34, nr 21, s. 37–49.

Janneh M., Oladokun O., Mosweu T., *From Crisis to Continuity: Analysing the Impact of COVID–19 Pandemic on Public Records and Archives Management in the Gambia,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2024, t. 34, nr 1, s. 87–102.

Kemoni H., *Melvin Defleur's Information Communication Model: Its Application to Archives Administration,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2004, t. 14, nr 2, s. 167–175.

Kemoni H., *The Utilisation of Archival Information by Researchers in Kenya: A Case Study of the University of Nairobi,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2002, t. 12, nr 1, s. 69–80.

Kemoni H.N., *Theoretical Framework and Literature Review in Graduate Records Management Research,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2008, t. 18, nr 2, s. 103–117.

Kemoni H., Wamukoya J., *Preparing for the Management of Electronic Records at Moi University, Kenya: A Case Study,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2000, t. 10, nr 2, s. 125–138.

Kemoni H.N., Ngulube P., *Records and Archives Legislation in Kenya and Management of Public Sector Records: A SWOT Analysis Approach,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2007, t. 17, nr 2, s. 98–102.

Kimathi F.A., Zhang Y., *Skills and Competencies for Authenticating Digital Records to Support Audit Process in Botswana Public Sector,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2019, t. 29, nr 1, s. 45–62.

Leśniewski M., *Trochę egzotyki – raport z badań w archiwach i bibliotekach Republiki Południowej Afryki*, „Archeion" 2015, t. 116, s. 111–123.

Lumande E., Ojedokun A.A., *Collection Mapping as an Evaluation Technique for Determining Curriculum and Collection Relationship: The University of Botswana Experience,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2005, t. 15, nr 1, s. 25–34.

Majchrzak N., *Kształtowanie kompetencji komunikacyjnych w aspekcie psychologicznym w zarządzaniu bezpieczeństwem państwa,* „Conversatoria Linguistica" 2023, t. 15, s. 31–50, https://doi.org/10.34739/clg.2023.15.03.

Manewe-Sisa P., Neo Mooko P., Mnjama N., *Customer Service at the Records Management Unit of Botswana Ministry of Labour and Home Affairs,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2016, t. 26, nr 2, s. 157–167.

Marutha N.S., *Framework for Medical and Health Records Management Skills and Competency Development in Limpopo Public Hospitals to Support Healthcare Service Delivery in the Digital Era,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2019, t. 29, nr 2, s. 185–198.

Maseh E., *Managing Court Records in Kenya,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2015, t. 25, nr 1, s. 77–87.

Masibi T.J., Mnjama N., Mazebe Sebina P., *Archival Silences within the National Archival Documentary Heritage Institutions of Botswana,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2023, t. 33, nr 2, s. 245–258, https://doi.org/10.4314/ajlais.v33i2.9.

Mirella S., Wakhu Fuyuan X., He J., *The 3D Integrated Model for E-Government Systems Success: A Case of the e-EIA System in Kenya,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2019, t. 29, nr 1, s. 63–78.

Mnjama N., *A review of ESARBICA Resolutions 1969–2005,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2007, t. 17, nr 1, s. 23–32.

Mnjama N., *Preservation and Management of Audiovisual Archives in Botswana,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2010, t. 20, nr 2, s. 139–148.

Mnjama N.M., *Freedom of Information Legislation in Esarbica States and its Implications on Records Management Practice,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2000, t. 10, nr 1, s. 43–54.

Moahi K.H., *Copyright in the Digital Era and Some Implications for Indigenous Knowledge,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2004, t. 14, nr 1, s. 1–14.

Modiba M., *Legislation Used to Apply Artificial Intelligence for the Management of Records at the Council for Scientific and Industrial Research in South Africa,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2022, t. 32, nr 1, s. 21–36.

Modiba M., Ngulube P., Marutha N., *Discharging Records Management Activities Using Artificial Intelligence at the Council for Scientific and Industrial Research, South Africa,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2023, t. 33, nr 1, s. 37–50.

Modiba M., Shekgola M., *Artificial Intelligence Embedded Cloud Computing Technology for the Management of Digital Archives in the Fifth Industrial Revolution in South Africa,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2024, t. 34, nr 2, s. 229–239.

Mosweu O., Mosweu T., *The Influence of Archives in Conflict Resolution: A Case Study of Botswana and Namibia*, „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2023, t. 33, nr 1, s. 23–36.

Mosweu O., Ngoepe M., *Skills and Competencies for Authenticating Digital Records to Support Audit Process in Botswana Public Sector,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2019, t. 29, nr 1, s. 17–28.

Muchaonyerwa N., Khayundi F., *The Management of Digital Records in the Office of the Premier of the Eastern Cape Province, South Africa,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2014, t. 24, nr 1, s. 41–52.

Mutula S.M, *Information Access/Accessibility in a Digital Environment,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2013, t. 23, nr 1, s. 1–4.

Mutula S.M., *The Changing Face of Library and Information Science Profession,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2013, t. 23, nr 2, s. 89–92.

Ngoepe M., Marutha N., *A Framework to Integrate Healthcare Records in the South African Public Hospitals Using Blockchain Technology,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2021, t. 31, nr 1, s. 29–38.

Ngoepe M., Ngulube P., *The Need for Records Management in the Auditing Process in the Public Sector in South Africa,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2014, t. 24, nr 2, s. 135–150.

Ngulube P., *Disaster and Security Management in Public Archival Institutions in ESARBICA Region,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2005, t. 15, nr 1, s. 15–24.

Ngulube P., *Mapping Mixed Methods Research in Library and Information Science Journals in Sub-Saharan Africa, 2004–2008,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2013, t. 22, nr 2, s. 117–132.

Ngulube P., *Preservation Reformatting Strategies in Selected Sub-Saharian African Archival Institutions,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2002, t. 12, nr 2, s. 117–132.

Ngulube P., *Staff Retention in the National Archives of Zimbabwe,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2000, t. 10, nr 2, s. 139–152.

Niedźwiedzka M., *„Archives Africa" – internetowy katalog materiałów archiwalnych,* „Archeion" 2024, t. 125, s. 119–135, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.24.002.20117.

Nkuebe P., Raju J., *Knowledge and Skills Requirements of National University of Lesotho Librarians in Meeting Information Needs of Humanities Undergraduate Students in the Digital Age,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2019, t. 29, nr 2, s. 197–219.

Nkuebe P., Raju J., *Knowledge and Skills Requirements of National University of Lesotho Librarians in Meeting Information Needs of Humanities Undergraduate Students in the Digital Age,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2020, t. 30, nr 2, s. 197–220.

Nsibirwa Z., Hoskins R., Stilwell Ch., *Building the South African Nation through Legal Deposit: The Impact of Legislation on Preservation of Digital Materials,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2014, t. 24, nr 1, s. 53–66.

Nyanga E., Nengomasha C.T., Beukes-Amiss C.M., *Disaster Preparedness and Management at the National Archives and the National Library of Namibia,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2018, t. 28, nr 1, s. 77–92.

Nyanyu E.M., Maina J.C., Ochieng' Ogalo J., *Managing Human Resource Records for Accountability at Garissa County Government, Kenya,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2024, t. 34, nr 2, s. 117–126.

Olatokun W.M., *National Information Technology Policy in Nigeria: Prospects, Challenges, and Framework for Implementation,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2006, t. 16, nr 1, s. 9–18.

Oweghoro B.M., *Health Records Retention and Disposal in Nigerian Hospitals: Survey of Policies, Practices and Procedures,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2015, t. 25, nr 1, s. 69–76.

Pepłowska K., *Biurowość w czasach pandemii. Wpływ epidemii COVID–19 na informatyzację biurowości w jednostkach administracji samorządowej,* „Archeion" 2021, t. 122, s. 281–309, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.21.008.14488.

Phologolo A., Oladokun O., Mosweu T., *Managing Heritage: A Study of Archival Collections Handling Practices at Botswana National Archives and Records Services,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2024, t. 34, nr 2, s. 173–188.

Popoola S.O., *Workplace, Biographical and Motivation Factors Affecting Organisational Commitment of Records Officers in Nigerian Federal Universities,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2007, t. 17, nr 1, s. 33–44.

Rot A., Zygała R., *Technologia blockchain jako rewolucja w transakcjach cyfrowych. Aspekty technologiczne i potencjalne zastosowania,* „Informatyka ekonomiczna" 2008, nr 4(50), s. 123–134, https://doi.org/10.15611/ie.2018.4.09.

Saurombe N., *Traversing the Intersection: Legislative Frameworks and Initiatives for Archival Access in East and Southern Africa,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2024, t. 34, nr 2, s. 189–204.

Sebina P.M., *ISO Standard and Records Management: The Case of Botswana Meat Commission,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2001, t. 11, nr 1, s. 49–59.

Smoczyński M., *Biurowość w czasach pandemii. System EZD podczas epidemii COVID–19 w jednostkach administracji samorządowej i rządowej w terenie,* „Archeion" 2021, t. 122, s. 310–336, https://doi.org/10.4467/26581264ARC.21.009.14489.

Ubogu F., *The Paperless Society: Farce of Reality,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2000, t. 10, nr 1, s. 1–12.

Wyk van B., Mostert J., *Toward Enhanced Access to Africa's Research and Local Content: A Case Study of the Institutional Depository Project, University of Zululand, South Africa,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2011, t. 21, nr 2, s. 139–151.

Yeboah T.N., Adams M., Akotia P., *Records Management and Football Administration in Ghana,* „African Journal of Library, Archives and Information Science" 2017, t. 27, nr 1, s. 29–40.

Zarządzanie dokumentacją. Badania i dydaktyka, Biblioteka Zarządcy Dokumentacji, t. 7, red. R. Degen, M. Jabłońska, Toruń 2016.

Zarządzanie dokumentacją w instytucji. Czynniki sprzyjające i ograniczenia, Biblioteka Zarządcy Dokumentacji, t. 9, red. R. Degen, M. Jabłońska, Toruń 2020.

Netografia

African Journal of Library, Archives and Information Science Online, https://ajlais.com/index.php/ajlais/issue/archive [dostęp: 7.09.2025].

African Journals Online, https://www.ajol.info/index.php/ajlais [dostęp: 25.07.2025].

ESARBICA, https://www.ica.org/ica–network/regional–branches/esarbica/ [dostęp: 25.07.2025].

Society of American Archivist, Publications, https://www2.archivists.org/publications/casestudies [dostęp: 24.10.2025].

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 245–249
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264
LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

Victoria Hoyle, *The Remaking of Archival Values*, ISBN: 978-1-03236-121-5, Routledge, London 2023, pp. 242

In an era marked by profound social and political transformation, the field of archival studies is undergoing a significant reimagining. Victoria Hoyle's *The Remaking of Archival Values* critically examines how archival theory and practice are evolving in response to emerging critical discourses surrounding neoliberalism, racism, colonialism, and patriarchy. Hoyle argues that these discourses are disrupting traditional archival principles and challenging the foundational values that have long underpinned the field. She asserts that the archival profession, traditionally regarded as neutral and objective, is, in fact, shaped by ideological forces that have historically privileged certain social, political, and epistemological structures over others. The book explores the tensions between traditional and emerging values in archival practice, emphasizing the role of these critical discourses in reshaping the field. Hoyle begins by positioning contemporary critical approaches within the archival context, acknowledging the resistance these approaches face (Chapter 1). While many scholars critique the foundational principles of archival theory, she contends that the discursive structures, such as institutional, legal, and historical frameworks, have not been fully interrogated. This chapter introduces her central argument: to fully understand the ongoing debates, it is essential to trace the system of archival values throughout history, revealing how these values have evolved and been challenged in light of contemporary social issues.

Hoyle asserts that the dominant Western archival values, which she terms the "evidential orthodoxy", continue to persist despite emerging critical approaches (Chapter 2). These values have their roots in historical, legal, and governance systems that reinforce notions of authenticity (the idea that archival materials should be genuine and unaltered), integrity (the preservation of the full and unbroken context of records), and neutrality (the notion that archives should remain unbiased and free from external influence). The evidential system positions archives as objective, impartial repositories of historical truth,

inherently linked to institutional power structures, such as the state. According to this orthodoxy, the role of the archive is to preserve and present evidence of the past, framing it in terms of continuity, legality, and authority. Hoyle traces the historical development of this discourse through key archival texts, such as Hilary Jenkinson's *Manual of Archive Administration* (1922) and the UNESCO Declaration on Archives (2011). The persistence of these values, Hoyle argues, limits how archives are conceptualized and challenges efforts to embrace more inclusive, diverse practices that reflect the complex realities of the modern world.

In response to the dominance of the evidential orthodoxy, a new set of values has begun to emerge within archival practice, particularly those informed by feminist, critical race, and social justice frameworks (Chapter 3). These values are often referred to as the "affective alternative", as they shift the focus from neutral, institutionalized representations of the past to a more personal, communal, and lived experience of archival materials. The affective approach, in contrast to the evidential, places emphasis on the relationships between people and archives, emphasizing how archives affect and are affected by communities. These values prioritize identity, agency, and autonomy, highlighting the importance of representation and inclusivity in archival work. Through her examination of community archives and participatory action research projects, Hoyle demonstrates how these values are embodied in practice. The shift from an object-centered to a people-centered approach in these alternative archival practices signals a potential remaking of the profession, one that recognizes the social, political, and emotional dimensions of archival work.

Yet, despite these developments, the dominant evidential discourse remains deeply ingrained in archival practice (Chapter 4). Hoyle's interviews with archival practitioners in England and Wales reveal how entrenched the evidential system is, even as practitioners express awareness of and engagement with the emerging affective values. The practitioners she interviewed navigate between traditional and new archival values, often constrained by the institutional and cultural contexts in which they operate. The evidential values continue to dominate not only the professional identity and institutional frameworks within which archivists work but also the ways in which archival work is perceived as authoritative and legitimate. The shared conception of archives, rooted in neutrality, authenticity, and legal authority, remains a powerful force, reinforcing the boundaries of archival practice. At the same time, many practitioners express frustration with the limitations of this approach, recognizing the need for a more

inclusive, socially engaged archival practice, though institutional resistance and entrenched professional norms hinder their ability to enact change.

The tension between evidential and affective values is particularly evident in large-scale public history projects, where the values ascribed to archives often diverge from traditional norms (Chapter 5). Hoyle examines case studies from the north of England, focusing particularly on the "York: Gateway to History" project, which was awarded a £1.68m grant from the Heritage Lottery Fund (HLF) in 2012, supplemented by additional funding from the city council. The project, which ran from 2011 to 2016, aimed to create a modern archive service for York that reflects the diverse communities and cultures of the city, both past and present. The "York" project included significant community engagement, especially during the consultation phases leading to the development of the funding bid, and again in the delivery phase when it was overseen by Explore York Libraries and Archives after 2014. Hoyle also draws on two comparable projects, the "Heritage Quay" project at the University of Huddersfield (£1.58m, 2012–2017) and the "West Yorkshire History Centre" (£4.09m, 2012–2018), both of which were similarly funded by the HLF and focused on engaging communities with archival resources. These projects, like "York", sought to emphasize the importance of archives to community identity and inclusion. However, Hoyle argues that while these initiatives claim to embrace diversity and inclusion, they often rework traditional archival principles, such as neutrality, authenticity, and truth, in ways that accommodate multiple perspectives. Despite these efforts, the fundamental evidential values associated with archives are not displaced. Instead, these projects subtly reinforce the traditional discourse, leading to a dissonance between the goals of archival practitioners and the lived experiences of the communities they aim to engage. In essence, while these projects expand the scope of archival engagement, they often fail to fully challenge the authoritative values of the evidential system, limiting the potential for transformative change.

In the final chapter, Hoyle grapples with the possibility of dismantling the evidential orthodoxy altogether (Chapter 6). She explores whether the radical transformation called for by critical archival theorists is achievable within the current institutional framework. Can the authorised archival discourse be dismantled without a complete rejection of the institutional and custodial models of archival work? Hoyle draws on the work of feminist philosopher Sara Ahmed, suggesting that change in archival practice may not follow a straightforward path. Instead, change is shaped by proximity and orientation, reflecting the ways

in which individuals and communities engage with and are affected by archives. Rather than seeing traditional and critical approaches as oppositional, Hoyle suggests that a more productive path forward lies in fostering dialogue between these approaches. This interlocutionary model, drawing on Vygotsky's theory of knowledge production, encourages an exchange between communities and archives that identifies and critically examines the values ascribed to archival materials. By centering these values in the production of knowledge, Hoyle proposes a way forward for remaking archival practice in a more inclusive, socially just direction.

The Remaking of Archival Values is an intellectually rigorous and timely contribution to the field of archival studies, offering a fresh perspective on the intersection of archival theory, practice, and critical social issues. The book's central strength lies in its ability to blend historical analysis, critical theory, and empirical research to reveal the evolving nature of archival values. Hoyle demonstrates the persistence of traditional, evidential values in archival practice, while also exploring the emerging alternative values shaped by feminist, race, and social justice discourses. This dual exploration provides readers with a nuanced understanding of the tensions that define the contemporary archival field, and it does so with depth and sophistication.

One of the book's primary strengths is its use of critical discourse analysis to examine how archival values have evolved over time and how they continue to be shaped by power structures. By comparing archival theory and practice from the UK and the broader Anglophone world, Hoyle situates contemporary debates within a long historical trajectory, tracing the influence of colonialism, patriarchy, and neoliberalism on archival values. This historical depth offers invaluable context, allowing readers to better understand how seemingly neutral archival practices have been shaped by broader societal forces. The focus on critical archival theory, particularly in relation to issues like race, gender, and social justice, provides a significant contribution to the growing body of work that critiques traditional archival methodologies and highlights the need for a more inclusive, equitable approach to archival practice.

Hoyle's integration of qualitative and participatory research further strengthens the book. By conducting fieldwork with community archives and participatory action research projects, she illustrates how new values are not just theoretical but manifest in practice. The inclusion of real-world examples provides empirical evidence of how affective values, which focus on identity, agency, and

lived experience, challenge and coexist with the traditional evidential orthodoxy. These case studies offer a grounded and practical perspective on how the field can evolve, making the theoretical arguments more tangible and accessible to practitioners in the field.

Another key strength of the book is its ability to balance theoretical depth with practical implications. In examining how traditional and new archival values are expressed in the day-to-day work of archival practitioners, Hoyle doesn't merely present abstract concepts but connects them to real-world practices. This makes the book highly relevant not only to scholars of archival studies but also to practitioners working in the field. Hoyle's detailed analysis of the tensions that archivists experience between adhering to established values and incorporating newer, more inclusive frameworks is a valuable resource for anyone navigating the complexities of contemporary archival work.

Finally, the book's relevance to a wide array of academic disciplines is another significant strength. While focused on archival studies, Hoyle's discussion extends to cultural heritage, museum studies, public history, gender studies, and race studies, making it an interdisciplinary work that will resonate with scholars and practitioners across multiple fields. By drawing parallels between the debates in archival theory and similar discourses in other fields of cultural heritage, Hoyle broadens the scope of her analysis, offering insights that are relevant not only to archivists but also to those working in closely related fields.

In a nutshell, this book is a masterful examination of the intersection of archival theory, practice, and critical social discourse. Hoyle's blend of historical analysis, empirical research, and theoretical innovation makes the book a vital resource for scholars, students, and practitioners. By challenging entrenched notions of archival neutrality and objectivity, Hoyle opens up new possibilities for how archives can be reimagined to reflect more inclusive, diverse, and socially engaged practices. The book is a significant contribution to the field and will undoubtedly provoke further discussion and debate on the role of archives in shaping public history and memory.

Zilong Zhong

Beijing Foreign Studies University (China)
zhongzilong1106@bfsu.edu.cn, ORCID 0000-0002-8512-4701

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 250–255
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264
LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

Robert Stępień, *Archiwa narodowe w Wielkiej Brytanii. Współczesna organizacja, zasób i działalność*, ISBN: 978-83-227-9809-6, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2024, ss. 335

Co o państwie mówi sposób, w jaki dba ono o swoją pamięć? W działalności archiwalnej jak w soczewce skupia się jego podejście do relacji z obywatelami, stosunek do dziedzictwa kulturowego, szacunek do przeszłości oraz poszanowanie prawdy. Dlatego też archiwa są – choć niekiedy powinniśmy powiedzieć, że powinny być – miejscami, w których krystalizują się wartości konstruktywne dla państwa: transparentność, rzetelność, otwartość na obiektywną refleksję nad przeszłością oraz partycypacyjne zarządzanie informacją publiczną. Wydana w 2024 r. publikacja Roberta Stępnia *Archiwa narodowe w Wielkiej Brytanii. Współczesna organizacja, zasób i działalność* rzuca światło na niezwykle interesujący model brytyjski, gdzie archiwa od wielu dekad nie są jedynie przechowawcami dokumentacji, lecz aktywnymi uczestnikami życia społecznego, angażującymi się w edukowanie obywateli oraz cyfryzację.

Zagadnienie archiwistki brytyjskiej dotychczas z rzadka pojawiało się w polskiej literaturze naukowej. Do najważniejszych prac zaliczymy teksty sprawozdawcze z wyjazdów do Zjednoczonego Królestwa (szczególnie do londyńskiego Public Record Office) autorstwa m.in. Stanisława Nawrockiego, Danuty Rockiej, Stefana Krzysztofa Kuczyńskiego, Mariana Dauksza oraz Magdaleny Hułas[1]. Teksty te, choć jako pierwsze wprowadzały informacje o tamtejszych archiwach do polskiego obiegu naukowego, traktowały jedynie o kwestiach podstawowych. Publikacja Stępnia w istotny sposób wypełnia więc dotkliwą lukę w polskim pi-

[1] S. Nawrocki, *Organizacja i problemy służby archiwalnej w Wielkiej Brytanii*, „Archeion" 1960, t. 32, s. 115–132; D. Rocka, *Z pobytu w archiwach Wielkiej Brytanii*, ibidem, 1993, t. 92, s. 199–201; S.K. Kuczyński, *Muzeum Historyczne w Public Record Office w Londynie*, ibidem, 1968, t. 50, s. 205–213; M. Hułas, *Kilka uwag na temat Public Record Office*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska" 1988, t. 1, s. 118–127.

śmiennictwie i jako pierwsza w tak kompleksowy sposób analizuje nie tylko funkcjonowanie zawartych w tytule archiwów narodowych Wielkiej Brytanii, ale także szerzej informuje m.in. o tamtejszej sieci archiwów oraz prawie archiwalnym. Co więcej, wybrana przez autora tematyka nie doczekała się dotąd opracowania monograficznego w literaturze światowej, tym bardziej na szczególne podkreślenie zasługuje pionierski w ujęciu globalnym charakter prezentowanych badań.

Przedmiotem przedstawionej do recenzji publikacji jest organizacja oraz działalność trzech archiwów narodowych: Anglii i Walii (The National Archives), Szkocji (National Records of Scotland) oraz Irlandii Północnej (Public Record Office of Northern Ireland). Wyraźną intencją autora było nie tylko dostarczenie informacji o drodze dziejowej wybranych instytucji, ich zasobie oraz funkcjonowaniu. Stępień chciał przygotować także pomoc informacyjną dla osób podejmujących badania archiwalne w wybranych jednostkach organizacyjnych (s. 12) oraz przybliżyć – jako wzór do naśladowania – realizowane w nich projekty archiwalne i przyjmowane rozwiązania (s. 13).

Omawiana praca składa się z 6 rozdziałów, została opatrzona wprowadzeniem, zakończeniem, bibliografią, spisem załączonych ilustracji, wykresów i tabel oraz wykorzystanych ważniejszych skrótów i terminów. Zastosowano jasny i dobrze przemyślany układ problemowy (w ramach podrozdziałów często także geograficzny, co również wpływa pozytywnie na odbiór), wychodząc od omówienia drogi rozwoju wybranych instytucji, poprzez ich stan prawny i współczesną organizację, do gromadzenia, przechowywania i udostępniania zasobu oraz towarzyszących realizowaniu tych funkcji narzędzi teleinformatycznych. Na końcu tomu zamieszczono również krótkie streszczenie w języku angielskim (s. 333–335), które – choć spełnia podstawowe zadanie informacyjne – pozostawi u zagranicznego czytelnika niedosyt. Biorąc pod uwagę przedmiot i kompleksowy charakter badań oraz fakt, że w literaturze anglojęzycznej brak dotąd równie wyczerpującego opracowania tego zagadnienia, publikacja bez wątpienia zasługuje na pełne tłumaczenie na język angielski. Taki przekład nie tylko znacząco poszerzyłby grono odbiorców, lecz także wypełnił zauważalną lukę w międzynarodowej bibliografii archiwalnej.

W pierwszym rozdziale omówiono proces kształtowania się współczesnej sieci archiwów władz centralnych i lokalnych w Wielkiej Brytanii, rozpoczynając narrację w pierwszych latach XVIII w., co choć zdecydowanie odbiega zakresem chronologicznym od zapisanej w tytule publikacji „współczesności", to jest w pełni uzasadnione. Pozwoliło bowiem prześledzić instytucjonalną ewolucję, która do-

prowadziła do powstania współczesnej struktury archiwów narodowych. Za uzasadnione należy także uznać rozważania nad genezą i rozwojem sieci archiwów władz lokalnych, głównie hrabstw, miast oraz gmin miejskich. Podrozdziały te umożliwiły dokonanie pewnego rodzaju generalizacji w zakresie relacji pomiędzy poszczególnymi służbami archiwalnymi oraz synergicznej na Wyspach Brytyjskich współpracy archiwów z bibliotekami oraz muzeami.

Rozdział drugi dotyczy podstaw prawnych działalności archiwalnej w Wielkiej Brytanii. Punkt wyjścia stanowi wprowadzenie do problematyki brytyjskiego prawa archiwalnego, kolejne podrozdziały poświęcono na omówienie stanu prawnego kolejno w Anglii i Walii, Szkocji oraz Irlandii Północnej, następnie (już wspólnie) władz lokalnych. Odrębnie potraktowano ustawodawstwo w zakresie prawa do informacji i ochrony danych osobowych. Warto zaznaczyć, że przedmiotem rozważań został nie tylko aktualny stan prawny, ale także akty uchylone lub znacznie zmodyfikowane na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci. W tej części Stępień wykazał się solidnym warsztatem administratywistycznym i znakomitą orientacją w niezwykle złożonym i wielowarstwowym systemie prawnym Zjednoczonego Królestwa. Docenić należy także umiejętność jasnego i precyzyjnego przedstawienia zagadnień prawnych, które w polskiej literaturze archiwalnej rzadko bywają tak pogłębione.

Trzeci rozdział poświęcono na omówienie struktury organizacyjnej oraz zarządczej w wybranych archiwach narodowych. W pierwszej kolejności przedstawiono kierownictwo najwyższego szczebla – dyrektorów (w dwóch przypadkach dyrektorów generalnych) będących jednocześnie kustoszami (*keepers*), co istotnie wpłynęło na zadania tych urzędników. Następnie przybliżono organy wykonawcze, doradcze oraz nadzorcze funkcjonujące przy każdym z archiwów oraz struktury organizacyjne instytucji wraz z przedstawieniem kompetencji merytorycznych poszczególnych komórek. Narracja została wzbogacona o schematy organizacyjne. Rozdział wieńczą rozważania na temat wysokiej pozycji archiwów w strukturze administracji publicznej – dwa (angielskie i szkockie) mają status departamentów pozaministerialnych, północnoirlandzkie – wydziału będącego w strukturze organizacyjnej urzędu ministerialnego.

W czwartym rozdziale umieszczono rozważania na temat problemów związanych z gromadzeniem i przechowywaniem zasobu. Znalazły się tu szczegółowe informacje na temat budownictwa archiwalnego (wraz z autorskim materiałem ikonograficznym), polityki gromadzenia materiałów archiwalnych oraz procedur dotyczących przejmowania archiwaliów. Rozdział kończy charakterystyka zasobu

archiwów narodowych oraz innych archiwów brytyjskich – władz lokalnych, parlamentu Wielkiej Brytanii, przedsiębiorstw prywatnych, uniwersytetów (szczególnie tych najsłynniejszych w Cambridge i Oksfordzie), kościołów, związków i wspólnot wyznaniowych, archiwów audiowizualnych i społecznych. Ostatnia część, choć w istocie nieco odbiega od tematu przewodniego i zaburza narrację poświęconą *stricte* archiwom narodowym, dobrze obrazuje zróżnicowanie brytyjskiego krajobrazu archiwalnego oraz podkreśla rolę The National Archives, National Records of Scotland oraz Public Record Office of Northern Ireland jako instytucji przechowujących głównie zasób publicznych jednostek centralnych. Omawiany podrozdział ma ponadto wysoki walor informacyjny dla badaczy historii Wielkiej Brytanii.

Zdaje się, że rozdział piąty – obok szóstego – będzie najbardziej użyteczny pod względem praktycznym i najszerzej wykorzystywany przez osoby planujące kwerendy archiwalne w Wielkiej Brytanii. Przedstawiono w nim zasady korzystania z czytelni naukowych. Autor podzielił się tu szczegółowymi wytycznymi i własnymi doświadczeniami z wizyt w omawianych placówkach. Następnie wskazał, jakie są tendencje w udostępnianiu brytyjskiego zasobu archiwalnego, zarysował profile i zainteresowania badawcze użytkowników, uzupełniając całość imponującą syntezą rozlicznych danych natury statystycznej. Znamienne jest, że brytyjskie archiwa dysponują takimi informacjami, doskonale więc znają swoich użytkowników i ich preferencje, co pozwala profilować podejmowane przedsięwzięcia, dostosowując komunikaty i działania do potrzeb odbiorców. W rozdziale znalazło się także miejsce na zapoznanie czytelników z genezą i systematyką stosowanych pomocy archiwalnych i wreszcie – działaniami ukierunkowanymi na edukację i popularyzację. W tym zakresie brytyjskie archiwa mogą pochwalić się niezwykle rozbudowaną aktywnością i bardzo szerokim gronem odbiorców (w niektórych latach opiewającym na łączną liczbę ponad 20 tys. osób). Z całą pewnością sprzyjają temu nie tylko potencjał edukatorów, ale także świetne zaplecze techniczne oraz przestrzeń przeznaczona na działania dydaktyczne i wystawiennicze, dorównująca najnowocześniej zorganizowanym salom szkolnym i muzealnym.

Książkę wieńczy rozdział szósty, o równie wysokiej wartości praktycznej, co poprzedni. Dotyczy bowiem systemów informatycznych wspomagających działalność brytyjskich archiwów narodowych, szczególnie wykorzystywanego w archiwum londyńskim systemu „Discovery". Wrażenie robią nie tylko jego możliwości, ale przede wszystkim długa i intensywna droga unowocześniania działalności The National Archives. W części tej znalazły się wskazówki na temat wyszukiwa-

nia danych, tak cenne dla użytkowników rozpoczynających swoją przygodę z angielskim systemem informacji archiwalnej. Kolejne fragmenty poświęcono systemom teleinformatycznym dedykowanym gromadzeniu materiałów archiwalnych w postaci elektronicznej (co warto podkreślić, pierwsze narzędzia uruchomiono już w 2003 r.). Ostatni podrozdział dotyczy archiwizacji Webu, czyli obszaru, w którym Polska nadal wypracowuje (?) swoje rozwiązania. Być może warto pójść za przykładem brytyjskim, gdzie archiwa narodowe zajmują się archiwizacją głównie witryn prowadzonych przez te instytucje rządowe i organy władzy publicznej, które zobowiązane są do przekazywania im materiałów archiwalnych.

Publikacja została oparta na bardzo szerokiej bazie źródłowej, co zasługuje na szczególne podkreślenie. Rozległy zakres kwerendy archiwalnej ilustrują materiały zebrane przez autora w 4 archiwach brytyjskich. Ponadto analizie poddano 17 źródeł drukowanych, 70 norm prawnych oraz 9 norm i standardów, co świadczy o dogłębnym rozpoznaniu formalno-prawnego kontekstu funkcjonowania wybranych instytucji. Punkt odniesienia w rozważaniach natury terminologicznej stanowiło 9 słowników i encyklopedii, które zacytowano w pracy. Jeszcze bardziej imponująco prezentuje się bibliografia wykorzystanych opracowań oraz materiałów internetowych. Lista opiewa bowiem na łączną liczbę ponad 650 pozycji, co bezsprzecznie wskazuje na solidny, rzetelny i bardzo rozbudowany przegląd literatury przedmiotu, ale także na umiejętność krytycznego opracowania tak rozbudowanego materiału źródłowego. Godny uznania jest również fakt, że Stępień sam wywoływał źródła do swoich badań – w drodze dostępu do informacji publicznej oraz prowadząc korespondencję z pracownikami archiwów i władz miejskich.

Bez żadnych wątpliwości należy stwierdzić, że otrzymaliśmy wartościowe, rzetelne i kompletne opracowanie dotyczące brytyjskich archiwów narodowych, które wyznaczy standard badań o podobnym profilu. Publikacja z pewnością zainteresuje szerokie grono odbiorców, nie tylko zarządców dokumentacji i archiwistów, ale także historyków (potencjalnie z wielu krajów, co prowadzi do powtórzenia postulatu o translacji na język angielski). Opracowanie będzie także przydatne na innych płaszczyznach. Po pierwsze – ułatwi prowadzenie badań naukowych w archiwach brytyjskich. Wspominając swoje pierwsze doświadczenia w The National Archives w Londynie, będąc zmuszonym samodzielnie rozpoznawać logikę systemu informacji archiwalnej oraz strukturę zasobu, jestem pewien, że dysponowanie recenzowaną publikacją zdecydowanie ułatwiłoby cały

proces. Po drugie – rozwiązania brytyjskie powinny w wielu aspektach stanowić wzór do naśladowania w polskich archiwach.

Praca udziela przekonującej odpowiedzi na pytanie postawione w pierwszym zdaniu: „Co o państwie mówi sposób, w jaki dba ono o swoją pamięć?". Z wyłożonej przez Stępnia argumentacji wynika, iż w przypadku Wielkiej Brytanii troska o dziedzictwo kulturowe nie jest jedynie deklaracją, lecz wieloletnią i ugruntowaną praktyką systemową, świadczącą o dojrzałym stosunku kraju do jego dorobku dokumentacyjnego i refleksji historycznej.

Marcin Smoczyński

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu / Nicolaus Copernicus University in Toruń (Poland)
marsmo@umk.pl, ORCID 0000-0002-4111-0201

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 256–261
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264

LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

Archiwistyka Bohdana Ryszewskiego. Prace wybrane, wybór, wstęp i opracowanie A. Żeglińska, ISBN: 978-83-8206-671-5, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2024, ss. 484

W 2024 r. przypadł jubileusz 90. urodzin Bohdana Ryszewskiego. Sylwetki naukowca w środowisku polskich historyków i archiwistów przedstawiać nie trzeba[1]. Jego dorobek, mimo upływu lat, jest wciąż aktualny, a dokonania, zasługi i wkład w rozwój dziedziny archiwalnej cieszą się powszechnym uznaniem. Ryszewskiemu, przy okazji rozmaitych rocznic i jubileuszy, dedykowano tomy studiów, prac naukowych i wspomnień przygotowanych przez grono uczniów, współpracowników i przyjaciół[2]. Nie powinno zatem dziwić, że w 2024 r. na rynku wydawniczym ukazała się kolejna książka, która zbiera i prezentuje artykuły Jubilata, powstałe w okresie ponad 50-letniej działalności naukowo-dydaktycznej[3]. Wyboru, opracowania i scalenia tekstów dokonała Anna Żeglińska, która pod kierunkiem Ryszewskiego przygotowała i obroniła wydaną w 2021 r. rozprawę doktorską na temat historii rodu Finckensteinów wschodniopruskich oraz ich archiwów i archiwaliów[4].

1 W. Chorążyczewski, K. Syta, *Profesor Bohdan Ryszewski. W 70. rocznicę urodzin*, „Archiwista Polski" 2004, nr 3(35), s. 9–16; W. Chorążyczewski, *Profesor Bohdan Ryszewski – sylwetka uczonego*, „Archeion" 2013, t. 114, s. 13–21.

2 Zob. m.in. *Archiwistyka i bibliotekoznawstwo. Prace dedykowane profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu*, red. I. Rdzanek, Warszawa 1997; *Archiwa – Kancelarie – Zbiory,* t. 1, dedykowany Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu, red. W. Chorążyczewski, R. Degen, K. Syta, Toruń 2005; *Historia. Archiwistyka. Informacja naukowa. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu*, red. M. Świgoń, Olsztyn 2009; *Z uczniami, kolegami i przyjaciółmi w świecie nauki. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. W. Chorążyczewski, A. Żeglińska, Olsztyn 2014. Zob. też: B. Ryszewski, *O metodologii archiwistyki i teorii archiwalnej. Przegląd ogólny pięćdziesięcioletnich badań*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory" 2019, nr 10(12), s. 13–23.

3 *Archiwistyka Bohdana Ryszewskiego. Prace wybrane*, wybór, wstęp i opracowanie A. Żeglińska, Gdańsk 2024.

4 A. Żeglińska, *Finckensteinowie wschodniopruscy i ich archiwa*, Gdańsk 2021.

Recenzowany tom zawiera przede wszystkim przedruki artykułów z lat 1962–2017 opublikowanych na łamach różnych wydawnictw zwartych i czasopism. Dodatkowo znalazły się w nim dwa hasła encyklopedyczne („archiwa" i „archiwistyka") przygotowane przez Ryszewskiego do nowej edycji *Encyklopedii wiedzy o książce*[5]. Publikacja składa się łącznie z 24 tekstów naukowych, które poprzedzają: słowo wstępne, nota edytorska, biografia naukowa badacza oraz jego niepublikowane wcześniej wspomnienia z czasów studenckich. Dane dotyczące pierwodruku zostały zamieszczone na początku każdego artykułu oraz w osobnym wykazie źródeł znajdującym się na końcu książki. Zgodnie z informacją zawartą w nocie edytorskiej, ingerencje redakcyjne nie naruszyły warstwy merytorycznej artykułów. W tekstach ograniczono się do koniecznych poprawek formalnych oraz niezbędnej korekty interpunkcyjnej i językowej. Zgodnie z deklaracją Żeglińskiej, celem opracowania było „stworzenie kompendium wiedzy z dziedziny archiwistyki, które uzupełni podręcznik *Archiwistyka* wydany w 1989 r."[6] Dlatego też w pracy pominięto publikacje z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, które również wpisują się w szeroki krąg zainteresowań naukowych Ryszewskiego.

Samą inicjatywę opracowania i wydania tomu należy ocenić jako słuszną i potrzebną. Książka stanowi wyraz uznania wobec dokonań i zaangażowania Ryszewskiego na polu archiwistyki. Jego publikacje, mimo upływu lat, nadal funkcjonują w obiegu naukowym, co dowodzi znaczenia i wartości prowadzonych badań. Niektóre prace predestynują do rangi kanonu polskiej literatury archiwistycznej. Scalenie tekstów w jednym tomie z pewnością ułatwi dostęp i możliwość wykorzystania artykułów w procesie naukowym i dydaktycznym. Dotyczy to przede wszystkim prac wydanych w monografiach wieloautorskich i materiałach pokonferencyjnych (w tym pamiętnikach powszechnych zjazdów historyków i archiwistów polskich), które obecnie znajdują się jedynie w wybranych biblio-

[5] Należy zauważyć, że kolejna edycja *Encyklopedii wiedzy o książce* ostatecznie nie powstała, ale w 2017 r., w dwóch tomach, ukazała się *Encyklopedia książki*. W kompendium zamieszczono zredagowany tekst hasła „archiwistyka", pierwotnie opracowany przez Ryszewskiego, który nie został jednak wskazany jako jego autor. Tekstu drugiego hasła – „archiwa" – nie uwzględniono w encyklopedii, chociaż znalazło się w niej „archiwum", opracowane przez innego autora. Zob. *Encyklopedia wiedzy o książce*, red. nacz. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadlowski, red. gł. A. Kawecka-Gryczowa, H. Więckowska, S. Pazyra, Wrocław–Warszawa–Kraków 1971 (zob. s. 69–70); *Encyklopedia książki*, t. 1–2, red. A. Żbikowska-Migoń, M. Skalska-Zlat, Wrocław 2017 (zob. t. 1, s. 163–166).

[6] *Archiwistyka Bohdana…*, s. 8–9. Zob. też: H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989.

tekach. Recenzowany tom może służyć jako pomoc dydaktyczna na kierunkach archiwistycznych i historycznych. Osiągnięcia Ryszewskiego, związane choćby z określeniem przedmiotu, zakresu i metod badawczych archiwistyki, pozostają ważnym elementem treści kształcenia na studiach uniwersyteckich.

Zważywszy na olbrzymi dorobek naukowca, wybór zgromadzonych tekstów musiał mieć charakter subiektywny. Biorąc pod uwagę rozległość jego zainteresowań badawczych, niełatwo bowiem wskazać, które publikacje są najważniejsze. Pierwszy z przedrukowanych artykułów to referat wygłoszony na zjeździe absolwentów toruńskiego studium archiwalnego w związku z 10 rocznicą jego istnienia. Z perspektywy 4 lat pracy zawodowej w archiwum, Ryszewski dzielił się w nim opinią na temat roli studium w kształceniu archiwistów, wskazując propozycje zmian w programie nauczania. Co ważne, tekst publikacji, datowany na 1962 r., nie jest wyszukiwalny w katalogach Biblioteki Narodowej i Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, co tylko podkreśla zasadność jego przedruku[7].

Kolejny artykuł zamieszczony w tomie zawiera rozważania na temat wybranych pojęć archiwalnych, takich jak kancelaria, registratura, zespół archiwalny i archiwum[8]. Profesor omówił w nim genezę i ewolucję znaczenia wskazanych terminów oraz sformułował ich ogólną definicję. Następny tekst to pierwszy rozdział książki Ryszewskiego z 1972 r., w którym ukazano genezę i historię rozwoju archiwistyki i archiwów na przestrzeni dziejów[9]. Kolejne artykuły poświęcono problemowi złożonych zespołów archiwalnych[10], badaniom nad rozwojem kancelarii w XIX i XX w.[11] oraz dorobkowi polskiej archiwistyki okresu międzywojennego i powojennego[12].

---

7 B. Ryszewski, *Studium Archiwalne z perspektywy czterech lat pracy w archiwum* [w:] *Zjazd Studium Archiwalnego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Referaty*, Toruń 1962, s. 3–10.

8 B. Ryszewski, *O niektórych podstawowych pojęciach archiwalnych (kancelaria, registratura, zespół archiwalny, archiwum*), „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia" 1969, z. 35, s. 93–120.

9 B. Ryszewski, *Archiwistyka: przedmiot, zakres, podział (studia nad problemem)*, Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, r. 76, z. 2, Poznań 1972, s. 15–41.

10 B. Ryszewski, *Z zagadnień zespołu archiwalnego. Problem zespołów archiwalnych pochodzących z registratur dziedziczących. Zagadnienie złożonych zespołów archiwalnych*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia" 1973, z. 54, s. 139–150.

11 B. Ryszewski, *Rozwój form kancelaryjnych w Polsce w XIX i XX wieku. Stan badań i postulaty badawcze* [w:] *Nauki pomocnicze historii na XI Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Toruniu*, red. A. Tomczak, Warszawa 1976, s. 74–89.

12 B. Ryszewski, *O badaniach i dorobku archiwistyki polskiej okresu 1918–1939*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia" 1984, z. 147, s. 173–203; idem,

W innych opracowaniach Ryszewski podejmował – zarówno od strony metodycznej, jak i teoretycznej – problematykę przewodników archiwalnych oraz innego typu pomocy ewidencyjno-informacyjnych wydawanych w Polsce i za granicą[13]. Analizował też dzieje archiwów i bibliotek naukowych na obszarze Pomorza Wschodniego oraz publikacje na temat ich zasobu[14]. Rozważał także sprawę rewindykacji archiwaliów w okresie międzywojennym, ukazując przy tym losy polskich archiwów w czasie rozbiorów i zaborów[15]. Inne obszary badawcze, którym poświęcił uwagę, obejmowały kwestie m.in. archiwów i archiwaliów prywatnych[16], programu badań nad zawodem archiwisty[17], wzajemnych relacji między archiwami i bibliotekami[18], formatu opisu archiwaliów FOPAR[19], zasady proweniencji[20], metodologii apragmatycznej[21] oraz komputeryzacji archiwów[22].

Chronologiczne ujęcie tekstów w tomie pozwala prześledzić rozwój zainteresowań i poglądów naukowych Ryszewskiego. Ukazuje też różnorodność podej-

---

Archiwistyka polska lat 1945–1989. Stan i potrzeby badawcze [w:] *Pamiętnik XIV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, Łódź, 7–10 września 1989 roku*, t. 2, red. D. Bednarska-Pituła, Warszawa–Toruń 1994, s. 31–40.

13 B. Ryszewski, *Uwagi o dawnych i nowych przewodnikach archiwalnych*, „Archeion" 1984, t. 78, s. 31–44; idem, *Przegląd i systematyka pomocy archiwalnych polskich i obcych publikowanych w ostatnim ćwierćwieczu*, ibidem, 1990, t. 88, s. 7–21.

14 B. Ryszewski, *Archiwa i biblioteki naukowe na obszarze Pomorza Wschodniego w latach 1945–1985* [w:] *Rozwój nauki na Pomorzu Wschodnim w latach 1945–1985. Materiały z konferencji naukowej*, red. M. Biskup, Toruń 1986, s. 145–161.

15 B. Ryszewski, *Rozproszenie archiwaliów polskich i starania o ich rewindykację w okresie międzywojennym* [w:] *Od obcego panowania do niepodległego państwa. Materiały sesji naukowej zorganizowanej na 70-lecie odbudowy Państwa Polskiego*, red. M. Wojciechowski, Toruń 1991, s. 93–109.

16 B. Ryszewski, *Archiwa i archiwalia prywatne w archiwistyce polskiej – stan badań i postulaty badawcze*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia" 1991, t. 25, z. 236, s. 21–39.

17 B. Ryszewski, *Potrzeby i program badań nad zawodem archiwisty* [w:] *Pamiętnik I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich, Przemyśl, 27–29 sierpnia 1986 roku. Referaty i dyskusja*, cz. 1, red. A. Tomczak et al., Warszawa 1991, s. 34–42.

18 B. Ryszewski, *Archiwa i biblioteki. Uwagi o zakresie gromadzenia rękopisów i metodach ich opracowania*, „Studia o Bibliotekach i Zbiorach Polskich" 1992, t. 3, s. 113–121.

19 B. Ryszewski, *Format opisu archiwaliów FOPAR* [w:] *Problemy opracowania archiwaliów staropolskich w skomputeryzowanych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 9 i 10 września 1993 r.*, red. B. Ryszewski, t. 1, *Komputeryzacja Archiwów*, Toruń 1994, s. 7–13.

20 B. Ryszewski, *O zasadzie proweniencji w jej stulecie* [w:] *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich, Wrocław, 15–18 września 1999 roku. Pamiętniki*, t. 3, cz. 1, red. K. Ruchniewicz, J. Tyszkiewicz, W. Wrzesiński, Toruń 2001, s. 57–62.

21 B. Ryszewski, *Problemy i metody badawcze archiwistyki*, Toruń 1985, s. 168–175.

22 B. Ryszewski, *Archiwa i archiwistyka polska wobec komputeryzacji* [w:] *Pamiętnik XV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, t. 1, cz. 2, red. J. Staszewski, Toruń 1995, s. 237–244.

mowanej przez niego problematyki badawczej: od teorii i metodyki archiwalnej, przez archiwoznawstwo, po wykorzystanie technologii informatycznej w pracy archiwalnej. Lektura książki przekonuje, że Ryszewski był badaczem kompletnym, który osiągnął wysoki poziom wiedzy i umiejętności w dziedzinie archiwistyki, a przy tym nie ograniczał się do pracy w zaciszu gabinetu. Uwagę czytelnika zwraca staranny i przenikliwy styl wykładu naukowego, dostrzegalny już w tekstach z okresu jego wczesnej kariery naukowej. Taka postawa, umiejętność i konsekwencja pozwoliły mu opracować teoretyczne podstawy archiwistyki jako nauki, ugruntować jej terminologię i metodologię.

Bardzo ciekawe są wspomnienia Ryszewskiego dotyczące studiów na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w latach 1954–1958. Posługując się indeksem oraz składem osobowym wykładowców, wspomina wykłady i egzaminy z przedmiotów kierunkowych, przywołując nazwiska znanych i cenionych do dziś profesorów. Wspomnienia te przybliżają niezwykle ciekawy (zwłaszcza z punktu widzenia młodszych adeptów nauki) obraz realiów studiowania w epoce PRL. W czasach, kiedy jeszcze obowiązywały egzaminy wstępne, studia zdecydowanie nie były dla wszystkich.

Wydanie antologii prac Ryszewskiego należy uznać za przedsięwzięcie udane i potrzebne. Kwestią polemiczną pozostaje dobór artykułów, jak już wspomniano, utrudniony ze względu na pokaźny dorobek publikacyjny. Zdaniem recenzenta w tomie powinny znaleźć się też inne rozdziały książki *Problemy i metody badawcze archiwistyki*, które zostały docenione za nowatorskie, jak na tamte czasy, propozycje badawcze[23]. Na przedruk zasługują zatem rozważania Ryszewskiego o procesach archiwotwórczych i metodach ich badania oraz związkach archiwistyki z informacją naukową, czyli rozdziały czwarty i piąty wspomnianej rozprawy[24]. Ustalenia tam zawarte miały duże znaczenie dla rozwoju badań poświęconych kancelarii zbiurokratyzowanej. Stanowiły też podstawę teoretyczną dalszych studiów nad problematyką komputeryzacji archiwów, przyczyniając się do sformułowania zasady strukturalnej[25]. Cennym uzupełnieniem tomu byłaby także pełna bibliografia prac Ryszewskiego, ukazująca całokształt jego dorobku.

---

[23] Z. Chmielewski, *Bohdan Ryszewski, Problemy i metody badawcze archiwistyki, Toruń 1985, s. 201* (rec.), „Archeion" 1988, t. 84, s. 266–275 (zwłaszcza s. 271–273).

[24] B. Ryszewski, *Problemy i metody*..., s. 83–158. Odnośnie tekstu rozdziału piątego, jeżeli nie całość, to przedruk mógłby objąć fragmenty poświęcone badaniu archiwalnych systemów informacyjnych i systemu informacji archiwalnej.

[25] B.S. Ryszewski, *O metodologii archiwistyki*..., s. 18–19.

Uwagi te w niczym jednak nie umniejszają wartości merytorycznej i naukowej recenzowanej pracy. Pozostaje nam jedynie oczekiwać na kolejne tomy dedykowane Jubilatowi, któremu życzymy wielu lat życia w dobrym zdrowiu i kondycji intelektualnej.

Robert Stępień

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie / Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Poland)
robert.stepien@mail.umcs.pl, ORCID 0000-0003-3453-4185

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 262–268
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264
LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

Cristina Vatulescu, *Reading the Archival Revolution: Declassified Stories and their Challenges*, ISBN: 9781503641020 (paperback), Stanford University Press, Stanford, California 2024, pp. 291

> "As you like", said Ivanov. "But you're putting us both in an embarrassing situation that forces me to play the bureaucrat with you…". He reached into a drawer and pulled out a bundle of files.
>
> "Let's start with 1933", he went on, spreading the files across the desk. "The onset of the dictatorship and suppression of our party in Germany – the land where it seemed closest to victory…"[1].
>
> As you remember, your explanation, which could also be called a confession of regret, closed with a sharp condemnation of the opposition and an unconditional declaration of… faith in the person of Number One".
>
> "Enough", said Rubashov hoarsely. "You know how such declarations come about. If not, all the better for you. Enough of this theater"[2].

In *Reading the Archival Revolution: Declassified Stories and Their Challenges*, the literary scholar Cristina Vatulescu replaces the powerful portrayal of dictatorship depicted in Arthur Koestler's nonfiction novel *Darkness at Noon* with the complex, dark reality of totalitarianism. Vatulescu examines how declarations, like Rubashov's, could be extracted by the secret police. She explores the methods by which the secret police archives of Romania, Poland, and the former Soviet Union concealed their records of power from the public, utilizing them as tools of coercion and intimidation. Through compelling case studies, archival veteran Vatulescu highlights the significant issues posed by these now long-declassified archives. After her initial excitement about obtaining research access at the onset of the archival revolution, Vatulescu realized that

[1] A. Koestler, *Darkness at Noon*, with an Introduction by Michael Scammell, New York 2019, p. 75.

[2] Ibidem, p. 77.

these archives are extremely difficult to read, often illegible, containing huge amounts of material teeming with disturbing gaps and awkward silences, and encompassing a multitude of languages, mediums, and technologies. These types of documents left her wondering what reading could accomplish. Undeterred, Vatulescu asserts that the reading of the archival revolution occurs along a continuum and concerns the boundaries between documents and fictions, as well as between people and their recorded representations. We read words, images, faces, and silences in ways that deeply intertwine and inform each other. For example, the ways in which secret archives circumscribed the reading of personal files impacted how people viewed each other in the past and present (p. 2). According to Vatulescu, this approach reinterprets the significance and objective of reading, especially for the examination of declassified secret police records. Her analysis of the archival revolution begins with the onset of post-World War II Soviet hegemony in Eastern Europe and extends to the present (p. 27).

In Chapter One, "Silences: Foucault in Poland", Vatulescu recounts philosopher Paul-Michel Foucault's first visit to Poland in 1958. Upon his arrival, Foucault, considered the father of Western archive theory, made a vow to document the "history of [the] language" of power and to study "the archaeology of silence". Foucault's approach to studying the history of language is called the archeology of knowledge, which examines the rules and conditions that govern the production of knowledge and discourse within specific historical periods, rather than tracing a linear or progressive history of language. Foucault, in turn, discusses "archaeology" as the analysis of a statement as it occurs in the historical archive[3]. The "archaeology of silence" analyzes how societies construct and maintain silence around certain subjects by examining the discourses and practices that exclude, marginalize, and surveil them[4]. Foucault believed that this commitment forged within him an inextricable bond to the archives of the Eastern Bloc (p. 37). This section, co-authored with fellow literary scholar Anna Krakus, dissects the archival remnants of this tangled tie by focusing on the perplexing and instructive silences in the archives. They discovered that archives of power not only suppress the voices of victims but also expose the shortcomings and silences of secret police operatives. Vatulescu and Krakus, however, resolved

[3] J. Powell, *Understanding Foucault for Beginners*, New York 2013, p. 5.

[4] Ibidem, pp. 28, 48.

this duality of silence by stressing the importance of analyzing intermediary concepts like gossip and slander to solve the disquieting interpretive ambiguity that defines existence in police states, as illustrated by the silence of Foucault's lover, translator, and informant.

If scholars were confronted by a textual tsunami in the early decades of the archival revolution, they are now facing the revolution's second tidal surge – visual materials. In chapter two, "Intermedia: The Files, Film, and Photo Albums of a Socialist Bank Heist", Vatulescu shows how these archives make meaning and wield power through intermedia, in the crafted collusion of various mediums. Intermedia challenges our specialized discipline- and medium-specific – archival methodologies and forces a rethinking of current archival philosophy (p. 28). She draws inspiration from such archival philosophies as the second "archival turn" and the work of Eastern European visual artists and filmmakers to develop methodologies for this intermedia challenge (p. 71). The second "archival turn" came to be associated with academia in the late 20th century as a reaction to postmodernism and the influence of the French philosopher Jacques Derrida's writings. Over time, this movement developed to examine the concept of "the archive." Vatulescu, for example, examines Intermedia through the film "Reconstituirea" ("Reenactment", 1960) (p. 72), produced by the Securitate, the Romanian secret police, which depicts a 1959 bank heist. By analyzing "Reconstituirea" along with its scripts and other archival documents, Vatulescu revealed some overlooked stories. When cellmate informer reports were compared to other case materials, for example, they showed that torture was common and that questioning records were being deliberately covered up. This dynamic triggered concerns during the evaluation of other records due to their distinctive visual and hybrid characteristics (p. 86).

In the intermedia context, Vatulescu proposes further that "attending" is a more appropriate term than "reading", as it more accurately characterizes our interactions with the archives and highlights the process of addressing archival requests as an expression of care (p. 95). She asserts that the artists studied employ diverse techniques for engaging with and rehabilitating secret police archives, which assist us to read, understand, question, and discuss these records (p. 100). Vatulescu adds that the most underappreciated archive is ourselves. While our memories of the past can be mediated through paper, textiles, painting, and photography, they must and will always be processed through our "sensorium" with the assistance of visual artists. The sensorium are those parts

of the brain responsible for receiving, processing, and interpreting external world impressions (pp. 100–101).

The third and fourth chapters follow the uneven conflict between the Securitate's imaginary inventions of Herta Müller's doppelgänger, designed to compromise the Romanian-German novelist, poet, essayist, and Nobel laureate. She not only uncovered these manipulative tactics, but also wove them into her literary work – transforming personal trauma into powerful meditations on memory, identity, and systemic oppression. Vatulescu stresses that the fiction of disinformation requires careful reading in conjunction with Müller's early writings, which are fragmented, mistranslated, and relentlessly condemned within her dossier and continue to affect the archive and unsettle its dominant narrative. She sets these arrested literary fictions against Müller's captors. Vatulescu argues that, when examined closely, these fictional elements can shift from being obstacles to interpretation into valuable guides for reading Müller's literature (p. 29). She asserts further that Müller was conscious of the adaptations, paraphrases, and translations made to her writings. And Müller would have had to put up with having mistranslated sentences flung at her during interrogations. The text demonstrates the general characteristics of her writing style, which the better readers among the informers have frequently mentioned: the extraordinary attention to detail, the estrangement effect, and the transformation of the everyday into the grotesque (p. 113). For example, in the novel *The Appointment*, Müller analyzes both her own writing and the distorted words used by informants to incriminate her. As a result, she took on a dual role – as both the author and the critic of the book. She delayed its publication in order to include the text *On This Day*, as well as excerpts from her secret police file and an account of her encounters with the Securitate (pp. 119, 121)[5]. Vatulescu claims that the prominence of writing – maintaining written documentation – in these interrogations may appear surprising; nonetheless, it aligns with the internal Securitate directives of the Romanian police state regulating the informer network. They mandated the documentation of informant reports (p. 126). According to one incomprehensible Securitate directive, for example, before writing on others, the candidate would draft "the informant agreement

[5] For an example of this incorporation, please compare the scene in both stories, where the boyfriend Paul calls the protagonist crazy. See: H. Müller, *An diesem Tag* (*On this Day*) [in:] *Barfüßiger Februar* (*Barefooted February*), Berlin 1987, p. 34. See also: eadem, *Heute wär ich mir lieber nicht begegnet* (*The Appointment*), Hamburg 1997, p. 26.

and an autobiography", contingent upon their approval to serve as an informant. If a candidate declined to compose the recruitment contract and autobiography, regulations mandated that they "write a biography" instead, making them the object rather than the subject (p. 127).

Vatulescu also highlights Müller's claim in her brief work, *Cristina, or the Double*, where she describes how she got and read her file, stating that the Securitate altered it and removed any important information, including its supposed missing beginning (pp. 29, 123). Müller immediately began an effort to correct what she regarded as missing from the file by putting its contents in chronological order (p. 123). Müller's literature predominantly explores the brutality she suffered under Ceausescu's dictatorial regime. Her writings illustrate that the unrecorded was sometimes lethal, frequently life-threatening, and nearly always life-changing for its subjects. Müller emphasizes that she provided these experiences with language instead of a voice, as they were aspects she could never articulate herself, but instead were expressed in her Nobel lecture, "as a command to write" (pp. 126, 131)[6].

If access to missing or classified documents was the initial barrier in the first years of the Eastern European archival revolution, chapter five, "Data: The Iron Curtain's Origins and Translations", confronts the current obstacle: the overabundance of documents created by increased digitization. Vatulescu buttresses her argument in two parts. First, she argues that this archival excess is most severe in the Eastern European context because of the unsurpassed reliance on propaganda, writing, and recordkeeping by the region's former "graphomaniac" police states (pp. 155–156). Second, Vatulescu asserts that the large number of digitization projects undertaken by such companies as EastView has increased access to thousands of publications previously unavailable to researchers. She fully acknowledges that digitization both magnifies and alleviates this archival overflow. Vatulescu, however, does not back down. She confronts the complex problem of digital excess head-on by adopting a truly unique research method that utilizes the EastView databases to search for the most politically charged metaphor of the 20th century – the Iron Curtain (p. 156). In brief, EastView includes thousands of central and local publications in Russian as well as many other Eastern European languages. Researchers, in turn,

[6] See: H. Müller, *Every word knows something of a vicious circle* (*Jedes Wort weiß etwas vom Teufelskreis*), "Nobel Lecture" 2009, December 7, p. 7.

are able to track individual and combined words and phrases in the full body of millions of texts. Utilizing this function, Vatulescu combined data analysis with close readings of the rhetorical war of words and the translation difficulties surrounding the term Iron Curtain. She reviewed both official government statements and political cartoons from the moment the Iron Curtain fell between the West and the East to its reappearance as "Iron Curtain 2.0" during the war in Ukraine (p. 159). Vatulescu demonstrates that using digital tools and archives can uncover not only long-term patterns that are difficult to see up close but also reveal that digital records often strengthen established power centers (p. 187).

In conclusion, Vatulescu has given the archival profession a beautiful, incisive reflection on archival reading. Although reading can appear to be a lonely task, she has shown that the interpretive work provides inspiration and moving reminders of the potential to remediate the archival encounter, starting with our own reading. This inspiration is valuable because to truly remediate the archival revolution, archivists must rectify our reading practices (p. 106). Vatulescu contends further that the archival revolution is an intermedia encounter, which plays a significant role in achieving transitional justice – a turning away from allegedly illegible instruments of power and a movement toward a publicly accessible collection of documents that can count as evidence against terror and lead to understanding and healing (p. 5).

Is the archival revolution Vatulescu so eloquently describes even possible? Unfortunately, no. Her meticulously rendered case studies do not portray an archival revolution, but rather artists, researchers, and scholars engaged in a series of unending battles. The harsh realities of power politics and their skilled practitioners, however, thwart their aspiration to achieve a true revolution. In Chapter Five, "Data", for example, she lays out in fine detail the coldly choreographed bureaucratic maneuverings of the likes of a Joseph Stalin and a Nicolae Ceaușescu in controlling the term Iron Curtain among their citizenry, in effect transforming a politically charged metaphor into a benign expression. Dictatorships are not the only brutal controllers of information. Democracies are not immune to criticism and engage in similar manipulations. For instance, in the United States, President Lyndon Johnson and the political and military elites introduced the infamous phrase "Domino Theory" to the American public, positing that if one country succumbed to communism, it would lead to the collapse of neighboring countries, akin to a row of dominos cascading upon

themselves. They used this faulty premise as their key justification for U.S. involvement in the Vietnam War.

Although artists, in turn, can provide unique interpretations of archives for both professionals and the general public, their intermedia art forms cannot overthrow the entrenched power elites and the potent levers they wield. To demonstrate, in Chapter Three, "Fictions", Vatulescu recalls Müller's valiant efforts not just to restore simple chronological order to her Securitate files but also to gain some understanding about all the agonizing consequences she endured under the Ceaușescu regime[7]. In the end, Müller failed. She eventually chose silence, stating: "…what can't be said can be written. Because writing is a silent act, a labor from the head to the hand. The mouth is skipped over"[8]. Although it is harsh, in the end, even Müller's powerful prose did not transform either the Securitate archives or the way researchers interact with them. And the expectation that unmediated truth lies within the documents of the state, no matter its label, will remain eternally elusive to Müller, to researchers, scholars and to archivists. Despite our ongoing battles, achieving the archival revolution will continue to be a distant victory. In the meantime, Vatulescu has offered us a penetrating meditation to prepare ourselves for the long fight and overcome the "Darkness at Noon".

Christopher M. Laico

Rare Book and Manuscript Library, Columbia University (United States)
cl880@columbia.edu

7 Ibidem.

8 Ibidem.

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 269–273
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264
LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

***Unsettling Archival Research: Engaging Critical, Communal, and Digital Archives*, eds. G.E. Kirsch, R. García, C. Burns Allen, W.P. Smith,** ISBN: 978-0-8093-38955 (paperback), Southern Illinois University Press, Carbondale 2023, pp. 321

As an archivist at a public university in Oregon, I am actively engaged in my own institution's anti-racist archival work, with a focus on increasing the representation of under-documented communities in our collections, and I approached *Unsettling Archival Research*… with a practitioner's hope for new insights.

This book – emerging from contemporary North American scholarship that blends archival and rhetorical theory, often in direct conversation with scholars like Michelle Caswell or Howard Zinn – falls short of what I'd hoped it would be. While it succeeds as a pedagogical resource for improving archival research practices, some authors denounce the archival enterprise itself, resulting in a critique focused more on the institution than on a cohesive new vision.

Chapter highlights

Unsettling Archival Research… opens by framing archives not as neutral repositories, but as sites shaped by power, access, and interpretation. The introduction situates the book in ongoing debates about archival theory and practice, urging historians and researchers to ask questions about how archival evidence is produced, described, and accessed. This is critically important work – and regular reflection on how and why we work with creators, materials, and users should be standard.

The first section, "Unsettling Key Concepts", takes up this challenge by interrogating the stories we tell about archives and their functions. Jean Bessette critiques the tendency to narrate archives as tidy "protagonists", while obscuring the messy realities of research, and sees transparency and vulnerability as

strengths. Wendy Hayden looks at the "rescue" narrative, exploring the complex power dynamic between the rescuer, the rescued, and the records. She challenges the idea of a lone, heroic researcher and instead advocates for linking academic theory with concrete, hands-on student work. Jackie M. James highlights how archival "gatekeeping" excludes trauma-related testimonies, raising ethical concerns about what gets preserved and when, especially in moments of crisis. Kalyn Prince looks at nostalgia as both a limiting and a useful tool, encouraging archivists to embrace these tensions to unsettle the legacy of colonialism in collections. Finally, Kathryn Manis and Patty Wilde interrogate the concepts of provenance, original order, and arrangement, showing how practical decisions about archival order carry ideological weight and choices challenge objectivity.

The second section, "Unsettling Research, Theory, and Methodology", turns to case studies that show how marginalized voices and community-based archives confront institutional silences. Lynée Lewis Gaillet and Jessica A. Rose highlight the social justice orientation of community archives such as the AIDS Quilt and Southern Labor Archives, which reclaim and reframe community stories. María P. Carvajal Regidor emphasizes the importance of informal archives like those at student cultural centers, which complicate and expand institutional narratives. Sally F. Benson foregrounds prison newspapers and incarcerated authors, pushing for frameworks that recognize agency and resist institutional "flattening", Pamela Takayoshi underscores the scarcity of and bias in records for institutionalized women, calling for creative, reparative, and intersectional approaches. Walker P. Smith critiques the "straightening" and colonizing impulses of archives, advocating decolonial and queer methodologies that resist erasure.

The final section, "Unsettling Praxis and Pedagogy", explores the transformative potential of teaching with archives. Liz Rohan works with digital reconstructions of student scrapbooks to recover overlooked working-class experiences. Tarez Samra Graban examines classroom engagement with transnational collections of African women leaders, highlighting the politics of representation and dispersal. Jennifer Almjeld describes a student-built feminist digital archive that democratizes participation. Rebecca Schneider and Deborah Hollis critique institutional gatekeeping and the cultural biases of heritage collections, while Amy J. Lueck and Nadia Nasr advance feminist and discomfort-centered pedagogies as tools to unsettle dominant narratives.

Together, these chapters stress that archival encounters are never neutral: they are political, relational, and pedagogical acts. By unsettling archival stories,

methods, and teaching practices, the collection makes a case for reimagining archives as spaces of accountability, resistance, and possibility.

What works: provocations and practicality

The book is at its best when it gets specific and speaks from a researcher perspective. Several essays offer powerful, deeply felt projects rooted in lived experience, from interrogating the colonial legacies in institutional collections to championing community-led archives. Essays on indigenous sovereignty, queer archives, and community-based initiatives offer powerful reminders of why it matters to critically examine our own roles, biases, and perspectives as researchers and archivists, as well as why it is important to challenge the notion of archives as neutral spaces. Chapters that showcase how to reorient power by centering informal archives, such as those documenting Latinx student culture, provide inspiring models for moving beyond extractive research toward genuine partnership. These contributions illuminate the entanglement of archival practice with power and identity, urging readers to reconsider traditional approaches.

Where the book truly shines is in its value as a practical teaching tool. Essays that model concrete classroom strategies – from creating digital Omeka exhibits to using a feminist conference to reframe archival work – are immediately useful. These chapters offer actionable methods for tying critical theory to practice, empowering educators to prepare the next generation of researchers to engage with archives thoughtfully, critically, and creatively. Several classroom activities were so compelling that I immediately shared them with History faculty and colleagues in my own department.

Where it falters: a view from the archivist's desk

While the book's goals are commendable, its execution sometimes falters, particularly in its portrayal of the archival profession. Some chapters offer nuanced, collaborative visions, while others are aggressively critical. This inconsistency can be jarring for a reader trying to grasp the book's overall stance.

Much of what the book presents as "unsettling" – that records are subjective, that archivists make ethical choices, that silences exist – is foundational to modern

archival education and practice. Framing these concepts as radical revelations can feel like ignoring decades of professional discourse.

The book's theoretical ambitions often float free from the practical realities of archival labor, leading to critiques that feel paternalistic. For example, chapters might label archivists as "gatekeepers" while ignoring the complex daily constraints of budgets, staffing, and institutional politics they navigate. The book also champions community archives without fully reckoning with their long-term financial precarity in a boom-bust funding cycle. Critiques of core principles like provenance or original order can feel sweeping, occasionally conflating it with arrangement and overlooking the complex, practical reasons these principles exist to ensure records remain findable and understandable for all researchers.

This is particularly evident in the book's first section, which aims to "unsettle key concepts". The chapter critiquing provenance, for instance, fails to propose a systematic or scalable alternative framework. Instead, it offers a series of ad-hoc critiques of individual curatorial choices, implying that a more responsible practice is simply a more transparent and culturally sensitive one. While laudable, this call stops short of a true methodological intervention. Ultimately, the chapter's failure to clearly distinguish between the foundational principle of provenance and the specific practices of arrangement or *respect des fonds* prevents it from offering a coherent, functional alternative. Similarly, other chapters offer specific examples of problems with individual people or the presentation of individual collections, allowing them to represent the profession as a whole.

Final take

Unsettling Archival Research… is an important and thought-provoking book, but not a perfect one. It offers both compelling inspiration and moments of exasperation. For researchers and educators ready to interrogate archival power and find creative pedagogical models, it is an essential read.

Archivists, however, may read the book with a mix of recognition, a degree of professional skepticism, and occasional frustration. It's a book that pushes us to be better, but it could have done so more effectively by engaging with our profession as a collaborator rather than an adversary. This call for professional grounding is especially critical in our current political climate where this work

faces targeted attacks, making the safety of our staff, researchers, and collections a pressing, unanswered question.

If you're committed to building more just and equitable archives, this book is worth your time – just be prepared to read it with a firm sense of your own professional grounding.

Tiah Edmunson-Morton

Oregon State University (United States)
Tiah.Edmunson-morton@oregonstate.edu, ORCID 0009-0009-5941-1617

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 274–282
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264
LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

36. posiedzenie Europejskiej Grupy Archiwalnej i 49. posiedzenie Europejskiej Rady Archiwistów Narodowych Warszawa, 3–4 kwietnia 2025

1 stycznia 2025 r. Polska objęła półroczne przewodnictwo w Radzie Unii Europejskiej (dalej: UE), jednym z najważniejszych organów decyzyjnych wspólnoty. W czasie polskiej prezydencji, poza formalnymi i nieformalnymi zebraniami Rady, zwoływanymi przez ministrów resortowych, organizowane są także inne wydarzenia o charakterze urzędniczym i eksperckim. Do tych ostatnich należały spotkania przedstawicieli europejskich gremiów archiwalnych: Europejskiej Grupy Archiwalnej (European Archives Group, dalej: EAG) i Europejskiej Rady Archiwistów Narodowych (European Board of National Archivists[1], dalej: EBNA), których gospodarzem były Archiwa Państwowe.

EAG jest oficjalną grupą ekspercką Komisji Europejskiej (dalej: KE). Została utworzona na początku 2006 r. na podstawie Zalecenia 2005/835/WE w sprawie priorytetowych działań na rzecz zwiększenia współpracy w dziedzinie archiwów w Europie z dnia 14 listopada 2005 r. (OJEU 2005 L 312/55). Składa się z ekspertów wyznaczonych przez 27 państw członkowskich oraz członków-obserwatorów. Działalność KE zorientowana jest na zapewnienie współpracy między krajami i organami unijnymi, a spotkania EAG służą koordynacji przedsięwzięć we wszystkich obszarach związanych z usprawnieniem funkcjonowania archiwów w UE i nowoczesnym zarządzaniem zgromadzonymi w nich zasobami archiwalnymi, stanowiącymi europejskie dziedzictwo kulturowe.

[1] Termin „national archivists" przetłumaczono w tekście literalnie – jako „archiwiści narodowi". Odnosi się on do osób zarządzających instytucjami archiwalnymi, najczęściej na stanowisku dyrektorów archiwów narodowych. Na podkreślenie zasługuje fakt, że w oficjalnej nomenklaturze wielu państw europejskich nie stosuje się pojęcia „state archives" („archiwa państwowe"), gdyż placówki te określane są właśnie jako „archiwa narodowe". W niniejszym opracowaniu zastosowano wyżej wymienione nazewnictwo.

Podstawą obecnych działań EAG jest Strategia Archiwów Europejskich na lata 2025–2030 (Strategy of the European archives 2025–2030), która wyznacza kierunki rozwoju i umacnia partnerstwo europejskich archiwów narodowych w obliczu wyzwań transformacji cyfrowej i zmieniającego się krajobrazu prawnego. Integralną część Strategii stanowi Plan działań (Action Plan), koncentrujący się na wdrożeniu rozwiązań rozszerzających interoperacyjne ramy współpracy między państwami członkowskimi UE w dziedzinie archiwalnej. Na podstawie wyróżnionych w Planie priorytetów strategicznych przedstawiciele KE opracowali program merytoryczny 36. posiedzenia EAG, które odbyło się 3 kwietnia 2025 r. na Zamku Królewskim w Warszawie.

Poranną sesję zadedykowano wdrożeniu działania pn. „Defining a records and archives management competence framework", przypisanego liderom reprezentującym Archiwa Państwowe w Polsce i Archiwa Historyczne Unii Europejskiej. Spotkanie otworzyła prezentacja „Competent Staff – Projects Implemented as Part of the State Archives Development Strategy for 2021–2030" autorstwa Marcina Topczaka i Anny Kociubińskiej. Kierownicy projektów strategicznych Archiwów Państwowych przedstawili, po pierwsze, założenia oraz funkcjonalności modelu kompetencji i rozwoju zawodowego pracowników archiwów państwowych, przygotowanego w oparciu o zidentyfikowane potrzeby sieci archiwalnej oraz analizę obecnego systemu zarządzania zasobami ludzkimi. Po drugie, zapoznali uczestników z praktykami służącymi płynnemu wprowadzeniu nowego pracownika do archiwum, zapoznania go z kulturą i strukturą organizacyjną urzędu, zasadami pracy, zespołem oraz narzędziami potrzebnymi do wykonywania obowiązków stanowiskowych.

Prezentacja korespondowała z ideą kolejnej prelekcji zatytułowanej „European Commission's Competency framework in the Document Management and Archives domain". Fiona Aranguren Celorrio skupiła się na omówieniu kluczowych kompetencji wymaganych w zarządzaniu dokumentacją i archiwami na poziomie reprezentowanego przez nią organu unijnego. Egzemplifikacje rozwiązań przyjętych przez KE, jak też w Polsce, wzbogaciły dyskusję o umiejętnościach niezbędnych archiwistom pracującym w archiwach narodowych w Europie. Te ostatnie dookreśliła Kamila Pawełczyk-Dura w prezentacji „Survey Report: Competences Framework for Archivists of National/State Archives in Europe".

Wystąpienie stanowiło pogłębioną analizę wyników ankiety przeprowadzonej pod auspicjami EAG przez Archiwa Państwowe wśród państw członkowskich UE.

Kwestionariusz – składający się z 21 pytań zorganizowanych w 7 blokach tematycznych obejmujących: prawo i regulacje, edukację i szkolenia, technologię i innowacje, współpracę międzynarodową, zaangażowanie społeczne, etykę zawodową oraz otwartość środowiska na zmiany – wypełniło 567 pracowników z 24 krajów europejskich, zatrudnionych w 127 archiwach narodowych. Duża reprezentatywność pozwoliła na uzyskanie ogólnego obrazu kompetencji, wiedzy oraz potrzeb specjalistów w dziedzinie archiwalnej na poziomie międzynarodowym. Celem ankiety było nie tylko pozyskanie informacji o wymaganych na poszczególnych stanowiskach umiejętnościach, ale także poznanie subiektywnych ocen archiwistów. Umożliwiło to uchwycenie zarówno mocnych stron, jak i obszarów wymagających poprawy oraz służyło określeniu tego, jakie kompetencje – zdaniem ankietowanych – są kluczowe dla efektywnego wykonywania obowiązków zawodowych oraz jakie działania mogłyby wspierać ich rozwój i prowadzić do podnoszenia kwalifikacji. We wnioskach końcowych z badania uwypuklono znaczenie ciągłego doskonalenia zawodowego oraz potrzebę inwestowania w nowoczesne narzędzia i metody rozwoju kompetencji archiwistów w Europie, mające przełożenie na podniesienie jakości usług archiwalnych oraz lepsze przygotowanie specjalistów do wyzwań przyszłości.

Podbudowa teoretyczna stanowiła punkt wyjścia do dyskusji, które przybrały formę zorganizowanych warsztatów. Ich celem było zidentyfikowanie kluczowych – według wyższej kadry menedżerskiej – kompetencji archiwistów zatrudnionych w archiwach narodowych w UE, pogłębienie wiedzy na temat najlepszych praktyk stosowanych w różnych krajach oraz określenie standardów, które mogą przyczynić się do konsolidacji działań archiwalnych na poziomach krajowym i międzynarodowym.

Sesję popołudniową otwarto prezentacją „Contributing to the common specifications for electronic archiving in the context of the adoption of the Implementing Acts of the new e-IDAS regulation", omawiającą duńskie zaangażowanie w implementację Planu działań EAG. Maya Madrid i Kirsten Villadsen Kristmar odniosły się do rozporządzenia unijnego e-IDAS ustanawiającego jednolite ramy prawne dla podpisów i pieczęci elektronicznych, elektronicznych znaczników czasu, certyfikatów uwierzytelniania stron internetowych oraz interoperacyjności usług rejestracji elektronicznej o wysokim poziomie bezpieczeństwa. Wzajemne uznawanie przez państwa członkowskie systemów identyfikacji elektronicznej wymusza, jak podkreśliły prelegentki, podjęcie dyskusji na temat pozycjonowania europejskich archiwów jako zaufanych repozytoriów cyfrowych, wyposa-

żonych w atrybuty wiarygodności, autentyczności, stabilności i niezawodności. W tym kontekście kluczowe powinny być uzgodnienia dotyczące wspólnych dla administracji archiwalnych w UE standardów archiwizacji i konserwacji cyfrowej, zapewniających bezpieczeństwo danych w całej UE.

Zagadnienie archiwalnej kooperacji transgranicznej, stanowiące główny punkt zainteresowania EAG, poruszono w kolejnych wystąpieniach. Dieter Schlenker przedstawił wyniki badania ankietowego przeprowadzonego w ramach projektu pn. „Sustainable Archives and Greener Approaches (SAGA)", pozwalającego poznać podejścia europejskich partnerów i instytucji archiwalnych do zrównoważonego rozwoju, w tym inwestycji w energooszczędne technologie, zieloną infrastrukturę, praktyki przyjazne środowisku oraz metody zarządzania ryzykiem związanym z klęskami żywiołowymi zagrażającymi dziedzictwu dokumentacyjnemu. Inga Bolstad i Cristian Anita podzielili się natomiast doświadczeniami bilateralnej współpracy norwesko-rumuńskiej w zakresie archiwizacji cyfrowej i omówili zagadnienie „Archiving by design: a way to defy electronic records management challenges. Project".

Tytułowa „archiwizacja przez projektowanie" to metodologia zarządzania informacją zakładająca, już we wstępnej fazie, długoterminową użyteczność danych elektronicznych z systemów teleinformatycznych. Projekt miał wypełnić lukę powstającą między procesami wytwarzania dokumentacji i jej archiwizacji. W jego założeniach podkreślono, że archiwizowanie, będące integralną częścią cyklu życia informacji, zapewnia dostępność danych. Należy zauważyć, że idea „archiving by design" stanowi nie tylko platformę wspólnych działań między europejskim środowiskiem archiwalnym, ale też ważny element polityki unijnej w zakresie otwartości danych, wspierany także przez EAG. We wrześniu 2019 r. w jej ramach powołano podgrupę o tej właśnie nazwie (Archiving by Design, dalej: AbD), której zadaniem jest opracowanie zasad wspierających włączanie się archiwów narodowych w projektowanie produktów i usług oferowanych organizacjom sektora publicznego na jednolitym rynku oraz uzyskanie nowych perspektyw związanych z wczesną interwencją w rozwój systemów teleinformatycznych w celu osiągnięcia trwałego dostępu i ochrony danych w krajach europejskich. Podczas spotkania warszawskiego członkowie podgrupy AbD, Vincent Hoolt i Wout van der Reijden, przedstawili wytyczne stosowania archiwizacji przez projektowanie oraz glosariusz, które jednogłośnie przyjęto.

Drugim ważnym wydarzeniem archiwalnym w czasie polskiej prezydencji w Radzie UE było spotkanie dyrektorów archiwów narodowych. Powstanie gre-

mium wynikało z wcześniejszych kontaktów międzynarodowych, zawiązywanych głównie w ramach Rady Koordynacyjnej Programu Europejskiego Międzynarodowej Rady Archiwów. Rada była kluczowym organem odpowiedzialnym za nadzorowanie oraz kierowanie projektami i inicjatywami archiwalnymi w całej Europie. Odegrała newralgiczną rolę w zacieśnianiu współpracy między administracjami europejskich archiwów i zapewnieniu harmonizacji praktyk archiwalnych na kontynencie. Jej działania obejmowały m.in. organizowanie spotkań szefów państwowych służb archiwalnych, które po 1992 r. miały charakter tzw. szczytów archiwalnych, zwoływanych przy współudziale KE. Od 1998 r. przybrały formę oficjalnych spotkań dyrektorów archiwów narodowych w Europie w ramach nieoficjalnej struktury, jaką stała się na początku XXI w. EBNA.

49. posiedzenie EBNA zorganizowano 4 kwietnia 2025 r. na Zamku Królewskim w Warszawie. Honorowe przodownictwo zgromadzenia przejął gospodarz wydarzenia – Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych dr Paweł Pietrzyk. W słowie wstępnym nawiązał on do tematyki obrad: „Ten rok ma dla Polski szczególne znaczenie. Prezydencja w Radzie Unii Europejskiej to nie tylko powód do dumy, ale także okazja do zacieśnienia współpracy, także między archiwami. To moment, w którym możemy pokazać nasze zaangażowanie w budowanie bezpieczeństwa w Europie. […] Niech to posiedzenie będzie kamieniem milowym w kształtowaniu przyszłości naszych spotkań i wzmacnianiu więzi, które łączą nas jako kustoszy dziedzictwa europejskiego. Wykorzystajmy tę okazję, aby […] pracować na rzecz bardziej zintegrowanej i spójnej wizji przyszłości".

Program merytoryczny spotkania podzielony został na dwie części. Sesję poranną poświęcono prezentacji projektu regulacji pn. „Terms of Reference" („Zakres zadań i obowiązków"). Wypracowany przez dyrektorów archiwów narodowych Polski, Danii i Cypru dokument statutowy stanowi pierwszą próbę określenia celów strategicznych i planowanych inicjatyw EBNA. Jak zaznaczono, gremium przez cały okres swego funkcjonowania nie miało ustalonego statusu organizacyjnego, a brak uregulowań powodował, że działało na zasadzie nieformalnego porozumienia między członkami. W praktyce oznaczało to, że współpraca opierała się na dobrowolnym zaangażowaniu przedstawicieli europejskich służb archiwalnych, co niosło za sobą implikacje praktyczne. Jak zauważono, przyjęcie dokumentu skutkowałoby ustanowieniem ram organizacyjnych EBNA oraz zapewnieniem bardziej produktywnych rozmów i skoordynowanych działań dyrektorów archiwów narodowych.

Tłem do podjętych na forum dyskusji były wystąpienia, które ukazały EBNA w trzech perspektywach: przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Christos Kyriakides w prezentacji „Tracing the Origins: The History of EBNA" przypomniał zebranym historię powstania i pierwsze spotkania rady, zwracając szczególną uwagę na momenty przełomowe w dziejach EBNA. Morten Ellegaard przybliżył zapisy „Zakresu zadań i obowiązków", uwypuklając znaczenie dokumentu, opracowanego w ścisłym partnerstwie trio prezydenckiego. Prezentacja „Defining Our Path: EBNA Terms of Reference" zawierała odniesienia do najważniejszych punktów tekstu. Na zakończenie Paweł Pietrzyk w wystąpieniu „Looking Ahead: The Future of EBNA Meetings" podkreślił, że prace nad „Zakresem zadań i obowiązków" miały na celu ustanowienie spójnego i systematycznego podejścia do spotkań dyrektorów archiwów narodowych, co wiązało się z ustaleniem porządku przyszłych obrad. Zgodnie z propozycjami polsko-duńsko-cypryjskimi, sesje poranne spotkań EBNA byłyby poświęcone omówieniu kluczowych kwestii związanych z zarządzaniem archiwami w Europie, określonych przez kraje „trójki". Sesje popołudniowe natomiast powinny być dostosowane do priorytetów danego państwa w czasie prezydencji w UE.

Podczas ożywionej dyskusji podkreślono, że posiedzenie warszawskie stanowi moment przełomowy w historii EBNA – kreuje perspektywę przyszłych spotkań oraz prowadzi do wzmocnienia współpracy między archiwistami narodowymi w Europie. Uczestnicy zgodzili się, że przyjęcie „Zakresu zadań i obowiązków" na jubileuszowym 50. posiedzeniu EBNA, które – w związku z planowanym przewodnictwem Danii w Radzie UE – odbędzie się w Kopenhadze w październiku 2025 r., będzie kluczowym krokiem w dalszym umacnianiu wspólnych działań i strategii.

Druga część spotkania EBNA tematycznie nawiązywała do hasła przewodniego polskiej prezydencji. Slogan „Bezpieczeństwo, Europo!" odnosi się do inicjatyw mających na celu zapewnienie stabilności i ochrony kontynentu podejmowanych na różnych płaszczyznach. W kontekście działalności archiwalnej, stanowiącej główny punkt zainteresowania członków EBNA, bezpieczeństwo obejmuje zarówno fizyczną ochronę materiałów archiwalnych przed klęskami naturalnymi i destrukcyjną działalnością człowieka, jak i cyfrowe zabezpieczenia przed cyberatakami oraz innymi zagrożeniami informacyjnymi. Podnosząc tę kwestię na forum wysokiego szczebla, Archiwa Państwowe aspirowały do realizacji szerszych celów prezydencji Polski i zwiększenia wysiłków na rzecz skuteczniejszego zarządzania archiwami narodowymi w Europie.

Wystąpienia w sesji popołudniowej zogniskowano wokół wysiłków na rzecz zabezpieczenia dziedzictwa materialnego zachowanego w postaci tradycyjnej i elektronicznej podejmowanych przez europejskie służby archiwalne. Prezentacje obejmowały nie tylko szerokie *spectrum* tematyczne, ale także zróżnicowane perspektywy narodowe. Priit Pirsko w wystąpieniu „Crisis preparedness at the National Archives of Estonia" podzielił się doświadczeniami krajowymi, omawiając je zarówno w ujęciu historycznym, jak też prezentując współczesne wyzwania, które stoją przed archiwami w Estonii. W 2025 r. instytucje te mają opracować kompleksowe strategie działań obronnych, wpisujące się w Krajowy Plan Działań na rzecz Obronności. W ich ramach projektuje się dokonanie ogólnego przeglądu i analizy zagrożeń, dookreślenie zadań prewencyjnych, przygotowanie środków wsparcia oraz opracowanie systemu zarządzania i komunikacji w sytuacji kryzysowej. W katalogu możliwych do wystąpienia w archiwach niebezpieczeństw ujęto m.in. cyberataki, ataki na infrastrukturę energetyczną, „piątą kolumnę", niepokoje społeczne, ataki terrorystyczne i kampanie nienawiści.

Potrzeba przygotowań obronnych na wypadek konfliktów wewnętrznych i zewnętrznych została uwypuklona w kolejnym wystąpieniu. Karin Åström Iko i Johanna Fries Markiewicz, reprezentujące Szwedzkie Archiwa Narodowe, przybliżyły uczestnikom spotkania temat „Preparedness for Archives in uncertain times". Prelegentki podkreśliły, że elastyczność i zdolność do szybkiego reagowania są kluczowe dla zapewnienia bezpieczeństwa i trwałości zasobów archiwalnych. W obliczu dynamicznych zmian na arenie międzynarodowej konieczne jest wypracowanie przemyślanych i skoordynowanych strategii działań. Jako przykład dobrej praktyki podały ukonstytuowanie w 2024 r. Rady ds. Ochrony Dziedzictwa Kulturowego służącej promowaniu efektywnego planowania ochrony zbiorów dziedzictwa kulturowego w Szwecji. Tytułowa „gotowość", propagowana przez Radę, stawia przed szwedzkimi archiwami następujące priorytety: stworzenia centralnej bazy danych archiwalnych, ochrony krytycznych informacji społecznych (niepodlegających trwałemu przechowywaniu wynikającemu z ustawy archiwalnej, ale mających szczególne znaczenie dla społeczeństwa), przyspieszenia procesu cyfryzacji zasobu archiwalnego i bezpiecznego przechowywania danych. Szwedzki scenariusz działań zakłada m.in. ewakuację zasobu archiwalnego w przypadku wystąpienia klęsk żywiołowych, która ma być poprzedzona identyfikacją materiałów archiwalnych wymagających szczególnej ochrony oraz ustanowieniem struktur zarządzania kryzysowego i lokalnych sieci wsparcia. W długoterminowej perspektywie planuje się rozbudowę infrastruktury bu-

dowlanej archiwów w Szwecji pod kątem przygotowania obiektów do celów *stricte* ewakuacyjnych.

Polskie studia przypadków starań o ochronę krajowego dziedzictwa dokumentacyjnego zawarto w trzech prezentacjach, ukazujących rezultaty implementacji – poprzez przyjęcie Strategii rozwoju Archiwów Państwowych na lata 2021–2030 – modelu zarządzania projektowego w sieci archiwalnej. Bartłomiej Konopa w wystąpieniu „Preparing the Polish State Archives for Crisis Situations: People, Resources and Procedures" przedstawił inicjatywy prowadzone w obszarze przygotowania i wdrożenia procedur ewakuacyjnych tradycyjnej części zasobu archiwalnego, obejmujące stworzenie listy obiektów do wywozu, oznaczenie materiałów archiwalnych i miejsc ich przechowywania, koordynację akcji z innymi podmiotami oraz stworzenie centrów dystrybucji środków zabezpieczających ewakuację zasobu archiwalnego. Kapitan Monika Wojakowska z Akademii Pożarniczej w Warszawie omówiła temat „Safety Management Academy for the State Archives – practical dimension of building social resilience", podkreślając znaczenie podnoszenia kompetencji pracowników i kształcenia wysoko wykwalifikowanych liderów bezpieczeństwa w Archiwach Państwowych. Wreszcie prezentacja Sławomira Marchela zatytułowana „The Energy within the Archives. New building solutions and thermal modernisation of the archives as elements of ensuring energy security" skupiała się na kluczowych aspektach, które przyczyniają się do zwiększenia efektywności energetycznej, poprawy warunków przechowywania materiałów archiwalnych oraz ochrony środowiska. Referent przedstawił polskie rozwiązania budowlane zastosowane w siedzibach archiwów w Białymstoku i Krakowie oraz omówił projekt termomodernizacji budynków archiwalnych.

Ostatnie wystąpienie Oleksandr Lashko poświęcił zagadnieniu „Ukrainian-Polish Archival Cooperation in Wartime". W świetle trudnej sytuacji archiwów ukraińskich, które od momentu napaści Rosji w 2014 r., a w szczególności wybuchu pełnoskalowej wojny w 2022 r., muszą mierzyć się z problemami kadrowymi, znacznymi stratami w dokumentacji, zniszczeniem części archiwów oraz trudnymi warunkami pracy, referent przywołał przykłady współpracy polsko-ukraińskiej. Ta, jak podkreślił prelegent, okazała się wieloaspektowa. Obejmowała pomoc materialną, staże ukraińskich archiwistów w Polsce, współdziałanie w ramach projektu pn. „Wspólne Dziedzictwo Archiwalne", wsparcie polityczne w organizacjach międzynarodowych oraz konsultacje dotyczące digitalizacji, archiwizacji dokumentów elektronicznych i reformy systemu archiwalnego.

Prezentacja delegata archiwów ukraińskich stanowiła punkt wyjścia do wymiany spostrzeżeń na temat potrzeby zapewnienia kompleksowej ochrony europejskiego dziedzictwa kulturowego, zagrożonego nie tylko konfliktami zbrojnymi, z których wojna w Ukrainie była jednym z najczęściej poruszanych tematów, ale także klęskami żywiołowymi, mającymi poważny wpływ na archiwa europejskie i niszczącymi cenne zasoby dokumentacyjne. Szczególne zainteresowanie uczestników posiedzenia EBNA wzbudziły polskie rozwiązania projektowe, zarówno w kontekście samej idei myślenia strategicznego, jak też sposobu ich realizacji na poziomie wewnątrzorganizacyjnym, mechanizmów oraz efektów podjętych działań. Rozmowy uwidoczniły, że europejskie archiwa narodowe, funkcjonujące w odmiennych kontekstach geograficznych, społecznych i ekonomicznych, stoją w obliczu tych samych zagrożeń, a podejmowane przez nie wysiłki wpisują się we wspólną misję instytucji archiwalnych, jaką jest zachowanie europejskiego dziedzictwa historycznego dla przyszłych pokoleń.

Reasumując, należy podkreślić, że druga polska prezydencja w Radzie UE stała się okazją do zacieśnienia współpracy archiwalnej między krajami członkowskimi UE, stowarzyszonymi oraz kandydującymi. Spotkania EAG i EBNA zorganizowane w Warszawie przez Archiwa Państwowe pokazały synergię środowiska, wspólnie poszukującego optymalnych rozwiązań dla palących wyzwań, z którymi mierzą się współcześnie archiwa narodowe w Europie. Prowadzone dyskusje, zarówno te oficjalne, jak też kuluarowe, budowały mosty między różnymi kulturami archiwalnymi, co sprzyjało lepszemu zrozumieniu i współpracy na globalną skalę. Ta bowiem nie tylko wzmacnia więzi, ale także przyczynia się do wymiany wiedzy i doświadczeń, niezbędnych w obliczu dynamicznie zmieniających się realiów.

Kamila Pawełczyk-Dura

Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych / The State Archives Head Office (Poland)
kpawelczyk@archiwa.gov.pl, ORCID 0000-0002-3615-8120

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 283–289
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264
LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

DLM Forum Members' Meeting, Gdańsk, 4 June 2025

Rapid digitalisation of institutional processes presents both opportunities and risks for the archival sector. While e-services and big data create unprecedented possibilities for access, transparency, and reuse, they also raise significant challenges regarding sustainability, authenticity, and long-term preservation. This article examines four dimensions of archival transformation in the digital age: embedding archival foresight in the design of e-services, developing governance strategies for big data, leveraging artificial intelligence (AI) to enhance archival access, and fostering a culture of innovation within archival institutions. Drawing on the case of the European Parliament Archives, it illustrates how archival principles can be reconciled with emerging digital technologies to create a resilient and future-proof information ecosystem.

This approach was introduced during the DLM Forum Members' Meeting, Gdańsk (Poland), 4–5 June 2025.

Future-proofing archives in the digital age: integrating archival principles, big data management, and Artificial Intelligence

1. Introduction

Digital transformation of public administrations has profound implications for records and archives management. Institutions increasingly operate in an environment dominated by e-services, big data, and AI. While these tools promise efficiency and accessibility, they also, unless designed with sufficient foresight, pose a risk of undermining archival integrity. Without proactive strategies, archives face fragmentation, obsolescence, and loss of authenticity.

The archival discipline must therefore adapt its methodologies to ensure that principles such as provenance, authenticity, and accessibility remain relevant in digital contexts. This paper contributes to ongoing discussions on digital archival practice by analysing how institutional archives can integrate traditional archival principles with emerging technological paradigms.

2. Literature and context

Scholarly debates on digital archiving emphasise the importance of integrating archival principles into digital service design[1]. International standards such as ISO 15489[2] (Records Management) and MoReq2010 highlight the necessity of metadata, retention schedules, and authenticity verification in digital environments.

In parallel, the rise of big data has generated both opportunities for research[3] and challenges for governance, particularly with regard to scalability, privacy, and digital sovereignty. AI, and especially large language models (LLMs), is now emerging as a transformative force in archival access[4].

The European Parliament Archives provide a unique case study of how these challenges are confronted within a large multilingual institution, operating under strict legal and democratic accountability requirements.

---

1 L. Duranti, *Concepts and principles for the management of electronic records, or records management theory is archival diplomatics*, "Records Management Journal" 2010, vol. 20(1), pp. 78–95; P. Conway, *Preserving imperfection: Assessing the authenticity of digital surrogates*, "Journal of the American Society for Information Science and Technology" 2015, vol. 66(12), pp. 2576–2589.

2 ISO 15489-1:2016 *Information and documentation – Records management – Part 1: Concepts and principles*.

3 R. Kitchin, *The Data Revolution: Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences*, Thousand Oaks 2014.

4 M. Buckland, *Information and Society*, Cambridge, Massachusetts 2021, https://doi.org/10.7551/mitpress/10922.001.0001; E. Frontoni, M. Paolanti, T.P. Lauriault, M. Stiber, L. Duranti, M. Abdul-Mageed, *Trusted Data Forever: Is AI the Answer?* [in:] *Workshop Proceedings of the EDBT/ICDT 2022 Joint Conference (March 29 – April 1, 2022), Edinburgh, UK,* https://arxiv.org/pdf/2203.03712 [access: 3.10.2025].

3. Methods and approach

This article adopts a case study approach, examining the strategies and innovations implemented within the Archives Unit of the European Parliament. It analyses policy frameworks, system architectures, and applied technologies to illustrate how archival foresight, big data governance, and AI-enhanced access can be combined in practice.

Four dimensions guide the analysis:

1. Design of e-services embedding archival principles.
2. Governance of big data through structured workflows and AI-driven curation.
3. Accessibility strategies leveraging natural language processing and retrieval-augmented generation.
4. Institutional innovation culture, emphasising collaboration across disciplines.

3.1. Designing e-services with archival foresight

E-services have revolutionised institutional interactions with citizens, yet they often neglect long-term records management. Integration of archival considerations at the design stage is essential to avoid fragmented and inaccessible digital legacies. Key requirements include application of metadata standards, use of sustainable storage formats (e.g., PDF/A for written documents), digital signatures for authenticity verification, and systematic application of retention schedules.

In the European Parliament, these principles have been operationalised through a unified Archive Management System for written documents, a separate system for multimedia, and the development of a central Records Management System. Despite this progress, existence of a huge number of heterogeneous IT solutions illustrates the complexity of achieving harmonisation across institutional infrastructures.

3.2. Big data: from opportunity to liability

Proliferation of digital information in the form of "big data" raises pressing questions about governance, preservation, and access. While large-scale datasets provide new opportunities for research and policy analysis, they also risk becoming an overwhelming liability if left unmanaged. Archival strategies must therefore evolve to handle the velocity, variety, and volume of data in contemporary institutions.

This requires robust technical infrastructures, scalable indexing systems, and AI-driven curation methods that facilitate real-time classification and filtering. Ethical considerations – such as data protection, user consent, and digital sovereignty – are equally critical. Within the European Parliament, practical steps include transition from paper-based to digital-first workflows, creation of a digital repository containing over 2.3 million digital documents in 2024, and deployment of AI tools for both automatic indexing (using EUROVOC) and generative pre-processing of fonds.

3.3. Enhancing access through Artificial Intelligence

Preserving digital data is only meaningful if it remains accessible and intelligible over time. Traditional archival description methods are insufficient for datasets of institutional scale. Emerging techniques in linked data, natural language processing, and AI-based classification hold the potential to transform discoverability and usability.

The Archives Unit of the European Parliament has pioneered innovative applications of AI[5], most notably through the development of Archibot[6]. This large language model (LLM)-based tool enables citizens and researchers to query archival holdings in natural language. By combining keyword-based search, semantic vector similarity retrieval, and re-ranking algorithms, the system ensures precise contextual results. Importantly, its multilingual design allows

[5] Historical Archives European Parliament, Archives Unit Dashboard, https://historicalarchives.europarl.europa.eu/home/cultural-heritage-collections/news/dashboard-tutorial.html [access: 3.10.2025]

[6] European Parliament, EP Archives Overview Dashboard, https://archidash.europarl.europa.eu/ep-archives-anonymous-dashboard [access: 3.10.2025].

queries in all 24 official EU languages, even when documents exist only in their original linguistic form.

The implementation of Retrieval-Augmented Generation (RAG) ensures that responses are grounded in archival sources, avoiding the hallucination problem often associated with generative AI. In this respect, AI does not replace archivists' expertise but complements it, offering new ways to explore and interpret institutional memory.

3.4. Fostering a culture of innovation in archives

The digital transformation of archives requires more than technology adoption: it requires an institutional culture that values experimentation and interdisciplinary collaboration. Archivists must work alongside IT developers, legal advisors, and data scientists to ensure that digital infrastructures respect archival principles while remaining adaptable to technological change.

Open-source technologies, low-code platforms, and community-driven solutions allow archives to tailor systems to their specific mandates. By implementing a solution with generative AI applied at the fonds level, rather than at the level of individual documents, the Archives Unit demonstrates how archival methodologies can be translated into innovative digital services.

Let's take the example of our generative AI solution. If data is to be the fuel for AI, it must first be properly prepared for AI algorithms to use. In our system, we don't handle individual documents – we work with fonds. A fonds is a collection of documents that naturally originate from the activities of a specific agency, person, or organisation.

Once a fonds is processed by archivists, we upload all its documents along with their metadata. Metadata includes details like the document type, reference number, file name, title, and creation year.

Next, we divide each document into overlapping chunks of about 300 tokens (words and characters). Each chunk is converted into an embedding, which is a numerical representation of the text. We use an Embedded Multilingual model to create a 1024-dimensional vector for each chunk.

Finally, we store and index the metadata, the text chunk, and its embedding in our database using OpenSearch.

At the heart of our AI solution is a powerful RAG. First, we retrieve only the relevant European Parliament documents for a user query. A context retriever is responsible for selecting relevant information from the collection of documents proposed in response to this query after applying guardrails.

The context retriever integrates keyword-based search (named-entities to perform a keyword-based BM25 search using OpenSearch) and with a vector similarity search (k-NN vector search based on a cosine similarity using the embedded model). The 10 best results are retrieved from the keyword-based search. The 20 best documents are retrieved from the semantic search. These 30 best documents are merged and followed by a re-ranking stage to optimise the relevance of retrieved chunks. The maximum 8 best documents with a reranking rate superior to 0.4 of the highest score are kept.

Once this context is established, the AI generates answers based on this information to answer the query and considering the hypertext parameters, synthesizing information from these multiple sources. The solution's prompt is configured to be responsible when generating the answer using a broad language model that is constitutional AI, setting the creativity value of the system to 0, the temperature.

But what makes our system truly unique is its ability to work in many languages. The European Parliament operates in 24 official languages, but many historical documents exist only in their original language. Using multilingual search capabilities, our AI solution can find and summarize chunks, even if they have never been translated into the language of your query. Whether you ask questions in Maltese about a debate in 1965 or about a policy in Norwegian in 1992, you will receive accurate and contextual answers in the language of your choice.

4. Conclusion

The digital age presents the archival sector with both existential risks and transformative opportunities. If archives are to remain relevant, they must embed foresight into e-service design, manage big data through structured governance, harness AI for enhanced accessibility, and cultivate a spirit of innovation.

The case of the European Parliament Archives illustrates that it is possible to reconcile traditional archival principles with emerging technologies, thereby

creating a resilient and democratic information infrastructure. Future research should further investigate the ethical governance of AI in archives, cross-institutional metadata interoperability, and citizen-oriented archival interfaces.

Ludovic Delépine

European Parliament (Luxembourg)
ludovic.delepine@europarl.europa.eu

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 290–300
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264
LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

IN MEMORIAM

Krzysztof Henryk Smolana (15 lipca 1951 – 2 czerwca 2024)

Urodził się 15 lipca 1951 r. w Warszawie w rodzinie Teresy z domu Madejewskiej i Zbigniewa Władysława Smolany. Uczęszczał do Szkoły Podstawowej nr 61 w Warszawie, a następnie kontynuował edukację w XL Liceum Ogólnokształcącym im. Stefana Żeromskiego w Warszawie, gdzie zdał maturę i w dniu 5 czerwca 1970 r. otrzymał świadectwo dojrzałości. W tym samym roku rozpoczął naukę na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego (dalej: UW). Na pierwszym roku studiów dodatkowo podjął pracę w Bibliotece Głównej UW. Tytuł magistra uzyskał na podstawie pracy pt. „Przywódcy peruwiańskiej wojny o niepodległość 1820–1825", napisanej pod kierunkiem prof. dra Tadeusza Łepkowskiego, po zdaniu egzaminu w dniu 30 czerwca 1976 r. Wydaje się, iż już na początku kariery naukowej i zawodowej autorytet promotora, wybitnego znawcy dziejów Ameryki Łacińskiej, wpłynął na kierunki zainteresowań badawczych oraz pasji życiowej Krzysztofa Smolany. Jeszcze w czasie studiów rozpoczął naukę języka hiszpańskiego.

Przewód doktorski Krzysztofa Smolany otwarto na wniosek Instytutu Badań Polonijnych na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego dnia 30 maja 1979 r. Dysertację doktorską pt. „Napływ emigrantów z ziem polskich do Ameryki Łacińskiej w XIX i XX wieku (Liczebność i rozmieszczenie)" przygotowywał pod kierunkiem prof. dra hab. Marcina Kuli w ramach realizacji ogólnopolskiego programu badawczego MR/III/10 „Przemiany zbiorowości polonijnych". Realizując badania, prowadził szeroką kwerendę biblioteczno-archiwalną, krajową i zagraniczną, m.in. w Archiwum Akt Nowych, Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Gdańsku, Archiwum Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Archiwum Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo w Krakowie oraz archiwum „Naszej Przeszłości". Stopień naukowy doktora nauk humanistycznych uzyskał w dniu 11 maja 1984 r.

Od października 1976 r. do maja 1984 r. pracował – najpierw na stanowisku asystenta, a od 1978 r. starszego asystenta – w Instytucie Badań Polonijnych należącym do Pracowni Ameryki Łacińskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Równocześnie od października 1976 r. do września 1977 r. był asystentem w Katedrze Iberystyki w Wydziale Neofilologii UW, gdzie prowadził zajęcia z historii Ameryki Łacińskiej XIX w.

W latach 1976–1980 był członkiem Zespołu Badania Polonii w Ameryce Łacińskiej przy Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk (dalej: IH PAN) w Warszawie. Efektem działań tego zespołu wydano w 1983 r. monografię *Dzieje Polonii w Ameryce Łacińskiej*. Od 1989 r. rozpoczął stałą współpracę z Pracownią Dziejów Ameryki, Azji i Afryki IH PAN, a po jej likwidacji – z Pracownią Badań Migracji XIX i XX w. Od grudnia 1988 r. do czerwca 2004 r. był zatrudniony jako adiunkt w Pracowni Historii Ruchów Migracyjnych XIX i XX w. IH PAN.

Od listopada 1991 r. do grudnia 1994 r. współpracował z Centrum Studiów Latynoamerykańskich UW. Pełnił tam funkcję kierownika Działu Dokumentacji i kierował najważniejszym projektem badawczym („Polskie badania nad Ameryką Łacińską i Światem Iberyjskim") realizowanym w porozumieniu z Polskim Instytutem Spraw Międzynarodowych i Krajową Izbą Gospodarczą. Współpraca ta zaowocowała badaniami naukowymi w Salón de Estudiantes de Andalucía w Granadzie i udziałem w EXPO92. W 1993 r. otrzymał stypendium naukowe od Fundacji Argentyńskiej, na którym przebywał od października do grudnia.

Od października 1991 r. do września 1993 r. prowadził seminarium magisterskie w Katedrze Iberystyki UW. W latach 1998–2012 pełnił funkcje najpierw adiunkta w Katedrze Iberystyki, a od 2012 r. starszego wykładowcy w Instytucie Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich w Zakładzie Historii i Kultur Ameryki Łacińskiej UW. Z warszawską uczelnią był zawodowo związany do września 2018 r. W latach 1998–2015 wypromował 60 magistrów, a w latach 2011–2016 aż 51 licencjatów. Podczas pracy dydaktycznej organizował praktyki wyjazdowe do Brazylii, a w latach 2001–2004 coroczne seminaria dla studentów Instytutu Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich, odbywające się pod nazwą „Meksykańskie warsztaty badawcze". W ramach prowadzonych zajęć umożliwiał studentom uczestnictwo w warsztatach archiwalnych w Archiwum Akt Nowych.

O jego szerokich zainteresowaniach naukowych i gotowości podejmowania odpowiedzialnych zadań świadczy nadanie mu w 1990 r. stanowiska kierownika biura Komitetu Organizacyjnego Obchodów 200-lecia Konstytucji 3 Maja przy Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej.

Krzysztof Smolana był także związany zawodowo z Archiwum Akt Nowych. W okresie od czerwca 1984 r. do kwietnia 1985 r., jako starszy asystent, porządkował akta, a od 1 czerwca 2004 r. do 1 lipca 2009 r., jako starszy kustosz, pełnił funkcję kierownika Oddziału I Porządkowania Zasobu. Następnie powierzono mu stanowisko koordynatora Sekcji do Spraw Dokumentacji II Rzeczypospolitej Polskiej. Archiwum Akt Nowych było podstawowym miejscem jego pracy do czasu przejścia na emeryturę z dniem 23 kwietnia 2018 r.

Dzięki badaniom naukowym, inwentaryzacji i odkrywaniu zasobów archiwalnych Polonii Krzysztof Smolana wzbogacił zasób Archiwum Akt Nowych o następujące zespoły: Poselstwo RP w Buenos Aires z lat 1920–1946, Poselstwo RP w Chile z lat 1940–1945, Konsulat Generalny RP w Kurytybie z lat 1920–1945, Spuścizna Wojciecha Breowicza z lat 1919–1965. Warto również podkreślić, iż Krzysztof Smolana odnalazł w Brazylii trzy niezwykle cenne księgi miejskie Siedlec z lat 1782–1869, które wróciły do Archiwum Państwowego w Siedlcach. W latach 2018–2019 był zatrudniony w Narodowym Instytucie Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA, a w kolejnych latach współpracował z tym Instytutem.

W czasie swojej pracy zawodowej i naukowej zrealizował wiele projektów z zakresu zachowania polskiego dziedzictwa archiwalnego w Hiszpanii, Turcji, USA, Argentynie, Brazylii, Chile i Meksyku. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (dalej: MKiDN) dwukrotnie wydelegowało go na kwerendy archiwalne do Wielkiej Brytanii i Meksyku. W Hiszpanii przebywał w 1999 r. oraz w 2005 r. Podczas ostatniego pobytu dokonał rejestracji poloników w archiwach hiszpańskich.

W następnym roku pojechał do Turcji, gdzie na zlecenie MKiDN oraz Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (dalej: NDAP) dokonał ekspertyzy spuścizny Michała Sokolnickiego – ambasadora RP w Turcji w latach 1936–1946. W 2010 r. z ramienia NDAP przebywał w Argentynie, gdzie prowadził rejestrację poloników oraz pomagał w zorganizowaniu Archiwum OO. Bernardynów w Martín Coronado. W 2011 r. realizował stypendium naukowe w Brazylii w celu poszukiwań materiałów archiwalnych polskiej proweniencji. Kolejny raz pojechał do Brazylii w 2013 r., realizując wspólnie z Konsulatem Generalnym RP w Kurytybie program badawczy „Ochrona polskiego dziedzictwa archiwalnego w Brazylii". Była to kontynuacja badań z 2011 r., jednak tym razem skupiająca się na odszukaniu, zabezpieczeniu i zinwentaryzowaniu materiałów archiwalnych polskiej emigracji z okręgu Porto Alegre. Zadanie to kontynuował podczas kolejnego wyjazdu w 2015 r. W 2018 r. w ramach współpracy MKiDN oraz Fundacji Dziedzictwa

Tadeusza Skowrońskiego opracowywał w Rio de Janerio zbiory Tadeusza Skowrońskiego. Pobyty na stażach naukowych zaowocowały serią publikacji poświęconych spuściznom i archiwum Polonii brazylijskiej.

Najczęstszym celem wyjazdów naukowych Krzysztofa Smolany był Meksyk. Już w czasie przygotowywania doktoratu przebywał w tym kraju na stypendium. Podczas stażu naukowego uzyskanego w 1995 r. z NDAP porządkował archiwum Poselstwa RP z lat 1928–1945. W 1998 r. realizował polsko-meksykański projekt badawczy „Organizacja przestrzeni w regionie metropolitalnym Toluki". Kolejny raz do Meksyku wyjechał w 2003 r., a następnie w 2007 r., na zaproszenie Autonomicznego Uniwersytetu Stołecznego lztapalapa, uczestniczył w X Seminarium im. Jana Patuły Dobka (X Seminario Jan Patula Dobek). W tym samym roku zrealizował stypendium naukowe na Uniwersytecie Guanajuato. W 2017 r. przebywał na kolejnym, będąc uczestnikiem projektu „Polonijna Biblioteka Cyfrowa" realizowanego przez Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii UW.

W 2017 r. został wydelegowany przez Polską Akademię Umiejętności na badania naukowe do Argentyny w ramach projektu MKiDN „Argentyna 2017". Natomiast w 2018 r. realizował w tym kraju kolejny projekt Polskiej Akademii Umiejętności pt. „Ochrona Polskiego Dziedzictwa Archiwalnego".

Krzysztof Smolana, jako wybitny ekspert w zakresie historii Ameryki Południowej i Polonii latonoamerykańskiej, był zapraszany do udziału w licznych konferencjach krajowych i międzynarodowych. Został także konsultantem filmu pt. „Sen o morzach i koloniach" w reżyserii Tomasza Rudomino, którego premiera odbyła się 3 października 2012 r. Chcąc popularyzować problematykę polskiej emigracji w Ameryce Łacińskiej i swoje badania naukowe, uczestniczył w programach telewizyjnych.

Przebywając wśród Polonii, często wygłaszał prelekcje, by przypominać dzieje polskich emigrantów i zwracać uwagę na wartość ich spuścizn. Kolejną formą popularyzacji wiedzy o Polonii i Ameryce Łacińskiej były wystawy, które opracowywał i organizował: „Stosunki polsko-meksykańskie 1918–1945", prezentowane w Archivo General de la Nación w Meksyku, oraz „Z sowieckich łagrów do Meksyku. Odysea polskich uchodźców do Santa Rosy. 200-lecie niepodległości Argentyny".

Krzysztof Smolana to autor ponad 150 publikacji z zakresu historii polskiej obecności w Ameryce Łacińskiej, historii dyplomacji oraz ochrony dziedzictwa archiwalnego w świecie. Był inicjatorem i współtwórcą wyjątkowego, unikatowego przedsięwzięcia: Polonijnej Biblioteki Cyfrowej UW.

Efektem jego pasji i badań naukowych poświęconych dziejom Polonii w Ameryce Południowej są liczne artykuły naukowe i popularnonaukowe. Za dzieło jego życia uznaje się *Słownik biograficzny polskiej służby zagranicznej 1918–1945*. W ramach serii *Polska służba zagraniczna 1918–1945. Materiały źródłowe*, wydawanej przez NDAP we współpracy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych, opracował m.in. tom pt. *Urzędnicy służby zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1945. Przewodnik biograficzny*.

Należał do Towarzystwa Polsko-Brazylijskiego (A Sociedade Polono-Brasileira) oraz do Polskiego Towarzystwa Studiów Latynoamerykańskich i Polskiego Towarzystwa Historycznego. Był członkiem Komisji Polskiej Akademii Umiejętności do Badań Diaspory Polskiej, a w 2017 r. został wybrany do Komitetu Naukowego V Kongresu Polskich Towarzystw Naukowych w Świecie. Był współfundatorem i wiceprezesem Zarządu Fundacji Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Kresów Wschodnich – Instytut Lwowski. Należał do Kolegium Redakcyjnego „Rocznika Lwowskiego", a od 2020 r. był jego redaktorem naczelnym.

W 2007 r. otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi, a w 2011 r. przyznano mu odznakę honorową „Zasłużony dla Kultury Polskiej". W 2017 r. w uznaniu jego wielkiego zaangażowania w życie naukowe na rzecz Polonii został odznaczony Złotym Medalem Zasłużony Kulturze „Gloria Artis".

Miał żonę Annę Grażynę i dwóch synów: Michała i Waleriana Piotra.

Zmarł 2 czerwca 2024 r. w Warszawie i został pochowany w rodzinnym grobie na Cmentarzu Bródnowskim w Warszawie dnia 21 czerwca 2024 r.

Bibliografia

Archiwum Rodziny Smolana.

Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, Krzysztof Smolana 1970–1976, sygn. WH9-80217; Smolana Krzysztof, sygn. K6355; Smolana Krzysztof, sygn. ZW 40707.

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teczka doktorska Smolana Krzysztof Dziekanat Wydz. Fil. Hist. 1984; Dział Spraw Osobowych (DSO) Smolana Krzysztof.

Polski Instytut Naukowy w Ameryce, Polish Institute of Arts and Sciences of America, sygn. 702/17/0/11/1025.

Archiwum Akt Nowych, Akta Ryszarda Stemplowskiego, sygn. 2/3089/0/4.5/674; Spuścizna Stanisława Grocholskiego, sygn. 2/2299/0/8.8/2138.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, Zbiór fotografii dotyczących archiwów państwowych, sygn. 3/31/0/-/171; Uroczystość 50-lecia Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie, sygn. 2005/09/22.

Julia Dziwoki

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie/ Jan Dlugosz University in Częstochowa (Poland)
j.dziwoki@ujd.edu.pl, ORCID 0000-0002-3558-5251

Bibliografia publikacji dra Krzysztofa Smolany

1974

W. Rómmel, Ameryka Łacińska – „tierra caliante", Warszawa 1971, ss. 186 (rec.), „Estudios Latinoamericanos" 1974, t. 2, s. 242–244.

1978

From Sweden to America. A History of the Migration. H. Runblom, H. Norman eds., University of Uppsala 1976, ss. 390 (rec.), „Przegląd Polonijny" 1978, z. 1, s. 144–145.

M. Paradowska, Polacy w Ameryce Południowej, Ossolineum 1977, ss. 316 (rec.), „Kwartalnik Historyczny" 1978, z. 1, s. 214–217.

N. Sanchez-Albornoz, The Population of Latin America. A History, University of California Press 1974, ss. 299 (rec.), „Przegląd Polonijny" 1978, z. 2, s. 119–121.

1979

Polonia w Ameryce Łacińskiej, red. Z. Dobosiewicz i W. Rómmel, Lublin 1977, Wyd. Lubelskie, ss. 248 (rec.), „Estudios Latinoamericanos" 1979, t. 5, s. 121–123.

Sobre gênese do estereótipo do polonês na América Latina (caso brasileiro), „Estudios Latinoamericanos" 1979, t. 5, s. 69–78.

1980

J. Pachoński, Polacy na Antylach i morzu Karaibskim, Kraków 1979, Wyd. Literackie, ss. 456 (rec.), „Estudios Latlnaomericanos" 1981, t. 8, s. 204–207.

Recenseamento da população polonesa no Brasil 1934–1938, „Estudios Latinoamericanos" 1980, t. 7, s. 163–170.

1981

J. Samulski, Pamiętnik emigranta polskiego w Kandzie, Wrocław 1978, Ossolineum, ss. 379 (rec.), „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych" 1981, t. 42, s. 202–204.

Liczba i rozmieszczenie Polaków w Ameryce Łacińskiej 1869–1939 [w:] *Liczba i rozmieszczenie Polaków w Ameryce Łacińskiej*, red. W. Wrzesiński, cz. 1, Wrocław 1981, s. 417–462.

1982

Polscy robotnicy, przedsiębiorcy i polskie kapitały w procesie industrializacji i syndykalizacji Ameryki Łacińskiej, „Przegląd Polonijny" 1982, z. 4, s. 5–17.

1983

Polonia w Argentynie. Rys historyczny [w:] *Dzieje Polonii w Ameryce Łacińskiej*, red. M. Kula, Wrocław 1983, s. 215–218.

Polonia w Brazylii. Rys historyczny [w:] *Dzieje Polonii w Ameryce Łacińskiej*, red. M. Kula, Wrocław 1983, s. 332–336.

Za Ocean po lepsze życie [w:] *Dzieje Polonii w Ameryce Łacińskiej*, red. M. Kula, Wrocław 1983, s. 39–67.

1984

Bibliografia polskich wypraw w Andy (współoprac. M. Grabowska) [w:] *Kalendarium polskich wypraw w Andy 1934–1984,* Kraków 1984, s. 7–25.

1989

Bibliografia prac Tadeusza Łepkowskiego za lata 1947–1987 [w:] *Narody. Jak powstawały i jak wybijały się na niepodległość*, red. M. Kula, Warszawa 1989, s. 5–30.

Inwentarz zbioru archiwalnego ks. Jana Pitonia CM, „Estudios Latmoamericanos" 1989, t. 15, s. 300–303.

Marceli Handelsman o Polonii [w:] *Narody. Jak powstawały i jak wybijały się na niepodległość*, red. M. Kula, Warszawa 1989, s. 478– 489.

Ułamki źródeł do dziejów Polaków w ZSRR (1939–1941), „Warszawskie Zeszyty Historyczne" 1989, z. 3, s. 56–63.

Z *dziejów Lwowa w latach 1939–1944,* „Warszawskie Zeszyty Historyczne" 1989, z. 3, s. 76–82.

1990

Jeszcze o jeńcach obozu w *Ostaszkowie,* „Warszawskie Zeszyty Historyczne" 1990, z. 4, s. 162–165.

Tadeusz Łepkowski (1927–1989), „Acta Poloniae Historica" 1990, t. 62, s. 309–311.

Ułamki źródeł do dziejów Polaków w ZSRR 1939–1944, „Warszawskie Zeszyty Historyczne" 1990, z. 4, s. 156–161.

Z życiorysów fotografów Galicji Wschodniej, „Mówią Wieki" 1990, nr 8, s. 34–41.

1991

Litwini i Polacy. Emigracyjne próby dialogu, „Mówią Wieki" 1991, nr 7, s. 42–44.

Luźne uwagi o archiwach i archiwistach, „Mówią Wieki" 1991, nr 4 s. 41–43.

1992

Dzieje Polaków w Chile, „Studia Polonijne" 1992, t. 14, s. 71–102.

Między Rosją a Ameryką Łacińską [w:] *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*, red. H. Kubiak, Kraków 1992, s. 411–414.

Stan badań nad Polonią Latynoamerykańską [w:] *500-lecie spotkania dwóch światów. Perspektywa polska. Materiały z konferencji Uniwersytetu Warszawskiego 26 marca 1992 r.*, red. E. Kinast, Warszawa 1992, s. 155–159.

Studia latynoamerykańskie i iberyjskie na Uniwersytecie Warszawskim. Osoby i instytucje 1992, Warszawa 1992.

Zmiany w zaludnieniu Ameryki Łacińskiej od podboju do połowy XIX wieku [w:] *Ameryka Łacińska. Przestrzeń i społeczeństwo. Społeczne aspekty przestrzennej koncentracji ludności*, red. A. Dembicz, Warszawa 1992, s. 78–88.

1993

La presencia polaca en America Latina (współprac. A. Dembicz), Warszawa 1993.

Pierwszy Kongres Polonii Ameryki Łacińskiej (Argentyna–Urugwaj 1993 r.), „Ameryka Łacińska" 1993, r. 1, nr 2, s. 14–15.

1994

„El Libertador" – Jose de San Martin (1778–1850), „Ameryka Łacińska" 1994, r. 2, nr 3, s. 88.

Saporski (Woś-Saporski, pierwotnie Woś) Sebastian Edmund (1844–1933) [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 35, red. H. Markiewicz, Kraków 1994, s. 177–178.

1995

Ameryka Łacińska jako obszar imigracji masowej [w:] *Migracje i społeczeństwo. Zbiór studiów*, red. J.E. Zamojski, Warszawa 1995, s. 111–125.

Los polacos en Chile, Warszawa 1995.

1996

La Presencia polonesa na America Latina (współprac. A. Dembicz), Warszawa 1996.

Wspólnie poprzez historię. Zarys historyczny stosunków polsko-argentyńskich [w:] *Relacje Polska–Argentyna. Historia i współczesność*, red. A. Dembicz, Warszawa 1996, s. 31–44.

1999

Z *dziejów stosunków polsko-latynoamerykańskich* [w:] *Polska polityka zagraniczna w procesie przemian po 1989 roku*, red. A. Żukowski, Olsztyn 1999, s. 300–307.

2000

Polonica w archiwach meksykańskich, „Teki Archiwalne" 2000, nr 4(26), s. 231–241.

Sobota Feliks [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 39, red. H. Markiewicz, Warszawa–Kraków 1999–2000, s. 605–606.

2001

Polonie latynoamerykańskie i ich przełomy [w:] *Przełomy w historii. Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Wrocław 15–18 września 1999 roku. Pamiętniki*, t. 3, cz. 4, Toruń 2001, s. 411–420.

Polska diaspora w Ameryce Południowej, Środkowej i Meksyku [w:] *Polska Diaspora*, red. A. Walaszek, D. Bartkowiak, Kraków 2001, s. 130–148.

2002

Brazylijskie echa Powstania Warszawskiego [w:] *Polonia wobec Powstania Warszawskiego. Studia i dokumenty*, red. M.M. Drozdowski, Warszawa 2002, s. 135–142.

Stachowski Adam (po 1839 – po 25 V 1914) [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 41, red. H. Markiewicz, Warszawa–Kraków 2002, s. 335–336.

2003

Polacy w Hiszpanii w świetle dokumentów Biura Informacji Zagranicznej Hiszpańskiego Czerwonego Krzyża (1942–1944) [w:] *Hiszpania–Polska. Spotkania*, red. E.E. González Martínez, M. Nalewajko, Warszawa 2003, s. 59–75.

2004

Imigranci z Europy Środkowo-Wschodniej w Meksyku w początkowym okresie II wojny światowej, „Przegląd Polonijny" 2004, r. 30, z. 2(112), s. 45–62.

Migracje ludności podczas II wojny światowej [w:] *Studia polsko-hiszpańskie. Wiek XX*, red. J. Kieniewicz, Warszawa 2004, s. 187–189.

Relaciones polaco-mexicanas en el siglo XX, „Actas Latinoamericanas de Varsovia" 2004, t. 27, s. 9–29.

2005

Polacos en España a la luz de documentos del Gabinete de Información Extranjera de la Cruz Roja Española (1942–1944) [w:] *España y Polonia: los encuentros*, red. E. González Martínez, M. Nalewajko, Madryt 2005, s. 93–113.

2007

Słownik biograficzny polskiej służby zagranicznej 1918–1945 (oprac.), t. 1, Warszawa 2007.

2008

Subikurski Edward Adam (do r. 1851 Adam Łusakowski) (1826–1901) [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t.45, red. A. Romanowski, Warszawa–Kraków 2008, s. 229–230.

Traditions of Polish Diplomacy 1918–1939 (współoprac. K. Szczepanik, P. Ceranka, B. Janicka, P. Łossowski, M. Mroczkowska), Warszawa 2008.

2009

Echa meksykańskiego konfliktu religijnego lat 1926–1929 w Polsce (współoprac. M. Kula), „Ameryka Łacińska" 2009, nr 4(66), s. 21–33.

Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Polacy w Ameryce Północnej 400-lecie", red. W.J. Wysocki, W. Gliński, Warszawa 2009 s. 315–321.

Polacy w życiu naukowo-kulturalnym i gospodarczym Meksyku [w:] *Polska – dwa światy. Kraj i Polonia. Słownik biograficzny polskiej służby zagranicznej 1918–1945* (oprac.), t. 2, Warszawa 2009.

Tadeusz Łepkowski (1927–1989), „Ameryka Łacińska" 2009, nr 4(66), s. 80–81.

2010

Archiwalia polskie i polonijne w Argentynie, „Teki Archiwalne" 2009/2010, t. 10(32), s. 379–392.

Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Kurytybie. 90 lat historii najstarszej polskiej placówki konsularnej w Ameryce Łacińskiej (współoprac. D. Barys), Kurytyba–Warszawa 2010.

Rewolucja meksykańska w *historiografii polskiej,* „Ameryka Łacińska" 2010, nr 3–4(69–70), s. 15–18.

Słownik biograficzny polskiej służby zagranicznej 1918–1945 (oprac.), t. 3, Warszawa 2010.

2011

Towarzystwo Przyjaciół Ameryki Łacińskiej w Londynie [w:] *Archiwistyka oraz problemy historii Polski, Polonii i dyplomacji XX wieku, Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Edwardowi Kołodziejowi w 70. rocznicę urodzin,* red. J. Łosowski, Lublin 2011, s. 501–508.

2012

Akta konsularne jako źródło do dziejów Polonii, „Prace Komisji Polskiej Akademii Umiejętności do Badań Diaspory Polskiej" 2012, t. 1, s. 107–128.

Konferencje panamerykańskie w świetle raportów polskich placówek dyplomatycznych 1923–1945 (współoprac. E. Kołodziej), Warszawa–Bydgoszcz 2012.

Problem źródeł do dziejów Polonii argentyńskiej na przykładzie Archiwum OO. Bernardynów w Martin Coronado, „Prace Komisji Polskiej Akademii Umiejętności do Badań Diaspory Polskiej" 2012, t. 1, s. 97–106.

Słownik biograficzny polskiej służby zagranicznej 1918–1945 (oprac.), t. 4, Warszawa 2012.

Sprawa Polska na Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych w Meksyku, luty–marzec 1945 r., „Teki Archiwalne" 2011/2012, t. 11(33), s. 247–278.

2013

Dyplomacja polska w okresie II Wojny Światowej (współoprac. M. Pernal, P. Ceranka, B. Janicka, M. Mroczkowska, K. Szczepanik), wyd. 1, Warszawa 2013.

Słownik biograficzny polskiej służby zagranicznej 1918–1945 (oprac.), t. 5, Warszawa 2013.

2014

Eustachy Sapieha 23 czerwca 1920 – 24 maja 1921 [w:] *Ministerstwo Spraw Zagranicznych II Rzeczypospolitej. Organizacja, polityka, ministrowie*, red. P. Długołęcki, K. Szczepanik, Warszawa 2014, s. 159–168.

Kajetan Dzierżykraj-Morawski 10 maja 1926 – 15 maja 1926 [w:] *Ministerstwo Spraw Zagranicznych II Rzeczypospolitej. Organizacja, polityka, ministrowie*, red. P. Długołęcki, K. Szczepanik, Warszawa 2014, s. 273–280.

Karol Bertoni 19 grudnia 1923 –19 stycznia 1924 [w:] *Ministerstwo Spraw Zagranicznych II Rzeczypospolitej. Organizacja, polityka, ministrowie,* red. P. Długołęcki, K. Szczepanik, Warszawa 2014, s. 239–246.

Polityka zagraniczna państw Ameryki Łacińskiej w okresie II Wojny Światowej w świetle raportów polskich placówek zagranicznych 1939–1941, Warszawa–Bydgoszcz 2014.

Spis rodzin wojskowych wywiezionych do ZSSR (wstęp E. Kowalska), Warszawa–Kraków 2014.

2015

Polonia ekwadorska [w:] *Vir Bonus. Księga jubileuszowa dedykowana doktorowi Władysławowi Horstowi*, red. T. Włodarczyk, Warszawa 2015, s. 334–341.

2016

Z ziemi polskiej do Ekwadoru [w:] *Polacy i świat, kultura i zmiana. Studia historyczne i antropologiczne ofiarowane profesor Halinie Florkowskiej-Frančić*, red. J. Lencznarowicz, J. Pezda, A.A. Zięba, Kraków 2016, s. 75–89.

2017

Los polacos ante las guerras por la independencia de América Hispana [w:] *El sueño bolivariano. Estudios polaco-españoles sobre la independencia latinoamericana*, red. U. Ługowska, Warszawa 2017, s. 59–72.

2020

Dyplomacja polska w okresie II Wojny Światowej (współoprac. M. Pernal, P. Ceranka, B. Janicka, M. Mroczkowska, K. Szczepanik), wyd. 2 rozszerzone, Warszawa 2020.

Urzędnicy służby zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1945. Przewodnik biograficzny (oprac.), t. 1, Warszawa 2020.

2022

O polskich misjonarzach w Chinach na podstawie archiwum polonijnego w Brazylii [w:] *Pomiędzy starym a nowym światem. Historia, migracje, etniczność. Tom dedykowany profesorowi Adamowi Walaszkowi*, red. M. Kijewska-Trembecka, E. Michna, Kraków 2022, s. 135–145.

Organizacja pomocy dla polskich ofiar wojny: wrzesień 1939 – czerwiec 1940 (współoprac. R. Gębicki, E. Kołodziej), Kraków 2022.

Urzędnicy służby zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1945. Przewodnik biograficzny (oprac.), t. 2, Warszawa 2022.

2023

Polska–Peru. Szkic do dziejów wzajemnych relacji, Warszawa 2023.

Urzędnicy służby zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1945. Przewodnik biograficzny (oprac.), t. 3, Warszawa 2023.

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 301–304
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264
LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

Janina Domska
(25 sierpnia 1946 – 3 stycznia 2024)

Urodziła się w Ligocie Tułowickiej (pow. Niemodlin) w rodzinie Mikołaja Domskiego i Michaliny z domu Dżaluk. W miejscu zamieszkania ukończyła szkołę podstawową. Do Liceum Ogólnokształcącego im. B. Chrobrego uczęszczała w Niemodlinie. Po zdaniu matury, w 1965 r. rozpoczęła studia w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu na kierunku historia. W 1969 r. obroniła pracę magisterską pt. „Maryna Mniszchówna", uzyskując tytuł zawodowy magistra historii. W okresie studiów angażowała się w działalność Związku Młodzieży Wiejskiej i Zrzeszenia Studentów Polskich. Była jedną z wyróżniających się studentek, w związku z czym miała możliwość podjęcia pracy na rodzimej uczelni, jednak ze względu na odmowę wstąpienia w szeregi Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej musiała pożegnać się z karierą naukową. W 1967 r. znalazła zatrudnienie w ówczesnym Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Opolu, w którym pracowała do uzyskania wieku emerytalnego. W opolskim archiwum przeszła wszystkie szczeble kariery. Na początku pracowała na stanowisku młodszego archiwisty, opracowując akta z okresu Polski Ludowej. Od marca 1971 r. przez dwie kadencje pełniła społecznie funkcję przewodniczącej Rady Zakładowej przy Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Opolu. Z końcem 1971 r., na wniosek kierownika Oddziału II – Stefana Czecha, awansowała na stanowisko archiwisty. Od 1973 r., oprócz opracowania zasobu archiwalnego wytworzonego po 1945 r., do zakresu jej obowiązków doszedł nadzór nad narastającym zasobem archiwalnym oraz udział w pracach komisji metodycznej. Weszła również w skład zespołu doradczego przy dyrektorze Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Opolu. Z dniem 1 stycznia 1974 r. została awansowana na stanowisko starszego archiwisty. Jako absolwentka Wyższej Szkoły Pedagogicznej nie miała przygotowania do pracy w archiwum, dlatego wykształcenie w zakresie archiwistyki uzupełniła na Studium Podyplomowym Archiwistyki w Instytucie Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja

Kopernika w Toruniu. W 1976 r. została powołana w skład Wojewódzkiej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych oraz Zakładowej Komisji Przyjęć do Pracy. Kolejny awans uzyskała w 1977 r., zostając adiunktem archiwalnym. Jej zaangażowanie w pracę zawodową doceniono w 1978 r., kiedy uchwałą Rady Państwa została odznaczona Brązowym Krzyżem Zasługi. Oprócz pracy zawodowej angażowała się w działalność społeczną. Po utworzeniu Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność" przy Archiwum Państwowym w Opolu wstąpiła w jego szeregi. Z dniem 1 stycznia 1985 r. została awansowana na stanowisko kustosza. Jako doświadczona archiwistka, w latach 1992–1995 kierowała Oddziałem I opracowania materiałów archiwalnych wytworzonych do 1945 r. W tym czasie opracowała akta magistratów w Opolu, Namysłowie i Nysie, sądów obwodowych w Kluczborku oraz akta cechowe.

Oprócz pracy zawodowej realizowała pasje naukowe, prowadząc badania nad dziejami ziemi niemodlińskiej, zwieńczone dwiema publikacjami: *Niemodlin i ziemia niemodlińska od 1224 roku do połowy XIX w.* oraz *Niemodlin. Monografia miasta i gminy*. W 2001 r., decyzją Rady Naukowej Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego, Janina Domska uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii. Promotorem rozprawy doktorskiej pt. „Dobra niemodlińskie (od końca XVI do połowy XIX w.)" był dr hab. Damian Tomczyk, prof. ówczesnej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie.

Znaczący wpływ na Janinę Domską wywarła śmierć jej siostry i szwagra, którzy osierocili cztery córki. Po tym wydarzeniu otoczyła opieką małe siostrzenice, poświęcając im ogromną część swojego życia. W 2004 r., po przepracowaniu 35 lat w opolskim archiwum, przeszła na zasłużoną emeryturę. Nie zerwała jednak kontaktów ze służbą archiwalną. Posiadając ogromne doświadczenie, została zatrudniona w niepełnym wymiarze czasu pracy w Archiwach Opolskich w Niemodlinie, w których przepracowała blisko 10 lat. W okresie tym nie porzuciła zainteresowań historią swojej ukochanej ziemi niemodlińskiej, kontynuując badania nad jej dziejami.

W kolejnych latach brała udział w spotkaniach i odczytach organizowanych przez instytucje naukowe i kulturalne działające na terenie Niemodlina i województwa opolskiego. Chętnie współpracowała z Archiwum Państwowym w Opolu i Centralnym Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu. Należała do czołowych postaci Niemodlińskiego Towarzystwa Regionalnego. W 2012 r. w ramach obchodów Dni Niemodlina odbyła się promocja publikacji zwieńczającej wieloletnie badania nad dziejami regionu pt. *Niemodlin*.

Monografia miasta i gminy. Wraz z innymi pracownikami Archiwum Państwowego w Opolu uczestniczyła także w opracowaniu regestów do publikacji wydanej pod redakcją Antoniego Barciaka i Karla Müllera pt. *Regesty dokumentów przechowywanych na Śląsku Opolskim (do 1400 roku)*. W 2013 r., w ramach obchodów 730-lecia uzyskania przez Niemodlin praw miejskich, wystąpiła z wykładem okolicznościowym poświęconym historii księstwa niemodlińskiego. Za swoją działalność w 2006 r. uhonorowana tytułem „Zasłużony dla Ziemi Niemodlińskiej".

Zmarła nagle 3 stycznia 2024 r. Została pochowała na cmentarzu komunalnym w Niemodlinie. We wspomnieniach współpracowników i mieszkańców Niemodlina zapamiętano ją jako osobę pełną ciepła i życzliwości, chętnie służącą pomocą i radą.

Barbara Sypko

Archiwum Państwowe w Opolu / State Archives in Opole (Poland)
b.sypko@opole.ap.gov.pl, ORCID 0009-0005-9913-1979

Źródła

Archiwum Zakładowe Archiwum Państwowego w Opolu, Janina Domska (akta personalne), sygn. 26/34.

Bibliografia

Czech S., *25 lat działalności Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Opolu*, „Kwartalnik Opolski" 1978, nr 1, s. 35–47.

Sypko B., *Sylwetki archiwistów opolskich. Wybrane biogramy z listy (nie) obecnych* [w:] *Otwarty skarbiec pamięci. Studia Zespołu Archiwum Państwowego w Opolu zebrane z okazji 60-lecia powstania instytucji część pierwsza,* red. M. Lenart, Opole 2013, s. 44–46.

Sypko B., *Zmarła dr Janina Domska,* https://www.facebook.com/ArchiwumPanstwoweWOpolu/posts/z-przykro%C5%9Bci%C4%85-zawiadamiamy-%C5%BCe-w-dniu-3-stycznia-2024-r--zmar%C5%82a-dr-janina-domska-d/756415289852355/ [dostęp: 10.03.2024]

Bibliografia wybranych publikacji Janiny Domskiej

Archiwa zakładowe w placówkach kulturalnych województwa opolskiego, „Archeion" 1981, t. 71, s. 322–325.

Archiwum miejskie w Brzegu w latach 1746–1944 – jego historia i zasób, „Śląsk Opolski" 2004, nr 51, s. 42–45.

Niemodlin i ziemia niemodlińska od 1224 roku do początków XX wieku, Opole–Niemodlin 1998.

Niemodlin. Monografia miasta i gminy, Opole 2012.

Od Lambinowicz/Lambinowitz do Łambinowic (1273–1945) (współaut. M. Lis) [w:] *Obozy w Lamsdorf/Łambinowicach (1870–1946)*, red. nauk. E. Nowak, Opole 2006, s. 13–26.

Praschmowie – ostatni właściciele Niemodlina, „Nowiny Nyskie" 2000, nr 44, s. 15.

Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku (do 1400 roku), t. 1 (współaut.), red. nauk. A. Barciak, K. Müller, Wrocław 2004.

Stan archiwów zakładowych w biurach projektowych województwa opolskiego, „Archiwista" 1982, r. 18, nr 3–4, s. 1–5.

Z historii archiwów na Śląsku Opolskim. Archiwum stanowe, książęce i miejskie (współaut. V. Rezler-Wasilewska), „Śląsk Opolski" 1996, nr 4, s. 13–20.

Z historii niemodlińskich szpitali, „Nowiny Nyskie" 2000, nr 45, s. 15.

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 305–309
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264
LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

IN MEMORIAM

Elwira Barbara Derdowska-Szczepaniak (28 czerwca 1942 – 30 marca 2025)

Elwira Szczepaniak, córka Antoniego i Haliny z Brokowskich, urodziła się 28 czerwca 1942 r. w Brześciu nad Bugiem. Po zakończeniu działań wojennych wraz z rodzicami przeprowadziła się do Kielc, gdzie w 1962 r. została absolwentką liceum ogólnokształcącego. Pierwszą pracę podjęła w Przedsiębiorstwie Polskie Koleje Państwowe na stacji Kielce. Następnie ukończyła studia w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (dalej: UMK) na kierunku historia, specjalność archiwistyka i pedagogika (1963–1968), broniąc pracę magisterską pt. „Sąd Sejmowy 1827–1829". W UMK, w 1974 r., podjęła również studia podyplomowe na kierunku archiwistyka. Po uzyskaniu tytułu magistra przez rok pracowała w Bibliotece Głównej UMK, by 1 września 1969 r. rozpocząć zatrudnienie w państwowej służbie archiwalnej w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Kielcach (obecnie Archiwum Państwowe w Kielcach). Karierę zawodową zaczynała od stanowiska młodszego archiwisty (1969), stopniowo zdobywając kolejne: archiwisty (1972), starszego archiwisty (1973), dokumentalisty (1974), asystenta naukowo-badawczego (1975), starszego asystenta naukowo-badawczego (1978), p.o. dyrektora (1982) i dyrektora archiwum (1983). Tę ostatnią funkcję pełniła do przejścia na emeryturę 27 marca 2009 r.

Kierowała kielecką placówką archiwalną przez 26 lat, a pracowała w niej ponad 40. Była nie tylko kompetentną przełożoną, ale także osobą o niezwykłej empatii i szacunku dla drugiego człowieka. W pamięci pracowników i kolegów zapisała się jako doświadczona archiwistka i sprawny organizacyjnie dyrektor. Opracowała kilkanaście zespołów archiwalnych, napisała wiele artykułów z zakresu archiwoznawstwa, archiwistyki i historii. Podejmowała współpracę z ośrodkami naukowymi w regionie, w tym z Instytutem Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach, z którym organizowała spotkania, sesje naukowe oraz prace w ramach powołanego zespołu badawczego Wojewódzkiego Archiwum Państwowego

w Kielcach dla opracowywania i publikacji źródeł archiwalnych do dziejów Kielc i województwa kieleckiego.

Pisząc referaty i angażując się w różne projekty, poszerzała wiedzę o przeszłości, a także inspirowała innych do sięgania po źródła. Dzięki jej pracy archiwum stało się nie tylko miejscem przechowywania dokumentów, ale także centrum wiedzy, edukacji i refleksji nad przeszłością. Dbała o to, by zasób archiwalny był dostępny, opracowany i zachowany dla przyszłych pokoleń. Stopniowo poprawiała także warunki lokalowe placówki, ostatecznie doprowadzając do przejęcia i rozpoczęcia remontu obecnej siedziby archiwum. Angażowała się społecznie. Była m.in. radną Miasta Kielce oraz udzielała się w zarządach Polskiego Towarzystwa Historycznego i Kieleckiego Towarzystwa Naukowego.

Działalność naukową Elwira Derdowska-Szczepaniak prowadziła przez cały okres pracy zawodowej. Owoce swoich badań prezentowała m.in. w archiwum podczas organizowanych cyklicznie zebrań naukowych pracowników. Wśród wygłoszonych referatów można wymienić następujące: „Archiwa zakładowe resortu rolnictwa na terenie województwa kieleckiego według stanu na dzień 30 IV 1974 roku", „Materiały archiwalne do zabytków techniki powiatu kieleckiego przechowywane w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Kielcach", „Materiały archiwalne dotyczące Wisły i jej dopływów oraz innych rzek zlewni przechowywane w zasobie Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Kielcach", „Materiały archiwalne dotyczące zabytków budownictwa przemysłowego do roku 1866 przechowywane w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Kielcach", „Materiały do działalności samorządu terytorialnego w świetle akt kieleckich władz drugiej instancji w latach 1919–1939", „Akta dotyczące ludności żydowskiej w zbiorach Archiwum Państwowego w Kielcach" (współautor Romana Guldon). Opracowała kilkanaście zespołów archiwalnych i opatrzyła je inwentarzami ze wstępem. Sporządziła również pomoce ewidencyjne, które stanowiły ważny element dla prowadzonych wówczas kwerend. Najbardziej interesował ją zasób archiwalny po II wojnie światowej. To temu okresowi poświęciła największą część swojej pracy, przygotowując inwentarze i pomoce archiwalne do następujących zespołów: Wojewódzki Komitet ds. Przesiedlenia w Kielcach 1945–1946 (obecnie zespół nr 334 Wojewódzki Komitet Przesiedleńczy w Kielcach 1945–1946); Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej. Zespół Delegacyjny w Kielcach 1945–1951 (obecnie zespół nr 347 Prokuratoria Generalna R.P. – Zespół Delegacyjny w Kielcach 1945–1952); Bank Gospodarstwa Spółdzielczego Oddział Wojewódzki w Kielcach 1946–1949 (obecnie zespół nr 381 Bank Gospodarstwa Spółdziel-

czego – Oddział Wojewódzki w Kielcach 1946–1949); Towarzystwo do Rozwoju Ziem Zachodnich Zarząd Wojewódzki w Kielcach 1958–1966 (obecnie zespół nr 420 Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich – Zarząd Wojewódzki w Kielcach 1958–1968); Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym – Delegatura w Kielcach 1945–1954; Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Kielcach 1945–1947 (obecnie zespół nr 319 Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Kielcach 1944–1947); Akta powiatowych i miejskich oddziałów Urzędu Informacji i Propagandy w Kielcach – zbiór szczątków zespołów 1944–1947 (obecnie zespół nr 320); Wojewódzki Zarząd Przemysłu Terenowego w Kielcach [1948] 1951–1955; Komunalna Kasa Oszczędności powiatu kieleckiego w Kielcach 1927–1949. Ponadto miała duży udział w przygotowaniu i wydaniu drukiem w 1991 r. pierwszego przewodnika po zasobie archiwum kieleckiego, będąc jednocześnie współautorką tej ważnej publikacji.

Za swoją pracę uzyskała odznakę honorową „Zasłużony Pracownik Państwowy", odznakę „Zasłużony Działacz Kultury" oraz Brązowy Medal „Za zasługi dla obronności kraju".

Zmarła 30 marca 2025 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym Piaski w Kielcach.

Bibliografia

Archiwum Państwowe w Kielcach, Akta osobowe Elwiry Szczepaniak, sygn. 145/268.

Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Akta osobowe E. Szczepaniak, sygn. 2009/573.

Archiwum Państwowe w Kielcach i jego oddziały. Przewodnik po zasobie archiwalnym, opracowanie zbiorowe pod kierunkiem Stanisława Marcinkowskiego, Warszawa–Łódź 1993.

Mazur H., *Rzecz o edukacyjnej funkcji Archiwum Państwowego w Kielcach*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne" 2012, t. 1, s. 97–113.

Łukasz Guldon

Archiwum Państwowe w Kielcach / State Archives in Kielce (Poland)
lukasz.guldon@kielce.ap.gov.pl, ORCID 0000-0002-5354-5528

Wiesława Rutkowska

Archiwum Państwowe w Kielcach / State Archives in Kielce (Poland)
wieslawa.rutkowska@kielce.ap.gov.pl, ORCID 0000-0003-4153-3375

Bibliografia najważniejszych publikacji Elwiry Derdowskiej-Szczepaniak

Działalność naukowo-badawcza pracowników państwowej służby archiwalnej województwa kieleckiego, Kielce 1973.

Archiwa zakładowe resortu rolnictwa na terenie województwa kieleckiego, „Archiwista" 1977, r. 13, nr 1–2, s. 27–38.

Działalność informacji naukowej w Archiwum Państwowym w Kielcach, „Archeion" 1980, t. 70, s. 179–188.

Źródła archiwalne dla potrzeb gospodarki narodowej przechowywane w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Kielcach [w:] *Archiwum kieleckie w służbie nauki, kultury i gospodarki narodowej*, red. Z. Guldon, E. Derdowska-Szczepaniak, S. Marcinkowski, Kielce 1980, s. 34–41.

Materiały archiwalne dotyczące zabytków budownictwa przemysłowego do 1866 r. [w:] *Źródła do dziejów przemysłu i rzemiosła w XIX i XX wieku w zasobie Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Kielcach*, red. Z. Guldon, Kielce 1984, s. 20–27.

Źródła do dziejów produkcji broni do 1939 r. w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Kielcach (współaut. R. Guldon), „Studia Kieleckie" 1984, nr 2, s. 119–125.

Źródła do dziejów Polski Ludowej w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach (współaut. I. Bałabuch), „Kieleckie Studia Historyczne" 1987, t. 6, s. 75–86.

Źródła archiwalne do dziejów emigracji i Polonii w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach [w:] *Dzieje Kielecczyzny w historiografii Polski Ludowej. Baza źródłowa. Materiały z sesji naukowej [Kielce], 29–30 listopada 1985 r.*, cz. 2, red. Z. Guldon, Kielce 1987, s. 67–83.

Stanisław Steczeń 16 IV 1903 – 19 V 1984, „Archeion" 1989, t. 86, s. 297–298.

Stanisław Marcinkowski (17 III 1928 – 11 VIII 1989), „Archeion" 1992, t. 90, s. 241–243.

Stanisław Marcinkowski (17.02.1928 – 11.08.1989) [w:] *Społeczności małomiasteczkowe w regionie świętokrzyskim (XIX–XX w.). Pamięci Stanisława Marcinkowskiego w dziesiątą rocznicę śmierci*, red. R. Kołodziejczyk, M. Markowski, Kielce 1992, s. 11–16.

Źródła archiwalne do dziejów wojny polsko-rosyjskiej w 1920 roku w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach (współaut. R. Guldon) [w:] *Społeczeństwo polskie w dobie I wojny światowej i wojny polsko-bolszewickiej*, red. R. Kołodziejczyk, Kielce 2001, s. 317–325.

Marcinkowski Stanisław [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich, 1906–2001*, t. 2, red. B. Woszczyński, Warszawa 2002, s. 116.

Steczeń Stanisław [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich, 1906–2001*, t. 2, red. B. Woszczyński, Warszawa 2002, s. 172–173.

Witkowski Marian [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich, 1906–2001*, t. 2, red. B. Woszczyński, Warszawa 2002, s. 193.

Źródła rękopiśmienne do dziejów Kielc (współaut. I. Bałabuch) [w:] *Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne*, t. 3, red. B. Wojciechowska, L. Michalska-Bracha, Kielce 2002, s. 341–352.

ARCHEION
2025, T. CXXVI, s. 310–318
ISSN 0066-6041
e-ISSN 2658-1264
LICENCJA CC BY-NC-ND 4.0

Karola Ciesielska
(30 stycznia 1924 – 11 marca 2025)

Urodziła się 30 stycznia 1924 r. we wsi Rożno, powiat Aleksandrów Kujawski, jako córka Franciszka Ciesielskiego, krawca, i Stanisławy z domu Janczak. Po ukończeniu w 1938 r. szkoły powszechnej w Toruniu zaczęła uczęszczać do Gimnazjum Kupieckiego. Jej dalszą edukację przerwał wybuch drugiej wojny światowej. Okres okupacji niemieckiej Ciesielscy spędzili w Toruniu. Ojciec był członkiem armii podziemnej, a dzieci (Karola i brat Franciszek) często pełniły funkcje łączników i przenosiły tajne meldunki. W styczniu 1943 r. zdobyła zawód fryzjera, który wykonywała do stycznia 1945 r. Oprócz nauki fachu uczęszczała do popołudniowej szkoły zawodowej (Gewerbliche Berufsschule), kończąc ją w 1943 r.

Po wyzwoleniu Torunia spod okupacji została zatrudniona jako pracownik umysłowy w Państwowym Urzędzie Repatriacyjnym w Toruniu, a następnie jako kasjerka w Polskim Biurze Podróży „Orbis" (do stycznia 1948 r.). Jednocześnie kontynuowała naukę w popołudniowym Gimnazjum i Liceum im. Stefana Żeromskiego, które ukończyła w 1947 r. W tym samym roku podjęła studia historyczne na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (dalej: UMK). Ukończyła je w 1951 r., uzyskując stopień magistra filozofii na podstawie pracy pt. „Stosunki Wielkopolski z Krakowem w latach 1202–1231" napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Bronisława Włodarskiego. W roku akademickim 1951/1952 uczęszczała na wykłady i ćwiczenia z archiwistyki prowadzone na UMK.

Jeszcze w trakcie studiów, w 1950 r., rozpoczęła pracę w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy – najpierw jako stypendystka władz archiwalnych, a następnie asystentka. Z dniem 1 kwietnia 1952 r. została przeniesiona do pracy w Oddziale Terenowym w Toruniu Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Bydgoszczy, w którym przeszła wszystkie szczeble kariery zawodowej: archiwisty (od 1 sierpnia 1952 r.), starszego archiwisty (od 1955 r.), adiunkta (od 1958 r.) i od lipca

1966 r. – adiunkta naukowo-badawczego. Obejmowała też stanowiska kierownicze. W 1955 r. została kierownikiem działu I, następnie w 1958 r. także pracowni naukowej (wspólnie z Janiną Waluszewską), od 1959 r. pełniła funkcję przewodniczącej komisji brakowania akt. W 1966 r. została powołana na stanowisko kierownika Oddziału Terenowego w Toruniu, które piastowała do 31 stycznia 1976 r. Z dniem 1 kwietnia 1976 r., po czasowym okresie pełnienia obowiązków, objęła stanowisko dyrektora nowo utworzonego Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Toruniu, które sprawowała do przejścia na emeryturę w dniu 31 grudnia 1984 r. Zakończenie pracy w archiwum nie przerwało działalności naukowej, dydaktycznej, a zwłaszcza społecznej Karoli Ciesielskiej.

W okresie pracy zawodowej podnosiła kwalifikacje i dbała o rozwój naukowy. W 1952 r. ukończyła miesięczny kurs dla pracowników naukowych. Podejmowała intensywne wysiłki w celu uzyskania kolejnego stopnia naukowego. W marcu 1970 r. na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu otrzymała stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy pt. „Ustrój i organizacja władz i kancelarii miasta Torunia w latach 1793–1919" napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Jerzego Topolskiego.

Będąc pracownikiem archiwum, od roku akademickiego 1974/1975 prowadziła zajęcia na specjalizacji archiwalnej na studiach stacjonarnych, zaocznych i podyplomowych na UMK. Po przejściu na emeryturę kontynuowała pracę dydaktyczną, najpierw w formie zajęć zleconych, a w latach 1988–1991 na stanowisku docenta kontraktowego w Zakładzie Archiwistyki Instytutu Historii i Archiwistyki UMK.

Archiwum toruńskie było pod kierownictwem Karoli Ciesielskiej instytucją, w której wykonywanie podstawowych zadań archiwalnych łączono z licznymi działaniami o charakterze naukowym, popularyzatorskim i kulturalnym, mającymi na celu jak najszersze upowszechnienie wiedzy o archiwum, jego zasobie i – w dalszej kolejności – o Toruniu i regionie. Najlepszym przykładem realizacji takiego modelu funkcjonowania placówki była sama Karola Ciesielska. W archiwum wykonywała podstawowe prace archiwalne, obejmujące zarówno nadzór nad narastającym zasobem, gromadzenie akt, ich opracowanie, jak i udostępnianie. Brała udział w opracowywaniu wykazów akt, szkoleniu pracowników składnic, przeprowadzała kwerendy, obsługiwała pracownię naukową. Była organizatorką lub współorganizatorką wielu wystaw archiwalnych, prowadziła praktyki i seminaria dla studentów. Robiła to także po objęciu stanowiska kierownika oddziału terenowego oraz, chociaż

w mniejszym zakresie, dyrektora. Szczególne znaczenie miało dla niej opracowanie archiwalne, które realizowała z zachowaniem naukowych metod, wymagających dużej wiedzy i wysokich umiejętności zawodowych. Pozostały po Karoli Ciesielskiej inwentarze mogące służyć młodym adeptom archiwalnym za wzór prac nad zespołami, m.in. Akta gmin wiejskich powiatu toruńskiego, Akta miasta i cechów Brodnicy, Akta gminy i wójtostwa Mokre, Akta kościołów i parafii diecezji chełmińskiej, Akta klasztorów toruńskich, Akta gmin ewangelickich miasta Torunia, Akta gmin ewangelickich powiatu toruńskiego, a przede wszystkim Akta miasta Torunia z lat 1793–1919.

Metodyczne doświadczenie Karoli Ciesielskiej zostało docenione przez władze archiwalne. Brała udział w pracach zespołu naukowo-badawczego „Działalność kancelarii urzędów i instytucji okresu księgi wpisów" (kierowała nim od 1981 r.). Wyniki jego prac publikowano w biuletynie, a efektem końcowym były *Wskazówki metodyczne do opracowania akt miejskich z okresu „księgi wpisów"*, wprowadzone pismem okólnym nr 4 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 22 grudnia 1984 r. Do dzisiaj stanowią one wzorcowy przykład pomocy metodycznej, opartej na ogromnym doświadczeniu i wiedzy autorów, i są niezwykle pomocne przy rozwiązywaniu wielu problemów występujących w pracach nad tego typu aktami.

Umiejętności zdobywane podczas opracowania archiwalnego wykorzystywała do prowadzenia dalszych działań o charakterze naukowym. Podczas zebrań w archiwum, a także licznych konferencji, sympozjów i posiedzeń wygłaszała referaty o tematyce archiwalnej i historycznej oraz brała udział w dyskusjach. Jest autorką wielu publikacji specjalistycznych i popularno-naukowych, których dopełnienie stanowią artykuły prasowe oraz audycje radiowe i telewizyjne.

W dorobku naukowym Karoli Ciesielskiej wyróżnić można kilka nurtów. Jednym z nich jest archiwistyka, głównie dzieje kancelarii i archiwoznawstwo. W tym obszarze badawczym podstawowe znaczenie ma monografia pt. *Ustrój i organizacja władz i kancelarii miasta Torunia w latach 1793–1919* – publikacja doktoratu – obowiązkowa, chociaż trudna i wymagająca sporej wiedzy fachowej, lektura dla badaczy kancelarii okresu akt spraw. Jest ona dowodem niezwykłej pracowitości, rzetelności i wysokich umiejętności warsztatowych autorki. Kilka artykułów poświęciła ponadto kancelarii okresu księgi wpisów i opracowaniu jej produkcji aktowej. Kolejny przedmiot zainteresowań naukowych Karoli Ciesielskiej to archiwum toruńskie, jego dzieje, zasób i funkcjonowanie. Na szczególną uwagę zasługuje *Wojewódzkie Archiwum Państwowe. Informator o zasobie*, pełniący przez długie lata rolę podstawowej pomocy archiwalnej przybliżającej zasób archiwum

oraz artykuł *Zarys dziejów Archiwum Toruńskiego,* najobszerniejsze jak dotąd opracowanie historii tej instytucji i jej zasobu. Dla badaczy przeszłości toruńskiej placówki archiwalnej szczególną wartość ma artykuł zawierający dawne inwentarze Archiwum Miasta Torunia. Jej dorobek obejmuje także wydawnictwa źródłowe i teksty omawiające archiwalia przechowywane w Archiwum Państwowym w Toruniu. Na szczególną uwagę zasługują edycje źródłowe, m.in.: *Księga ławnicza Nowego Miasta Torunia (1387–1450)*, *Księga komturstwa gdańskiego* (wspólnie z I. Janosz-Biskupową), *Księga ławnicza Starego Miasta Torunia (1428–1456)* (wspólnie z J. Tandeckim). Publikowała też mniejsze źródła, w tym inwentarze kościołów i klasztorów w Toruniu i Podgórzu. Przedmiotem zainteresowania Karoli Ciesielskiej była wreszcie historia regionalna. Wśród tekstów dotyczących tej tematyki można wymienić artykuły poświęcone osadnictwu olęderskiemu, dziejom towarzystw regionalnych, 14 zarysów dziejów miast pomorskich i kujawskich, noty informacyjne opracowane dla *Słownika polskich towarzystw naukowych* oraz liczne biogramy archiwistów i osób związanych z Toruniem, które ukazały się w słownikach i encyklopediach. Karola Ciesielska jest także autorką kilkunastu recenzji prac autorów polskich i niemieckich opublikowanych na łamach m.in. „Zapisek Historycznych", „Archeionu", „Studiów i Materiałów do Dziejów Wielkopolski i Pomorza".

Wszystkie teksty łączy wspólna cecha – wykorzystanie zasobu archiwum toruńskiego, zarówno w formie edycji źródłowych, jak i podstawy źródłowej tekstów historycznych lub archiwalnych. W rezultacie dorobek Karoli Ciesielskiej ma charakter przede wszystkim regionalny, związany z Toruniem i okolicami. Jest trwałym dziedzictwem realizowanej misji zachowania pamięci o dziejach miasta, zapisanej w materiałach przechowywanych obecnie w Archiwum Państwowym w Toruniu.

Karola Ciesielska nie ograniczała swojej aktywności do murów archiwum. Wyrażało się to nie tylko poprzez współpracę z wieloma instytucjami naukowymi i kulturalnymi w Toruniu, ale także przez aktywną działalność w licznych stowarzyszeniach. Była członkiem Sekcji Archiwalnej przy Zarządzie Głównym Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki, a następnie Związku Nauczycielstwa Polskiego. Od 1952 r. należała do Sekcji Archiwalnej Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział w Toruniu, której była sekretarzem oraz przewodniczącą (1966–1968). W latach 1964–1966 i 1978–1980 pełniła funkcję członka Zarządu.

Z Towarzystwem Naukowym w Toruniu (dalej: TNT) związała się w 1955 r., a od 1963 r. należała do Komisji Historycznej TNT. Była członkiem Wydziału I Nauk Historycznych, przez kilka lat sprawowała funkcję sekretarza (od 1979 r.), a w latach 2001–2006 – przewodniczącej. Przez wiele lat (1979–2003) była członkiem Komitetu Redakcyjnego, a od 2004 r. Rady Redakcyjnej „Zapisek Historycznych".

W 1959 r. wstąpiła do Towarzystwa Miłośników Torunia. W latach 1981–1987 i 1993–2014 była jego wiceprezesem, a w latach 1987–1990, 1991–1993 – prezesem. Dała się poznać jako organizatorka i jurorka wielu konkursów, a także autorka prac, w szczególności poświęconych dziejom toruńskiego lewobrzeża, wydawanych przez Towarzystwo. Działania Karoli Ciesielskiej na rzecz Torunia i jego mieszkańców zostały docenione. W 2012 r. otrzymała Honorowe Członkostwo Towarzystwa Miłośników Torunia.

W 1967 r. wstąpiła do Stowarzyszenia Archiwistów Polskich. Przez wiele lat była prezesem najpierw Koła Terenowego, a następnie utworzonego 13 stycznia 1977 r. Oddziału Wojewódzkiego w Toruniu (1968–1969, 1971–1985). Pod Jej kierownictwem Koło, a potem Oddział, prowadziło aktywne i różnorodne działania. W 2007 r. podczas V Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich w Olsztynie otrzymała tytuł Honorowego Członka Stowarzyszenia.

Udzielała się także w Towarzystwie Bibliofilów im. J. Lelewela w Toruniu, a od 1976 r. była członkiem Toruńskiego Towarzystwa Kultury, włączając się aktywnie w jego prace wydawnicze.

Wyrazem uznania dla bogatego dorobku Karoli Ciesielskiej i jej działalności na rzecz archiwum, miasta i regionu są liczne wyróżnienia i odznaczenia. Znalazły się wśród nich: Srebrny Krzyż Zasługi (1973), Złoty Krzyż Zasługi (1979), Brązowy Medal za Zasługi dla Obronności Kraju (1983), Medal 40-lecia Polski Ludowej (1984), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1984) oraz odznaki i wyróżnienia: Zasłużony Działacz Kultury (1979), Zasłużony dla Torunia (1983), Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej (1984), „Złote Astrolabium" – wyróżnienie honorowe Towarzystwa Miłośników Torunia (1992).

Karola Ciesielska zmarła 11 marca 2025 r. w wieku 101 lat i została pochowana na cmentarzu św. Jerzego w Toruniu.

Bibliografia

Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum zakładowe, Akta osobowe – Karola Ciesielska.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Archiwum zakładowe, Akta osobowe – Karola Ciesielska, sygn. 2/35a.

Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Akta studenckie – Karola Ciesielska, nr albumu 679; akta osobowe – dr Karola Ciesielska, sygn. K-55/5; Docentura kontraktowa dr Karoli Ciesielskiej, sygn. WH-12.

Archiwa Państwowe, Zmarła dr Karola Ciesielska, https://archiwa.gov.pl/zmarla-dr-karola-ciesielska/ [dostęp:15.04.2025].

Górski R., *Stowarzyszenie Archiwistów Polskich Oddział w Toruniu (1968–2014)* [w:] *Pięćdziesięciolecie Stowarzyszenia Archiwistów Polskich 1965–2015*, red. K. Stryjkowski, Warszawa 2015, s. 159–171.

Polskie Towarzystwo Historyczne w Toruniu (1946–2011), red. J. Kłaczkow, Toruń 2011.

Towarzystwo Miłośników Torunia, Zmarła doc. Dr Karola Ciesielska, https://tomito.torun.pl/aktualnosci/zmarla-karola-ciesielska [dostęp:15.04.2025].

Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Sprawozdania, Toruń 1955–2020.

Bibliografia ważniejszych publikacji Karoli Ciesielskiej

1955

Materiały źródłowe do dziejów Torunia do roku 1410 w Archiwum Toruńskim, „Zapiski TNT" 1955, t. 20, s. 387–406.

1958

Osadnictwo „olęderskie" w Prusach Królewskich i na Kujawach w świetle kontraktów osadniczych, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza" 1958, t. 4, z. 2, s. 219–256.

1961

Na marginesie nowszych prac zachodnioniemieckich nad osadnictwem Prus Królewskich (XVI–XVIII w.), „Zapiski Historyczne" 1961, t. 26, z. 4, s. 115–126.

1962

Materiały do dziejów Lublina i Zamościa w Archiwum Toruńskim, „Rocznik Lubelski" 1962, t. 4, s. 283–302.

Statut toruńskiego cechu murarzy z 1593 roku, „Zapiski Historyczne" 1962, t. 27, z. 2, s. 213–228.

1964

Księga długów miasta Torunia z okresu wojny trzynastoletniej, Fontes TNT, t. 55, Toruń 1964 (współwydawca I. Janosz-Biskupowa).

1965

Dwa nieznane pamiętniki uczestników Powstania Styczniowego, „Archeion" 1965, t. 42, s. 309.

1967

Wykazy mieszczan toruńskich zobowiązanych do udziału w wyprawach krzyżackich na Gotlandię w latach 1398–1408, „Zapiski Historyczne" 1967, t. 32, z. 4, s. 79–98.

1971

Archiwum Toruńskie w latach 1945–1970, „Rocznik Toruński" 1971, t. 5, s. 203–223.

Działalność Archiwum Państwowego w Toruniu, „Archiwista" 1971, t. 25, nr 2, s. 1–4.

Zależność zespołowa akt miejskich i cechowych w okresie Polski przedrozbiorowej, „Archeion" 1971, t. 55, s. 25–36.

1972

Ustrój i organizacja władz i kancelarii miasta Torunia w latach 1793–1919, Warszawa 1972.

1973

Księga ławnicza Nowego Miasta Torunia (1387–1450), Fontes TNT, t. 63, Toruń 1973.

1976

Akta i zbiory archiwalne Towarzystwa Naukowego w Toruniu [w:] *Dorobek stulecia Towarzystwa Naukowego w Toruniu, katalog wystawy jubileuszowej*, red. T. Zakrzewski, Toruń 1976, s. 30–36.

Rejestr osób zmarłych w obozie przesiedleńczym „Szmalcówka" w Toruniu 1941–1943, „Rocznik Toruński" 1976, t. 11, s. 67–91.

1977

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Toruniu. Informator o zasobie, Toruń 1977.

1978

Zarys dziejów Archiwum Toruńskiego, „Zapiski Historyczne" 1978, t. 43, z. 4, s. 7–42.

1979

Pięćdziesiąt lat Archiwum Toruńskiego w służbie nauki i społeczeństwa, „Archeion" 1979, t. 68, s. 341–343.

Wisła i jej dorzecze. Przewodnik po materiałach, Toruń 1979 (współautor J. Tandecki).

1982

Herb i pieczęcie miasta Torunia, Biblioteczka Toruńska, nr 3, Toruń 1982.

Inwentarze kościoła Najświętszej Marii Panny i klasztoru bernardynów w Toruniu z lat 1678–1821, „Zapiski Historyczne" 1982, t. 47, z. 4, s. 201–226.

1983

Inwentarze kościoła św. Mikołaja i klasztoru dominikanów w Toruniu z lat 1817 i 1831, „Zapiski Historyczne" 1983, t. 48, z. 3, s. 185–199.

Przywilej chełmiński 1233, 1251, Toruń 1983 (wydanie bibliofilskie).

1984

Akta luźne w kancelarii miasta Torunia okresu księgi wpisów, „Akta Universitatis Nicolai Copernici. Historia" 1984, z. 19, s. 93–113.

1985

Księga komturstwa gdańskiego, Fontes TNT, t. 70, Toruń 1985 (współwydawca I. Janosz-Biskupowa).

1987

Inwentarze kościoła św. Jakuba i klasztoru benedyktynek w Toruniu z lat 1474 i 1817, „Zapiski Historyczne" 1987, t. 52, z. 3, s. 121–134.

1990

Dawne inwentarze Archiwum Miasta Torunia, „Archeion" 1990, t. 87, s. 71–99.

1991

Dzieje Towarzystwa Miłośników Torunia w latach 1923–1988, „Rocznik Toruński" 1991, t. 20, s. 7–65.

1992

Działalność Towarzystwa Miłośników Torunia od 24 kwietnia 1987 do 20 września 1990 r., „Rocznik Toruński" 1992, t. 21, s. 35–47.

Księga ławnicza Starego Miasta Torunia (1428–1456), cz. 1: *(1428–1443)*, Fontes TNT, t. 75, Toruń 1992 (współwydawca J. Tandecki).

Missiva kancelarii miasta Torunia [w:] *Historia i archiwistyka. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Andrzeja Tomczaka*, red. J. Dygdała, B. Woszczyński, Toruń–Warszawa 1992, s. 177–181.

1993

Księga ławnicza Starego Miasta Torunia (1428–1456), cz. 2: *(1444–1456)*, Fontes TNT, t. 76, Toruń 1993 (współwydawca J. Tandecki).

1994

Działalność Towarzystwa Miłośników Torunia (od 21 września 1990 do 28 maja 1993), „Rocznik Toruński" 1994, t. 22, s. 357–369.

Recesy toruńskich ordynków [w:] *Kancelarie okresu księgi wpisów w Prusach Królewskich. Materiały sesji odbytej 20–21 listopada 1992 roku w Archiwum Państwowym w Toruniu*, red. A. Tomczak, Warszawa 1994, s. 47–54.

1997

Inwentarze kościoła Świętych Piotra i Pawła oraz klasztoru reformatów w Podgórzu z lat 1817 i 1834, „Rocznik Toruński" 1997, t. 24, s. 201–225.

1998

Jubileusz 75-lecia Towarzystwa Miłośników Torunia, „Rocznik Toruński" 1998, t. 25, s. 141–148.

Kościół św. Anny w Podgórzu, „Rocznik Toruński' 1998, t. 25, s. 65–82.

Towarzystwo Miłośników Torunia: 75 lat pracy dla miasta, Toruń 1998.

2005

450 lat toruńskiego Podgórza 1555–2005, Toruń 2005 (współautor T. Zakrzewski).

2007

Topografia i historia kościołów Podgórza [w:] *Dzieje i skarby Torunia Podgórza*, red. K. Kluczwajd, Toruń 2007, s. 9–27.

Wiesława Kwiatkowska (Polska)

wk@umk.pl, ORCID 0000-0003-4101-6888